

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського державного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Смелянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту дер-
жавного управління Чорноморського державного
університету імені Петра Могили

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової роботи Академії муніципального управління
Бистряков І. К., д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»

Великий Ю. В., д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Гайдучий І. П., к.е.н., науковий співробітник науково-дослідної лабораторії менеджменту ФММ НТУУ «КПІ»
Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорноморського державного університету імені Петра Могили
Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії муніципального управління

Дацій О. І., д.е.н., професор, заслужений працівник освіти України

Денисенко М. П., д.е.н., професор, професор кафедри Київського національного університету технологій та дизайну
Анджей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедру політичних систем Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник декану факультету політичних наук та журналістики Університету імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії митної служби України

Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при президентові України

Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Кураташвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехнологій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Академік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-економічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту, Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-Йоркської Академії наук

Плеханов А. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри державної служби Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавського університету економіки та торгівлі

Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпровського державного аграрного університету

Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України

Федоренко С. В., доцент кафедри інформаційних систем і технологій ІПК ДСЗУ, академік академії будівництва України, к.т.н., доцент

Чорна А. О., д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів оподаткування і підприємництва Вінницького інституту конструювання одягу та підприємництва

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 21 листопад 2018 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з ЕКОНОМІКИ

(наказ Міністерства освіти і науки України

№ 747 від 13.07.2015)

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 17597-6447ПП від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

Чорноморський державний університет імені

Петра Могили,

ТОВ "АКС Центр"

Видавець:

ТОВ "АКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського державного університету імені Петра Могили 15.11.18 р.

Підписано до друку 15.11.18 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 21,7.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1511/1.

Віддруковано у ТОВ «АКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

Головний редактор:

Клименко А. П.,
ректор Чорноморського державного
університету імені Петра Могили, д.т.н.,
професор, Заслужений діяч науки і
техніки України, Президент Асоціації
університетів України

Заступники головного редактора:

Федоренко В. Г.,
д.е.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки
України, академік УАН
Ємельянов В. М.,
д.держ.упр., професор, директор Інституту дер-
жавного управління Чорноморського державного
університету імені Петра Могили
Бистряков І. К.,
д.е.н., професор, завідувач відділу ДУ «Інститут
економіки природокористування та сталого роз-
витку НАН України»

Відповідальний секретар:

Кучеренко Г. Б.

Члени редакційної колегії:

Антонова А. В., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри обліку
і аудиту Чорноморського державного університету імені Петра
Могили

Антонов А. В., д.держ.упр., доцент кафедри соціальної роботи,
управління і педагогіки Чорноморського державного університе-
ту імені Петра Могили

Бакуменко В. Д., д.держ.упр., професор, проректор з наукової
роботи Академії муніципального управління

Беглиця В. П., д.держ.упр., доцент, проректор з наукової роботи
Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Великий Ю. В., д.е.н., професор Чорноморського державного уні-
верситету імені Петра Могили

Горлачук В. В., д.е.н., професор, завідувач кафедри Чорномор-
ського державного університету імені Петра Могили

Дацій Н. В., д.держ.упр., доцент, професор кафедри Академії му-
ніципального управління

Дацій О. І., д.е.н., професор, завідувач кафедри Академії
муніципального управління

Андрей Стельмах, доктор політичних наук, професор, завідую-
чий кафедрою політичних систем Університету імені Адама Міцке-
вича (м.Познань, Польща)

Тадеуш Валлас, доктор політичних наук, професор, декан факульте-
ту політичних наук та журналістики Університету імені Адама
Міцкевича (м.Познань, Польща)

Джерзі Бабяк, доктор політичних наук, професор, заступник де-
кану факультету політичних наук та журналістики Університету
імені Адама Міцкевича (м.Познань, Польща)

Євтушенко О. Н., д.політ.н., професор, завідувач кафедри місце-
вого самоврядування, регіонального розвитку та політичної ана-
літики Чорноморського державного університету імені Петра Мо-
гили

Івашова А. М., д.держ.упр., професор, завідувач кафедри Академії
митної служби України

Кальниш Ю. Г., д.держ.упр., с.н.с., професор кафедри парламен-
таризму та політичного менеджменту Національної академії дер-
жавного управління при президентові України

Коваль Г. В., д.держ.упр., завідувач кафедри, професор кафедри
соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського дер-
жавного університету імені Петра Могили

Кузьменко О. Б., д.е.н., професор, заступник декана Чорномор-
ського державного університету імені Петра Могили

Кураташвілі А. А., д.е.н., професор факультету Бізнестехно-
логій, Грузинський технічний університет (Тбілісі, Грузія), Ака-
демік і Віце-Президент Міжнародної Академії соціально-еко-
номічних наук, Міжнародної Академії політичного менеджменту,
Міжнародної Академії Юридичних наук, дійсний член Нью-
Йоркської Академії наук

Міщенко К. С., к. н. з держ. упр., доцент кафедри публічного
управління та адміністрування Інституту підготовки кадрів
державної служби зайнятості України

Плеханов А. О., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри держав-
ної служби Чорноморського державного університету імені Пе-
тра Могили

Савченко О. Ф., д.е.н., професор, професор кафедри Полтавсько-
го університету економіки та торгівлі

Сиченко В. В., д.держ.упр., доцент, завідувач кафедри Дніпров-
ського державного аграрного університету

Сорока С. В., д.держ.упр., професор кафедри місцевого самовря-
дування, регіонального розвитку та політичної аналітики Чорно-
морського державного університету імені Петра Могили

Сорока М. П., д.держ.упр., професор, народний депутат України

Стоян О. Ю., д.держ.упр., в.о. завідувача кафедри, доцент
кафедри менеджменту Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 21 листопад 2018 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.

Виходить 2 рази на місяць.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

*Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття
наукових ступенів доктора і кандидата наук з
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(наказ Міністерства освіти і науки України
№ 1528 від 29.12.2014)*

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво КВ№ 17597-6447ПП від 29.03.2011 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

*Чорноморський державний університет імені
Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"*

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Чорноморського
державного університету імені Петра Могили 15.11.18 р.

Підписано до друку 15.11.18 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 21,7.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення №1511/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2018

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 21 листопад 2018 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Цімошинська О. В.

Турбулентність інвестування проектів з будівництва та ремонту автомобільних доріг загального користування 5

Круш П. В., Дергалюк М. О.

Обґрунтування складових економічного потенціалу підприємства як системи 11

Пришляк Н. В.

Відновлювальна енергетика в Індії: сучасний стан та перспективи розвитку 15

Гавриш О. А., Салоїд С. В.

Використання теорії штучних нейронних мереж для оцінки результатів управлінських дій на економічну безпеку підприємств точного машинобудування 21

Мостенська Т. А., Соба А. В.

Вплив професійних якостей керівника на організаційну культуру організації 28

Юдіна С. В., Гуржий Т. О., Васькова К. О.

Аналіз тенденцій кредитних послуг комерційних банків домогосподарствам в Україні 34

Домбровська Л. В., Потриваєва В. К.

Сучасні тенденції в управлінні ресурсами комерційних банків України 39

Абрамович І. А., Єфименко А. Ю., Верцева А. О.

Бренд — сутність та особливості застосування в сільському господарстві 45

Лазебник Ю. О., Байда О. Г.

Методи удосконалення механізму управління якістю зайнятості 49

Колеснік Я. В., Чорний В. О.

Стратегія розвитку податкового менеджменту сільськогосподарських підприємств 55

Салаєв К. Г.

Інформаційна складова економічної безпеки Азербайджану 60

Сломчинська С. О.

Особливості ідентифікації та визнання інвестиційної нерухомості в обліку 65

Пасічник В. А.

Державне фінансове регулювання економічного розвитку 72

Самошкіна О. А.

Формування видатків бюджету у системі суспільного розвитку 79

Державне управління

Вавренюк С. А.

Проблемні питання підготовки висококваліфікованих кадрів вищої школи 85

Дяченко С. А.

Фіскальна децентралізація як тенденція реформування міжбюджетних відносин 89

Акімова Л. М.

Вплив фінансових компаній на фінансово-економічну безпеку держави: міжнародний досвід 95

Муц Луай Файсал

Підвищення якості адміністративних послуг у контексті міграційного процесу 101

Євсюков О. П.

Шляхи вдосконалення процесів державного забезпечення соціальної безпеки 106

Сазонець І. А., Зима І. Я.

Дослідження проблеми трансформації державної системи охорони здоров'я та діяльності соціальних інститутів ... 109

Марценюк-Розарьонова О. В., Кошульнікова О. О.

Аналіз тенденцій функціонування іноземних банків на національному ринку банківських послуг України 114

Хома О. З.

Формування основ і механізмів досягнення інтеграції ринку праці і ринку освітніх послуг на регіональному рівні 118

Давидова В. А.

Поняття організаційно-правового аспекту делегування повноважень у системі органів місцевого самоврядування в Україні 122

Нові видання

Валевський О. А.

Рецензія на монографію "Державне управління економічною безпекою України: теорія та практика" (автор — Гбур З. В.) 128

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 21 / 2018

CONTENTS:

Economy

Tsimoshynska O.

TURBULENCE INVESTMENT PROJECTS FOR THE CONSTRUCTION AND REPAIR OF PUBLIC ROADS COMMON USE 5

Krush P., Dergalyuk M.

FOUNDATIONS FOR THE COMPLEX ECONOMIC POTENTIAL OF THE ENTERPRISE AS A SYSTEM 11

Pryshliak N.

RENEWABLE ENERGY IN INDIA: CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT 15

Gavrysh O., Saloid S.

USING THE THEORY OF THE ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS TO ASSESS THE RESULTS OF ADMINISTRATIVE ACTION ON THE ECONOMIC SECURITY OF EXCITABLE MACHINE BUILDING ENTERPRISES 21

Mostenskaya T., Sova A.

INFLUENCE OF PROFESSIONAL QUALITIES OF THE MANAGER ON ORGANIZATIONAL CULTURE OF THE ORGANIZATION 28

Yudina, S., Gurzhy T., Vaskova K.

ANALYSIS OF TRENDS OF CREDIT SERVICES OF COMMERCIAL BANKS TO HOUSEHOLDS IN UKRAINE 34

Dombrovska L., Potrivaeva V.

MODERN TRENDS IN RESOURCE MANAGEMENT OF COMMERCIAL BANKS OF UKRAINE 39

Abramovich I., Efimenko A., Vertseva A.

BRAND-FEATURES OF APPLICATION IN AGRICULTURE 45

Lazebnik Iu., Baida O.

METHODS OF IMPROVING THE QUALITY OF EMPLOYMENT MANAGEMENT 49

Kolesnik Ya., Chornyi V.

STRATEGY FOR TAX MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES 55

Salayev K.

INFORMATION COMPONENT OF AZERBAIJAN'S ECONOMIC SECURITY 60

Slomchynska S.

SPECIFIC ASPECTS OF THE INVESTMENT PROPERTY IDENTIFICATION AND RECOGNITION FOR ACCOUNTING PURPOSES 65

Pasichnyk V.

STATE FINANCIAL REGULATION OF ECONOMIC DEVELOPMENT 72

Samoshkina O.

FORMATION OF BUDGET EXPENDITURES IN THE SYSTEM OF SOCIAL DEVELOPMENT 79

Public administration

Vavrenyuk S.

PROBLEM ISSUES OF TRAINING HIGHLY QUALIFIED PERSONNEL OF HIGHER EDUCATION 85

Diachenko S.

FISCAL DECENTRALIZATION AS A TREND IN REFORMING INTERBUDGETARY RELATIONS 89

Akimova L.

THE INFLUENCE OF FINANCIAL COMPANIES ON THE FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF THE STATE: INTERNATIONAL EXPERIENCE 95

Muts Luai Faisal

INCREASING THE QUALITY OF ADMINISTRATIVE SERVICES IN THE CONTEXT OF THE MIGRATION PROCESS 101

Yevsyukov O.

THE WAYS OF IMPROVEMENT OF PROCESSES OF STATE ENSURING OF THE SOCIAL AND ECONOMIC SECURITY 106

Sazonets I., Zyma I.

INVESTIGATION OF THE PROBLEM OF TRANSFORMATION OF THE STATE SYSTEM OF HEALTH CARE AND ACTIVITIES OF SOCIAL INSTITUTIONS 109

Martsenyuk-Rozaronova O., Koshulnikova O.

ANALYSIS OF THE TRENDS FOR THE FUNCTIONING OF FOREIGN BANKS ON THE NATIONAL MARKET OF BANKING SERVICES OF UKRAINE 114

Homa O.

FORMATION OF BASES AND MECHANISMS FOR AIMS OF INTEGRATION OF THE MARKET OF LABOR AND MARKET OF EDUCATIONAL SERVICES AT THE REGIONAL LEVEL 118

Davydova V.

CONCEPT OF ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECT OF DELEGATION OF POWERS IN THE SYSTEM OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES IN UKRAINE 122

New Books

Valevsky O.

REVIEW OF THE BOOK "PUBLIC ADMINISTRATION OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE: THEORY AND PRACTICE" (AUTHOR — HBUR Z. V.) 128

УДК 330.322.214

О. В. Цімошинська,
д. філос. в галузі економіки, доцент кафедри обліку і оподаткування,
ПрАТ "ВНЗ " Міжрегіональна Академія управління персоналом "

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.5

ТУРБУЛЕНТНІСТЬ ІНВЕСТУВАННЯ ПРОЕКТІВ З БУДІВНИЦТВА ТА РЕМОНТУ АВТОМОБІЛЬНИХ ДОРІГ ЗАГАЛЬНОГО КОРИСТУВАННЯ

О. Tsimoshynska,
Doctor of Philosophy in Economics, Associate Professor, department of accounting and taxation,
PJSC "Higher Educational Institution" Interregional Academy of Personnel Management "

TURBULENCE INVESTMENT PROJECTS FOR THE CONSTRUCTION AND REPAIR OF PUBLIC
ROADS COMMON USE

У статті констатовано, що дорожнє господарство належить до стратегічних галузей національної економіки, а мережа автомобільних доріг загального користування є ваговою складовою інфраструктурного потенціалу України. Доведено, що розбудова мережі автомобільних доріг та забезпечення її якості відповідно до міжнародних стандартів вимагає значних, незіставних з можливостями державного бюджету, фінансових ресурсів. Проаналізовано джерела та рівень фінансового забезпечення ремонту та розбудови мережі автодоріг на сучасному етапі. Доведено, що в інвестуванні проектів з будівництва та ремонту автомобільних доріг загального користування протягом останніх років спостерігається явище турбулентності — спектр коливань та вихрів інвестування капіталу, яке стоїть на заваді розбудови національної транспортної системи. Акцентовано, що запорукою уникнення явища турбулентності в інвестуванні дорожньої галузі є створення реальних умов для залучення приватних інвестицій до розбудови дорожньої інфраструктури в Україні та практичного застосування механізму концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг. Обґрунтовано доцільність: у поєднанні потенціалу державного та приватного секторів, формуванні партнерських відносин держави і бізнесу, посиленні ролі й значення приватних інвесторів, пошуку найбільш раціональних форм їхньої взаємодії та розподілу сфер відповідальності. Виокремлено недоліки існуючих моделей інвестиційного забезпечення ремонту та розбудови мережі автодоріг. Наголошено на значимості концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг у розбудові національної та європейської транспортної системи. Розглянуто досвід європейських країн з концесії на будівництво і експлуатацію автомобільних доріг та доведено доцільність його імплементації у вітчизняну практику.

The article states that the road facilities are related to the strategic sectors of the national economy, and the network of public roads is a significant component of the infrastructure potential of Ukraine. It is proved that the development of the road network and ensuring its quality in accordance with

international standards requires significant, incomparable with the capabilities of the state budget, financial resources. Analyzed the sources and level of financial support for the repair and development of a network of roads at the present stage. It has been proven that in investment projects for the construction and repair of public roads in recent years there has been a phenomenon of turbulence — a spectrum of fluctuations and whirlwinds of capital investment, which hinders the development of the national transport system. The attention was focused on the fact that the key to avoiding the phenomenon of turbulence in investing in the road sector is to create real conditions for attracting private investment to the development of road infrastructure in Ukraine and practical application of the concession mechanism for the construction and operation of roads. The expediency was justified: in combining the potential of the public and private sectors, forming partnerships between government and business, strengthening the role and importance of private investors, searching for the most rational forms of their interaction and distribution of responsibilities. The shortcomings of the existing models of investment support for the repair and development of the road network are highlighted. The significance of the concession for the construction and operation of roads in the development of the national and European transport system was noted. The experience of European countries on the concession for the construction and operation of highways is considered and the feasibility of its implementation in domestic practice is proved.

Ключові слова: державно-партнерські відносини, концесія, фінансове забезпечення розбудови мережі автомобільних шляхів.

Key words: state-partnership relations, concession, financial support for the development of a network of highways.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З червня 2014 р. після підписання Угоди про асоціацію з ЄС Україна стала на крок ближче до Європи. Ближче з точки зору появи нових можливостей щодо розвитку торговельних відносин, розширення виробничих зв'язків, інтенсифікації науково-технічного співробітництва з європейськими країнами. За цих умов гостро постає питання здатності національної транспортної системи України інтегруватися в європейську транспортну систему, стати її частиною і тим самим забезпечити як національні потреби України у перевезеннях, так і потреби ЄС як її стратегічного партнера. Але сухопутні транспортні артерії України — її дороги, побудовані за радянських часів, вичерпали свій ресурс і потребують стовідсоткового відновлення дорожнього покриття відповідно до сучасних навантажень та інтенсивності руху, а мережа доріг очікує на розбудову з урахуванням процесу урбанізації населення і зміни структури виробництва та основних напрямків руху товаропотоків у внутрішній і зовнішній торгівлі [2].

Якщо в кінці 80-х років обсяги дорожніх робіт склали близько 30 тис. км на рік, то у 2011 році, напередодні проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи з футболу "Євро-2012", цей показник ледь перевищив 2 тис. км, у 2012 році — було відкрито 1,6 тис. км автошляхів, а у 2013 році — тільки 0,6 тис. км [4]. У 2014 році урядом було прийнято рішення про відмову від будівництва нових доріг за державні кошти і обмеження ямковим ремонтом. Проте покращити та-

ким чином стан доріг не вдалось, тож у наступні роки уряд вдався до активізації кредитних запозичень МФО на інвестування розбудови автомобільних доріг, що насправді призвело не стільки до очікуваного результату, як до попадання дорожньої галузі України у "боргову яму".

Проте складність ситуації у дорожній галузі полягає не лише у обмеженості фінансування, а й у тому, що безгосподарне ставлення до державного майна, яким є автомобільні дороги загального користування, призвело до того, що деякі з них взагалі немає сенсу ремонтувати — легше і економічно обгрунтованіше будувати нові. Зрозуміло, будівництво нової автомобільної дороги — задоволення не з дешевих. До того ж державних коштів заледве вистачає на ямковий ремонт і повернення взятих раніше кредитів. Тож виснажена дорожня галузь знаходиться у пошуках нових джерел фінансування, знову і знову звертаючи свій погляд на альтернативні варіанти інвестування ремонту та розбудови автомобільних доріг [2].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що трансформаційні процеси, які нині спостерігаються в економіці спонукають науковців до вивчення змісту та основних характеристик інвестування будівництва та ремонту автомобільних доріг. Проблематику транспортної інфраструктури, зокрема інвестування суспільно

**Рис. 1. Джерела формування та напрями використання коштів
Державного дорожнього фонду**

Джерело: [6].

важливих проектів у цій галузі, досліджували такі українські й зарубіжні вчені як-от: А. Багдаєв, Ю. Бажал, Ф. Бастія, І. Бураковський, В. Геєць та ін. Проте, незважаючи на великий спектр наукових досліджень із зазначеної проблематики та неодноразове внесення змін до законодавства з питань державно-приватного партнерства, питання концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг до тепер практично залишаються поза увагою науковців, а отже, по-требують на подальші їх дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження турбулентності інвестиційного забезпечення будівництва та ремонту автомобільних доріг України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Наразі за оцінками експертів Світового економічного форуму "The Global Competitiveness Report 2016—2017" [12], із 138 учасників Україна посіла 134 місце за показником якості автомобільних доріг та ввійшла до п'ятірки країн з найгіршими дорогами у світі. Зокрема вітчизняне дорожнє полотно перевершило за своїми гіршими показниками Сьєрра-Леону, Мозамбік, Чад та Іран.

Покращення стану автомобільних доріг вимагає значних, неспівставних з можливостями державного бюджету, фінансових ресурсів. Так, на ремонт та розбудову мережі автодоріг країни світу у середньому витрачають до 4% ВВП на рік, тоді як в Україні у 2012 році, коли велися масштабні роботи з розбудови інфраструктури до чемпіонату Європи з футболу 2012, загальна сума витрат на дороги склала всього 0,9 % від ВВП країни. На розвиток мережі і утримання автомобільних доріг загального користування в Україні безпосередньо витрачається близько 5,5 тис. дол. США на 1 км, що менше у порівнянні з Білоруссю у 2,4 рази, з Польщею

— у 3,1 рази, з провідними країнами ЄС — у 8—9 разів [8, с.34].

Нині ж допомогу Україні для впровадження структурних трансформацій у сфері транспорту та дорожнього господарства надає Європейський Союз шляхом секторальної бюджетної підтримки за програмою "Підтримка впровадження транспортної стратегії України". Підтримку у модернізації транспортної галузі в Україні також надають Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, Уряд Японії через Японський банк міжнародного співробітництва за урядовою програмою офіційної допомоги розвитку, Світовий банк та інші.

На початок 2015 року кредитний портфель Укравтодору нараховував близько 43 млрд грн, запозичених на відновлення кількох автомобільних доріг в межах транснаціональних транспортних коридорів, що насправді призвело до попадання дорожньої галузі України у "боргову яму". Яскравою ілюстрацією такого явища є характеристика бюджетного фінансування галузі у 2015 році коли, з державного бюджету на дорожню галузь було виділено 23,2 млрд грн, з яких 19 млрд грн спрямовано на погашення зовнішніх запозичень і тільки 4 млрд грн — на фінансування галузі [11, с. 15].

Проте проблема "боргової ями" у залученні кредитних запозичень Укравтодору не єдина. Фактично виконані роботи по ремонту та будівництву автомобільних доріг засвідчують виконання лише 2/3 робіт, передбачених інвестиційними проектами. Причиною тому стали затримка і довготривалість затвердження переліків об'єктів та здійснення процедур, пов'язаних з відкриттям фінансування, що призвело до затримки розроблення проектної документації і відповідно до затримки проведення процедур закупівель. Крім того, відсутність у достатній кількості рухомого складу залізничних вагонів та локомотивів для здійснення перевезень дорож-

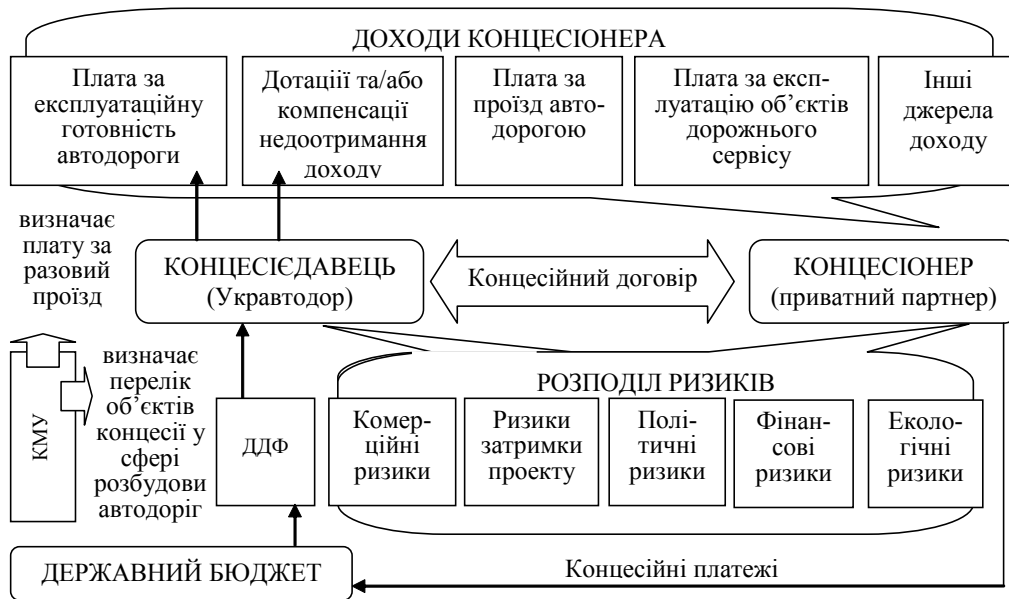

Рис. 2. Схема фінансова модель концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг

Джерело: [7].

ньо-будівельних матеріалів, призвела до суттєвого зниження темпів виконання робіт у липні — вересні, а у деяких областях до повної зупинки таких робіт.

Здійснюючи подальший пошук шляхів належного фінансування інвестиційних проектів з ремонту та будівництва автодоріг, урядом з 1 січня 2018 року згідно із Законом України "Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо удосконалення механізму фінансового забезпечення дорожньої галузі" від 17.11.2016 № 1763-VIII [5] та внесених змін до Закону України "Про джерела фінансування дорожнього господарства України" щодо удосконалення механізму фінансування дорожньої галузі" від 17.11.2016 № 1762-VIII [6] для фінансування робіт, пов'язаних з будівництвом, реконструкцією, ремонтом і утриманням автомобільних доріг загального користування у складі спеціального фонду Державного бюджету створено Державний дорожній фонд (далі — ДДФ) (рис. 1).

Джерелами формування ДДФ визначено: акцизний податок з вироблених в Україні та ввезених на митну територію України пального і транспортних засобів, ввізне мито на нафтопродукти і транспортні засоби та шини до них (у 2018 р. — 50%, у 2019 р. — 75%, з 2020 р. — 100%), плату за проїзд автодорогами транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, вагові або габаритні параметри яких перевищують нормативні; кошти спеціального фонду Державного бюджету України, отримані шляхом залучення державою кредитів (позик) від банків, іноземних держав і міжнародних фінансових організацій на розвиток мережі та утримання автомобільних доріг загального користування; плату за проїзд платними автомобільними дорогами загального користування державного значення; інші надходження, передбачені Державним бюджетом України.

Переважаюча частина коштів ДДФ, а саме 95% передбачається спрямовувати на розвиток мережі та утримання автомобільних доріг загального користування (державного значення — 60%, місцевого значення — 35%)

та виконання боргових зобов'язань за запозиченнями, залученими державою або під державні гарантії на розвиток мережі автомобільних доріг загального користування, 5% — на фінансове забезпечення заходів із забезпечення безпеки дорожнього руху відповідно до державних програм [3].

Окремо слід звернути увагу на фінансування доріг місцевого значення. Тривалий час місцеві бюджети залишалися без стабільного джерела фінансування таких видатків. В окремих випадках виділялися певні кошти на фінансування доріг, але це носило несистемний і нестабільний характер та не давало змоги здійснювати комплексні фінансові роботи по утриманню дорожнього господарства. Передбачається, що зі створенням ДДФ ця робота набуде стабільного та довготривалого характеру.

Проте виникає питання чи дійсно збільшення державних видатків забезпечить розбудову та якість українських доріг? За статистикою дохідної частини Державного бюджету України за 2014—2016 роки зібрано рекордну суму цільових податків — близько 90 млрд грн. З них Укравтодор отримав лише 51 млрд, з яких 33,8 млрд грн було спрямовано на погашення боргових зобов'язань, а 17,2 млрд грн на розвиток і утримання автомобільних доріг загального користування.

У 2016 році бюджетом планувалося спрямувати на дороги близько 23 млрд грн на потреби Укравтодору, але було використано ледве-ледве на 15 млрд грн з яких 9,3 млрд грн спрямовано на розвиток і утримання автомобільних доріг та 5,5 млрд грн на погашення боргових зобов'язань.

У 2017 році Урядом пропонувалось виділити на ремонт доріг 35 млрд грн, однак голова Укравтодору в кінці березня доповідав, що Укравтодор за 2017 рік здатний освоїть лише 18 млрд грн, з яких на розвиток і утримання доріг — 8,8 млрд грн [9].

Не готовий Укравтодор освоїти і очікувані у 2018 році 44 млрд грн. Лише державно-приватне партнерство,

довгострокові контракти, гарантоване інвестування, рівні і прозорі умови участі в тендерах, розмежування видів робіт в експлуатаційному утриманні доріг на постійні (прибирання, очищення, фарбування, покос та інше) та періодичні (різноманітні види середніх та дрібних ремонтів) — зможуть помітно оживити ринок ремонту, будівництва і експлуатаційного утримання доріг. Тож варто знову звернути свій погляд на альтернативні варіанти інвестування розбудови національної транспортної системи, одним з яких є концесія на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг.

У Франції, Італії, Іспанії понад 30 років дорожнє господарство інвестується здебільшого концесійними капіталовкладеннями. Франція має 5830 км автомобільних доріг, побудованих і експлуатованих на умовах концесії; загальна довжина іспанських автобанів, побудованих концесіонерами, складає близько 1000 км. У Великобританії прийнята програма удосконалення мережі автомагістралей, орієнтована на залучення приватних коштів з передачею прав на проектування й будівництво приватним фірмам. Німеччина розширює практику залучення приватного капіталу на будівництво й утримання автомобільних доріг; багато швидкісних автомагістралей там вже окупилась під час концесії, були передані державі і є безкоштовними. Країни Східної Європи (Угорщина, Чехія, Словаччина, Польща, Литва) створили законодавчу базу для надання концесій іноземним інвесторам на будівництво й експлуатацію автомобільних доріг [1].

В Україні також законодавчо унормовані відносно приватного сектору з державою щодо інвестування будівництва та експлуатації автомобільних доріг, проте до тепер у галузі не реалізовано жодного з концесійних проектів. Причиною тому слід визнати:

- несприятливий інвестиційний клімат у країні, високий рівень залежності концесіонера від нестабільних і мінливих умов ведення підприємницької діяльності;
- монополізм держави в сфері експлуатаційного утримання автомобільних доріг;
- відсутність у концесійному законодавстві необхідної регламентації державних гарантій, страхування та податкового стимулювання капіталовкладень концесіонера та партнерського розподілу ризиків;
- низька інтенсивність машинопотоку;
- відсутність тарифних планів вартості проїзду за кілометр;
- низький рівень платоспроможності населення та його об'єктивна незацікавленість у платних автомобільних дорогах;
- труднощі створення ефективної фінансової моделі концесійних відносин та ін.

Тож є всі підстави стверджувати, що відмінною рисою української концесії є її сприйняття державними органами як панацеї у питанні пошуку джерел інвестування капіталу — підхід, який знищує саму суть концесійних відносин, що повинні вибудовуватися за принципом партнерства [2] (рис. 2).

За схемою української концесії майно, створене на виконання умов концесійного договору або отримане у концесію і розташоване у межах смуги відведення автомобільної дороги є об'єктом права державної влас-

ності, що передається концесіонеру у володіння та користування на строк дії концесійного договору. Концесіодавець (далі — Укравтодор) по завершенню будівництва і введення об'єкта в експлуатацію зобов'язаний сплатити концесіонеру плату за експлуатаційну готовність автодороги. В свою чергу на концесіонера з моменту одержання доходу від експлуатації автомобільної дороги покладається обов'язок (незалежно від результатів господарської діяльності) сплати концесійних платежів. У разі низького трафіку передбачається відшкодування Укравтодором частини недоотриманого доходу (розмір якого визначається за результатами звітнього року) у вигляді компенсації у розмірі, що не перевищує 15 відсотків запланованого концесіонером доходу за відповідний рік.

Виходячи з викладеного, приходимо до висновку, що українська концесія носить компенсаційно-обмежувальний характер. Обмеження за договором концесії полягають не лише в обмеженні обсягу компенсації, а й у обмеженні можливості самостійного визначення концесіонером розміру плати за проїзд. Розмір плати за разовий проїзд автомобільними дорогами, побудованими на умовах концесії, визначає КМУ з урахуванням рівня інфляції. Враховуючи, що платна дорога, згідно з українським законодавством, завжди має альтернативну безоплатну дорогу, стає очевидним, що неправильна оцінка платності дороги може стати результатом фінансової неопукності концесійного проекту [7].

З огляду на фінансову неопукність підготовлених раніше шести концесійних проектів будівництва та експлуатації доріг, відсутність альтернативного безкоштовного проїзду, а також з урахуванням анексії Криму Росією, перспективними з них на сьогоднішній день Укравтодором визнано лише проекти будівництва дороги Львів-Краковець, кільцевої дороги навколо Києва і кільцевої дороги навколо Одеси (ділянка Одеса — Монаші) [10]. Проте життєвої сили тільки набув проект будівництва дороги Львів — Краковець. Тож, приватний інвестор в Україні взагалі не задіяний в сфері дорожнього будівництва, хоч це доволі успішна і поширена європейська та світова практика.

Таким чином, за результатами досліджень приходимо до висновку, що в інвестуванні проектів з будівництва та ремонту автомобільних доріг загальною рисою є турбулентності -спектр коливаний та вихрив інвестування капіталу, яке стоїть на заваді розбудови національної транспортної системи. Запорукою уникнення явища турбулентності в інвестуванні дорожньої галузі є створення реальних умов для залучення приватних інвестицій до розбудови дорожньої інфраструктури в Україні та практичного застосування механізму концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг.

Візьмемо за приклад наших сусідів — Польщу, Словаччину, Угорщину, Румунію, та багатьох інших. Достатньо кількох умов для конкуренції та залучення приватних інвесторів: створення рівних умов участі та прозорості тендерів, укладення довгострокових контрактів на експлуатаційне утримання строком на 15—25 років, щоб інвестори мали можливість повернути вкладені кошти, гарантія партнерського розподілу ризиків за рахунок коштів ДДФ та поділу експлуатаційного утри-

мання на 2 види послуг — постійні (прибирання, фарбування, та ін.), які можливо контролювати за принципом OPRC (оплата по кінцевим результатам), та періодичні, до яких відносяться всі види ремонтів від середнього до дрібного [9].

ВИСНОВКИ

Виходячи з вищевикладеного є всі підстави стверджувати, що Україні не варто цуратись досвіду європейських країн, а навпаки терміново його запровадити в інвестиційній діяльності Укравтодору, що саме і стане запорукою розбудови автомобільних доріг України.

Література:

1. Вдовенко Ю.С. Тенденції розвитку концесійної діяльності // Польський фонд міжнародних та регіональних досліджень. 05.12.2007 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/995/>
2. Коваль Ю. Перспективи будівництва концесійних доріг в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.yur.gazeta.com/.../perspektivi-budivnictva-koncesiynih-dori>.
3. Кривецький О. Укравтодор:реалії сьогодення / О. Кривецький [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?>
4. Михайличенко К.М. Щодо удосконалення механізмів розвитку дорожньої галузі в контексті реалізації реформи державного управління автомобільними дорогами. Аналітична записка [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1661/>
5. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо удосконалення механізму фінансового забезпечення дорожньої галузі. Закон України від 17.11.2016 № 1763-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1763-19>
6. Про внесення змін до Закону України "Про джерела фінансування дорожнього господарства України" щодо удосконалення механізму фінансування дорожньої галузі". Закон України від 17.11.2016 № 1762-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1762-19>
7. Про концесії на будівництво та експлуатацію автомобільних доріг. Закон України від 14.12.1999 № 1286-XIV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-14>
8. Собкевич О.В. Механізми ефективного використання та розвитку потенціалу транспортно-дорожнього комплексу України / О.В. Собкевич, К.М. Михайличенко, О.Ю. Ємельянова. — К.: НІСД, 2014. — 60 с.
9. Приватні дорожні компанії як альтернатива ПАТ ДАК "Автомобільні Дороги України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://lb.ua/.../364877_privatni_dorozhni
10. "Укравтодор" пересматривает потенциальные проекты дорог для концессии [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://cfts.org.ua/news/ukravtodor_peresmatrivaet
11. Черевиков Є. Автомобільні дороги. Секторальний огляд з ДПП / Є. Черевиков, І. Голкін. — USAID. — 2015. — 29 с.

12. Figueroa D. National Funding of Road Infrastructure: Italy [Електронний ресурс] / Dante Figueroa // Library of Congress. — 2014. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.loc.gov/law/help/infrastructure-funding/italy.php>

References:

1. Vdovenko, Yu. (2007), "Trends in the development of concession activities", available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 05 Oct 2018).
 2. Koval, Yu. (2017), "Prospects for the construction of concession roads in Ukraine", available at: <http://www.yurgazeta.com/.../perspektivi-budivnictva-koncesiynih-dori> (Accessed 05 Oct 2018).
 3. Krivets'kyi, O. (2016), "Ukravtodor: the realities of the present", available at: <http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?> (Accessed 05 Oct 2018).
 4. Mykhailychenko, K. (2015), "On improving the mechanisms of development of the road sector in the context of the implementation of the reform of public administration by roads", available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/1661/> (Accessed 05 Oct 2018).
 5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), "On Amendments to the Budget Code of Ukraine on Improving the Mechanism of Financial Provision of the Road Industry", available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua/1763-19> (Accessed 05 Oct 2018).
 6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), "On Amendments to the Law of Ukraine "On Sources of Financing of the Road Economy of Ukraine" on improving the financing mechanism of the road sector", available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua/1762-19> (Accessed 05 Oct 2018).
 7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), "On Concessions for the Construction and Operation of Motor Roads", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-14> (Accessed 05 Oct 2018).
 8. Sobkevich, O.V. Mykhajlychenko, K.M. and Yemel'ianova, O.Yu. (2014), *Mekhanizmy efektyvnoho vykorystannia ta rozvytku potentsialu transportno-dorozhn'oho kompleksu Ukrainy* [Mechanisms of efficient use and development of the potential of the road and transport complex of Ukraine], NISD Ukraine, Kyiv, Ukraine.
 9. Lb.ua (2017), "Private road companies as an alternative to PJSC DAC "Automobile Roads of Ukraine"", available at: https://lb.ua/.../364877_privatni_dorozhni (Accessed 05 Oct 2018).
 10. CFTS (2014), "Ukravtodor is reviewing potential road projects for concession", available at: http://cfts.org.ua/news/ukravtodor_peresmatrivaet (Accessed 05 Oct 2018).
 11. Cherevykov, Ye. And Iholkin, I. (2015), *Avtomobil'ni dorohy. Sektoral'nyj ohliad z DPP* [Roads. Sectoral review of PPP], USAID, Kyiv, Ukraine.
 12. Figueroa, D. (2014), "National Funding of Road Infrastructure: Italy", Library of Congress, available at: <https://www.loc.gov/law/help/infrastructure-funding/italy.php>. (Accessed 05 Oct 2018).
- Стаття надійшла до редакції 10.10.2018 р.*

П. В. Круш,

к. е. н., професор, завідувач кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ

М. О. Дергалюк,

к. е. н., асистент кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.11

ОБГРУНТУВАННЯ СКЛАДОВИХ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ЯК СИСТЕМИ

P. Krush,

Candidate of Economic Sciences, Professor, Head of the Economics and Entrepreneurship Department, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv

M. Dergalyuk,

Candidate of Economic Sciences Assistant Professor of Economics and Entrepreneurship Department, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv

GROUNDS FOR THE COMPLEX ECONOMIC POTENTIAL OF THE ENTERPRISE AS A SYSTEM

У статті обгрунтовано використання методології системного підходу щодо дослідження економічного потенціалу підприємства та управління ним. З'ясовано, що об'єднуючим для економічного потенціалу всіх підприємств різних галузей та форм власності є те, що його необхідно розглядати як певну систему, якій притаманні властивості системи. Відповідно до цього, економічний потенціал є підсистемою підприємства та виступає самостійною системою, що має свої взаємозв'язані підсистеми, об'єднуючим яких є мета діяльності підприємства. У свою чергу, економічному потенціалу підприємства як системі притаманні такі властивості, як: комплексність, багатофункціональність, структурованість тощо. Доведено, що до складових економічного потенціалу необхідно відносити матеріальні, людські, інноваційно-технічні, фінансові та інформаційні ресурси, що виступають підсистемами економічного потенціалу підприємства, раціональне управління якими дає більший синергійний ефект для діяльності підприємства, ніж управління складовими як окремими системами функціонування підприємства. Задіяння та раціональне використання економічного потенціалу підприємства створює умови для подальшого розвитку та сталого зростання підприємства, сприяє досягненню поставлених цілей підприємства та стабільному функціонуванню підприємства в умовах виникнення зовнішніх небезпек.

The article substantiates the use of the systematic approach to the study of the economic potential of the enterprise and its management. It is revealed that uniting for economic potential of all enterprises of different industries and forms of ownership is that it should be considered as a certain system, which is inherent in the properties of the system, namely: connection with the external environment, the primacy of the whole system, the hierarchy, complexity of structure, as well as

dimensionality, reliability, stability, optimality, continuity of functioning and development, adaptability, etc. This, in turn, increases the efficiency of managing the economic potential of the enterprise.

Accordingly, the economic potential is a subsystem of the enterprise and acts as an independent system with its interconnected subsystems, which unite the purpose of the enterprise. In turn, the economic potential of the enterprise as a system characteristic properties such as complexity, versatility, structuring and more. It is proved that the components of economic potential must be related material, human, innovative, technical, financial and information resources, serving as subsystems of the economic potential of the enterprise, the rational management of which gives a greater synergy effect for the enterprise than management of components as separate systems of operation of the enterprise. Involvement and rational use of the economic potential of the enterprise creates conditions for further development and sustainable growth of the enterprise, promotes achievement of the set goals of the enterprise and stable functioning of the enterprise in the conditions of emerging external hazards. The issue of improving the management of the economic potential of enterprises in the conditions of the economic danger of its functioning was also considered.

Ключові слова: економічний потенціал, підприємство, управління, система, підсистеми, системний підхід.

Key words: economic potential, enterprise, management, system, subsystems, system approach.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

У сучасних умовах економічного розвитку, що супроводжуються високою економічною небезпекою розвитку вітчизняних підприємств та одночасно євроінтеграційними процесами актуалізують питання ефективного управління економічним потенціалом підприємств. Ефективне використання економічного потенціалу підприємства спонукає до пошуку удосконалення його управління, що сприятиме зростанню конкурентоспроможності підприємства, більш стійкому стану підприємства в умовах виникнення непередбачених загроз розвитку підприємства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання щодо економічного потенціалу підприємства досліджувалися у працях таких вітчизняних науковців: І.А. Ажаман, О.В. Ареф'єва, О.Ф. Балацький, Б.Є. Бачевський, В.Г. Бикова, А.П. Волкова, Л.С. Головова, І.М. Губанова, В.С. Дога, О.І. Жидков, І.В. Зблудська, Т.В. Калінеску, О.Н. Ковальова, Р.О. Костирка, Н.С. Краснокутська, Є.В. Лапін, Б.М. Мізюк, О.І. Олексюк, І.П. Отенко, О.О. Решетняк, І.М. Рєпіна, М.Н. Романова, В.В. Россоха, М.В. Савченко, Л.В. Скоробогата, О.С. Федонін, Н.Я. Шкроміда та ін. Але, необхідно зазначити, що, незважаючи на вагомий доробок науковців, питання управління економічним потенціалом підприємств в сучасних умовах, які характеризуються економічною небезпекою розвитку підприємств залишаються недостатньо дослідженими та потребують подальших досліджень.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування складових економічного потенціалу підприємства як системи

Для досягнення поставленої мети було розв'язано такі завдання: обґрунтовано використання системного підходу щодо управління економічним потенціалом підприємства; доведено, що економічний потенціал підприємства є системою, якій властиві певні специфічні особливості системи; з'ясовано складові економічного потенціалу підприємства.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогоднішній день у науковій літературі не існує єдиного визначення економічного потенціалу підприємства. На наш погляд, під економічним потенціалом підприємства слід розуміти певну здатність, спроможність задіяти наявні ресурси підприємства, використати виробничі потужності та резерви підприємства для протистояння економічним загрозам розвитку підприємств, сприяти підвищенню конкурентоспроможності. Це, у свою чергу, зумовлює та актуалізує питання дослідження щодо управління економічним потенціалом підприємства.

На економічний потенціал підприємства впливають багато факторів, які можна поділити на [3, с. 59; 1, с. 285]:

— екзогенні (вплив фінансової, податкової, валютної та інших макроекономічних політик, регіональний розвиток, розвиток галузі, розгалуженість взаємозв'язків із іншими суб'єктами господарської діяльності, конкурентним становищем підприємства тощо);

— ендогенні (кількісні та якісні показники наявних ресурсів підприємства, їх склад та структура, виробничі потужності та резерви підприємства, системи соціально-економічних, виробничих, управлінських відносин та системи мотивації на підприємстві тощо).

Для дослідження питань управління економічним потенціалом підприємства слід використовувати методологію системного підходу, оскільки це дає можливість:

— по-перше, дослідити й вивчити закономірності й механізми утворення та розвитку складних об'єктів з певних складових;

— по-друге, розглядати різнопланові елементи економічного потенціалу підприємства, яким притаманні певні визначені функції;

— по-третє, узгодити цілі системи з метою її функціонування в межах систем вищого порядку; спрямувати вибір упорядкованих і логічно обґрунтованих процедур, формалізованих й неформалізованих методів, засобів дослідження на підвищення ефективності управління економічним потенціалом підприємства;

— по-четверте, об'єднати в єдину систему різні методи (індукції, дедукції, синтезу тощо) наукового дослідження систем різноманітної природи та складності на будь-яких рівнях їх вивчення та стадіях розвитку підприємства;

— по-п'яте, з'ясувати горизонтальні та вертикальні зв'язки між підсистемами та елементами із подальшим їх моделюванням, що дає можливість врахувати негативний вплив факторів різної природи на систему економічного потенціалу підприємства та пом'якшити їх;

— по-шосте, визначити оптимальний сценарій розвитку підприємства за допомогою оцінювання, комплексного планування та прийняття управлінських рішень, спрямованих на позитивні зрушення для системи економічного потенціалу підприємства в цілому, а не окремих її складових.

Об'єднуючим для економічного потенціалу всіх підприємств різних галузей є те, що його необхідно розглядати як певну систему, якій притаманні властивості системи. Відповідно до цього, економічний потенціал підприємства є підсистемою підприємства та виступає самостійною системою, що має свої взаємозв'язані підсистеми. Об'єднуючим є мета діяльності підприємства, що полягає в отриманні прибутку, підвищенні конкурентоспроможності та задоволенні споживчого попиту. У свою чергу, економічному потенціалу підприємства як системі притаманні такі властивості: комплексність, багатофункціональність, структурованість тощо.

Поділяючи думки американського науковця Дж. Ван Гіга, який вважав, що "...система є природним поєднанням сукупності окремих самостійно існуючих часткових елементів, пов'язаних між собою організаційною сукупністю складних відносин" [4, с. 16], необхідно зазначити, що систему необхідно розглядати як певну сукупність відносин між підсистемами, об'єктами, елементами систем, взаємодія яких дає поштовх для виникнення нових якостей, властивостей як системи так і її підсистем. Властивості системи не є сумірними з сумою властивостей окремих її складових і це є важливим коли мова йде про економічний потенціал підприємства як систему. Оскільки взаємодіюча система його

складових матеріальних об'єктів, ресурсів, резервів, методів і засобів управління економічним потенціалом у цілому, за умов достовірної та вчасної інформації про його стан та можливості може бути вирішальним в діяльності підприємства на певних стадіях життєвого циклу діяльності підприємства.

Економічний потенціал підприємства можна розглядати як мінливу, самоорганізуючу підсистему вищого порядку, наприклад, таких як система підприємства в цілому. У свою чергу, економічному потенціалу підприємства, притаманні ознаки відокремленої системи, а саме:

— складність будови об'єкту та цілісність. Саме управління економічним потенціалом підприємства як цілісною системою дає синергійний ефект для підприємства та підвищує ефективність управління економічним потенціалом підприємства в цілому;

— можливість виділення окремих елементів і/або підсистем, що характеризуються неоднорідністю будови та структури, наявністю специфічних ознак системи;

— ієрархічність та структурованість, оскільки економічний потенціал підприємства має свої підсистеми, що можуть володіти властивостями системи та одночасно виступати підсистемою вищого порядку, наприклад, системою підприємства;

— зв'язок із зовнішнім середовищем, що проявляється через екзогенні фактори впливу на економічний потенціал підприємства.

Підґрунтям для стійкого економічного розвитку підприємства, досягненням поставлених стратегічних цілей підприємства, протистоянням економічній небезпеці розвитку підприємства є його економічний потенціал [5, с. 154]. Як уже відзначалось, економічний потенціал підприємства залежить від галузевої належності підприємства, його масштабів, сфери діяльності тощо. Але розгляд економічного потенціалу як цілісної системи дає можливість виділити його складові елементи, що виступають підсистемами.

Н.С. Краснокутська доводить, що економічний потенціал підприємства містить: по-перше, матеріальні ресурси — засоби виробництва, а саме засоби праці і предмети праці; по-друге, фінансові ресурси — власні і позикові кошти; по-третє, трудові ресурси — персонал підприємства. Також економічний потенціал підприємства включає в себе внутрішні та зовнішні, вертикальні та горизонтальні взаємозв'язки та відносини (економічні, господарські, юридичні, наукові, технологічні, інформаційні тощо), а також методи та способи управління [6, с. 37].

До економічного потенціалу науковці відносять такі складові [7, с. 384]:

— виробнича, що представлена основними засобами виробництва, матеріальними ресурсами та характеризує відносини на підприємстві, які виникають в процесі виробництва;

— фінансова — пов'язана із досягненням підприємством певних фінансових результатів та ефективністю використання власного й позикового капіталу, його інвестиційними можливостями, що характеризуються такими показниками, як ліквідність, прибуток, платоспроможність тощо;

— науково-технічна — участь підприємства у науково-дослідних та дослідно-конструкторських роботах,

забезпеченість виробництва новими технологіями, можливість використовувати досягнення науково-технічного прогресу,

— інноваційна — можливість виробництва інноваційної продукції, у тому числі нової для ринку, застосування інноваційних технологій для виробництва продукції та управління підприємством;

— трудова (кадрова) — можливість персоналу підприємства виконувати поставлені завдання та досягати встановлених цілей;

— маркетингова — характеризується потенційним попитом на послуги, роботи та продукцію підприємства, часткою ринку, що займає підприємство.

І.А. Ажаман та О.І. Жидков вважають, що економічний потенціал підприємства складається з матеріальних, людських, технічних, фінансових та інформаційних ресурсів, які можуть бути використані у діяльності підприємства [2, с. 23]. Ми поділяємо точку зору науковців щодо структурних складових економічного потенціалу підприємства, а також вважаємо, що для економічного потенціалу підприємства важливим є не тільки його наявність, а також раціональне управління ним для ефективного задіяння потенціалу та підвищення ефективності діяльності підприємства в цілому.

ВИСНОВКИ

Отже, застосування методології системного підходу дає можливість розглядати економічний потенціал підприємства як систему, оскільки він має всі властивості та ознаки системи, що характеризують його сутність та складність, а саме: зв'язок із зовнішнім середовищем, первинність цілого в системі, ієрархічність, складність структури, а також розмірність, надійність, стійкість, оптимальність, безперервність функціонування та розвитку, адаптивність тощо. Це, у свою чергу, підвищує ефективність управління економічним потенціалом підприємства.

До складових економічного потенціалу, на погляд авторів, необхідно відносити матеріальні, людські, інноваційно-технічні, фінансові та інформаційні ресурси, що виступають підсистемами економічного потенціалу підприємства, раціональне управління якими дає більший синергійний ефект для діяльності підприємства, ніж управління складовими як окремими системами функціонування підприємства. Задіяння та раціональне використання економічного потенціалу підприємства створює умови для подальшого розвитку та сталого зростання підприємства, сприяє досягненню поставлених цілей підприємства та стабільному функціонуванню підприємства в умовах виникнення зовнішніх небезпек. Подальших наукових розвідок вимагають питання удосконалення управління економічним потенціалом підприємств в умовах виникнення економічної небезпеки його функціонування.

Література:

1. Ажаман І.А. Економічний потенціал будівельного підприємства — сутність та підходи до визначення / І.А. Ажаман, В.С. Дога, О.І. Жидков // Економіка та управління: сучасний стан і перспективи розвитку: ма-

теріали III Міжнародної науково-практичної конференції. — Одеса: ОДАБА, 2017. — С. 283—286.

2. Ажаман І.А. Теоретичне обґрунтування сутності та властивостей потенціалу підприємства / І.А. Ажаман, О.І. Жидков // Економіка та держава. — 2018. — № 2. — С. 22—26.

3. Внутрішній економічний механізм підприємства: навч. пос. / Круш П.В. та ін. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 206 с.

4. Гиг Дж. Ван. Прикладная общая теория систем / Гиг Дж. Ван // в 2 кн. Книга 1. / Пер. с англ. под ред. Сушкова Б.Г., Тюхтина В.С. — М.: Издательство "Мир", 1981. — 336 с.

5. Калінеску Т.В. Стратегічний потенціал підприємства: формування та розвиток: моногр. / Т.В. Калінеску, Ю.А. Романовська, О.Д. Кирилов. — Луганськ: Видво СНУ ім. В. Даля, 2007. — 272 с.

6. Краснокутська Н.С. Потенціал торговельного підприємства : теорія та методологія дослідження: моногр. / Н.С. Краснокутська. — Х.: Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі, 2010. — 247 с.

7. Шкроміда Н.Я. Комплексна оцінка економічного потенціалу суб'єктів господарювання / Н.Я. Шкроміда // Економічний аналіз: зб. наук праць. — Тернопіль: Економічна думка. — Тернопіль: ТНУ, 2011. — Вип. 9, Ч. 1. — С. 383—386.

References:

1. Azhaman, I.A. Doha, V.S. and Zhydkov, O.I. (2017), "The economic potential of a construction company - the essence and approaches to the definition", *Ekonomika ta upravlinnia: suchasnyj stan i perspektyvy rozvytku: materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Economics and Management: Current State and Prospects: Materials of the 3rd International Scientific and Practical Conference], ODABA, Odessa, Ukraine, pp. 289—292.

2. Azhaman, I.A. and Zhydkov, O.I. (2018), "Theoretical substantiation of the essence and properties of the enterprise potential", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 2, pp. 22—26.

3. Krush, P.V. (2008), *Vnutrishnij ekonomichnyj mekhanizm pidpryiemstva* [Internal economic mechanism of the enterprise], *Tsentr uchbovoi literatury*, Kyiv, Ukraine.

4. Hyh, Dzh. Van (1981), *Prykladnaia obschaia teoryia system* [Applied general theory of systems], vol. 1, *Yzdatel'stvo "Myr"*, Moscow, Russia.

5. Kalinesku, T.V. Romanovs'ka, Yu.A. Kyrylov, O.D. (2007), *Stratehichnyj potentsial pidpryiemstva: formuvannia ta rozvytok* [Strategic potential of the enterprise: formation and development], *Vyd-vo SNU im. V. Dalia*, Luhansk, Ukraine.

6. Krasnokuts'ka, N.S. (2010), *Potentsial torhovel'noho pidpryiemstva: teoriia ta metodolohiia doslidzhennia* [Potential of trade enterprise: theory and methodology of research], *Kharkivs'kyj derzhavnyj universytet kharchuvannia ta torhivli*, Kharkiv, Ukraine.

7. Shkromida, N.Ya. (2011), "Integrated assessment of economic potential of economic entities", *Ekonomichnyy analiz*, vol. 9, no. 1, pp. 383—386.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2018 р.

*Н. В. Пришляк,
к. е. н., старший викладач кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних
джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця*

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.15

ВІДНОВЛЮВАЛЬНА ЕНЕРГЕТИКА В ІНДІЇ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

N. Pryshliak,
PhD in Economics, Senior Lecturer of the Administrative Management
and Alternative Energy Department, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia

RENEWABLE ENERGY IN INDIA: CURRENT STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Індія характеризується високими темпами економічного та промислового розвитку, попит на енергоресурси в Індії постійно зростає. Понад 17% світового населення проживає в Індії, що робить її значним споживачем енергетичних ресурсів. Індія, яка налічує 1,17 мільярда людей, є другою за кількістю населення країною у світі. В умовах стрімкого підвищення цін на традиційні енергоносії, інтенсивного та постійно зростаючого споживання викопного палива та рядом соціально-екологічних проблем, формуються нові світові погляди відносно розвитку та популяризації відновлювальних джерел енергії. За таких умов відновлювальні енергетичні ресурси розглядаються як важливий інструмент забезпечення економічного зростання та розвитку. Сталий розвиток потребує надійного постачання енергії за доступною ціною, що має низький вплив на навколишнє середовище та низький рівень викидів парникових газів. Проте 85% споживання первинної енергії походить з традиційних викопних видів палива. Зростання споживання викопних видів палива у світі протягом останніх декількох десятиліть спричинило посилення викидів парникових газів, що призвело до проблем зміни клімату. Індія є четвертим найбільшим емітером CO₂ у світі після Китаю, США та Європейського Союзу. Відновлювана енергія — це один з екологічно чистих джерел енергії. У ході дослідження проаналізовано сучасний стан розвитку відновлюваної енергетики в Індії. Здійснено порівняння загальної структури енергоспоживання та структури відновлювальних джерел енергії в Індії. Проведено аналіз потенціалу відновлюваної енергетики в Індії та визначено плани до 2020 року. Побудовано прогнозну структуру відновлюваних джерел енергії в Індії до 2030 року. Проаналізовано особливості експорту та імпорту сонячних панелей в Індії. Визначено соціально-економічні переваги від розвитку галузі відновлюваних джерел енергії в Індії.

India is characterized by high rates of economic and industrial development, the demand for energy in India is constantly increasing. More than 17% of the world's population lives in India, which makes it a significant consumer of energy resources. India, which has 1.17 billion people, is the second largest nation in the world. In the conditions of rapid increase of prices for traditional energy sources, intensive and constantly increasing consumption of fossil fuels and a number of social and environmental problems, new trends are emerging regarding the development and popularization of renewable energy sources. Under such conditions, renewable energy resources are considered as an important tool for economic growth and development. Sustainable development requires reliable energy supply at an affordable price, that has a low impact on the environment and low greenhouse gas emissions. However, 85% of primary energy consumption comes from traditional fossil fuels.

The increase in the consumption of fossil fuels in the world over the past few decades had led to an increase in greenhouse gas emissions, that caused the problems of climate change. India is the fourth largest emitter of CO₂ in the world after China, the US and the European Union. Renewable energy is one of the clean energy sources. The study analyzes the current state of development of renewable energy in India. A comparison of the overall structure of energy consumption and the structure of renewable energy in India has been conducted. An analysis of the potential of renewable energy in India has been conducted and plans for the year 2020 have been identified. The forecast structure of renewable energy sources in India up to 2030 has been constructed. Features of export and import of solar panels in India have been analyzed. Socio-economic benefits from the development of the renewable energy industry in India have been determined.

Ключові слова: відновлювана енергія, сонячна енергія, вітрова енергія, енергія біомаси, скорочення викидів.

Key words: renewable energy, solar energy, wind energy, biomass energy, emission reductions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Соціально-економічна характеристика Індії робить її унікальною серед найбільш енергоємних країн у світі. Дохід на душу населення є низьким, але, як очікується, він буде швидко зростати, коли Індія стане найбільш густонаселеною країною світу до кінця цього десятиліття. Населення та економічне зростання у поєднанні з прискоренням урбанізації збільшать кількість людей, що мешкають у містах, з приблизно 435 мільйонів у 2015 році до 600 мільйонів до 2030 року. Переважання міського населення означатиме стрімке зростання попиту на електроенергію.

З економічної точки зору вплив забруднення повітря на здоров'я людини призводить до втрат близько 3% річного валового внутрішнього продукту Індії. За оцінками Всесвітньої організації охорони здоров'я, у 2010 році кількість смертей від забруднення атмосферного повітря досягла 700 тисяч [9]. Крім того, 400 мільйонів індійців (90% з них жінки) піддаються впливу респіраторних, легеневих і зорових захворювань, пов'язаних із забрудненням повітря всередині приміщень від спалювання традиційних видів біопалива. Вирішення питання забруднення атмосферного повітря та повітря всередині приміщень повинно вирішуватися за допомогою екологічно чистих і стійких джерел енергії в сільських і міських районах.

Відновлювані джерела енергії та технології мають потенціал для вирішення енергетичних проблем, з якими стикаються країни, що розвиваються. Енергія вітру, сонячна енергія, геотермальна енергія, енергія океану та енергія біомаси можуть бути використані для подолання дефіциту енергії. Індія відіграє провідну роль у розробці та впровадженні технологій з відновлюваної енергетики. Просування поновлюваних джерел енергії в Індії набуло великого значення в останні роки з огляду на високі темпи зростання споживання енергії, значну залежність від імпорту для задоволення попиту на нафтові палива та нестабільність світового нафтового ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням особливостей розвитку відновлюваних джерел енергії присвячено ряд праць зарубіжних та вітчизняних науковців. Зокрема, вивченням сучасно-

го стану та перспектив розвитку відновлюваної енергетики в Індії займалися С.С. Чандель, Р. Шривастава, В. Шарма П. Рамасами [1], Л.Трипаті, А.К. Мішра, А.К. Дубей, К.Б. Трипаті, П. Бередар [7] та ін. Серед вітчизняних науковців, що присвятили свої праці галузі альтернативної енергетики та біотехнологій варто відзначити праці Г. Калетніка [3], Г. Гелетухи та ін. Проте подальшого вивчення потребує питання ефективності впровадження відновлюваних технологій та їх впливу на добробут та життя людей.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є: (1) аналіз сучасного стану розвитку відновлюваної енергетики в Індії; (2) порівняння загальної структури енергоспоживання та структури відновлювальних джерел енергії в Індії; (3) аналіз потенціалу відновлюваної енергетики в Індії та плани до 2020 року; (4) аналіз експорту та імпорту сонячних панелей в Індії; (5) визначення соціально-економічних переваг від розвитку галузі відновлюваних джерел енергії в Індії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Енергетична "самодостатність" була визначена як головний пріоритет розвитку нової та відновленої енергетики в Індії внаслідок двох потужних енергетичних криз 1970-х років. У країні сектор поновлюваних джерел енергії знаходиться у відомстві Міністерства нових і поновлюваних джерел енергії. Основною метою Міністерства є розробка та сприяння впровадження нових та поновлюваних джерел енергії для покращення енергетичних потреб країни. Міністерство сприяло реалізації програм широкого спектру, в тому числі використання поновлюваних джерел енергії, відновлювальних джерел енергії в сільській місцевості для освітлення, приготування їжі, використання відновлюваної енергії у міських, промислових та комерційних цілях та розробку альтернативних видів палива. Основними факторами, що сприяли розробці та впровадженню нових і відновлюваних джерел енергії в Індії були необхідність зміцнення енергетичної безпеки, дефіцит електроенергії, необхідність доступ до енергії (особливо у сільській місцевості), зміни клімату тощо.

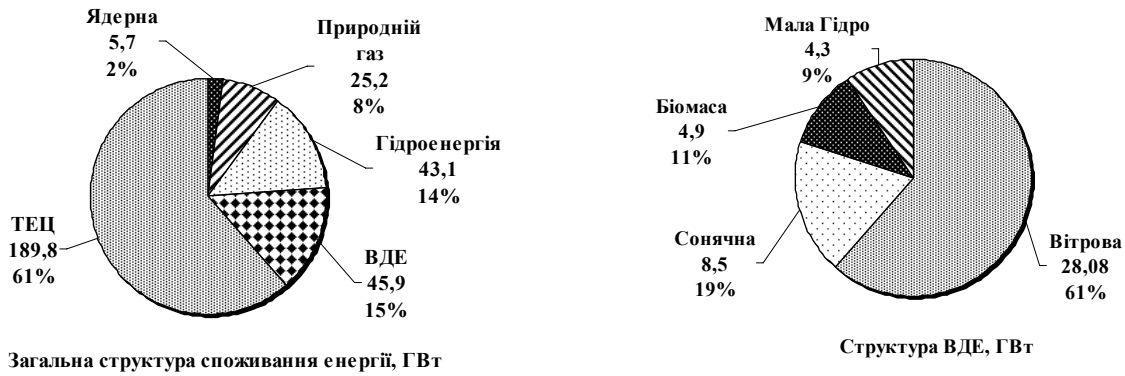

Рис. 1. Загальна структура енергоспоживання та структура відновлювальних джерел енергії в Індії, 2016 р.

Джерело: сформовано автором за даними [5].

Індія — третій за величиною світовий виробник електроенергії, загальна встановлена потужність становить 326 832,55 МВт. З них 66,80% походить від теплової енергії (58,79% від вугілля, 7,75% від газу та 0,26% від нафти), 2,07% від ядерної енергії, 13,61% від великих гідроелектростанцій та 17,51% від інших поновлюваних джерел енергії [6].

Індія, яка є найбільшим емітером парникових газів після США та Китаю, значно прогресувала у своїх зобов'язаннях щодо просування відновлюваних джерел енергії. Цей перехід отримав поштовх після прийняття Закону про електроенергію 2003 року, який посилив політичний процес у напрямі підтримки відновлюваних джерел енергії. Також зниження витрат на встановлення альтернативних енергетичних систем, таких, як сонячні фотоелектричні системи та вітрові генератори, посилили можливість використання відновлюваної енергії.

Відновлювана енергія в Індії зафіксувала колосальне зростання протягом останнього півтора десятиліття. У 2002 році виробнича потужність відновлювальної енергетики становила дуже невелику частку у загальній виробничій потужності в країні — на рівні 3,2% (3,4 ГВт). Проте з 2002 по 2016 рік сектор зазнав потужного розвитку, і на кінець 2016 року частка відновлюваної енергетики становила 45,9 ГВт (15% від загального споживання енергії) (рис. 1).

Валова встановлена потужність відновлюваної енергетики в країні становила близько 50 ГВт станом на 1.01.2017 року. Сонячна енергія, вітрова, енергія біомаси та малі гідроелектростанції склали близько 16 відсотків від загальної встановленої потужності електроенергії. За останні п'ять років у галузі поновлюваних джерел енергії спостерігалось більш ніж 20-відсоткове зростання. Із загальної встановленої потужності відновлюваної енергії в 14400 МВт на початку 2009 року вона досягла потужності 50068 МВт наприкінці 2016 року. Енергія вітру продовжує домінувати в галузі відновлюваних джерел енергії в Індії, на неї припадає понад 57,4% встановленої потужності (28700 МВт), далі — сонячна енергія (9013 МВт), біоенергетика (8021 МВт) і мала гідроенергія (4334 МВт), як показано на рисунку

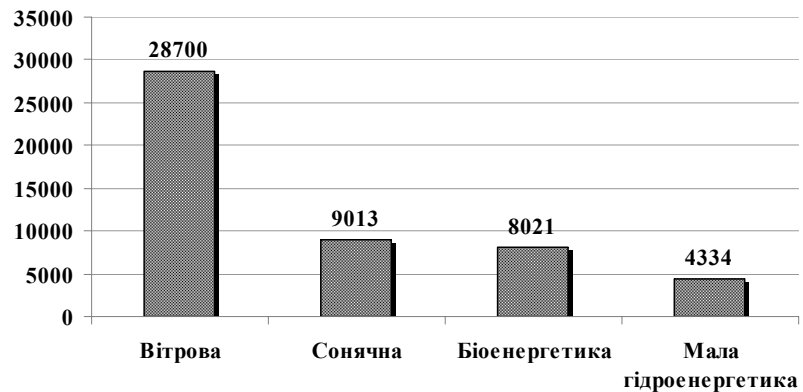

Рис. 2. Встановлена потужність відновлюваної енергетики в Індії у 2016 році, МВт

Джерело: сформовано автором за даними [5].

2. Індія займає четверте місце в світі з встановленою потужністю вітроенергетики (28,7 ГВт).

Враховуючи, що Індія планує до 2030 року скоротити викиди на 33—35%, поновлювана енергетика розглядається як важливий внесок у скорочення викидів. Виходячи з припущення, що вітрова та сонячна енергія (найбільші вкладники у збільшення потужності у відновлюваних джерелах енергії в 2016—1917 роках) замінили видобуток палива на основі вугілля, за оцінками, в поточному році кількість викидів CO₂ скоротилася приблизно на 62,72 млн тонн. Крім того, близько 256,95 млн тонн викидів CO₂ можна уникнути, якщо Індія досягне своєї цілі генерації 160 ГВт від вітрової і сонячної енергії до 2022 року [5].

База даних поновлюваних джерел енергії в країні постійно оновлюється. Національний інститут вітроенергетики, раніше відомий як Центр вивчення вітрової енергетики, розробив Вітровий Атлас Індії. Цей інститут також збирає дані від станцій щодо оцінки сонячної радіації для визначення доступності сонячної радіації та розробки Сонячного Атласу країни. Індійський інститут науки Бенгалуру розробив Атлас Біомаси Індії, а Альтернативний гідроенергетичний центр Індійського технологічного інституту провів оцінку малого гідроенергетичного потенціалу в країні. Потенціал відновлюваної енергії Індії становить близько 900 ГВт з комерційно доступних джерел. Сонячна енергія має найбільший потенціал, з оцінкою 750 ГВт (з урахуванням використання 3% території, що пустують, для сонячних ус-

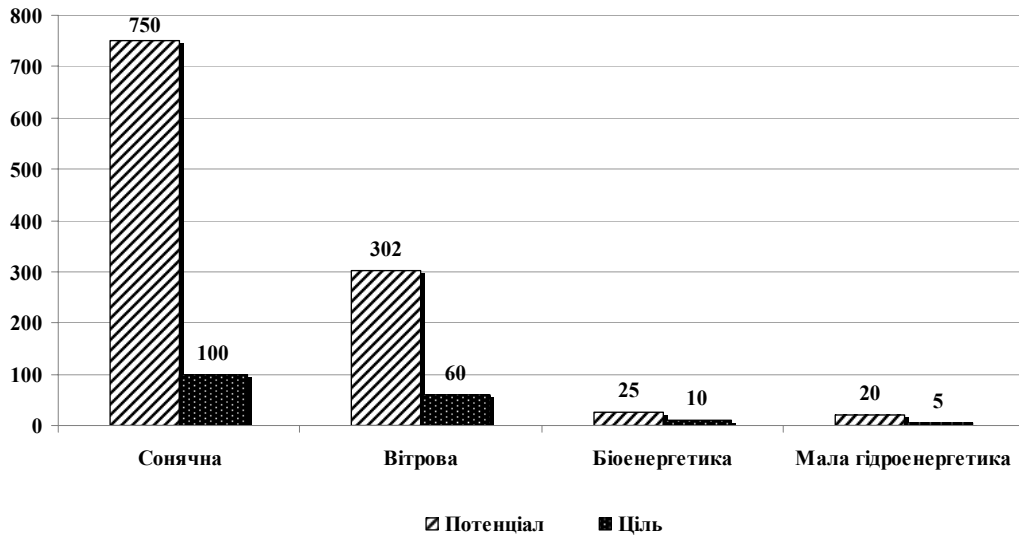

Рис. 3. Потенціал відновлюваної енергетики в Індії та плани до 2020 року

Джерело: сформовано автором за даними [6].

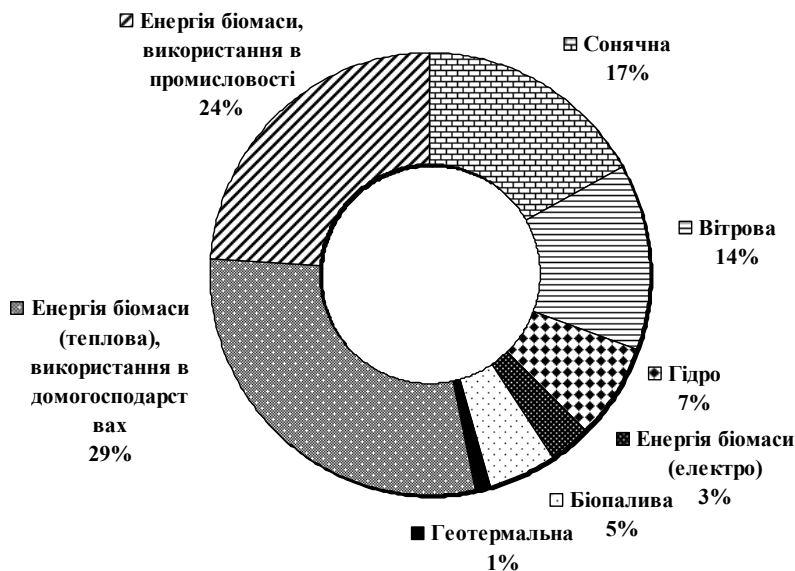

Рис. 4. Прогнозована структура відновлюваних джерел енергії в Індії у 2030 році

Джерело: сформовано автором за даними [6].

тановок), далі — вітрова енергетика — 102 ГВт (при висоті щогл 80 м), мала гідроенергетика — 20 ГВт, біоенергетика — 25 ГВт і сонячна енергетика — 750 ГВт (з урахування розміщення сонячних батарей на площі 3% від загальної площі країни на ділянках, що не використовуються).

Уряд Індії підвищив цілі щодо потужності відновлюваної енергетики до 2022 року до 175 ГВт, що включає в себе 100 ГВт від сонячної енергії, 60 ГВт від вітру, 10 ГВт від біоенергії та 5 ГВт від малих гідроенергетичних установок. На рисунку 3 показано потенціал відновлюваної енергії у порівнянні з цілями використання відновлюваної енергетики до 2022 року. Міністерство запровадило широкий спектр схем фіскальної та фінансової підтримки та здійснює сприятливу політику для досягнення цієї мети.

Індія може до кінця 2030 року збільшити обсяг споживання відновлюваних джерел енергії до 222 млн тонн нафтового еквіва-

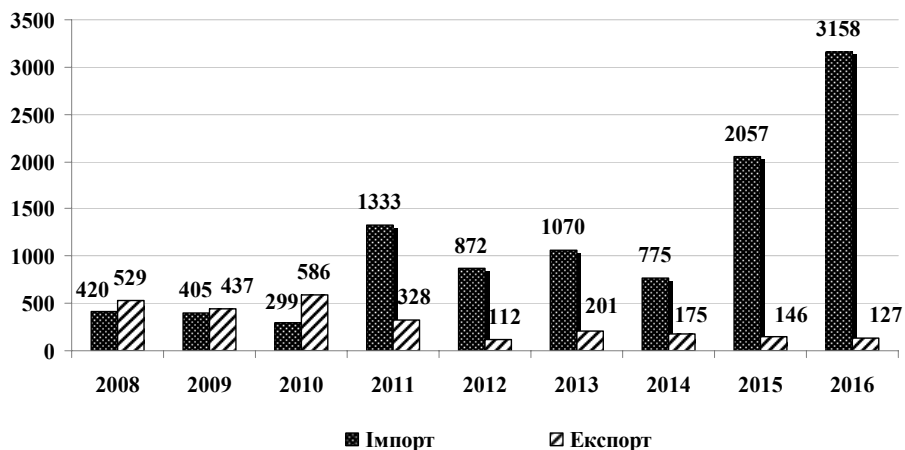

Рис. 5. Експорт/імпорт сонячних панелей в Індії у 2016 р., млн дол. США

Джерело: сформовано автором за даними [6].

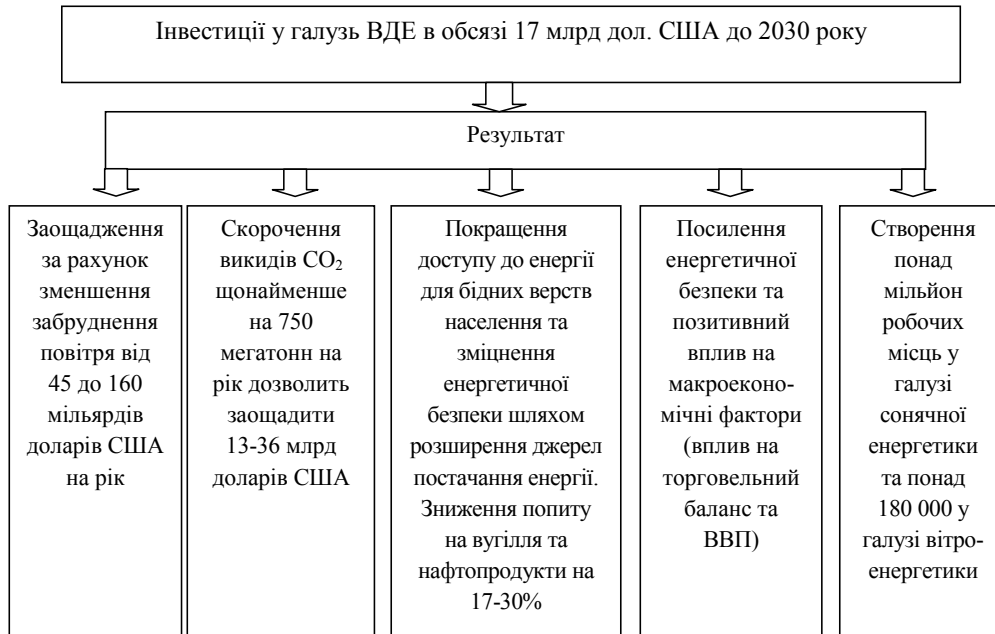

Рис. 6. Соціально-економічні переваги від розвитку галузі відновлюваної енергетики в Індії

Джерело: сформовано автором за даними [1; 5; 7].

ленту, що становитиме одну четверту загальної кінцевої енергетичної потреби країни. Однак досягнення цього показника вимагає більшого, ніж нарощування виробництва поновлюваної енергії. Електроенергія становитиме близько 40% від загального обсягу кінцевого споживання поновлюваних джерел енергії в країні до 2030 року. Решта 60% відновлюваних джерел енергії буде використовуватися для опалення, охолодження та транспорту. Структуру відновлюваних джерел енергії у 2030 році наведено на рисунку 4.

Негативний вплив на розвиток галузі сонячної енергетики здійснює масштабний імпорт фотоелектричних панелей. Відсоток імпортованих панелей у порівнянні з загальною встановленою потужністю за три роки (2012, 2013 та 2016 рр.) становить 92%, 52% та 70% відповідно. Причини такого значного відсотку імпорту різноманітні: недостатня виробнича потужність у країні, джерела постачання з дешевих місць виробництва, як от Китай, використання для виробництва панелей технологій, які не виробляються на національному ринку тощо. Нині вартість вітчизняних сонячних панелей на 15% вища від імпортних. Відсутність вертикально інтегрованого внутрішнього ланцюга постачання панелей (починаючи з видобутку кремнію) перешкоджає економічно ефективному виробництву сонячних панелей в Індії. Імпорт сонячних панелей в Індію збільшувався і досяг максимуму в 2016 році (на рівні 3157 млн дол. США) у зв'язку з високим внутрішнім попитом. У 2016 році Китай склав приблизно 84% імпорту сонячних панелей в Індію. Крім того, Індія також поставляє PV-панелі для багатьох країн, головними країнами експорту є Великобританія, Бельгія, Непал, США, Італія тощо. Хоча обсяги імпорту значно зросли, експорт характеризувався різким скороченням на 76,03% відсотків у період з 2008 по 2016 рік. Обсяги експорту та імпорту PV-панелей наведено на рисунку 5.

Відповідно до доповіді американської дослідницької організації "Інститут енергетичної економіки та

фінансового аналізу" у 2016 році, державні та приватні інвестиції в сектор відновлюваної енергетики в Індії становили 10,2 млрд доларів, з них державне фінансування становило лише невелику частину. Проте бюджетні асигнування на Міністерство нової та відновлюваної енергетики зросли на 8,7%. Тому уряду Індії необхідно переглянути ряд питань у сфері фінансування проектів у галузі відновлюваної енергетики. Для того, щоб полегшити використання відновлюваних джерел енергії, уряду слід ефективно використовувати кошти; відновлювальна енергія повинна зберігатися в найнижчій податкової групі, щоб запобігти зростанню собівартості продукції в цьому секторі. Слід також переглянути рішення щодо скорочення прискореної амортизації, яка була доступна для сектора вітрової енергетики, оскільки цей крок, як очікується, матиме негативний вплив на сектор відновлюваної енергетики.

Витрати на досягнення визначеної частки ВДЕ у загальній структурі енергоспоживання до 2030 року оцінюються у 17 млрд дол. США. Збільшення використання відновлюваних джерел енергії призведе до економії у дванадцять разів вищої, ніж витрати на її встановлення (рис. 6). Така економія є результатом зменшення витрат від зовнішніх впливів викопного палива на навколишнє середовище, пов'язаних із забрудненням повітря.

Клімат став частиною енергетичного курсу країни з появою Національного плану дій зі зміни клімату в 2008 році, який спрямований на вирішення проблем розвитку Індії, а також проблеми пом'якшення та адаптації, викликаних зміною клімату, через вісім національних місій (Національна сонячна місія; Національна місія з підвищення енергоефективності; Національна місія по сталості середовища проживання; Національна гідромісія; Національна місія з підтримання екосистеми Гімалаїв; Національна місія з озеленіння Індії; Національна місія зі сталого сільського господарства; Національна місія із стратегічних знань в області зміни клімату). Відповідно до Національного плану дій зі зміни клімату, кліма-

тична стратегія Індії буде сприяти досягненню цілей розвитку країни.

З восьми місій наступні три є конкретними цілями критично важливими для клімату та енергетичної політики Індії:

1. Скорочення інтенсивності частки викидів у виробництві ВВП на 33—35% до 2030 року від рівня 2005 року.

2. Забезпечення близько 40 відсотків сукупної електричної встановленої потужності з відновлювальних енергоресурсів до 2030 року.

3. Створення додаткового вуглецевого поглинання об'ємом від 2,5 до 3 мільярдів тонн CO₂-еквівалента за рахунок додаткових лісів і дерев до 2030 року.

Згідно зі звітом 2017 про викиди в Індії (Emissions Gap Report 2017), очікується, що Індія перевищить свої цільові показники щодо частки відновлюваних джерел енергії. Крім того, Індія може також знизити кількість викидів, якщо до 2022 року вона досягне своєї мети щодо виробництва 160 ГВт енергії від вітрових і сонячних технологій. Це дозволить скоротити близько 256,95 млн тонн викидів CO₂ і замінити енергію на основі вугілля чистою енергією.

ВИСНОВКИ

Очікується, що до 2030 року витрати на імпорт енергії в Індії складуть близько 150 млрд дол. США. З іншого боку, країна прагне до 10—20-кратного скорочення імпорту енергії до 2022 року і 50% скорочення до 2030 року. Збільшення виробництва відновлюваної енергії, як очікується, буде сприяти досягненню цієї мети. Таким чином, відновлювальна енергетика має великий потенціал для забезпечення загального доступу до енергії. Водночас у децентралізованому чи автономному режимі відновлювана енергія є масштабним та життєздатним рішенням для забезпечення енергії віддаленим регіонам. Індія встановила колосальні цілі щодо обсягів виробництва відновлюваної енергії (досягнення 175 ГВт потужності відновлюваної енергетики до 2022 року). Для реалізації поставлених цілей необхідна чітка стратегія, інтегроване планування та цілісний підхід. Згідно з підрахунками, практично досяжний потенціал Індії у галузі відновлюваної енергії становить близько 900 ГВт, але для досягнення таких показників необхідна чіткість у здійсненні політики у галузі відновлювальної енергетики.

Література:

1. Chandel S.S., Shrivastva R., Sharma, V. and Ramasamy P. (2016). Overview of the initiatives in renewable energy sector under the national action plan on climate change in India. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 54.

2. Institute for Energy Economics and Financial Analysis. URL: <http://ieefa.org/> (дата звернення 05.08.2018).

3. Kaletnik G.M. Production and use of biofuels: Second edition, supplemented: textbook. Vinnytsia: LLC "Nilan-Ltd" 2018, 336 с.

4. Ministry of New and Renewable Energy. Annual Report 2016—2017. URL: <https://mnre.gov.in/file-manager/annual-report/2016-2017/EN/> <http://ieefa.org/>

5. S. Rehman and Z. Hussain, 2017. Renewable energy governance in India: challenges and prospects for achieving the 2022 energy goals. URL: https://mpr.ub.uni-muenchen.de/79361/9/MPPA_paper_79361.pdf <http://ieefa.org/>

6. Status of RE Development in India in 2016—17. Report by World Institute of Sustainable Energy, Pune. URL: http://shaktifoundation.in/wp-content/uploads/2017/12/Report_Renewables-India-2017-1.pdf <http://ieefa.org/>

7. Tripathi L., Mishra A.K., Dubey A.K., Tripathi C.B., and Baredar P. (2016). Renewable energy: an overview on its contribution in current energy scenario of India. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 60, pp. 226—233.

8. United Nations. Department of Economic and Social Affairs. URL: <https://www.un.org/development/desa/publications/world-population-prospects-the-2017-revision.html> <http://ieefa.org/>

9. World Health Organization. URL: <http://www.who.int/airpollution/en/> <http://ieefa.org/>

References:

1. Chandel, S. S. Shrivastva, R. Sharma, V. and Ramasamy, P. (2016), Overview of the initiatives in renewable energy sector under the national action plan on climate change in India. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 54.

2. Institute for Energy Economics and Financial Analysis. [Online], available at: <http://ieefa.org/> (Accessed 05 Aug 2018).

3. Kaletnik, G. (2018), Production and use of biofuels: Second edition, supplemented: textbook. Vinnytsia: LLC "Nilan-Ltd", 336 p.

4. Ministry of New and Renewable Energy. Annual Report 2016—2017. [Online], available at: <https://mnre.gov.in/file-manager/annual-report/2016-2017/EN/> (Accessed 10 Aug 2018).

5. Rehman, S. and Hussain, Z. (2017), Renewable energy governance in India: challenges and prospects for achieving the 2022 energy goals. [Online], available at: https://mpr.ub.uni-muenchen.de/79361/9/MPPA_paper_79361.pdf (Accessed 12 Aug 2018).

6. Status of RE Development in India in 2016—17. Report by World Institute of Sustainable Energy, Pune. [Online], available at: http://shaktifoundation.in/wp-content/uploads/2017/12/Report_Renewables-India-2017-1.pdf (Accessed 20 Aug 2018).

7. Tripathi, L. Mishra, A. K. Dubey, A. K. Tripathi, C. B., and Baredar, P. (2016), Renewable energy: an overview on its contribution in current energy scenario of India. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 60, pp. 226—233.

8. United Nations. Department of Economic and Social Affairs. [Online], available at: <https://www.un.org/development/desa/publications/world-population-prospects-the-2017-revision.html> (Accessed 16 Aug 2018).

9. World Health Organization. [Online], available at: <http://www.who.int/airpollution/en/> (Accessed 20 Aug 2018).

Стаття надійшла до редакції 10.10.2018 р.

УДК 351.824.1:338.45:621

*О. А. Гавриш,**д. т. н., професор кафедри міжнародної економіки, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ**С. В. Салоїд,**старший викладач кафедри менеджменту, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ*

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.21

ВИКОРИСТАННЯ ТЕОРІЇ ШТУЧНИХ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ ДЛЯ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТІВ УПРАВЛІНСЬКИХ ДІЙ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ПІДПРИЄМСТВ ТОЧНОГО МАШИНОБУДУВАННЯ

O. Gavrysh,

Doctor of Technical Sciences, Professor of the Department of International Economics
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

S. Saloid,

Senior Lecturer, Department of Management

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

USING THE THEORY OF THE ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS TO ASSESS THE RESULTS OF ADMINISTRATIVE ACTION ON THE ECONOMIC SECURITY OF EXCITABLE MACHINE BUILDING ENTERPRISES

У статті розглянуто основні характеристики, фактори економічної безпеки машинобудівного підприємства. Розглянуто мету, показники, заходи щодо забезпечення процесу організації економічної безпеки на підприємствах у сучасних умовах їх розвитку. Проаналізовано чинні концепції розвитку вітчизняних підприємств точного машинобудування з урахуванням безпеки їх економічної поведінки. Описано та обгрунтовано основну функцію забезпечення безпеки персоналу як складової економічної безпеки машинобудівних підприємств загалом. Запропоновано методичні підходи щодо усунення існуючих загроз економічній безпеці. Шляхом дослідження дестабілізуючих чинників внутрішнього і зовнішнього середовищ машинобудівних підприємств встановлено факт існування надмірного втручання державних органів у виробничу діяльність, що проявляється у невиправданій кількості планових та позапланових перевірок, обтяженні надмірно жорсткими регламентаціями, національними стандартами і/або технічними умовами тощо. Така ситуація призводить до зростання кількості неофіційних способів вирішення питань з державними органами влади.

The article deals with the main characteristics, factors of economic safety of the machine-building enterprise. The purpose, indicators, measures to ensure the process of organization of economic security at enterprises in the modern conditions of their development are considered. The machine-building complex is the main component of the larger processing industry, whose contribution to gross value added in the processing industry is 25% and, in turn, about 3.5% to the gross domestic product of Ukraine. The existing concepts of development of domestic enterprises of precision engineering are analyzed, taking into account the safety of their economic behavior. The main function of ensuring personnel safety as a component of economic safety of machine-building enterprises in general is described and grounded. Methodical approaches to eliminating existing threats to economic security are offered. Based on the analysis of financial results of the enterprises of precision

engineering in Ukraine, the lack of a significant share of labor costs, which is dominant in the structure of these indicators abroad, is established. Such a situation leads to the leveling of the value of workers in the production process, which negatively affects the performance of activities and levels of achievement of the desired indicators. The fact of significant depreciation of production assets and prevailing material content of products has been confirmed.

By investigating the destabilizing factors of the internal and external environments of machine-building enterprises, the existence of excessive interference of state bodies in production activity, which is manifested in an unjustified number of scheduled and unscheduled inspections, overburdening of excessively rigid regulations, national standards and / or technical specifications, was established. This situation leads to an increase in the number of unofficial ways to resolve issues with public authorities.

Ключові слова: штучні нейронні мережі, підприємства точного машинобудування, економічна безпека підприємств, логістична нормалізація, кореляційна матриця показників.

Key words: artificial neural networks, enterprises of precise mechanical engineering, economic safety of enterprises, logistic normalization, correlation matrix of indicators.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Діяльність промислових підприємств, у тому числі підприємств точного машинобудування, підпадає під вплив різного роду чинників. Одним із найвагоміших чинників є фінансово-економічні кризи, внаслідок яких призупиняється (чи повністю припиняється) інвестиційна діяльність, старіє та зношується основний капітал, згортаються інноваційні проекти, пришивдшується відтік висококваліфікованих кадрів.

Перед підприємствами постає нагальна проблема оцінювання існуючого потенціалу і прогнозування ситуації на майбутнє. Тобто актуалізується питання забезпечення ЕБ як способу захисту від впливу внутрішніх і зовнішніх негативних проявів.

ОСТАННІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПУБЛІКАЦІЇ

Питанням забезпечення утримання достатнього рівня економічної безпеки, оцінювання ефективності управління нею висвітлено у працях вітчизняних та іноземних вчених, а саме: Л. Абалкіна, В. Абрамова, В. Андрійчука, О. Барановського, О. Білоруса, З. Варналія, О. Власюка, Т. Васильців, В. Горбуліна, М. Єрмошенка, О. Ляшенка, В. Мунтіяна, Є. Олейнікова, Ю. Уса, М. Швеця, Л. Шемаєва, С. Шкарлета, М. Піх, І. Нагорної, Г. Пазаєвої, О. Чубакової, І. Доценка, І. Голікова, М. Чорної, О. Судакової та ін.

МЕТА СТАТТІ

Використати теорії штучних нейронних мереж, щоб оцінити результати управлінських дій на економічну безпеку підприємств точного машинобудування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогоднішній момент існує кілька десятків структур нейронних мереж. Оскільки всі штучні нейронні мережі базуються на концепції нейронів, з'єднань та передатних функцій, існує подібність між різними струк-

турами нейронних мереж. Більшість змін походить з різних правил навчання. Для процесу навчання необхідно мати модель зовнішнього середовища, у якій функціонує нейронна мережа — потрібну для вирішення задачі інформацію. Також необхідно визначити, як модифікувати вагові параметри мережі. Алгоритм навчання означає процедуру, у якій використовуються правила навчання для налаштування ваг. Існують три загальні парадигми навчання: "з вчителем", "без вчителя" (самонавчання) і змішана. Навчити нейронну мережу — значить, повідомити їй, чого ми від неї домагаємося. Нейронна мережа може навчатися з вчителем або без нього. Після багаторазового пред'явлення прикладів ваги нейронної мережі стабілізуються, причому нейронна мережа дає правильні відповіді на всі (або майже всі) приклади з бази даних. У такому випадку говорять, що "нейронна мережа вивчила всі приклади", "нейронна мережа навчена", або "нейронна мережа натренована". У програмних реалізаціях можна бачити, що в процесі навчання величина помилки (сума квадратів помилок по усіх виходах) поступово зменшується. Коли величина помилки досягає нуля або прийнятної малої рівня, тренування зупиняють, а отриману нейронну мережу вважають натренованою і готовою до застосування нових даних [1].

На період становлення незалежності України в 1991 р. машинобудування було провідною галуззю в структурі промислового комплексу, його частка становила понад 30% виробництва. Україна забезпечувала в структурі виробництва колишнього СРСР 45% металургійного устаткування, 97% магістральних тепловозів, близько 50% вантажних вагонів і цистерн, 26% сільськогосподарського машинобудування. На Україну приходило виробництво 40% вартості продукції машинобудування військово-промислового комплексу колишнього СРСР [1].

У структурі машинобудування 2017 року найбільшу частку займало виробництво транспортних засобів та

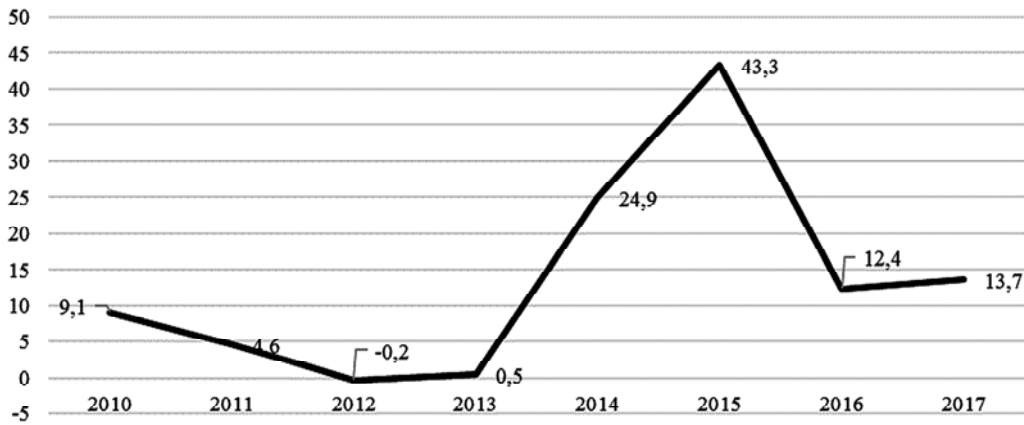

Рис. 1. Темп інфляції в Україні

устаткування — 45%, тоді як інші два сегменти — електричного, електронного й оптичного устаткування, з одного боку, і машин та устаткування — з другого, охоплюють відповідно 24% і 31%.

Аналіз свідчить, що підприємства усіх видів машинобудівної діяльності наразі потребують підвищення ефективності управління ЕБ, проте у їх структурі можна виділити і, що представляють собою важливу основу підвищення рівня ЕБ економіки країни та її конкурентоспроможності на світовому ринку. Серед них, зокрема, вагоме місце відведено підприємствам точного машинобудування, а саме — приладобудування.

За основними макроекономічними показниками варто констатувати поглиблення негативних тенденцій (інфляція, зайнятість і безробіття, ВВП та структура його розподілу).

Темп інфляції з 2010 року до 2017 року представлений на рисунку 1. Інфляція в Україні в 2018 році стабілізується за рахунок економічного зростання. Міністерство фінансів наголошує що обмеження або припинення постачання товарів на схід України суттєво не вплине на загальний рівень інфляції. Найбільшого впливу завдасть заміна сировини. Через унеможливлення постачання з окупованої території деяких необхідних ресурсів, підприємства вимушені перейти на використання імпортової сировини, що неабияк вплине на формування цін на продукцію.

Найчастіше оцінка управління ЕБП здійснюється шляхом розрахунку інтегрального показника. Водночас, інтегральні та комплексні показники мають ряд недоліків. Серед основних: вимоги щодо розрахунку складових, можливостях інтерпретації, вагових коефіцієнтів,

відтворюваності варіації складових, залежність інформативності від кількості показників тощо.

ВВП на душу населення все ще є одним з найнижчих за світовими рейтингами (112 місце у 2016 р. зі 186 країн за оцінками ЦРУ). Ріст реального ВВП є незначним і зам прогнозними показниками набуває спадного характеру у найближчі 3—4 роки (рис. 2).

Крім того, варто врахувати, що більшість методів оцінювання управління ЕБП мають істотний недолік — лінійність, тобто можливість описати більшість процесів лінійної залежністю, а також однозначність стаціонарного рішення в системі лінійних рівнянь, що робить її недостатньо коректною. У таких випадках актуальним є використання нейронних мереж як способу моделювання економічних процесів.

Нейронні мережі дозволяють вирішувати завдання, з якими не можуть впоратися традиційні методи, вони здатні вирішувати завдання, спираючись на неповну, зашумлену, викривлену інформацію. Важливою перевагою використання нейронних мереж для обробки масивів даних є значне підвищення швидкодії процесу в порівнянні з традиційними математичними методами, можливість навчання нейронної мережі за еталонними зразками, а також зміна топології мережі (підбір вхідних параметрів, які гарантують отримання моделі найбільш високої точності), виходячи з вимог розв'язуваної задачі.

З цих позицій обгрунтовано доцільність з урахуванням того, що предметом дослідження виступає механізм управління, на нашу думку, більш доцільним буде застосування інструментарію методології нейронних мереж.

Для побудови математичної моделі необхідно з множини показників обрати результуючі, тобто ті, зміну

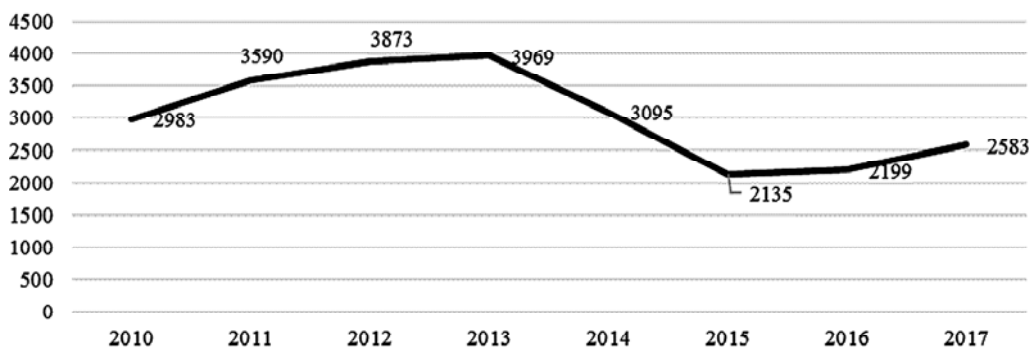

Рис. 2. ВВП на душу населення в Україні, в дол.

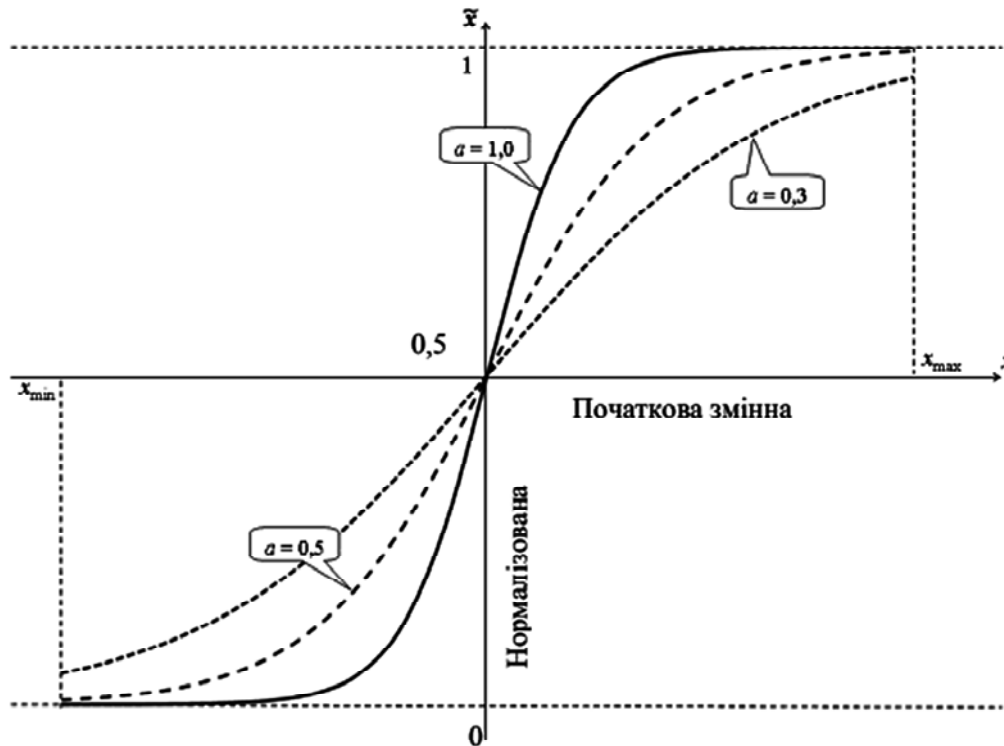

Рис. 3. Логістична нормалізація

яких ми будемо спостерігати впливаючи на вхідні параметри. Одночасно ці показники повинні достатньо повно описувати прояви складових ЕБП. Ми виділяємо наступні параметри:

- рівень забезпечення власних оборотних коштів;
- рівень фінансової незалежності підприємств;
- коефіцієнт q-Тобіна;
- рівень укомплектованості кадрами;
- рівень матеріаломісткості.

Моделювання запропоновано провести з використанням теорії штучних нейронних мереж. Цей метод допоможе знайти приховані зв'язки між показниками ЕБП, а модель може бути використана для оцінки ступеня впливу вхідних показників на результуючі, відповідно, — і для оцінки ефективності управління підприємством шляхом зміни його показників.

Для використання нейронних мереж необхідно, щоб всі дані були однакової розмірності та в одному діапазоні, тобто нормовані. Більш докладно ці питання висвітлені в [1]. Для мереж найбільш природнім є варіація в даних від 0 до 1, що і застосуємо в дослідженні. Серед найбільш поширених методів нормування можна виділити такі:

- метод min max;
- стандартизація;
- логістична нормалізація.

Ці методи відрізняються формулами та різним відображенням значень в

досліджуваному діапазоні. Ми будемо використовувати логістичну нормалізацію, як приклад нелінійного нормування, що більш чутливе до значень, наближених до математичного сподівання. Маємо таку формулу пере-

Таблиця 1. Середнє значення та стандартне відхилення показників

	Показник	Середнє	Ст. відх.
1	q-Тобіна	0,185	0,363
2	Забезпечення власними оборотними коштами	-0,444	1,077
3	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,424	0,482
4	Коефіцієнт автономії	0,554	0,384
5	Коефіцієнт загальної ліквідності (покриття)	2,638	2,101
6	Коефіцієнт захищеності інформації	0,110	0,041
7	Коефіцієнт зносу	0,421	0,301
8	Коефіцієнт інформаційної озброєності	0,056	0,031
9	Коефіцієнт кваліфікації працівників підприємства	0,985	0,037
10	Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	0,446	0,383
11	Коефіцієнт лояльності персоналу	0,900	0,025
12	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	1,202	1,028
13	Коефіцієнт матеріаломісткості	5,654	10,874
14	Коефіцієнт оборотності активів	1,054	0,652
15	Коефіцієнт оборотності власного капіталу	0,807	2,544
16	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	5,769	8,150
17	Коефіцієнт оборотності запасів	2,567	4,100
18	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	5,698	5,207
19	Коефіцієнт оновлення	0,025	0,402
20	Коефіцієнт освітнього рівня	0,814	0,021
21	Коефіцієнт плинності кадрів	1,750	0,967
22	Коефіцієнт продуктивності праці підприємств	325172,547	467283,550
23	Коефіцієнт рентабельності сукупного капіталу	0,054	0,073
24	Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,036	0,191
25	Коефіцієнт співвідношення власного та залученого капіталу (фінансової стійкості)	2,963	2,831
26	Коефіцієнт стабільності персоналу за стажем роботи	0,717	0,012
27	Коефіцієнт укомплектованості кадрами	0,989	0,014
28	Коефіцієнт фізичного старіння кадрів	0,838	0,027
29	Коефіцієнт фінансової залежності	0,446	0,384
30	Коефіцієнт фінансової незалежності	0,553	0,383
31	Показник дотримання трудової дисципліни	0,929	0,014
32	Рентабельність продажу	0,334	0,668
33	Фондовіддача	11,515	14,452

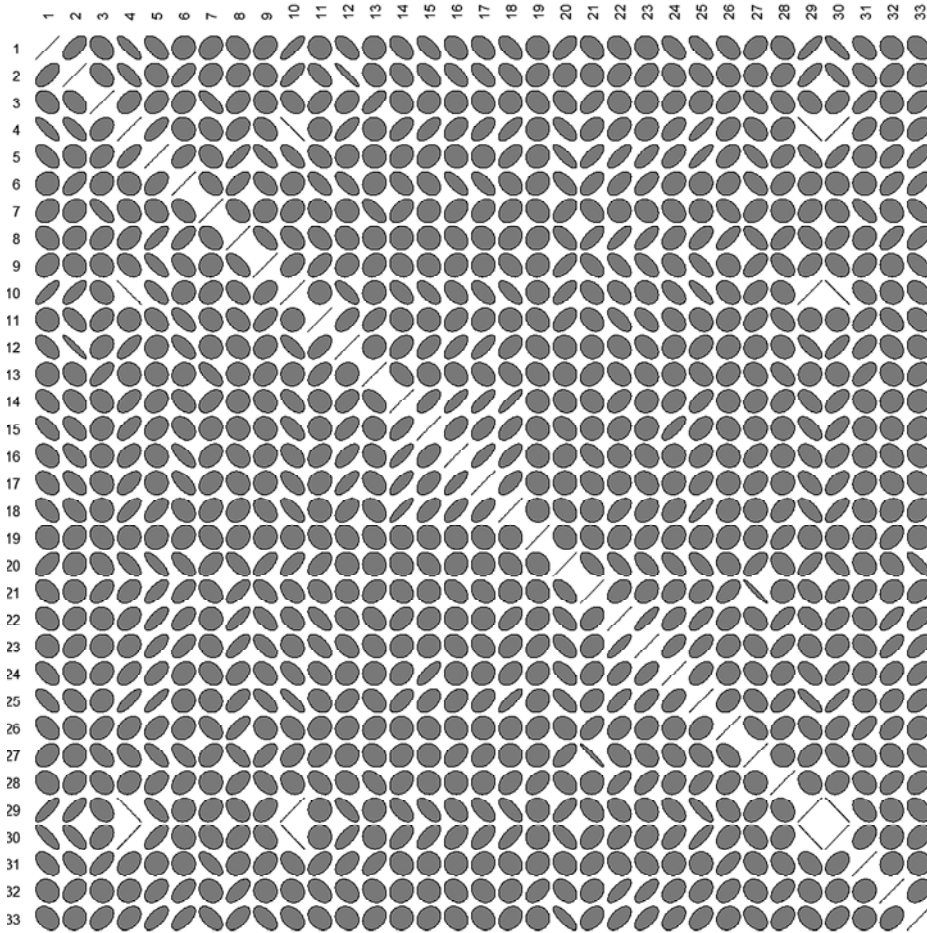

Рис. 4. Кореляційна матриця показників

творення даних:

$$X_i^{norm} = \left(1 + e^{\frac{a(m-x_i)}{b}} \right)^{-1},$$

де x_i та X_i^{norm} — початкове та нормоване значення i -го показника, a — коефіцієнт кривизни, m — середнє значення, b — стандартне відхилення. Зовнішній вигляд такого перетворення представлено на рисунку 3.

Дану нормалізацію зручно використовувати в дослідженнях, що стосуються термінів "загрози" або "небезпека", так як відхилення від "нормального" стану швидко переходить у крайні "загрозливі" значення.

Розрахунки параметрів нормалізації представлено в таблиці 1.

Кореляційна матриця зображена на рисунку 4, де номери показників відповідають номерам з таблиці 1; чим вужчий еліпс, тим тісніше лінійний зв'язок.

Наступним етапом було проведено навчання нейронної мережі на наявних даних.

Взагалі, штучна нейронна мережа — це парадигма обробки інформації, яка взяла за приклад біологічну нервову систему, наприклад, мозок. Ключовим елементом цієї парадигми є нова структура системи обробки інформації. Вона складається з великої кількості високо взаємопов'язаних процесорних елементів (нейронів), які працюють в унісон для вирішення конкретних проблем. Інтернет-ресурси, як і люди, навчаються на прикладі.

Мережа налаштовується для певної проблеми, наприклад, пошук взаємозв'язків параметрів або класифікація даних, через процес навчання. Навчання в біологічних систе-

мах передбачає коригування синаптичних зв'язків, які існують між нейронами. Це також стосується мережі [2].

Загальний вигляд найпростішої нейронної мережі представлено на рисунку 5 [4].

За навчання відповідає чинна статистична вибірка, яка ділиться на вхідні та вихідні параметри. Далі кожен набір параметрів для кожного підприємства за кожен рік подаються на вхід та вихід нейронної мережі спеціальним чином, після чого за допомогою методу градієнтного спуску вона оптимізує свої параметри та формує модель [3]. Як правило, параметри нейронної мережі не аналізують, бо їх велика кількість. Тому мережа виступає моделлю системи у вигляді "чорної скринь-

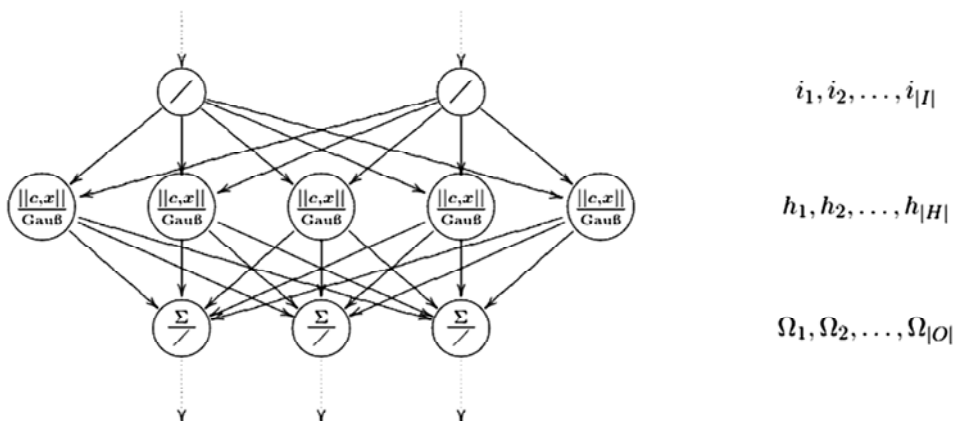

Рис. 5. Зображення нейронної мережі з 2 входами та 3 виходами

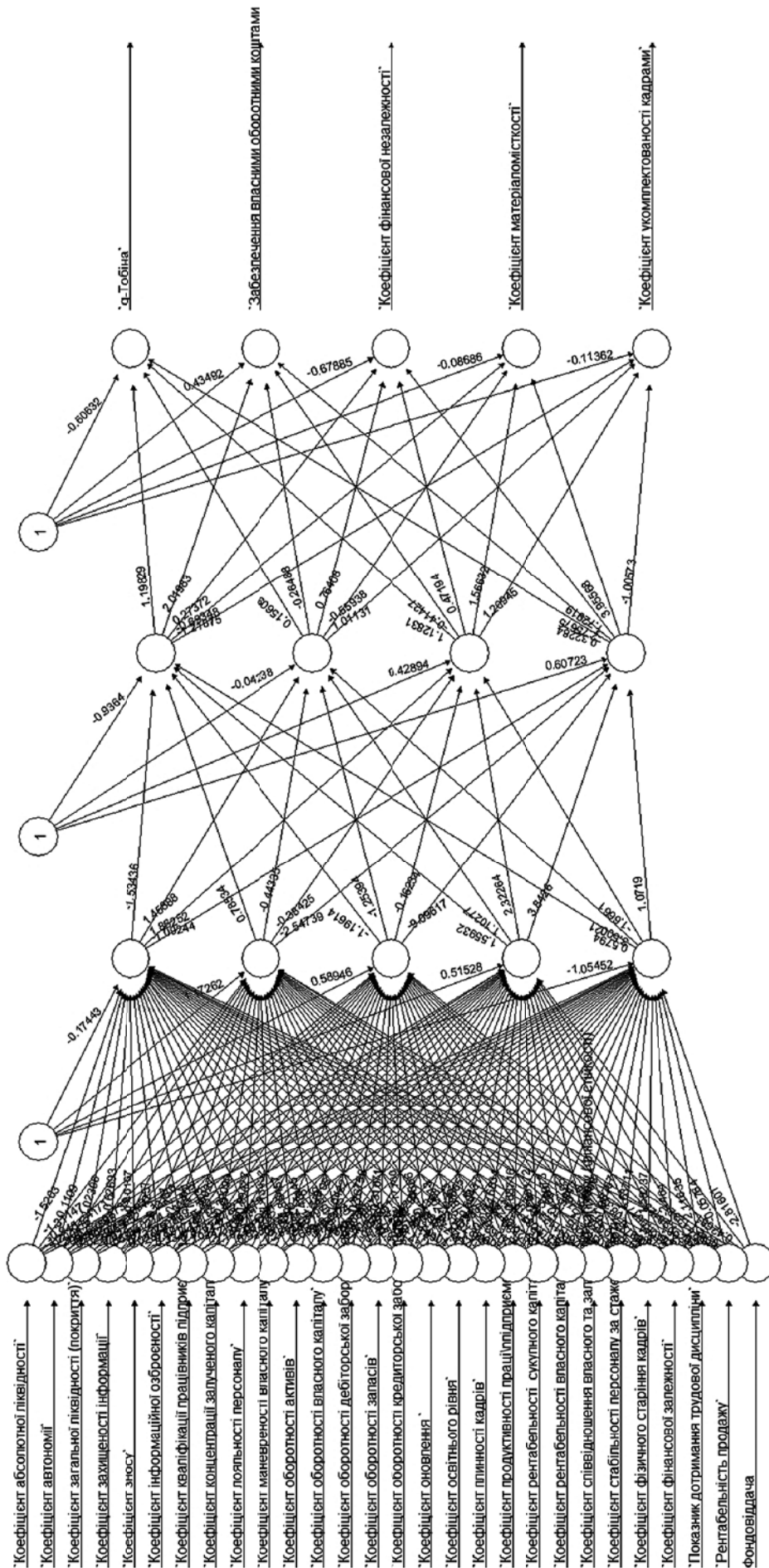

Рис. 6. Модель для оцінки результатів управлінських дій на ЕБП

ки", яка дозволяє порахувати вихідні параметри при будь-яких вхідних.

Зазвичай в економіці нейронні мережі використовують для прогнозування часових рядів та задач класифікації/класифікації [5].

Беручи до уваги кількість параметрів, наша нейронна мережа буде складатись з 2 прихованих шарів з 5 і 4 вузлами відповідно. Така структура надасть найбільшій точності, що перевірено експериментально на наявних даних.

Таким чином, на наявній статистиці ми провели навчання нейронної мережі. Результат зображено на рисунку 6. Похибка навчання склала 8,2 %. Зменшити при необхідності цю похибку можна збільшивши набір даних, що в рамках даного дослідження несуттєво.

Отримавши цю модель у рамках дослідження можливо вирішити такі питання:

- змінити якіх вхідних показників найбільше покращує/погіршує вихідні. Це дозволить нам провести аналіз чутливості системи на можливі загрози та вказати на ті параметри, за якими потрібно уважно спостерігати, що допоможе уникнути загроз ЕБП;

- сформувати можливі сценарії змін результуючих змін показників з вказанням їх ймовірностей [6];

- порахувати, які будуть вхідні показники, якщо ми поставимо за мету зміну вхідних до якогось рівня.

З урахуванням вище зазначеного, можливо вирішити наступні завдання стратегічного моделювання:

- провести аналіз чутливості системи на можливі загрози та вказати на ті параметри, за якими потрібно уважно спостерігати, що допоможе уникнути загроз ЕБП;

- сформувати можливі сценарії змін результуючих змін показників з вказанням їх ймовірностей і надати на основі аналізу відповідні рекомендації, що дасть можливість визначити можливі альтернативи стратегій управління ЕБП та оптимізації інструментарію організаційно-економічного механізму;

- спрогнозувати зміну результату управління (рівня ЕБП за складовими) при реалізації відповідного інструментарію в межах обраних стратегій та дієвість організаційно-економічного механізму управління ЕБП.

ВИСНОВОК

У процесі аналізування фінансових результатів діяльності підприємств точного машинобудування України та шляхом використання факторного аналізу і врахування факту, що основним результатом стабільного функціонування суб'єктів господарювання є рівень прибутку, який визначається як різниця виручки від реалізації продукції та собівартості цієї продукції. Встановлено відсутність вагомості частки витрат на оплату праці, яка є домінуючою в структурі даних показників за кордоном. Така ситуація призводить до нівелювання значення працівників у виробничому процесі, що негативно відбивається на результативності діяльності і рівні досягнення бажаних показників. Підтверджено факт значної зношеності виробничих фондів та переважаючої матеріаломісткості продукції.

Література:

1. Згуровський М.З. Інтелектуальний аналіз та системне узгодження наукових даних в міждисциплінарних дослідженнях / Згуровський М.З., Болдак А.О., Єфремов К.В. // Кибернетика и системный анализ. — 2013. — № 4. — С. 62—75.

2. NEURAL NETWORKS by Christos Stergiou and Dimitrios Siganos. Access Link: https://www.doc.ic.ac.uk/~nd/surprise_96/journal/vol4/cs11/report.html

3. М.А. Новотарський, Б.Б. Нестеренко. Штучні нейронні мережі: обчислення // Праці Інституту математики НАН України. — Т. 50. — Київ: Ін-т математики НАН України, 2004. — 408 с.

4. David Kriesel A Brief Introduction to Neural Networks [Text]. — 2007. — 244 p. Access Link: http://www.dkriesel.com/en/science/neural_networks

5. Lukas Falat, Lucia Pancikova. Quantitative Modelling in Economics with Advanced Artificial Neural Networks // Procedia Economics and Finance. — Volume 34. — 2015. — P. 194—201.

6. Foresight and construction of the strategies of socio-economic development of Ukraine on mid-term (up to 2020) and long-term (up to 2030) time horizons / Scientific advisor of the project acad. of NAS of Ukraine M. Zgurovsky // International Council for Science (ICSU); Committee for the System Analysis of the Presidium of NAS of Ukraine; National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"; Institute for Applied System Analysis of MES of Ukraine and NAS of Ukraine; World Data Center for Geoinformatics and Sustainable Development; Agrarian Superstate Foundation. — 2nd ed. — Kyiv: NTUU "Igor Sikorsky KPI", Publ. house "Polytechnica", 2016. — 184 p.

References:

1. Zgurovskyj, M.Z. Yefremov, K.V. and Boldak, A.O. (2013), "Intellectual analysis and systematic coordination of scientific data in interdisciplinary research", *Kybernetika y systemnyj analiz*, vol. 4, pp. 62—75.

2. Stergiou, C. and Siganos D. (1996), "Neural networks", available at: https://www.doc.ic.ac.uk/~nd/surprise_96/journal/vol4/cs11/report.html (Accessed 17 October 2018).

3. Novotars'kyj, M.A. and Nesterenko, B.B (2014), "Artificial Neural Networks: Computing", *Pratsi Instytutu matematyky NAN Ukrainy*, vol. 50, 408 p.

4. Kriesel, D. (2007), "A Brief Introduction to Neural Networks" available at: http://www.dkriesel.com/en/science/neural_networks (Accessed 17 October 2018).

5. Falat, L. and Pancikova, L. (2015) "Quantitative Modelling in Economics with Advanced Artificial Neural Networks", *Procedia Economics and Finance*, vol. 34, pp. 194—201.

6. Zgurovsky, M. (2016), *Foresight and construction of the strategies of socio-economic development of Ukraine on mid-term (up to 2020) and long-term (up to 2030) time horizons*, Publ. house "Polytechnica", Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 19.10.2018 р.

Т. Л. Мостенська,
д. е. н., професор, Національний університет харчових технологій, м. Київ
А. В. Сова,
аспірант, Національний університет харчових технологій, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.28

ВПЛИВ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ КЕРІВНИКА НА ОРГАНІЗАЦІЙНУ КУЛЬТУРУ ОРГАНІЗАЦІЇ

T. Mostenskaya,
doctor of sciences, professor, National University of Food Technologies, Kyiv
A. Sova,
postgraduate student, National University of Food Technologies, Kyiv

INFLUENCE OF PROFESSIONAL QUALITIES OF THE MANAGER ON ORGANIZATIONAL CULTURE OF THE ORGANIZATION

У статті розглядаються різні підходи до сутності та класифікації організаційних культур, представлено погляди на чинні моделі організаційних культур. Наведено визначення організаційної культури як системоутворюючого явища, що задає кордони, норми, зразки, правила поведінки людей в організації, що визначає способи досягнення ними індивідуальних і організаційних цілей. Проводиться порівняння типологій організаційних культур з точки зору впливу лідера на становлення і підтримку культури, аналізується вплив стилю лідерства на організаційний клімат. Також наведено огляд зарубіжних і вітчизняних підходів до визначення та діагностування організаційної культури та лідерства. Встановлено, що наслідком подібної діагностики є порівняння профілів організаційної культури, градація за їх відповідністю та коригуванням. Проведено зіставлення характеристик лідера і сили культури в організації, а також визначається методологія оцінки стилю лідера і його впливу на організаційну культуру і рівня комфортності як показника сили культури в організації. Розглянуто вплив стилів лідерської поведінки на організаційну культуру та її силу, обґрунтовано значення використання зіставлення стилю лідерської поведінки і типу організаційної культури, а також сформульовано практичну значущість цього показника: до впливу на показник сили організаційної культури варто додати коригування на стиль лідерства. Встановлено взаємозв'язок організаційної культури та філософії і стратегії її управління. Визначено основні елементи організаційної культури: система цінностей, стиль керівництва, герої організації, церемонії і ритуали, культурна мережа організації. Обґрунтовано, що при розбіжності стилю лідерської поведінки і типу організаційної культури ефективність системи управління не має потенціалу для зростання.

Different approaches to the nature and classification of organizational cultures are considered in this article, views on the existing models of organizational cultures are presented. The definition of organizational culture as a system-forming phenomenon, which specifies the boundaries, norms, samples, rules of behavior of people in an organization, defines ways to achieve their individual and organizational goals. Comparison of typologies of organizational cultures from the point of view of

the influence of the leader on the formation and support of culture, the influence of leadership style on the organizational climate is analyzed. Also, the review of foreign and domestic approaches to the definition and diagnosis of organizational culture and leadership. It is established that the result of such a diagnosis is a comparison of organizational culture profiles, gradation according to their correspondence and adjustments. Comparison of the characteristics of the leader and the strength of culture in the organization is conducted, as well as the methodology for assessing the leader's style and its influence on the organizational culture and level of conformity as an indicator of the strength of culture in the organization. The influence of leadership style styles on organizational culture and its strength, the importance of using the comparison of the style of leadership behavior and the type of organizational culture is substantiated, as well as the practical significance of this indicator is formulated: the adjustment to the style of leadership should be added to the influence on the indicator of the strength of organizational culture. The interconnection of organizational culture and philosophy and strategy of its management is established. The basic elements of organizational culture are defined: the system of values, the style of management, the heroes of the organization, ceremonies and rituals, the cultural network of the organization. It is substantiated that, with the difference in the style of leadership behavior and the type of organizational culture, the effectiveness of the management system has no potential for growth.

Ключові слова: лідер, стилі лідерства, оцінка лідера, організаційна культура, сила організаційної культури, ефективність управління, тип організаційної культури.

Key words: leader, leadership styles, leader evaluation, organizational culture, strength of organizational culture, management efficiency, type of organizational culture.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Організаційна культура організації — це слідування тим традиціям, цінностям і переконанням, які існують на даному підприємстві, і що виявляється в поведінці працівників. Причому дотримання існуючих традицій може в різних організаціях сприйматися працівниками по-різному.

Існуюча організаційна культура на підприємстві може надавати великий вплив на досягнення цілей компанії і мотивацію персоналу. Організаційна культура може виступати як сильний каталізатор для більш швидкого досягнення стратегічних цілей компанії, в зворотному ж випадку — найсильнішим гальмівним механізмом. З огляду на це, вкрай важливим є вивчення факторів, що впливають на організаційну культуру, та одним з ключових при цьому є професійні та лідерські якості керівника організації.

ОСТАННІ ДОСЛІДЖЕННЯ І ПУБЛІКАЦІЇ

Питаннями дослідження суті організаційної культури займалися такі відомі зарубіжні дослідники, як Д. Денісон, К. Камерон, В. Козлов, Р. Куїнн, Дж. Хофстед, Е. Шейн. Специфіку побудови організаційної культури у вітчизняних умовах висвітлили О. Бала, О. Балака,

Г. Захарчин, В. Кравченко, В. Кулійчук, О. Левченко, В. Нікіфоренко, П. Смоленюк, І. Терон та інші.

Сьогодні існує нагальна потреба у дослідженні впливу особистості керівника на організаційну культуру, формування вітчизняного досвіду ефективного лідерства, що позитивно впливатиме на діяльність організації.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження впливу професійних якостей керівника на організаційну культуру організації, а також вироблення підходів до оцінки стилю лідера з метою удосконалення його впливу на організаційну культуру.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження організаційної культури популярне зараз як ніколи. Величезний інтерес до цієї теми породив безліч визначень і класифікацій організаційних культур. На наш погляд, організаційна культура — це системоутворююче явище, що задає кордони, норми, зразки, правила поведінки людей в організації, що визначає способи досягнення ними індивідуальних і організаційних цілей.

Таблиця 1. Різні підходи до класифікації організаційних культур

Автор (автори)	Підстава для класифікації	Коротка характеристика типів організаційних культур
Л. Нельсон і Ф. Бернс	Характер управління, структура, тимчасова орієнтація, стиль керівництва	- «Реагуюча культура» - головна турбота - це зберегти своє становище; - «Чуйна» - сконцентрована на спільну роботу; - «Активна» - підприємницька, націлена на результати; - «Високоефективна» - працює над своїм розвитком
Р. Акофф	Ступінь залучення працівників до встановлення цілей і до вибору засобів для їх досягнення	- «Корпоративний тип культури» - низький ступінь залучення працівників до встановлення цілей і вибору засобів для їх досягнення; - «Консультативний» - високий ступінь залучення працівників до встановлення цілей, низький ступінь залучення працівників до вибору засобів; - «Партизанський» - низький ступінь залучення працівників до встановлення цілей, високий ступінь залучення працівників до вибору засобів для досягнення цілей; - «Підприємницький» - високий ступінь залучення працівників до встановлення цілей і до вибору засобів для їх досягнення
Ч. Хенді	Розподіл влади, повноважень і відповідальності	- «Культура влади» - джерело влади - ресурси в руках одного лідера; - «Культура ролі» - джерело влади - положення, займане в ієрархічній структурі; - «Культура завдання» - джерело влади - знання; - «Культура особистості» - влада ґрунтується на професіоналізм і силі особистих якостей /
О.С. Виханський і А.І. Наумов	Тип управління	- «Підприємницька» - децентралізована, адаптивна; - «Адміністративна» - бюрократична, ієрархічна, формалізована

Джерело: [2].

Модель Г. Харрісона розрізняє чотири типи: організації з організаційною культурою, що орієнтується на ролі, на завдання, на людину і на владу. Для аналізу він вибрав процес розподілу влади, ціннісні орієнтації особистості, відносини індивіда в організації, структуру організації і характер її діяльності на різних етапах еволюції. Такі моделі культури організації рідко зустрічаються в чистому вигляді, але більшість організацій ближче всього за своєю культурою до будь-якої з них [1, с. 25].

На відміну від Г. Харрісона, Ч. Хенді каже, що культури організацій розвиваються самостійно, в певному напрямку, і в одній організації в процесі її еволюції можна простежити всі моделі культур.

Так, на стадії зародження переважає культура влади, на стадії зростання — культура ролі, на стадії розвитку — може формуватися культура завдання або культура особистості. На стадії розпаду може бути використаний будь-який з чотирьох видів культур.

У різних підходах до класифікації організаційних культур лідеру відводиться різна роль [2]. Розглянемо типології, в яких питання влади і лідерства є центральними (табл. 1).

Таким чином, різними авторами надається або сильне, або другорядне значення впливу лідера на формування організаційної культури. На нашу думку, лідер справляє надзвичайно сильний вплив на формування

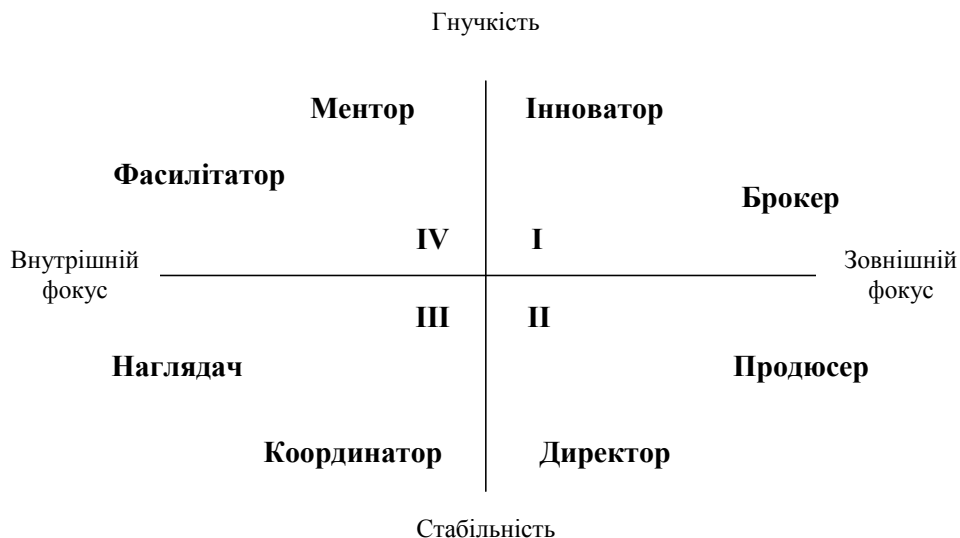

Рис. 1. Модель лідерської поведінки Куїнна

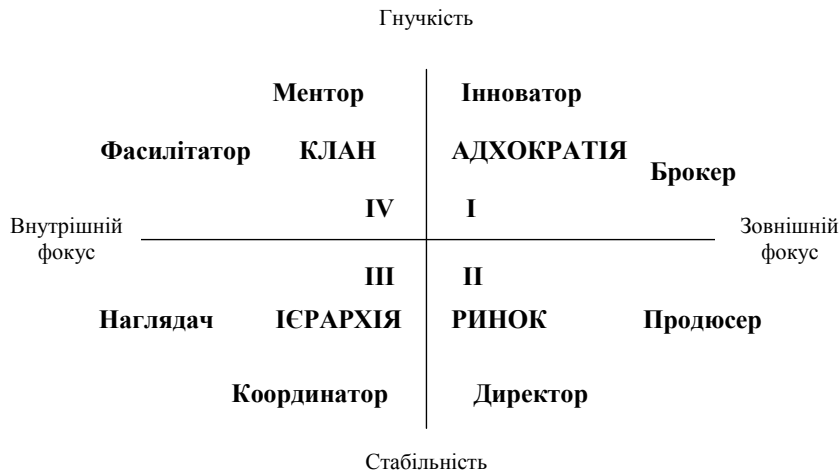

Рис. 2. Зв'язок типів організаційної культури і стилів лідерської поведінки

організаційної культури, особливо на початковому етапі її становлення, і особливо якщо він є власником організації.

Вплив лідера на формування організаційної культури проявляється через використання ним того чи іншого стилю лідерства.

Поняття сили організаційної культури можна сформулювати як величину конформізму або збігу базових цінностей співробітників і лідера організації [3, с. 19].

Дослідимо питання впливу типу лідера на тип і силу культури організації.

У визначенні класичного поняття лідерства досягли успіху Майкл Мескон та його колеги, які в дослідженні основ менеджменту привели відразу два визначення лідерства:

Лідерство — це засіб, за допомогою якого керівник впливає на поведінку людей, змушуючи їх вести себе певним чином [4, с. 217].

Лідерство — це здатність впливати на окремі особистості і групи, спрямовуючи їх зусилля на досягнення цілей організації [4, с. 224].

Таким чином, за цими двома визначеннями можна і розділити лідерство відповідно до класичних його розумінь на формальне (лідерство з позиції займаної в організації посади) і неформальне (лідерство з позиції визнання організацією певних особистісних якостей).

Стилі лідерства — це сукупність характерних для лідера прийомів і способів вирішення завдань управління, тобто це система постійно застосовуваних методів керівництва.

Стилі лідерства класично діляться на три основні категорії — авторитарний, демократичний і ліберальний. Авторитарний стиль лідерства передбачає жорсткі методи управління, всяке припинення будь-якої ініціативи та обговорення прийнятих рішень. Робота персоналу будується відповідно до чітких інструкцій.

Демократичний стиль лідерства полягає в колегіальності ухвалення рішень, тобто враховується думка підлеглих. Ідеї групи приймаються, але при цьому керівник сам контролює і направляє роботу.

Ліберальний стиль лідерства передбачає переважний розвиток горизонтальних зв'язків. Позиція лідера — перебувати осторонь від групи. Лідер не дає вказівок. Робота складається з окремих інтересів учасників групи.

Останнім часом все більшої популярності набирає концепція ситуаційного лідерства, яка передбачає використання одного з чотирьох стилів управління в залежності від конкретної ситуації і рівня здатності і мотивації співробітників на вирішення завдань в цій ситуації [5, с. 187].

Більшість сучасних зарубіжних (азіатських і американських) досліджень лідерської поведінки базується на рамковій моделі конкуруючих цінностей Роберта Куїнна. Така модель передбачає досить велику варіативність лідерських типів поведінки, укладаючи їх в одному з квадрантів, утворених перетином двох осей: осі внутрішнього і зовнішнього фокусування, а також осі контролю-гнучкості (рис. 1).

Оскільки дана методологія мало представлена у вітчизняних дослідженнях, варто навести приклади класифікації поведінь: для Квадранта 1 (Модель відкритих систем) вони Інноватори (готові пробувати нові підходи) і Брокери (зустрічаються з людьми з-за меж для переговорів). Ті, що в квадранті 2 (Модель раціональних цілей) є Продюсерами (орієнтовані на завдання, їх робота зосереджена) і Директорами (забезпечують структуру, будують плани і ставлять цілі). Ті, що в квадранті 3 (Модель внутрішніх процесів), є Координаторами (підтримують роботу) і Спостерігачами (визначають, чи виконуються регламенти та правила). Поведінка в квадранті 4 (Модель людських відносин) характерно для фасилітаторів (заохочують взаємодію, будують згуртованість) і ментора (допомагають розвивати людей, бути уважними, відкритими і справедливими) [6, с. 88].

Розподіл на гнучкість і стабільність є визначальним для методології трансформаційних і транзакційних лідерів [6, с. 90]. Трансформаційні лідери орієнтовані на відносини всередині організації, підтримують розвиток горизонтальних зв'язків і неформальні відносини. Транзакційні лідери орієнтовані на цілі і результат — вони дивляться на зовнішнє середовище, обмежуючи і контролюючи внутрішнє середовище жорсткими прави-

лами і регламентами [7, с. 163]. На рисунку 1 до трансформційних лідерів можна віднести ті, що відносяться до Квадрантів 3 і 4, при цьому яскраво вираженими трансформційними лідерами є Ментори і Фасилітатори. До транзакційних лідерів варто віднести Квадранти 1 і 2, при цьому яскраво вираженими транзакційними лідерами, що поєднують у собі орієнтованість на зовнішні фактори і стабільність, виступають Директора і Продюсери.

Одним з перших, але все ще дієвим методом виявлення типу організаційної культури є опитувальник, розроблений Камероном і Квінном, — інструмент оцінки організаційної культури (OCAI), який розділяє типи організаційної культури на чотири види: адхократія, ієрархія, ринок і клан, кожен з яких має свої унікальні особливості. На основі матриці даної типології розташуємо восьвимірну модель лідерської поведінки по Куїнну (рис. 2).

Таким чином, використовуючи модель Куїнна і опитувальник з організаційної культури OCAI, можливо визначити тип лідерства в організації і відповідний йому тип організаційної культури.

Однак використання однієї типології лідерства та одного інструменту оцінки в дослідженні підвищує ризик "змазування" результатів або навіть їх відсутність. Тому для додаткового вимірювання характеристик лідерства необхідно розглянути можливість застосування інших інструментів.

З метою дослідження феномену лідерства і опису лідерської поведінки вчені університету Охайо (США) розробили кілька варіацій опитувальника для опису лідерської поведінки (Leader Behavior Description Questionnaire), які передбачають різні підходи: від самооцінки лідером своєї поведінки до оцінки поведінки лідера його співробітниками. У цій методології поведінку лідера поділяють на дві основні категорії: "Жорсткість", коли лідер прикладає зусилля до бюрократизації відносин і управляє за допомогою формальних інструментів, і "Гнучкість" — коли лідер підтримує змішання горизонтальних і вертикальних зв'язків всередині організації, керуючи за допомогою неформальних механізмів.

Використання опитувальника університету Охайо дозволить створити ще один вимір в оцінці характеристик лідера — націленість на структурування та формалізацію або турбота та участь.

Розглянемо залежність сили організаційної культури від стилю лідерства.

Більшість дослідників питань корпоративної культури, групової динаміки та організаційної психології в менеджменті вважають культуру незалежною змінною. Ми розглядаємо її як змінну, залежну від типу лідерства [5, с. 229].

Оскільки змінна "сила організаційної культури" має пряме відношення до культури і є її характеристикою, то згідно із законами логіки і математики залежності організаційної культури будуть надавати свій вплив і на показник її сили [8, с. 67].

Організаційна культура залежить від характеристики лідера і характеристики організаційної соціалізації в організації, отже, сила організаційної культури також залежить від цих характеристик.

Розглянемо відношення лідерства та організаційної культури.

На основі опитувальника OCAI виявляється тип організаційної культури (адхократія, ієрархія, клан і ринок); за допомогою дискретного визначення стилю лідерської поведінки і віднесення її в той чи інший квадрант типології організаційної культури виявляється ступінь відповідності лідерської поведінки певного типу культури. Аналіз здійснюється за допомогою емпіричного розташування і зіставлення даних на матриці (див. рис. 2).

Логічно припустити, що в разі відповідності сила організаційної культури буде вище, оскільки підходи лідера будуть збігатися з очікуваним або віддається перевага типам культури в організації.

Відповідно, при розбіжності стилю лідерської поведінки і типу організаційної культури ефективність системи управління повинна знижуватися і не мати потенціалу зростання, оскільки використання нехарактерних для існуючої або бажаної співробітниками організаційної культури інструментів управління буде підсвідомо (чи свідомо) відхилятися. Ключовим питанням стає вплив відносин стилю лідерства і типу організаційної культури на силу організаційної культури.

Сила організаційної культури вимірюється зіставленням профілів оцінки поточної і кращою організаційної культури співробітників організації і керівництва, зробленим на основі коефіцієнта конкордації Кендалла для виявлення найбільшої правдоподібності експертних груп. Тобто відбувається порівняння профілів організаційної культури, градація по їх відповідності та коригування на узгодженість експертних думок співробітників і керівництва [9, с. 41].

Практичним результатом дослідження сили організаційної культури має виявитися виявлення джерел зростання конкурентоспроможності організації та ефективності взаємодії співробітників за допомогою коректування організаційної культури. Розбіжність стилю лідера і типу організаційної культури буде фактором зниження впливу сили організаційної культури як провідника змін.

Таким чином, при обліку показника сили організаційної культури варто додати коригування на стиль лідерства в організації, що дозволить:

- 1) зробити багатofакторну оцінку організаційної культури;
- 2) обґрунтовано впроваджувати або прибирати різні інструменти управління;
- 3) давати зважену і обґрунтовану рекомендацію до формування лідерської поведінки.

Різноманіття підходів до визначення поняття організаційної культури та характеристики явищ, пов'язаних з нею, зобов'язує дослідників враховувати ситуацію в комплексі, що особливо важливо для управління змінами. Управління змінами на основі використання показника сили організаційної культури передбачає аналітику здатності організації приймати зміни і формує портфель інструментів у залежності від схильності організації до тих чи інших характеристик.

ВИСНОВКИ

Таким чином, організаційна культура — унікальне, неповторне явище, крихкий інструмент у руках мене-

джера. Лідер грає найважливішу роль у процесі формування організаційної культури. Відсутність лідера може привести до "культури безвладдя". Сила впливу лідера залежить від організаційних умов, в які він потрапив. Лідер-творець здатний втілити свої задуми в будь-яку культурну форму, лідер, запрошений в сильну культуру типу "система", не зможе її зламати і кардинально змінити. У сучасних умовах особливо затребувані лідери, здатні створити клієнтоорієнтовну культуру і культуру з високими етичними стандартами. На завершення хотілося б відзначити, що сильна, ефективна культура здатна зробити "половину роботи" за керівника, але для цього він повинен освоїти мистецтво управляти організаційною культурою.

У цілому на основі проведеного теоретичного аналізу можна зробити наступні висновки. Організаційна культура — це набір найбільш важливих припущень, прийнятих членами організації та які одержують вираження в заявлених організацією цінностях, які задають людям орієнтири їх поведінки і дій; відносини між культурою і результатами роботи організації залежать значною мірою від змісту тих цінностей, які затверджуються конкретною культурою в організації. Організаційна культура організації лежить в руслі в філософії і стратегії її управління. Організаційна культура складається з таких основних елементів: система цінностей, стиль керівництва, герої організації, церемонії і ритуали, культурна мережа організації.

Основними характеристиками організаційної культури виступають її загальність, неформальність і стійкість.

Стиль лідерства, як підтверджують дослідження, справляє надзвичайно сильний вплив на організаційний клімат, а значить і на формування організаційної культури. "Авторитарний" керівник, що вимагає негайного покорі, і "зразковий" керівник, що задає непомірно високі стандарти продуктивності, яких він притримується сам і чекає цього від своїх підлеглих, надають саме згубний вплив на організаційний клімат. "Демократичний", що залучає підлеглих до процесу управління, "товариський", що створює гармонійні і дружні відносини в колективі і "навчальний" лідер — лідер-коуч, що допомагає співробітникам розкрити їх потенціал і розвинути їх здібності, здійснює загальний вплив на клімат в організації.

У рамках статті було розглянуто вплив стилів лідерського поведінки на організаційну культуру і її силу, обґрунтовано значення використання зіставлення стилю лідерської поведінки і типу організаційної культури, а також сформульована практична значущість для даного показника.

Література:

1. Томилов В.В. Культура предпринимательства. — СПб.: Питер, 2000. — С. 23—31.
2. Черных Е.А. Корпоративная (организационная) культура и организационный климат [Электронный ресурс]. URL: <http://www.corpculture.ru/content/korporativnayaorganizatsionnaya-kultura-i-organizatsionnyiklimat>

3. Долгая А.А. Организационная культура как фактор построения системы управления предприятием // Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса. — 2015. — № 1 (30). — С. 18—21.

4. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. — М.: Вильямс, 2009. — 704 с.

5. Херси П., Бланшар К. Менеджмент организационного поведения: управляя человеческим ресурсом / изд. 10-е, испр. — Прентис-Холл, 2013. — 360 с.

6. Таормина Р. Установление взаимосвязи между поведением лидера, организационной культурой и организационной социализацией // Лидерство и организационное развитие. — 2008. — № 29. — С. 85—102.

7. Макаров С. Л. Управление организационной культурой крупных промышленных предприятий на этапе внедрения инноваций // Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса. — 2013. — № 1 (22). — С. 161—165.

8. Галактионов С.Е. Методы измерения силы организационной культуры предприятия // Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса. — 2015. — № 1 (30). — С. 65—69.

9. Котляр И., Караковский Л. Падение через себя к следованию за лидером // Лидерство и организационное развитие. — 2007. — № 14. — С. 38—49.

References:

1. Tomilov, V.V. (2000), *Kul'tura predprinimatel'stva* [Business culture], Piter, SPb, Russia.

2. Chernykh, Ye. A. "Korporativnaya (organizatsionnaya) kul'tura i organizatsionny klimat". [Online], available at: <http://www.corpculture.ru/content/> (Accessed 15 Oct 2018).

3. Dolgaya, A. A. (2015), "Organizational culture as a factor in building an enterprise management system", *Biznes. Obrazovaniye. Pravo. Vestnik Volgogradskogo instituta biznesa*, vol. 1 (30), pp. 18—21.

4. Meskon, M. Al'bert, M. Khedouri, F. (2009), *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of Management]. Vil'yams, Moscow, Russia.

5. Khersi, P. Blanshar, K. (2013), *Menedzhment organizatsionnogo povedeniya: upravlyaya chelovecheskim resursom* [Management of Organizational Behavior: Managing Human Resources] / izd. 10-ye, ispr. Prentis-Kholl.

6. Taormina, R. (2008), "Establishing the relationship between leader behavior, organizational culture and organizational socialization", *Liderstvo i organizatsionnoye razvitiye*, vol. 29, pp. 85—102.

7. Makarov, S. L. (2013), "Management of organizational culture of large industrial enterprises at the stage of innovation", *Biznes. Obrazovaniye. Pravo. Vestnik Volgogradskogo instituta biznesa*, vol. 1 (22), pp. 161—165.

8. Galaktionov, S. Ye. (2015), "Methods for measuring the strength of an organizational culture of an enterprise", *Biznes. Obrazovaniye. Pravo. Vestnik Volgogradskogo instituta biznesa*, vol. 1 (30), pp. 65—69.

9. Kotlyar, I., Karakovski, L. (2007), "Falling through yourself to following the leader", *Liderstvo i organizatsionnoye razvitiye*, vol. 14, pp. 38—49.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2018 р.

С. В. Юдіна,
д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів та обліку,
Дніпровський державний технічний університет
Т. О. Гуржий,
здобувач кафедри фінансів та обліку,
Дніпровський державний технічний університет
К. О. Васькова,
магістр, Дніпровський державний технічний університет

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.34

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ДОМОГОСПОДАРСТВАМ В УКРАЇНІ

S. Yudina,
doctor of sciences (Economics), prof., Head of the Department
of Finance and Accounting, Dniprovsky State Technical University
T. Gurzhy,
applicant of the Department of Finance and Accounting,
Dniprovsky State Technical University
K. Vaskova,
master's degree, Dniprovsky State Technical University

ANALYSIS OF TRENDS OF CREDIT SERVICES OF COMMERCIAL BANKS TO HOUSEHOLDS IN UKRAINE

У статті проаналізовано динаміку кредитів в Україні за 2005–2018 рр. Показано рівень кредитів домогосподарств в їх загальному обсязі. Наведено та проаналізовано динаміку та структуру споживчих кредитів домогосподарств за строками надання за 2005–2018 рр. Наведено дані щодо кредитів, наданих фізичним особам підприємцям. Визначено, що обсяги їх кредитування не сприяють активності малого та мікро— підприємництва. В динаміці за 2009–2016 рр. показані середньозважені процентні ставки в річному обчисленні по кредитах. Визначено, що протягом 2009–2016 рр. відбувалося постійне зростання загального рівня процентних ставок. Зазначено, що основна проблема щодо можливості кредитування домогосподарств полягає у підвищенні рівня доходів населення. Зазначено, що для відновлення активного кредитування необхідно започаткувати роботу Кредитного реєстру, знизити обсяги проблемної заборгованості, посилити захист прав споживачів та кредиторів.

The article analyzes the dynamics of loans in Ukraine for 2005–2018. The level of household loans is shown in their total volume. Based on the NBU data, it was determined that the largest amounts of household loans were received for consumer needs. Of the total loans granted by banks to households, consumer loans accounted for 74%, the share of loans for the purchase, construction and reconstruction of household real estate amounted to 26%.

The dynamics and structure of consumer loans of households by terms of provision for 2005–2018 years are presented and analyzed. It is determined that in the structure of loans granted by commercial banks, households are dominated by short-term loans.

In the course of the research it was discovered that the population predominantly receives consumer loans for the purchase of goods (household or computer equipment, furniture, etc.). It was noted that consumer loans during the last 10 years made up 56.8% – 71%. It is determined that the predominance of consumer loans is explained by the simple procedure of registration, which mainly takes place in the trade establishments.

Data on loans granted to individuals to entrepreneurs are given. It was determined that for individuals-entrepreneurs in the years 2017–2018 loans were granted in the amount of 3.9–4.9 billion UAH, which is less than 1% in relation to the total. It is determined that such a sum of credits can not be considered positive, because it does not promote the activity of small and micro-entrepreneurship.

In dynamics for 2009–2016 years are shown average weighted interest rates in the annual calculation of loans. The analysis showed that during 2009–2016. there was a steady increase in the general level of interest rates, they still remain quite high today.

According to the results of the analysis of household loans, conclusions were drawn about trends in lending to the population. It has been determined that high lending rates and low solvency of households restrain lending to individuals.

It is noted that the main problem with the possibility of lending to households is to increase the level of incomes of the population. In order to restore active lending, it is necessary to start the work of the Credit Register, reduce the volume of bad debts, and strengthen the protection of consumers' and creditors' rights.

Ключові слова: домогосподарства, кредити, споживчі кредити, середньозважені процентні ставки, забезпечення кредиту, кредити за цільовим спрямуванням.

Key words: households, loans, consumer loans, weighted average interest rates, loan collateral, loans for targeted purposes.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Кредитування відіграє важливу роль у задоволенні потреб домогосподарств, а це в свою чергу впливає на економіку країни в цілому. На сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки кредитоспроможність домогосподарств змінилася, що позначилося на зменшенні попиту на банківські кредити. Це обумовлено скороченням реальних доходів членів домогосподарств в останні роки. Також економічне становище комерційних банків змінилося, погіршилась якість їх кредитного портфелю, тому вони підвищили вимоги до потенційних позичальників [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми банківського кредитування досліджуються у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Так, загальні проблеми банківського кредитування досліджуються у працях О. Барановського, А. Толстошеєвої. Питання фінансової злочинності у банківському секторі піднімаються у працях С. Чернявського, В. Ларичева. Особливості кредитування фізичних осіб досліджуються у працях С. Башлай, Н. Лободи, Д. Куртвєлієвої та інших.

Однак протягом останніх років економічна ситуація у країні суттєво змінилася, це позначилося як на банківській системі, так і стані забезпеченості домогосподарств фінансовими ресурсами, що стало причиною виникнення нових проблем у сфері банківського кредитування фізичних осіб.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є подальший розвиток визначення сучасних тенденцій банківського кредитування домогосподарств в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Кредитні послуги передбачають організацію економічних відносин, у процесі яких банки надають позичальникам грошові засоби з умовою їх повернення та сплати процента за користування. Такі операції, як правило, забезпечують банкам основну частину їхніх доходів та займають провідне місце серед статей активу балансу. Так, на початку 90-х років частка кредитування становила у комерційних банках США близько 60% усього обсягу активних операцій, у банках ФРН — до 35%, Франції — до 66%, Англії — до 64% [2].

Комерційні банки можуть надавати кредити підприємствам усіх форм власності різних галузей господарства, населенню, центральним і місцевим органам державної влади, кредитно-фінансовим установам.

У таблиці 1 наведено динаміку кредитів, наданих домогосподарствам, корпоративному сектору та іншим резидентам в Україні [3].

Дані таблиці 1 показали, що з усіх типів кредитів найбільша питома вага припадає на позики торгово-промисловим підприємствам.

Призначенням кредитних послуг банку є задоволення різноманітних потреб його клієнтів у грошових ресурсах.

Такими потребами можуть бути:

- формування і збільшення основного й оборотного капіталу;
- фінансування операцій спекулятивного характеру;
- витрати на споживчі потреби.

Іноді кредит видається для загального фінансування діяльності позичальника без зазначення конкретних цілей. У цьому разі банк приймає рішення про надання позики, виходячи із наявних у нього даних про клієнта та рівня довіри до нього.

Дані таблиці 1 показують, що кредити корпораціям в Україні за 2005 — 2018 роки склали 62% — 83%. Найвищий рівень кредитування корпорацій у 2016 р. — 837,3 млрд грн або 83,8% загальної суми кредитів.

Найбільший обсяг кредитів домогосподарствам було надано у 2008 р. — 273,8 млрд грн, що склало 37,3% загальних кредитів.

Домогосподарства одержують кредити від банків на різні потреби. За даними НБУ найбільші суми кредитів домогосподарства отримали на споживчі потреби [4].

У таблиці 2 наведено динаміку та структуру споживчих кредитів домогосподарств за строками в динаміці за 2005—2018 рр.

Як видно із показників, представлених у таблиці 2, виникнення несприятливої економічної ситуації у 2008—2017 рр. зумовило зниження кредитної активності вітчизняних домогосподарств.

З таблиці 2 бачимо, що у структурі наданих комерційними банками кредитів домогосподарствам переважають короткострокові кредити. Частка довгострокових кредитів на 01.08.2018 року складала лише 18,7%.

У процесі дослідження виявлено, що населення переважно отримує споживчі кредити для придбання то-

Таблиця 1. Кредити за 2005–2018 рр. (млрд грн)

Роки	Усього кредити	Домогосподарства	% до усього	Корпоративний сектор	% до усього	Інші резиденти	% до усього
1	2	3	4	5	6	7	8
2005	143,4	33,5	23,3	109,9	76,7		
2006	245,2	78,5	32,0	166,7	68,0		
2007	426,9	155,5	36,4	271,4	63,6		
2008	734,0	273,8	37,3	460,2	62,7		
2009	723,3	235,3	32,5	482,2	66,7	5,8	0,8
2010	732,8	204,4	27,9	519,6	70,9	8,8	1,2
2011	801,8	196,2	24,5	597,0	74,5	8,6	1,1
2012	815,1	183,1	22,5	626,2	76,8	5,8	0,7
2013	910,8	188,5	20,7	716,3	78,7	6,0	0,7
2014	1020,7	206,7	20,3	809,1	79,3	4,6	0,6
2015	981,6	170,8	17,4	807,4	82,3	3,4	0,4
2016	998,7	160,0	16,0	837,3	83,8	1,4	0,1
2017	1016,7	170,2	16,7	844,9	83,1	1,6	0,2
на 01.08.18	1090,2	197,8	18,1	890,3	81,7	2,1	0,2

Таблиця 2. Динаміка та структура споживчих кредитів домогосподарств за строками надання за 2005–2018 рр. (млрд грн.)

Період	Усього кредити домогосподарствам	В т. ч. споживчі кредити			
		Усього	В тому числі		
			до 1 року	від 1 до 5 років	більше 5 років
1	2	3	4	5	6
2005	33,5	-	-	-	-
2006	78,5	58,5	11,4	47,0	-
2007	155,5	11,0	19,1	44,0	52,0
2008	273,8	186,1	25,1	61,9	99,1
2009	235,3	137,1	19,2	40,6	77,3
2010	204,4	123,0	23,1	32,3	67,5
2011	196,2	126,2	32,3	37,3	56,5
2012	183,1	125,0	35,9	41,7	47,5
2013	188,5	137,4	50,9	47,6	39,0
2014	206,7	135,1	51,8	40,9	42,4
2015	170,8	104,9	33,3	29,5	42,1
2016	160,0	101,5	34,3	27,9	39,4
2017	170,2	122,1	42,6	45,3	34,2
на 01.08.18	197,8	136,8	61,2	40,5	35,1

варів (побутової чи комп'ютерної техніки, меблів, тощо). Споживчі кредити на протязі останніх 10 років, склали 56,8% — 71%. (див. табл. 2). Переважання споживчих кредитів, можна пояснити простою процедурою оформлення, яка переважно відбувається у закладах торгівлі.

У таблиці 3 наведено структуру кредитів, наданих домогосподарствам за цільовим спрямуванням.

У 2018 році із загальної суми кредитів, наданих банками домогосподарствам, 74,3% були споживчі кредити. Водночас частка кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості домогосподарства зменшилася до 26 %, також зменшилася частка іпотечних кредитів до 24%.

Як зазначив Голова Національного банку України Я. Смолий, відновлення кредитування — це одна з пріоритетних цілей Національного банку на 2017 — 2018 роки. Я. Смолий зазначив, що із початку 2017 року обсяг гривневих кредитів бізнесу зріс на 8,7%, а кредитування населення в національній валюті — на 38,3%.

Також Голова НБУ України вважає, що для повномасштабного відновлення кредитування необхідне забезпечення законодавчого захисту прав кредиторів, а

також вирішення проблеми токсичних активів через прийняття відповідних законодавчих актів.

Також Я. Смолий зазначив, що для відновлення активного кредитування необхідно започаткувати роботу Кредитного реєстру, знизити обсяги проблемної заборгованості, посилити захист прав споживачів та кредиторів [5].

У таблиці 4 наведено дані щодо кредитів, наданих фізичним особам підприємцям.

Як свідчать дані таблиці 4, комерційні банки України надали фізичним особам — підприємцям кредитів на суму 3,9 — 4,9 млрд грн, що менше 1% по відношенню до загальної кількості. Так сума кредитів не може вважатися позитивною, бо це не сприяє активності малого та мікро підприємництва.

На нашу думку, така ситуація пов'язана з тим, що такі фізичні особи — підприємці не мають у наявності певного забезпечення, що гарантує повернення позики.

Забезпеченням кредиту може також бути страхування відповідальності позичальника за непогашення позики у страховій компанії. Але страхування додатково підвищує відсоток кредитування, не всі суб'єкти можуть скористуватися таким забезпеченням.

Нарівні з оцінкою якісних параметрів активів, що пропонуються у забезпечення кредиту, необхідною умовою видачі позики є аналіз банком кредитоспроможності клієнта. Як відомо, кредитоспроможність означає здатність позичальника своєчасно і в повному обсязі погасити заборгованість за виданими кредитами і нарахованими на них процентами. Оцінюючи кредитоспроможність клієнта, банки беруть до уваги такі фактори, як розмір власних коштів та їх співвідношення з позиченими, ліквідність активів, характер обороту коштів (циклічність), співвідношення коротко- і довгострокових джерел позичених коштів, ступінь покриття джерел позичених коштів ліквідними активами, прибутковість діяльності та інші показники.

Кредитоспроможність приватних осіб визначається на підставі як загальної вартості майна позичальника, так і розміру його постійних доходів (з урахуванням зобов'язань, узятих на себе іншими платоспроможними особами) [1].

У разі позитивного вирішення питання про кредитування клієнта між ним і банком укладається кредитний

Таблиця 3. Кредити, надані домогосподарствам, за цільовим спрямуванням за 2005—2018 рр. (млрд грн)

Період	Усього кредитів, наданих домогосподарствам		Споживчі кредити		На придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості		Інші кредити		Із загальної суми іпотечні кредити	
		%		%		%		%		%
2005	33,5	100								
2006	78,5	100	58,5	74,5	20,4	26,0	3,2	4,1	20,5	26,1
2007	155,5	100	115,0	74,0	40,8	26,2	4,6	3,0	73,1	47,0
2008	273,8	100	186,1	68,0	88,4	32,3	6,1	2,2	143,4	52,4
2009	235,3	100	137,1	58,3	98,8	42,0	5,3	2,3	132,7	56,4
2010	204,4	100	122,9	60,1	82,0	40,1	4,6	2,3	110,7	54,2
2011	196,2	100	126,2	64,3	70,5	35,9	4,6	2,3	97,4	49,6
2012	183,1	100	125,0	68,3	58,4	31,9	4,2	2,3	63,2	34,5
2013	188,5	100	137,3	72,8	51,5	27,3	4,7	2,16	56,3	29,9
2014	206,7	100	135,1	65,3	71,8	34,7	4,3	2,1	72,2	34,9
2015	170,8	100	104,9	61,4	66,2	38,8	3,8	2,2	60,2	35,3
2016	160,0	100	101,5	63,4	58,6	36,6	3,3	2,1	60,3	37,7
2017	170,2	100	122,1	71,7	48,3	28,4	3,9	2,3	38,6	22,7
на 01.08. 2018	197,8	100	147,0	74,3	50,8	25,7	4,8	2,4	47,0	23,8

договір, в якому фіксуються основні умови надання позики.

Визначення умов кредитування безпосередньо між банком і позичальником дозволяє підняти організацію кредитних відносин на якісно новий рівень, що означає добровільне прийняття на себе суб'єктами кредитування взаємних зобов'язань, від виконання яких залежить ефективність їх діяльності, утворення прибутку і задоволення економічних інтересів партнерів кредитного процесу.

У результаті кредитні відносини визначаються дією економічних важелів і стимулів, які визначають оптимальні умови банківського кредитування.

Ці умови можуть бути сформульовані так:

Всі кредитні взаємовідносини між банком і позичальником здійснюються на основі чіткого дотримання основних принципів кредитування: строковість, забезпеченості, платності, цільового характеру кредиту.

Строковість кредитування передбачає обов'язкове встановлення періоду користування позиченими грошовими коштами та строку їх повернення банку. Необхідність встановлення такого строку пов'язана, поперше, з тим, що кредит виражає відносини, основою яких є надання грошових коштів у тимчасове користування, а, по-друге, кредит видається на задоволення тимчасових потреб, що визначаються особливостями діяльності конкретного позичальника.

У сучасних умовах принцип строковості повинен забезпечуватися перш за все найбільш доцільним і ефективним спрямуванням коштів, отриманих в кредит, встановленням економічно обґрунтованого строку користування позикою з урахуванням умов розподілу доходів від операцій, у яких використовувались позичені кошти [3].

Донедавна принцип забезпеченості кредиту трактувався таким чином, що видані банком позики повинні мати реальне матеріальне забезпечення.

Таким чином, товарно-матеріальні цінності, що виступали забезпеченням кредиту, вважались реальною гарантією його погашення.

Наслідком такого підходу до принципу забезпеченості стало те, що банками здійснювався скрупульоз-

Таблиця 4. Кредити, надані фізичним особам — підприємцям за 2017—2018 рр.

Період	Усього кредити	Усього кредити фізичним особам - підприємцям	У тому числі за строками		
			До 1 року	Від 1 до 5 років	Більше 5 років
2017	1016,7	3,9	2,0	1,5	0,5
на 01.08.18	1090,2	4,9	2,3	2,1	0,5

ний контроль за кожною виданою позикою, тоді як ефективність використання кредитів клієнтами в цілому відходила на другий план.

Це призводило, з одного боку, до дріб'язкової опіки банком позичальників, обмеження їх прав, а з другого — до наявності великої кількості неплатоспроможних клієнтів, оскільки досить часто у забезпечення кредиту приймалися неякісні товарно-матеріальні цінності, реалізація яких була пов'язана із значними труднощами.

При переході до ринкових відносин принцип забезпеченості кредиту слід трактувати у більш широкому розумінні.

Як засвідчує практика, наявність безпосереднього матеріального забезпечення ще не дає банку впевненості у своєчасному поверненні позики. Тому в сучасних умовах при оцінці забезпеченості кредиту враховується загальна можливість позичальників повернути кредит в установленний строк шляхом мобілізації і реалізації товарів, матеріальних цінностей, розміщених грошових коштів, включаючи майно, цінні папери та інші активи позичальника.

Принцип платності кредиту полягає в тому, що позики банк видає підприємствам, організаціям та іншим позичальникам за певну плату, визначену у формі процентів. Розмір плати диференційований залежно від характеру спрямування позик, строку користування ними, категорії позичальника та його фінансового стану (табл. 5).

Як видно з даних таблиці 5, у 2016 році комерційні банки України надавали кредити на поточну діяльність у національній валюті в середньому під 30,6%. Як бачимо, протягом 2009—2016 рр. відбувалося постійне

Таблиця 5. Середньозважені процентні ставки в річному обчисленні по кредитах, %

Показник	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Середньозважені процентні ставки в річному обчисленні по кредитах, %	22,3	25,2	26,5	27,4	27,3	26,8	28,1	30,6

зростання загального рівня процентних ставок, вони залишаються досить високими.

Формування ринкового механізму господарювання висуває на перший план принципово нові підходи при встановленні процентних ставок на кредит: строки і ефективність кредитування, ступінь ризику вкладених коштів, форма участі банку у розвитку тих чи інших господарств.

При цьому процентна ставка встановлюється з урахуванням рівня плати за пасивними операціями, затрат на залучення коштів, розміру обов'язкових резервів, а також витрат на розміщення залучених ресурсів і потреб банків у коштах на власний розвиток.

Такий механізм формування ставок дозволяє забезпечити реалізацію основних принципів комерційного розрахунку, на яких ґрунтується вся діяльність сучасного банку.

Правильному визначенню процентних ставок також сприяє поступове становлення в країні цивілізованого грошового ринку, завдяки чому ставки визначаються банками під впливом реально існуючих на ринку попиту і пропозиції на кредитні ресурси.

ВИСНОВКИ

Високі ставки за кредитами та низька платоспроможність домогосподарств стримують кредитування фізичних осіб.

Структура кредитів, наданих домогосподарствам за цільовим спрямуванням показала, що в основному кредитуються поточні потреби та придбання товарів. З урахуванням того, що значна частина цих товарів не вітчизняного виробництва, то таку ситуацію вважати позитивною не можна. Вітчизняні банки по суті кредитують економіки інших держав. Водночас, рівень іпотечних кредитів домогосподарств суттєво знизився.

Кредитування домогосподарств дозволяє підтримати на належному рівні забезпечення домогосподарств фінансовими ресурсами, що у свою чергу впливає на темпи розвитку економіки в цілому.

Вирішення проблеми кредитування домогосподарств полягає у підвищенні рівня доходів населення.

Література:

1. Фінансові операції домогосподарств. Курс фінансів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://pidruchniki.com/16790422/finansiv/finansovi_operatsiyi_domogospodarstv

2. Шевалдіна В.Г. Кредитування банками домогосподарств В.Г. Шевалдіна [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.vuzlib.com.ua/articles/book/3770...bankami.../1.html

3. Кредити, надані домашнім господарствам, за цільовим спрямуванням і строками погашення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://bank.gov.ua/files/3.3-loans.xls>

4. Коваль С.Л. Мотиви та потенційні ризики кредитної поведінки домогосподарств. [Текст] / С.Л. Коваль [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5185>

5. Стратегія НБУ — яким хоче стати Нацбанк України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ukr.segodnya.ua>

6. Державний комітет статистики: чисельність населення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/ds/kn/kn_u/kn1208_u.html

7. Державний комітет статистики: доходи населення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.od.ukrstat.gov.ua/stat_info/doxod/doxod2.htm

8. Грошово-кредитна статистика [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?_id=27843415&cat_id=44578#1

9. Валовий внутрішній продукт України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/>

References:

1. Kudriashov, V.P. (2008), Kurs finansiv [The course of finance], Znannia, Kyiv, Ukraine.

2. Shevaldina, V.H. (2010), "Lending by banks of households", available at: www.vuzlib.com.ua/articles/book/3770...bankami.../1.html (Accessed 15 Oct 2018).

3. National Bank of Ukraine (2018), "Loans granted to households, by purpose and maturity", available at: <https://bank.gov.ua/files/3.3-loans.xls> (Accessed 15 Oct 2018).

4. Koval', S.L. (2016), "The motives and risks of credit behavior households", available at: <https://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5185> (Accessed 05 Oct 2018).

5. segodnya.ua (2018), "Strategy of the NBU — which National Bank of Ukraine wants to become", available at: <https://ukr.segodnya.ua> (Accessed 15 Oct 2018).

6. State Statistics Service of Ukraine (2009), "State Statistics Committee: population", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/ds/kn/kn_u/kn1208_u.html (Accessed 15 Oct 2018).

7. State Statistics Service of Ukraine (2018), "State Statistics Committee: population income", available at: https://www.od.ukrstat.gov.ua/stat_info/doxod/doxod2.htm (Accessed 15 Oct 2018).

8. National Bank of Ukraine (2018), "Monetary statistics", available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?_id=27843415&cat_id=44578#1 (Accessed 15 Oct 2018).

9. minfin (2018), "Gross domestic product of Ukraine", available at: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp/> (Accessed 15 Oct 2018).

Стаття надійшла до редакції 23.10.2018 р.

Л. В. Домбровська,
к. е. н., доцент, Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини
ВНЗ Університет Україна, м. Миколаїв
В. К. Потриваєва,
магістрант, Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини
ВНЗ Університет Україна, м. Миколаїв

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.39

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В УПРАВЛІННІ РЕСУРСАМИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

L. Dombrovska,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Mykolayiv Interregional Institute
Human Development of the University "Ukraine, Mykolaiv, Ukraine
V. Potrivaeva,
magistrate, Mykolayiv Interregional Institute Human Development
of the University "Ukraine, Mykolaiv, Ukraine

MODERN TRENDS IN RESOURCE MANAGEMENT OF COMMERCIAL BANKS OF UKRAINE

У статті висвітлюються результати всебічного аналізу як загального обсягу ресурсів, так і їх складових, сформованих комерційними банками України упродовж 2015–2017 рр. За результатами виконаного дослідження зроблено висновок про існування проблем у сфері формування банківських ресурсів, викликаних тотальними втратами кількісного складу другого рівня вітчизняної банківської системи внаслідок негативного впливу цілої низки негараздів соціально-економічного та політичного, а також суто внутрішньосистемного характеру. Зроблено критичне зауваження стосовно передчасності позитивного оцінювання виявленого збільшення загальної ресурсної бази комерційних банків України упродовж аналізованого періоду, оскільки позитивна тенденція зміни її обсягу обумовлена переважно поступовим збільшенням розміру власного капіталу, досягнутого переважною більшістю українських банків шляхом отримання коштів з переоцінки основних засобів, надходження раніше не сплачених відсотків, залучення коштів на умовах субординованого боргу. Узагальнення динаміки значень показників, включених до системи оцінки стану управління власним капіталом вітчизняних комерційних банків у цілому вказало на позитивні тенденції. Водночас наголошено на тому, що такі зміни стали можливими здебільшого завдяки зусиллям засновників, зацікавлених у докапіталізації банків шляхом нарощування акціонерного капіталу.

За результатами дослідження зроблено висновок про підвищення ступеня покладання українських комерційних банків на внутрішні джерела ресурсів, а не на зовнішнє фінансування, на що вказує зменшення частки коштів, запозичених від Національного банку та від інших комерційних банків, у загальній банківській ресурсній базі. Водночас зауважено, що недостатня

активність українських банків щодо розміщення сформованих ресурсів на ринку кредитно-інвестиційних послуг упродовж 2015–2017 рр. спричинила низький рівень ефективності використання сформованих банківських ресурсів.

The article highlights the results of a comprehensive analysis as a general volume of resources, and their components, formed by commercial banks of Ukraine during 2015–2017 years. According to the results of the conducted research. The conclusion is made about the existence of problems in the banking sector resources caused by total losses of the quantitative composition of the second level of the domestic banking system due to the negative impact of a whole series social, economic and political problems, as well as purely social problems of intra-system characteristics. A critical remark is made regarding the premature positive evaluation of the revealed increase in total resource base of commercial banks of Ukraine during the analyzed period, since the positive tendency of changes in its volume is mainly due to a gradual increase in the amount of equity achieved by the overwhelming majority of Ukrainian banks by obtaining funds from revaluation of fixed assets, revenues from previously unpaid interest, attraction of funds on subordinated debt terms. Generalizing the dynamics of values of the indicators included in the system for assessing the state of own management the capital of domestic commercial banks, in general, indicated positive trends. At the same time, it has been stressed that such changes have become possible mostly due to the efforts of founders who are interested in capitalization banks by increasing share capital.

According to the results of the study, a conclusion was made on the increase the degree of laying Ukrainian commercial banks on domestic sources resources, rather than external financing, as indicated by a reduction in the share funds borrowed from the National Bank and from other commercial ones banks in the general banking resource base. At the same time it is noted that insufficient activity of Ukrainian banks in placing the existing ones resources on the market of credit and investment services during 2015–2017 caused a low level of efficiency of use of formed bank resources.

Ключові слова: комерційні банки, банківські ресурси, власний капітал, залучені та запозичені ресурси, управління ресурсами банків.

Key words: commercial banks, bank resources, equity, borrowed resources, bank resource management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Банківський сектор як основна ланка вітчизняної фінансово-кредитної системи прямо та опосередковано відчув на собі негативний вплив потрясінь, які стрімкою та "резонансною хвилею" поширились на усі сфери життя країни. Реагуючи на дестабілізаційні процеси в банківській системі, Національним банком України прийнято ряд системних заходів, спрямованих на забезпечення стабільності виконання комерційними банками своїх функцій і підтримку їх фінансового стану на достатньому рівні. В результаті, навіть попри тотальне скорочення кількості банківських ус-

танов внаслідок втрати ними своєї платоспроможності, спостерігається поступове зростання абсолютних показників діяльності працюючих банків упродовж останніх двох років. Водночас однією з важливих проблем, що постають перед вітчизняними банками, є залучення та підтримка на достатньому рівні банківських ресурсів. Для оптимального розвитку банківської діяльності недостатньо тільки залучити ресурси за низькою ціною, а розмістити за вищою, для цього потрібно сприяти формуванню ефективної системи управління ресурсами комерційних банків України.

Таблиця 1. Динаміка ресурсів комерційних банків України (станом на 01.01), млн грн

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Відхилення абсолютне	
				2017 р. від 2016 р.	2018 р. від 2017 р.
Власний капітал	94913,9	116434,4	157363,5	21520,5	40929,1
Зобов'язання (залучений та позиковий капітал)	1157656,6	1142209,2	1190513,1	-15447,4	48303,9
Всього	1252570,5	1258643,6	1347876,6	6073,1	89233,0

Таблиця 2. Динаміка власного капіталу комерційних банків України (станом на 01.01), млн грн

Складові	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Відхилення абсолютне	
				2017 р. від 2016 р.	2018 р. від 2017 р.
Статутний капітал	212921,3	311744,8	488217,6	98823,5	176472,8
Емісійні різниці	21096,0	20297,9	13026,3	-798,1	-7271,6
Незарєєстрований статутний капітал	11447,1	117427,3	10335,0	105980,2	-107092,3
Інший додатковий капітал	450,8	821,8	6405,2	371,0	5583,4
Резерви та інші фонди банку	12518,8	12304,8	17447,9	-214,0	5143,1
Резерви переоцінки	10898,2	23169,6	23066,1	12271,4	-103,5
Непокритий збиток	-174418,3	-369331,8	-401134,6	-194913,5	-31802,8
Всього	94913,9	116434,4	157363,5	21520,5	40929,1

Таблиця 3. Динаміка зобов'язань комерційних банків України (станом на 01.01), млн грн

Складові	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Відхилення абсолютне	
				2017 р. від 2016 р.	2018 р. від 2017 р.
Кошти, отримані від НБУ	65121,6	36837,8	28143,8	-28283,8	-8694,0
Кошти банків	135900,9	88769,7	61090,3	-47131,2	-27679,4
Кошти клієнтів (юридичних та фізичних осіб)	760295,4	854832,1	929567,8	94536,7	74735,7
Боргові цінні папери, емітовані банком	13428,6	3003,8	173,0	-10424,8	-2830,8
Інші залучені кошти	99769,6	108943,4	110749,4	9173,8	1806,0
Субординований борг	59918,3	25512,7	14837,9	-94405,6	-10674,8
Інші зобов'язання	23222,2	24309,7	45950,9	1087,5	21641,2
Всього	1157656,6	1142209,2	1190513,1	-15447,4	48303,9

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Переважає більшість наукових робіт та публікацій, присвячених вивченню проблеми формування і використання ресурсів комерційних банків, здебільшого розкривають теоретико-методологічні та практичні аспекти та ґрунтуються на загальносистемних матеріалах. Зокрема значну увагу вивченню різних аспектів банківської діяльності щодо формування ресурсів приділяли у своїх працях вітчизняні вчені М. Алексєнко, А. Мороз, О. Заруба, Ж. Довгань, М.І. Дзямучич, Н.М. Чиж та інші. Віддаючи належне науковим напрацюванням провідних учених, зауважимо, що питання, пов'язані з оцінкою стану управління формуванням і ефективним розміщенням ресурсів комерційних банків досліджені недостатньо, а тому аргументовано доводять доцільність подальших розвідок.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є оцінка стану управління ресурсами комерційних банків України упродовж 2015—2017 рр. та узагальнення чинників виявлених тенденцій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В останні роки другий рівень вітчизняної банківської системи як невід'ємної і найголовнішої із структур ринкової економіки, яка постачає грошові ресурси в усі сфери національного господарства, зазнав тотальних втрат кількісного складу, що стало наслідком негативного впливу цілої низки проблем соціально-економічного та політичного характеру, зокрема: відсутність реального реформування економічного сектору країни та низькі темпи ринкової трансформації й реструктуризації реального сектору економіки; наявність адміністративного впливу на діяльність окремих банків; непрозорий

фінансовий стан значної частини суб'єктів господарювання, низька платіжна дисципліна; надмірний податковий тиск; недостатній захист прав кредиторів на законодавчому рівні [1]. Зауважимо також, що гальмування розвитку банківської системи спричинюється проблемами, які носять суто внутрішньосистемний характер, а саме: недостатній рівень капіталізації банків; відсутність ефективних механізмів та інструментів управління ризиками; низька рентабельність активів банків; низький рівень банківського контролю, менеджменту та корпоративного управління.

Окреслені причини неминуче позначилися і на виникненні проблем у сфері формування банківських ресурсів. Незважаючи на деяке збільшення загальної ресурсної бази комерційних банків України упродовж 2015—2017 рр. у цілому на 7,61% переважно за рахунок поступового збільшення розміру власного капіталу (на 65,80%) (табл. 1), оцінити таку тенденцію позитивно поки що зарано.

Адже нарощування капіталізації переважної більшості українських банків досягається шляхом отримання коштів з переоцінки основних засобів, надходження раніше не сплачених відсотків, залучення коштів на умовах субординованого боргу, про що свідчать дані наступної таблиці.

Як свідчать дані таблиці 2, дійсно комерційні банки України помітно збільшили обсяг власного капіталу упродовж аналізованого періоду, зокрема завдяки суттєвому збільшенню розміру статутного капіталу (на 129,29%) за причини, передусім, докапіталізації банків з державною часткою.

Водночас темпи капіталізації вітчизняних комерційних банків стримувалися зменшенням величини емісійних різниць (на 38,25%) та збільшенням розміру непокритого збитку (на 129,98%). Більшість банків мали можливість генерувати позитивний чистий грошовий

Таблиця 4. Показники стану управління власним капіталом комерційних банків України (станом на 01.01)

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Відхилення абсолютне	
				2017 р. від 2016 р.	2017 р. від 2016 р.
Достатність (адекватність) регулятивного капіталу, %	12,31	12,37	16,10	0,38	3,41
Співвідношення регулятивного капіталу та зобов'язань	0,112	0,096	0,097	-0,016	0,001
Співвідношення регулятивного капіталу та власного капіталу	1,368	0,942	0,736	-0,426	-0,206
Співвідношення статутного капіталу та власного капіталу	2,243	2,677	3,103	0,434	0,426
Співвідношення статутного капіталу та загальних активів	0,170	0,248	0,362	0,078	0,114
Мультиплікатор капіталу	13,197	10,810	8,565	-2,387	-2,245
Коефіцієнт участі власного капіталу у формуванні активів	0,076	0,093	0,117	0,017	0,024
Коефіцієнт захищеності дохідних активів власним капіталом	-0,210	-0,471	-0,134	-0,261	0,337
Рентабельність власного капіталу, %	-82,11	-168,04	-16,33	-85,93	151,74
Рентабельність статутного капіталу, %	-36,60	-62,76	-5,26	-26,16	57,50

потік, проте сектор завершив 2017 р. зі збитком 26472,1 млн грн через значні обсяги відрахувань у резерви, розмір яких збільшився станом на 01.01.2018 р. порівняно з 01.01.2016 р. на 4929,1 млн грн (на 39,37%).

Упродовж 2015—2017 рр. українські комерційні банки дедалі більше покладалися на внутрішні джерела ресурсів, а не на зовнішнє фінансування, про що свідчать дані наступної таблиці (табл. 3).

Наведені в таблиці дані дійсно вказують на те, що банки України поступово послабили залежність від Національного банку та від інших комерційних банків при формуванні ресурсної бази, адже розмір окреслених джерел скоротився на 36977,8 млн грн (на 56,78%) та 74810,6 млн грн (на 55,05%).

Зауважимо також, що значний спад активності використання вітчизняними комерційними банками вказаних джерел формування ресурсної бази, а також скорочення величини субординованого боргу та обсягу емісії боргових цінних паперів спричинили зменшення сукупного розміру залучених і позикових банківських ресурсів на початок 2017 р. порівняно з початком 2016 р. на 15447,4 млн грн.

Зниження темпів скорочення окреслених складових зобов'язань українських банків за одночасного збільшення обсягів залучення коштів клієнтів (фізичних та юридичних осіб) сприяли помітному зростанню величини цієї складової сукупної ресурсної бази станом на 01.01.2018 р. порівняно з 01.01.2017 р. (на 48303,9 млн грн, або на 4,23%).

Частка кредитів, наданих Національним банком, в зобов'язаннях фінансових установ за аналізований період знизилася з 5,63% до 2,36%. Банки, що мали потребу в докапіталізації, продовжували конвертувати в капітал зобов'язання перед материнськими структурами, зокрема субординований борг та міжбанківські кредити.

За період з 01.01.2016 р. по 2018 р. обсяг депозитів фізичних осіб, залучених комерційними банками України зріс на 1022019,4 млн грн, або на 25,56%. Питома вага вкладів населення в зобов'язаннях банків повер-

нулася до показників докризових значень та зростає з 52,59% на початок 2016 р. до 54,01% на початок 2018 р. Скасування обмежень на зняття вкладів у іноземній валюті негативного впливу на динаміку депозитів не мало.

Обсяг депозитів юридичних осіб (корпорацій) зріс за аналізований період на 67053,0 млн грн, або на 18,60%. Найбільш високі темпи збільшення розміру цієї складової залучених ресурсів комерційних банків України спостерігаються у грудні кожного року, що пов'язано зі зростанням бюджетних видатків наприкінці року.

Значна частка залучених банками коштів має безстроковий чи короткостроковий характер і характеризується значними темпами росту, і ця обставина лежить в основі негативної оцінки ресурсного потенціалу банків, що є дуже важливою проблемою у сфері формування та реалізації депозитної політики банків.

Від того, наскільки банки приділятимуть увагу процесу формування та використання ресурсів, тобто управління ними, залежить їх можливість ефективно виконувати банківські операції та надавати банківські послуги, а також фінансова стійкість банківської системи в цілому.

Виконане дослідження засвідчило, що комерційні банки України упродовж 2015—2017 рр. були забезпечені достатнім розміром власного капіталу для проведення активних операцій з урахуванням ризиків, характерних для різноманітних видів банківських операцій.

Окрім того, що значення показника адекватності регулятивного капіталу відповідають нормативному значенню (не менше 10%), спостерігається позитивна динаміка, яка свідчить про посилення захисної функції банківського власного капіталу щодо активів (табл. 4).

Водночас варто відмітити, що значна відмінність фактичних значень співвідношення регулятивного капіталу і зобов'язань комерційних банків України від рекомендованого значення (25—30%) та скорочення цього співвідношення на початок 2018 р. порівняно з початком 2016 р. вказує на зменшення суми збитків, за якої власний капітал банків здатен забезпечити надійність коштів вкладників та інших кредиторів.

Таблиця 5. Показники стану управління залученим та позиковим капіталом комерційних банків України (станом на 01.01)

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Відхилення абсолютне	
				2017 р. від 2016 р.	2018 р. від 2016 р.
Максимальний розмір отриманих міжбанківських позик, %	211,79	107,88	56,71	-103,91	-51,17
Коефіцієнт рефінансування (P_1)	1,432	0,762	0,388	-0,670	-0,374
Коефіцієнт рефінансування (P_2)	0,117	0,078	0,051	-0,039	-0,027
Коефіцієнт рефінансування (P_3)	0,109	0,071	0,048	-0,038	-0,023
Коефіцієнт відношення міжбанківських кредитів до статутного капіталу	0,638	0,285	0,125	-0,353	-0,160
Коефіцієнт співвідношення позик та депозитів	0,939	0,649	0,604	-0,290	-0,045
Співвідношення зобов'язань та кредитних вкладень	1,621	2,059	2,122	0,438	0,063
Ефективність використання платних пасивів	0,943	0,904	1,038	-0,039	0,134
Ефективність використання сукупних зобов'язань	0,832	0,796	0,901	-0,036	0,105

Водночас варто відмітити, що значна відмінність фактичних значень співвідношення регулятивного капіталу і зобов'язань комерційних банків України від рекомендованого значення (25—30%) та скорочення даного співвідношення на початок 2018 р. порівняно з початком 2016 р. вказує на зменшення суми збитків, за якої власний капітал банків здатен забезпечити надійність коштів вкладників та інших кредиторів.

Стосовно співвідношення регулятивного і власного капіталу за аналізований період виявлена не загрозлива ситуація, оскільки отримані розрахункові значення даного показника відповідають рекомендованим межах (0,50—1,00), і це означає, що вітчизняні банки забезпечені в достатній мірі власними ресурсами, вкладення яких приносить дохід. Проте спадна динаміка аналізованого показника може свідчити про високу ймовірність виникнення в подальшому ситуації, за якої банки будуть вимушені використовувати депозитні вкладення не за призначенням, тобто для покриття витрат банків.

За досліджуваний період простежується занадто високий ступінь залежності вітчизняних банків від їх засновників, яка до того ж посилювалася з кожним роком. Так, за рекомендованих значень показника співвідношення статутного капіталу та власного капіталу (0,15—0,50) фактичні його значення зросли з 2,243 станом на 01.01.2016 р. до 3,103 станом на 01.01.2018 р., тобто на 0,860. Вагомою причиною ситуації, що склалася є значні суми розмірів непокритого збитку, який є складовою власного капіталу комерційних банків. За таких умов належне виконання функцій власними банківськими ресурсами забезпечувалося в останні роки за рахунок коштів засновників.

Про посилення ролі засновників комерційних банків України у формуванні достатнього розміру власного капіталу свідчать і значення та характер зміни співвідношення статутного капіталу і загальних активів (збільшення з 17,0% до 36,2% за рекомендованих значень 14—25%). Можемо зробити висновок про підвищення ступеня покриття активів за рахунок статутного капіталу та намагання засновників протистояти потенційним ризикам втрат, які постійно загрожують банкам в нестабільних сучасних умовах функціонування.

Напрямок зміни значень показника мультиплікатора капіталу свідчить про зменшення величини активів, яку

повинна забезпечувати кожна гривня власного капіталу, та про зменшення частки банківських ресурсів, яка може бути сформована у формі боргових зобов'язань. У цілому варто оцінити позитивний виявлений характер зміни даного показника, оскільки він є своєрідним свідченням зниження ступеня ризику банкрутства вітчизняних комерційних банків, що на сьогодні є першочерговою задачею кожного з них, порівняно із підвищенням потенціалу для більш високих виплат акціонерам.

З огляду на виявлений характер зміни попередніх показників цілком логічно є тенденції, що намітилися стосовно коефіцієнта участі власного капіталу у формуванні активів. Так, якщо упродовж 2015—2016 рр. значення даного показника не відповідали рекомендованому (не менше 10%), то вже станом на 01.01.2018 р. вітчизняним банкам вдалося підвищити здатність сформованого власного капіталу покривати ризики при здійсненні активних операцій, про що свідчить перевищення фактичного значення (11,7%) над рекомендованим.

Всупереч позитивним тенденціям, які склалися упродовж досліджуваного періоду щодо посилення захисної функції власного капіталу комерційних банків, ступінь захищеності дохідних активів залишався на доволі низькому рівні, хоча і дещо підвищився на початок 2018 р. Основна причина криється у отриманні комерційними банками України від'ємного фінансового результату, величина якого береться до розрахунку коефіцієнта захищеності дохідних активів власним капіталом. Отже, вітчизняним банкам не вдалося посилити захист саме дохідних активів, які чутливі до змін процентних ставок, мобільним власним капіталом.

Збиткова діяльність комерційних банків України упродовж досліджуваного періоду неминуче позначилася на показниках рентабельності власного капіталу та статутного капіталу. Проте значне зменшення збитку у 2017 р. порівняно з 2015 р. (на 52236,4 млн грн, або на 67,03%) помітно вплинуло на позитивну динаміку означених показників.

Отже, в цілому можемо зробити висновок про значне поліпшення стану управління власним капіталом комерційних банків України здебільшого завдяки зусиллям їх засновників. Тенденції, що намітилися, дають

підстави сподіватися на подальші позитивні зміни щодо ефективного управління даною складовою банківських ресурсів.

Як вже йшлося вище, переважну частину ресурсної бази комерційних банків становлять залучені та позикові кошти, які в сукупності становлять зобов'язання, від належного управління якими, тобто від достатності сформованих обсягів та виваженості щодо напрямків розміщення, залежить в першу чергу дохідність банківської діяльності.

Виконані розрахунки (табл. 5) свідчать про значне послаблення залежності комерційних банків України від міжбанківського кредитного ринку та від централізованого фінансування (кошти НБУ) при формуванні своєї ресурсної бази.

Підтвердженням даного висновку є суттєве зменшення значення показника максимального розміру отриманих міжбанківських позик та значна відмінність розрахованих величин від рекомендованого (не більше 300%). На наше глибоке переконання, дану ситуацію варто розцінювати як позитивну, оскільки міжбанківські позики та депозити є доволі дорогим джерелом формування ресурсів порівняно з іншими джерелами, що підвищує витратність ресурсної бази в цілому.

Цілком закономірною є зміна коефіцієнта рефінансування, який відображає співвідношення між загальною сумою отриманих міжбанківських кредитів та власного капіталу комерційних банків України. Його спадна динаміка є доволі стрімкою — зменшення з 1,432 станом на 01.01.2016 р. до 0,388 станом на 01.01.2018 р.

Подібний характер зміни притаманний коефіцієнту рефінансування, розрахованого через співвідношення отриманих міжбанківських кредитів та суми зобов'язань банків. Поступове зменшення даного показника та наближення до рекомендованих значень (0,25—0,40) вказує на підвищення ступеня мінімізації ризику стійкості ресурсної бази та її витратності.

Про послаблення залежності діяльності комерційних банків України від міжбанківського кредитування свідчить і зменшення фактичних значень коефіцієнта рефінансування, який відображає співвідношення між загальною сумою отриманих міжбанківських кредитів та сумою валюти балансу, а також коефіцієнта відношення міжбанківських кредитів до статутного капіталу вітчизняних банків.

Виконане дослідження показало, що комерційні банки України упродовж досліджуваного періоду дещо знизили свою здатність залучати депозити для підтримки кредитних операцій та можливість надавати в кредит ці депозити, про що свідчить спадна динаміка значень коефіцієнта співвідношення позик ата депозитів (з 0,939 до 0,604, тобто зменшення на 0,335).

Окрім виявленого характеру зміни даного показника, привертає увагу стрімке наближення фактичних його значень до мінімальної межі рекомендованих значень (50—70%). Напевно, йдеться про наміри комерційних банків мінімізувати свої ризики або про неможливість прийняти ці ризики. Проте, на наше переконання, вітчизняним банкам варто звернути увагу на дану ситуацію, адже вона сигналізує про спад попиту споживачів кредитних банківських продуктів, а також про неповноту використання накопичених депозитних ресурсів, що

врешті і позначається на низьких фінансових результатах банківської діяльності як у цілому по системі, так і по окремому члену цієї системи.

Привертають увагу позитивні зміни щодо показника ефективності використання платних пасивів. Окрім того, що фактичні значення даного показника відповідають рекомендованому значенню, упродовж аналізованого періоду спостерігається його збільшення (на 0,095 або на 10,07%). Це означає, що комерційні банки України в повній мірі використовували платні пасиви (зокрема, кошти, отримані від НБУ, міжбанківські кредити отримані, кошти клієнтів, субординований борг) для виконання активних операцій, які приносять дохід (зокрема кредити та заборгованість клієнтів, цінні папери в портфелі банку, інвестиції в асоційовані та дочірні компанії, інвестиційна нерухомість). Ще одним доказом заниженого рівня ефективності політики щодо управління залученими та позиковими ресурсами вітчизняних банків є значне перевищення рекомендованого значення (менше 1) фактичних значень співвідношення між зобов'язаннями та кредитними вкладеннями, які до того ж мають тенденцію до зростання упродовж досліджуваного періоду.

Таким чином, українські банки протягом 2015—2017 рр. недостатньо ефективно використовували свої зобов'язання за причини низькоактивної кредитної політики.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про суттєве поліпшення стану управління ресурсами комерційних банків України упродовж останніх років. Водночас варто відмітити, що запорукою позитивних тенденцій, що склалися, стали малоімовірні з точки зору подальших перспектив засоби та заходи, вжиті вітчизняними банками. Тож для утримання достатнього рівня управління ресурсами комерційним банкам варто зосередити зусилля на пошуку резервів нарощування обсягу власного капіталу (зокрема підвищення прибутковості діяльності) та на запровадженні комплексу заходів, спрямованих на формування залучених ресурсів в обсягах, достатніх для високоефективного їх розміщення (зокрема стимулювання збуту депозитних програм та продуктів, який включає дві системи: стимулювання споживачів банківських послуг до придбання останніх та зацікавленість працівників банків в максимальному об'ємі реалізації послуг клієнтам).

Література:

1. Корольова Н.М. Проблеми розвитку банківської системи України в сучасних умовах / Н.М. Корольова // Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія "Економіка і управління". — 2015. — Вип. 32. — С. 235—244.
2. Національний банк України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

References:

1. Korol'ova, N.M. (2015), "Problems of development of the banking system of Ukraine in modern conditions", Zbirnyk naukovykh prats' DETUT. Seriiia "Ekonomika i upravlinnia", vol. 32, pp. 235—244.
2. National Bank of Ukraine (2018), available at: <https://www.bank.gov.ua/> (Accessed 10 Oct 2018). *Стаття надійшла до редакції 20.10.2018 р.*

УДК 339.138

І. А. Абрамович,
к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
А. Ю. Єфименко,
студентка, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
А. О. Верцева,
студентка, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.45

БРЕНД – СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

I. Abramovich,
PhD in Economics, Associate Professor, Dnipro State Agrarian and Economic University
A. Efimenko,
student, Dnipro State Agrarian and Economic University
A. Vertseva,
student, Dnipro State Agrarian and Economic University

BRAND-FEATURES OF APPLICATION IN AGRICULTURE

У статті проаналізовано сутність і особливості застосування бренду в сільському господарстві. Досліджено різні погляди науковців відносно визначення сутності поняття "бренд". Установлено, що бренд — це нематеріальний актив, цінність якого полягає у розпізнаванні його споживачами та формуванні позитивних асоціацій, пов'язаних з ним. Брендінг є ключовим і необхідним інструментом для успішного функціонування підприємства. Він може мати на увазі як створення нового бренду з нуля, так і вдосконалення існуючого бренду. Визначено, що за умов зростання конкуренції все більше уваги набуває активізація використання методики просування товару на ринок, зростання комунікативного впливу на цільові сегменти, збільшення арсеналу складових комплексу просування, за рахунок використання нестандартних методів маркетингових комунікацій. Оскільки ключовою метою бренду виступає створення єдиного образу мислення для групи споживачів, в якому мають бути всі важливі характеристики, які забезпечують його унікальність, а також максимальну корисність, у ході дослідження виокремлено складові елементи бренду.

The article analyzes the essence and features of the use of the brand in agriculture. Different views of scientists concerning the definition of the essence of the concept "brand" are researched. In recent years branding technology has come to Ukraine and has become widely used in the first place in the activities of multinational corporations that promote their mega brands, and then other commodity producers have been carefully looked at. The use of branding should also be used to develop the economic potential of agriculture in Ukraine, as domestic agricultural products should have access to the world market, and the brand should become one of the stages of realization of this goal. It is established that a brand is a non-material asset, the value of which is to recognize its consumers and to form positive associations associated with it. most authors describe the brand as a complex phenomenon that takes into account the material and intangible features of the brand's brand, this leads to the existence of a variety of approaches to the interpretation of the brand. Proceeding from the fact that all the proposed definitions explain the essence of the brand in the general sense, we consider it necessary to propose the definition of the essence of the concept of "brand" taking into account the characteristic features of agricultural commodity production.

Consequently, the brand in agriculture is a special technology, namely, the organization of methods for processing, manufacturing, reformatting the state and characteristics of the image of the goods and the agricultural enterprise in general, taking into account the specificity of seasonality of the product. Branding is a key and necessary tool for the successful operation of the enterprise. It can mean both the creation of a new brand from scratch and the improvement of an existing brand. It is determined that in the conditions of increasing competition more and more attention becomes activated using the method of product promotion on the market, the growth of communicative influence on target segments, increase of the arsenal of components of the promotion complex, due to the use of non-standard methods of marketing communications.

Ключові слова: бренд, товар, сільське господарство, підприємство, методи, елементи, ефективність бренду.

Key words: brand, commodity, agriculture, enterprise, methods, elements, brand effectiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В останні роки технологія брендингу прийшла в Україну і широко стала використовуватися спочатку в діяльності транснаціональних корпорацій, що просувають свої мега бренди, а потім до неї стали уважно придивлятися і інші товаровиробники. Використання брендингу є актуальним і для розвитку економічного потенціалу сільського господарства України, бо продукція вітчизняних сільськогосподарських підприємств повинна мати вихід на світовий ринок, а бренд має стати одним із етапів реалізації цієї мети. Умови жорсткої конкуренції змушують сільськогосподарські підприємства розробляти, освоювати і застосовувати різноманітні інструменти, що дозволяють отримати шанс у боротьбі за споживача. Наявність у підприємства унікальних активів і переваг, розвинутого менеджменту сприяють зміцненню позицій на ринку. Одним з таких активів підприємства є бренд. Бренд — це нематеріальний актив, цінність якого полягає в розпізнаванні його споживачами та формуванні позитивних асоціацій, пов'язаних з ним. Брендинг є ключовим і необхідним інструментом для успішного функціонування сільськогосподарського підприємства. Він може мати на увазі як створення нового бренду з нуля, так і вдосконалення існуючого бренду.

Проблематика створення та просування бренду в сільському господарстві є надзвичайно актуальною, адже в умовах сьогодення бренд здійснює значний вплив на ключові елементи ринкового механізму. Взаємодіє з потенційними клієнтами встановлюються також за допомогою бренду. Бренд уособлює важливість товару чи послуги для споживача.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематику використання бренду в діяльності підприємства досліджували у своїх працях такі науковці: Д'Алессандро Д., Котлер Ф., Штовба О.В., Велещук С.С., Лисенко І.В., Капферер Ж.-Н., Парфенчук І.О., Мамлеева Л., Штовба О.В. та ін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В умовах жорсткої конкуренції на ринку необхідність диференціювання свого продукту від продук-

ту конкурентів призводить сільськогосподарського виробника до неминучості створення бренду. Споживачі купують відомі бренди, іноді навіть сплачуючи за них більшу ціну, тому що впевнені в їхній якості, прагнуть набути певного статусу або просто поділяють створену брендом філософію. Поняття бренд виступає похідним словом від "brand", котре має значення "ставити клеймо". Таку назву мало тавро (клеймо), яким власники худоби позначали своїх тварин. З давніх часів клейма (бренду) були гідні лише високоякісні товари. Товар з клеймом виділявся серед аналогічних, набуваючи індивідуальності. Продукція з брендом завжди продавалася за вищою ціною, бренд додає родовому продукту (тобто продукту без бренду) додаткову цінність [1, с. 124].

Ключовими елементами у процесі створення бренду у сільському господарстві є: реалізація маркетингових досліджень; розробка стратегії торгової марки; правильний вибір назви торгової марки, позиціонування і її спрямованість на визначений ринковий сегмент.

У сучасній економічній літературі не існує єдиного визначення сутності поняття "бренд", тому пропонуємо розглянути різні погляди науковців стосовно визначення цього терміну в таблиці 1.

Світова економічна криза стала наслідком погіршення ситуації на товарних ринках України, в результаті чого відбулося посилення потреби ефективнішого використання інструментів маркетингу для досягнення та утримання конкурентних переваг, а також зміцнення позицій сільськогосподарського підприємства на ринку в майбутньому. Отже, за умов зростання конкуренції все більше уваги набуває активізація використання методики просування товару на ринок, зростання комунікативного впливу на цільові сегменти, збільшення арсеналу складових комплексу просування, за рахунок використання нестандартних методів маркетингових комунікацій.

Аналізуючи вищенаведене важливо зауважити, що більшість авторів охарактеризовуючи бренд розуміють складне явище, котре враховує матеріальні і нематеріальні особливості об'єкта, якому належить бренд, це спонукає до існування різноманітних підходів стосовно тлумачення бренду.

Таблиця 1. Визначення сутності поняття "Бренд"

Автор	Визначення
Ф. Котлер [2]	Бренд – це обов'язок продавця надати покупцеві певний набір властивостей товару, переваг та послуг, а також гарантії якості
О. Штовба [3]	Бренд – це цілісна сукупність товарного знаку та пов'язаних з ним стійких знань, образів і асоціацій у споживачів з цільової аудиторії, що збільшують обсяги реалізації продукції підприємства
С. Велешук [4]	Бренд – це сукупність характеристик товару (його атрибутів, уявлень і знань споживачів про товар), елементів торгової марки (логотип, назва та звуковий ряд) і товарного знаку (юридичний захист)
І.В. Лисенко, А.Т. Кучер [5]	Бренд – це інструмент, який дозволяє споживачу визначитись у конкурентно напруженому ринковому середовищі й обрати «свій» товар серед інших за допомогою упізнання певних переваг торгової марки
Ж.-Н. Капферер [6]	Бренд – це ексклюзивна концепція, яку поділяє та бажає більшість людей, що втілена в товарах, послугах, місцях продажу і/або досвіді
Д. Д'Алессандро [1]	Бренд – це більше, ніж реклама або маркетинг. Це все те, що надходить до голови людини відносно продукту, коли він бачить його логотип або чує назву

Джерело: сформовано авторами на основі [1–6].

Виходячи з того, що всі запропоновані визначення пояснюють сутність бренду в загальному розумінні, вважаємо за необхідне запропонувати визначення сутності поняття "бренд" урахуваючи характерні особливості сільськогосподарського товаровиробництва. Отже, бренд у сільському господарстві — це особливі технології, а саме: організація методів обробки, виготовлення, переформатування стану і характеристик образу товару і сільськогосподарського підприємства в цілому, враховуючи специфіку сезонності товару.

Також бренд у сільському господарстві має здатність забезпечувати додаткові конкурентні переваги товарів та послуг, а також сільськогосподарського підприємства в цілому. За допомогою бренду, як додаткового інструменту конкурентоспроможності товари та послуги сільськогосподарського підприємства є пізнаваними. В свою чергу зростає попит на брендovanі товари та послуги, що дає змогу сільськогосподарському товаровиробнику отримати більший прибуток.

Парфенчук І.О. наголошує на тому, що сьогодні бренд є самим сильним інструментом бізнесу. Підприємствам необхідно створювати умови, за яких вироблена продукція була б якісна, потрібна споживачам, а ті обирали і купували саме ту продукцію, яка повністю задовольняла їх зростаючі потреби. Зміст ефективності брендингу можна розглядати в аспекті двох складових: комунікаційної та економічної. Отже, підприємства повинні сконцентрувати свої зусилля на формуванні сильних брендів, що вимагає від них застосування сучасних концепцій брендингу, їх адаптації до особливостей виробництва, впливу чинників внутрішнього і зовнішнього середо-

вищ, які відрізняються мінливістю, інноваційністю та невизначеністю [7].

Ключовою метою бренду в сільському господарстві виступає створення єдиного образу мислення для групи споживачів, в якому мають бути всі важливі характеристики, які забезпечують його унікальність, а також максимальну корисність.

Складові бренду в сільському господарстві пропонуємо розглянути на рисунку 1.

Отже, удосконалюючи різноманітні погляди стосовно сутності та особливостей бренду в сільському господарстві, наголосимо на тому, що бренд виступає комплексом вражень, котрі залишаються у покупців у наслідок використання товару чи послуги.

Покликання бренду в сільському господарстві ґрунтується на тому, що він дає змогу вирішити такі завдання:

— здійснити ідентифікацію товару при згадуванні;

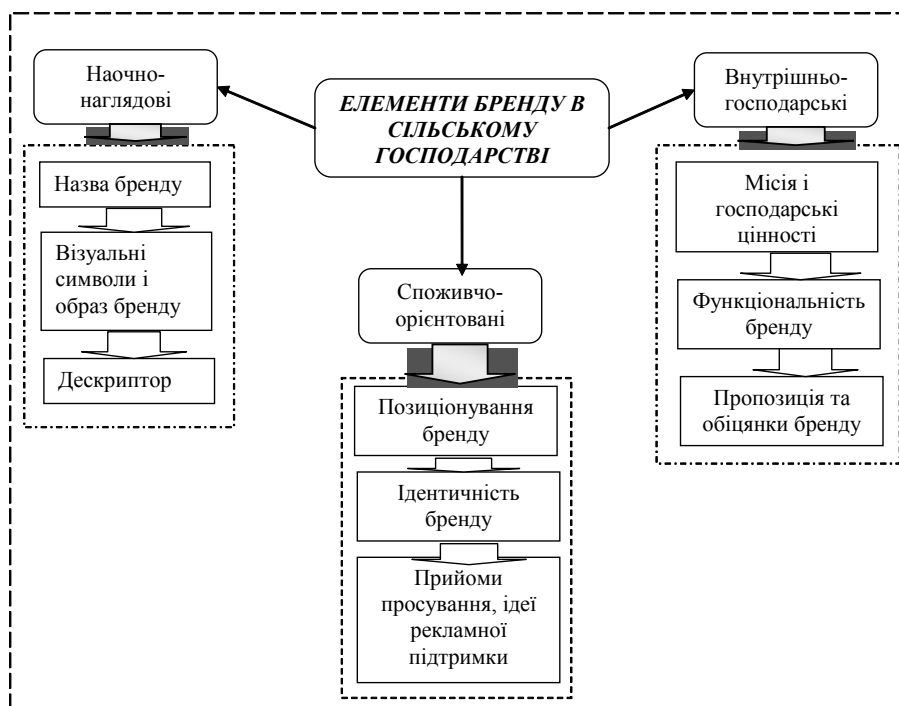

Рис. 1. Складові елементи бренду в сільському господарстві

Джерело: удосконалено авторами.

— реалізувати у свідомості споживачів гарний образ, котрий викликає довіру;

— бути відмінним від конкурентів, а саме виділяти товар із загальної маси;

— генерувати позитивні емоції, пов'язані з товаром;

— приймати рішення стосовно покупки та отримати задоволення від прийнятого рішення;

— сформувати групу постійних покупців, котрі асоціюють з брендом свій спосіб життя [8, с. 122].

Ключовою умовою індивідуальних особливостей бренду виступають ймовірні лише йому риси та відмінності від інших. Головними характеристиками бренду виступає:

а) Brand Essence — головний його зміст;

б) Brand Attributes — функціональні, а також емоційні зіставлення, котрі виражаються покупцями, а також потенційними клієнтами;

в) Brand Name — словесна складова марки або словесний товарний знак;

г) Brand Image — візуальний образ марки, сформований рекламою в уяві покупця;

д) Brand Power — доля популярності марки серед покупців, сила бренду;

е) Brand Identity — узагальнена сукупність ознак бренду, яка характеризує його індивідуальність;

ж) Brand Value — вартісні оцінки, показники;

з) Brand development Index — ступінь просунутості бренду;

и) Brand Loyalty — ступінь лояльності бренду у цільової аудиторії та її окремих сегментів [3, с. 11].

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Підсумовуючи результати проведеного дослідження зауважимо, що використання бренду в діяльності сільськогосподарських підприємств виступає достатньо вагомим фактором соціально-економічного розвитку. В ході господарської діяльності сільськогосподарських підприємств ключовою умовою результативності управління виступає ефективне його використання, котре ґрунтується на створенні брендом капіталу і збільшення за допомогою унікальної ідентичності і сили бренду прибутковості сільськогосподарського підприємства.

Перспективами подальших досліджень, на нашу думку, є створення окремих методик ефективності бренду сільськогосподарського підприємства та побудова і розв'язок економіко-математичних моделей цієї ефективності, а також оцінка впливу бренду на розвиток сільськогосподарського підприємства.

Література:

1. Д'Алессандро Д. Войны брендов: 10 правил создания непобедимой торговой марки / Д. Д'Алессандро. — Петербург, 2002. — 224 с.

2. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер, К.Л. Келлер. — [12-е изд.]. — СПб.: Питер, 2006. — 816 с.

3. Штовба О.В. Товарний брендинг підприємств та шляхи забезпечення його ефективності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук: спец. 08.06.01 "Економіка, організація і управління підприємствами" / Штовба О.В. — Хмельницький, 2006. — 20 с.

4. Велешчук С.С. Бренд-менеджмент в стратегічному розвитку підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами" / Велешчук С.С. — Київ, 2008. — 20 с.

5. Лисенко І.В. Актуальність брендингу в Україні / І.В. Лисенко, А.Т. Кучер // Матеріали X-ої Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих вчених "Економіка і маркетинг в умовах всевітньої інтеграції: проблеми, досвід, передова думка". Том 1. — Донецьк: ДРУК — ІНФО, 2010. — С. 242—245.

6. Капферер Ж.-Н. Бренд навсегда: создание, развитие, поддержка ценности бренда / Ж.Н. Капферер — (Пер. з англ. О.В. Виноградовой; под заг. ред. В.Н. Домніна), 2007. — 448 с.

7. Парфенчук І.О. Методичні підходи до оцінки ефективності бренду в системі національного господарства [Електронний ресурс] / І.О. Парфенчук // Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання. — 2016. — Вип. 4. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5060>

8. Мамлеева Л. Анатомія бренда / Л. Мамлеева, В. Перція. — BrandAid, 2006. — 217 с.

References:

1. D'Alessandro, D. (2002) *Vojny brendov: 10 pravil sozdaniya nepobedimoy torgovoy marki* [Brand wars: 10 rules for creating an invincible brand], St.Petersburg, Russia.

2. Kotler, F. and Keller, L. (2006) *Marketing menedzhment* [Marketing management], Piter, St.Petersburg, Russia.

3. Shtovba, O. V. (2006), "Commodity branding of enterprises and ways to ensure its efficiency", Ph.D. Thesis, Economics, organization and management of enterprises, Khmelnytskyi, Ukraine.

4. Veleshchuk, S. S. (2008), "Brand management in the strategic development of enterprises" Ph.D. Thesis, Economics and Enterprise Management, Kyiv, Ukraine.

5. Lysenko, I. V. and Kucher, A. T. (2010) "The relevance of branding in Ukraine", *Materialy Kh-oi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv i molodykh vchenykh "Ekonomika i marketynh v umovakh vsesvitnoi intehratsii: problemy, dosvid, peredova dumka"* [Materials of the Xth International Scientific and Practical Conference of Students and Young Scientists "Economics and Marketing in the Context of Global Integration: Problems, Experience, Advanced Thought"], PRINT - INFO, Donetsk, Ukraine, pp. 242—245.

6. Kapferer, Zh.- N. (2007) *Brend navsegda: sozdanie, razvitie, podderzhka cennosti Brenda* [Brand forever: Creating, developing, supporting brand value], Vershina, Moscow, Russia.

7. Parfenchuk, I.O. (2016), "Methodological approaches to the assessment of brand effectiveness in the system of national economy" *Efektivna ekonomika: elektronne naukovе fakhove vydannia vol. 4* available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5060> (Accessed 15 Oct 2018).

8. Mamleeva L., Percija V. (2006) *Anatomija Brenda* [Brand anatomy], Vershina, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2018 р.

УДК 311.21:[005.95:005.336.3]

Ю. О. Лазебник,
к. е. н., доцент, доцент кафедри статистики, обліку та аудиту,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків
О. Г. Байда,
магістр кафедри управління та адміністрування ННІ "Каразінська школа бізнесу",
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.49

МЕТОДИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ЗАЙНЯТОСТІ

Iu. Lazebnik,
PhD, Associate Professor, Associate Professor of Statistics, Accounting and Auditing Department,
V.N. Karazin Kharkiv National University
O. Baida,
magister of Department of Management and Administration of ERI "Karazin business school",
V.N. Karazin Kharkiv National University

METHODS OF IMPROVING THE QUALITY OF EMPLOYMENT MANAGEMENT

У статті розглядаються методи удосконалення механізму управління якістю зайнятості. Метою статті є формування методологічних засад удосконалення механізму управління якістю зайнятості та визначення напрямів підвищення ефективності управління персоналом в організації.

Проведено аналіз показників якості зайнятості за групою "Дохід і пільги від зайнятості" як статистичної бази обґрунтування механізму управління персоналом в організації. Визначено основні завдання при управлінні персоналом. Розглянуто основні проблеми сучасного HR менеджменту.

Основну увагу приділено аналізу структури та діяльності Концерну "Військторгсервіс" у сфері управління персоналом. Проведено аналіз структури фонду оплати праці за останні три роки, проаналізовано середньомісячну заробітну плату працівників Концерну, за видом економічної діяльності "Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування" та по Україні в цілому на 2015–2017 роки. Розраховано та проаналізовано основні аналітичні показники якості зайнятості за доходом для Концерну, а саме: середня заробітна плата працівників, відсоток найманих працівників з низькою заробітною платою, швидкість диференціації заробітної плати та коефіцієнт децилю фондів.

За результатами проведеного дослідження сформовано основні напрями удосконалення механізму управління персоналом в організації. Виявлено значущі фактори для стимулювання роботи працівників Концерну. Обґрунтовано, що реалізація розроблених додатків дає можливість: підвищити ефективність управління персоналом; здійснювати формалізацію та реалізацію кримінальної політики як державної думи, як на рівні окремої організації.

The article deals with the methods of improving the quality management mechanism of employment. The purpose of this article is to formulate methodological foundations for improving the quality management mechanism and determine the directions for improving the management of personnel in the organization.

The analysis of employment quality indicators by the group "Income and Employment Benefits" as a statistical base of the substantiation of the mechanism of personnel management in the organization was conducted. The main tasks in personnel management are defined. The main issues related to HR management are considered.

The main attention is paid to the analysis of the structure and activities of the Concern "Vijsktorhservis", for example, the problems of management of personnel are considered. The results of the structure of the Foundation have been carried out during the last three years, the average monthly space of employees of the Concern has been analyzed, according to the type of economic activity "Public Administration and Defense; compulsory social insurance" and in Ukraine as a whole for 2015–2017. The main analytical indicators of the quality of employment income for the Concern are calculated and analyzed, namely: average wages of employees, modal wages, median wages, the percentage of wage earners with low wages, the decile rate of wage differentiation and the decile rate of funds. Well-known short-term management of the Persians is grounded.

According to the results of the study, the main directions of the reduction of the mechanism of management of the organization in the organization have been formed. Significant factors have been identified to stimulate the work of the Concern's staff. It is substantiated that the realization of the developed applications makes it possible to: increase the efficiency of management of the personnel; to carry out the formalization and the realising of the criminal politics as a state дума, as at the level of a separate organization.

Ключові слова: управління персоналом, якість зайнятості, середня заробітна плата, показники якості зайнятості, децильний коефіцієнт диференціації.

Key words: personnel (HR) management, quality of employment, average wages, employment quality indicators, decile factor of differentiation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Динамічність розвитку та успіх економічного розвитку залежить від різних факторів, та одне з найважливіх значень має трудовий потенціал. Сьогодні в Україні спостерігаються такі негативні ознаки у використанні трудового потенціалу, як значний рівень безробіття, міграційні та демографічні процеси, непрофесійне управління персоналом, наявність політичних, економічних, екологічних негараздів, що позначається на здоров'ї та працездатності персоналу, а також недостатнє врахування психологічних особливостей та розумових здібностей окремих працівників.

Також простежується повна відсутність удосконалення механізмів управління персоналу організації на засадах персоналізму, який передбачає процес керування працівниками з урахуванням їхніх потреб та особливостей, орієнтацією на людські відносини, а використання застарілих підходів до кадрової політики позбавляє можливості керівників своєчасно реагувати на зміни ситуації на ринку. Тому необхідно знаходити нові шляхи ефективного управління персоналом сучасних організацій.

Якість зайнятості може бути визначено як усю цілісність аспектів зайнятості, здатних впливати на добробут персоналу. Іншими словами, якість зайнятості охоплює такі аспекти, як умови і етика зайнятості, грошові і негрошові блага, графік роботи, поєднання трудової діяльності та особистого життя, стабільність зайнятості і соціальний захист, підвищення кваліфікації та професійне навчання, а також оптимізація системи трудової мотивації і пов'язаних із зайнятістю відносин. Зайнятість має аналізуватися не тільки як джерело доходу, але й інструмент набуття соціального благополуччя, власної гідності і самоповаги, що може визначатися в суміжній концепції можливостей кар'єрного росту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні аспекти управління розвитком персоналу досліджували такі зарубіжні і вітчизняні вчені: Ансофф І., Боумен К., Виханський О.С., Наумов О.І., Пономаренко В.С., Беляєва С., Виноградський М., Журавльов М., Іванцевич Дж., Кибанов А., Бісвас П.Ч., Євтушевський В.А., Крушельницька О.В., Мельничук Д.П., Савченко В.А. та ін. Однак через багатогранність цієї проблеми й сьогодні є питання, які висвітлені не повною мірою і потребують доопрацювання.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень учених, на сьогодні необхідним є вдосконалення механізму ефективного управління персоналом в організації з використанням сучасних підходів, методів та технологій. Метою статті є дослідження можливостей вдосконалення механізму забезпечення ефективного управління персоналом в організації.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є формування методологічних засад удосконалення механізму управління якістю зайнятості та визначення напрямів підвищення ефективності управління персоналом в організації.

ВИКЛАД РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Матеріальний добробут більшості людей залежить від їх доходу від зайнятості, який, безсумнівно, є важливою складовою якості зайнятості. Крім того, наймані працівники вважають важливим фактором не тільки плати за свою працю, але і оплачувану відпустку, медичне страхування та інші пільги, пов'язані з їх роботою, коли задаються питанням про те, "що являє собою гарна робота".

Управління персоналом — це сукупність принципів, методів та засобів цілеспрямованого впливу на працівників, що забезпечують максимальне використання їх розумових та фізичних здібностей при виконанні трудових обов'язків для досягнення цілей організацій [2; с. 5].

Статистичною базою обґрунтування механізму управління персоналом в організації є аналіз показників якості зайнятості за групою "Дохід і пільги від зайнятості", що наведені в таблиці 1.

Сьогодні організаціям потрібно вдосконалювати систему соціальних відносин, які здатні забезпечити певний рівень соціальних гарантій. Необхідне й поліпшення технології кадрової роботи, її технічного й інформаційного забезпечення. Розробляючи програми формування та вдосконалення кадрової політики, варто враховувати її вплив не тільки на показники ефективності роботи організації, але й на ресурсне забезпечення, насамперед на обмеження фінансових ресурсів.

Кадрова стратегія повинна сприяти посиленню можливостей організації (в області персоналу) протистояти конкурентам на відповідному ринку, розширенню конкурентних переваг організації за рахунок створення умов для розвитку та ефективного використання кадрового потенціалу. Стратегія управління персоналом

Таблиця 1. Статистичні показники якості зайнятості за групою "Дохід і пільги від зайнятості"

Дохід від зайнятості	
Аспекти оцінювання	Статистичні показники
1. Середній заробіток	Середній номінальний місячний заробіток найманих працівників
2. Працівники з низьким рівнем оплати праці	Відсоток найманих працівників з низьким рівнем оплати праці
3. Розподіл заробітків за децилями	Розподіл номінального місячного заробітку найманих працівників за децилями
2b. Матеріальні пільги, не пов'язані з оплатою праці	
4. Право на оплачувану відпустку	Відсоток найманих працівників, які мають право на щорічну оплачувану відпустку
5. Тривалість оплачуваної відпустки в днях	Середня тривалість в днях оплачуваної щорічної відпустки, на який працівники мають право
6. Фактична тривалість оплачуваної відпустки в днях	Середнє число днів оплачуваної щорічної відпустки, використаних в розрахунку на одного працівника протягом базового року
7. Право на оплачуваний лікарняний лист	Відсоток найманих працівників, які мають право на оплачуваний лікарняний лист
8. Тривалість оплачуваного лікарняного листа в днях	Середня тривалість в днях оплачуваного лікарняного листа, на який працівники мають право
9. Фактична тривалість оплачуваного лікарняного листа в днях	Середнє число днів використаного оплачуваного лікарняного листа, в розрахунку на одного працівника протягом базового року

повинна враховувати певні фінансові, матеріальні, соціальні обмеження її функціонування. Фінансові обмеження зумовлені лімітом коштів на утримання персоналу. Оскільки ці кошти можуть спрямовуватися на різні цілі (підвищення заробітної плати всіх працівників чи окремих категорій, розширення штатів при збереженні наявного рівня оплати праці, купівля засобів оргтехніки тощо), то фінансові обмеження суттєво впливають на стратегію управління персоналом.

Матеріальні обмеження стосуються наявної інфраструктури організації (приміщень, обладнання, засобів механізації праці та ін.). Соціальні обмеження є результатом загальних тенденцій розвитку ринку праці в країні і в регіонах, соціальної політики держави, вимог профспілкових організацій до працедавців тощо. На формування стратегії управління персоналом впливає організаційна структура служб управління персоналом: внутрішня побудова цих служб, службово-професійний склад працівників, ступінь централізації кадрових служб. Формування стратегії залежить і від взаємозв'язків організації із зовнішнім середовищем. Отже, формування стратегії управління персоналом організації повинно здійснюватися в контексті кадрової політики.

Основним завданням при управлінні кадрами є: забезпечення організації в потрібній кількості та якості персоналу на поточний період і на перспективу; створення рівних можливостей ефективності праці та раціональної зайнятості працівників, стабільного і рівномірного завантаження протягом робочого періоду; задоволення розумних потреб персоналу; забезпечення відповідності трудового потенціалу працівника, його психофізіологічних даних до вимог робочого місця; максимальної можливості виконання різних операцій на робочому місці. Управління персоналом ґрунтується на таких принципах: науковість, демократичний централізм, плановірність, єдність розпоряджень; поєднання одноосібного і колективного підходів, централізації та децентралізації, лінійного, функціонального і цільо-

вого управління; контроль за виконанням рішень.

Однією з проблем сучасного менеджменту є побудова і вдосконалення системи управління персоналом організації. При всьому різноманітті підходів до вирішення цієї проблеми неможливо визначити універсальні методи і прийоми побудови, тому що кожне підприємство має свої індивідуальні особливості.

Управлінню персоналу властива системність і завершеність на основі комплексного вирішення проблем, їх відтворення. Системний підхід передбачає врахування взаємозв'язків між окремими аспектами проблеми для досягнення кінцевих цілей, визначення шляхів їх вирішення, створення відповідного механізму управління, що забезпечує комплексне планування та організацію системи.

Управління персоналом являє собою інтегративну систему, частинами якої є напрями, етапи, принципи, види і форми кадрової роботи. Основними напрямками є набір і збереження персоналу, його професійне навчання і розвиток, оцінка діяльності кожного працівника з точки зору реалізації цілей організації, що дає можливість скорегувати його поведінку.

У наш час існує багато організацій, які займаються різними видами діяльності, а в роботі з персоналом вирішують одні й ті самі завдання, незалежно від їх специфіки.

Проблему управління персоналом було розглянуто на прикладі Концерну "Військторгсервіс". Концерн — державне господарське об'єднання органом управління якого є Міністерство оборони України. Він об'єднав у своєму складі 21 державне підприємство, що здійснюють діяльність у сфері логістики, торгівлі, виробництва продукції, громадського харчування, послуг лазнево-пральних комбінатів, туристичного та готельного обслуговування, тощо.

Діяльність власне Концерну "Військторгсервіс" здійснюється за широким спектром напрямків, а саме: роздрібна торгівля (продовольчими та не продовольчими товарами); надання послуг у сфері громадського харчування, надання послуг з прання; надання послуг лазні; виробництво речового майна; оздоровчі та реабілітаційні послуги; готельні послуги, використання нерухомого майна шляхом передачі його в оренду.

Сьогодні організація не є прибуткова. Свою трудову діяльність в організації здійснюють 756 працівників.

Аналіз якісного складу персоналу організації засвідчив, що в організації не здійснюються заходи щодо підвищення мотивації трудової діяльності. Про це свідчить відсутність протягом останнього періоду в кадровому потенціалі заходів підвищення кваліфікації працівників та матеріального заохочення.

Основним чинником стимулювання продуктивної праці є заробітна плата.

Перш за все, було проведено аналіз структури фонду оплати праці за останні три роки. Результати аналізу наведені на рисунку 1.

За даними рисунка 1 можна спостерігати, що відсоток основної заробітної плати у 2017 р. вищий, ніж у 2016 р. Що ж до додаткової заробітної плати, то цей показник нижчий, і у 2016 р. він становить 1881,8, а у 2017 р. — 2126,3. Заохочувальні та компенсаційні витрати протягом 2015—2017 рр. постійно змінюються і у 2016 р. склали лише 357,3, тоді як у 2017 р. — 672,6. Таким чином, можна стверджувати, що така тенденція є негативною і в подальшому може призвести до зниження продуктивності праці.

Також проаналізовано середньомісячну заробітну плату працівників Концерну "Військторгсервіс", за видом економічної діяльності "Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування" та по Україні в цілому за 2015—2017 рр. (табл. 2).

Аналіз даних таблиці 2 показав, що в останні три роки спостерігається загальна тенденція до збільшення середнього рівня заробітної плати. Так, у 2017 р. середня заробітна плата у Концерні "Військторгсервіс" складала 10601 грн, що є вище, ніж в середньому за видом економічної діяльності "Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування" (9372 грн) та в середньому по Україні (7104 грн). До того ж, темп росту середньої заробітної плати у Концерні "Військторгсервіс" у 2017 р. до 2016 р. (181 %) є вище, ніж у середньому за видом економічної діяльності "Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування" (157 %) та по Україні в цілому (137 %).

Середня величина заробітної плати є узагальнюючою характеристикою сукупності працівників Концерну "Військторгсервіс", але вона не характеризує варіацію заробітної плати та ступінь однорідності працівників Концерну "Військторгсервіс" за її розміром.

Тому наступним етапом аналізу став розрахунок показників варіації, який показав, що в Концерні "Військторгсервіс" в 2017 р. розмір заробітної плати окремих працівників відхилявся від свого середнього значення в середньому на 8778 грн 60 коп., або на 82,3%, що було встановлено на основі розрахованих показників середньоквадратичного відхилення та коефіцієнту варіації. Оскільки розрахований коефіцієнт варіації більше ніж 33%, то сукупність працівників Концерну "Військторгсервіс" за розміром заробітної плати є кількісно дуже неоднорідною і розрахований середній розмір заробітної плати не є типовою величиною.

Тому обчислення середньої величини має бути доповнено розрахунком моди та медіани, які дали змогу виявити деякі особливості структури працівників за рівнем заробітної плати.

Модальна заробітна плата свідчить про те, що в Концерні "Військторгсервіс" найбільш поширені працівники, які мали в 2017 р. заробітну плату в середньому за місяць 10500 грн.

Медіанний рівень заробітної плати в 2017 р. становив 9000 грн, тобто в цьому

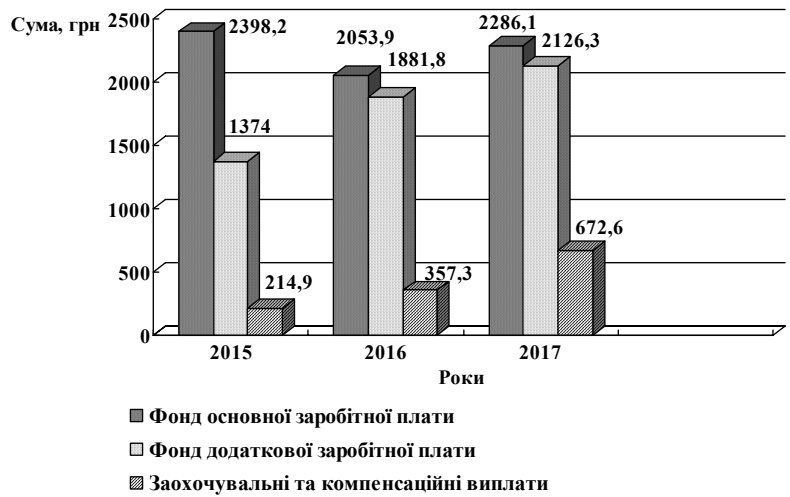

Рис. 1. Динаміка фонду оплати праці (тис. грн)

році половина працівників мала середньомісячну заробітну плату менше ніж 9000 грн, а інша половина — більше. Оскільки, розміри медіанного та модального рівня заробітної плати в 2017 р. є нижчими аніж середній по підприємству рівень, то це говорить про те, що переважна частина працівників має заробітну плату нижче її середнього значення.

У процесі вивчення диференціації працівників за розміром заробітної плати використовується такий показник, як коефіцієнт децильної диференціації, який розраховується як співвідношення мінімальної заробітної плати у 10% найбільш оплачуваних працівників до максимальної заробітної плати 10% найменш оплачуваних працівників:

$$K_D = \frac{D_9}{D_1} \quad (1)$$

де — D_1 та D_9 — перший та дев'ятий децилі відповідно.

За даними ряду розподілу працівників Концерну "Військторгсервіс" за розміром заробітної плати за 2017 р. цей коефіцієнт дорівнює 5,5. Це означає, що найменший розмір заробітної плати у 10% найбільш оплачуваних працівників у 5,5 разів перевищує найбільший розмір максимальної заробітної плати 10% найменш оплачуваних працівників.

Таблиця 2. Середньомісячна заробітна плата працівників Концерну "Військторгсервіс", за видом економічної діяльності "Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування" та по Україні в цілому за 2015—2017 рр.

Показники	Роки			Темп росту, 2017 до 2016 р., %
	2015	2016	2017	
Середньомісячна заробітна плата по Україні	4195	5183	7104	137 %
Середньомісячна заробітна плата за видом економічної діяльності «Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування»	4378	5953	9372	157 %
Середня заробітна плата у Концерні «Військторгсервіс»	4747	5864	10601	181 %

Таблиця 3. Основні аналітичні показники якості зайнятості за доходом, розраховані для Концерну "Військторгсервіс" за 2017 р.

Показник	Значення
Середня заробітна плата найманих працівників, грн	10661
Модальна заробітна плата, грн	10500
Медіанна заробітна плата, грн	9000
Децильний коефіцієнт диференціації заробітної плати (розподіл середньої заробітної плати найманих працівників за децилями)	5,5
Децильний коефіцієнт фондів	18,2

Показники диференціації ґрунтуються також на порівнянні загального обсягу доходів 10% найбільш оплачуваних працівників і 10% найменш оплачуваних працівників (децильний коефіцієнт фондів). Це також надає можливість оцінити ступінь нерівномірності рівнів заробітної плати.

Для Концерну "Військторгсервіс" у 2017 р. децильний коефіцієнт фондів дорівнює 18,2 (табл. 3).

Оптимальний рівень диференціації встановити дуже важко. Згідно з деякими оцінками [1], межею соціальної стабільності є ситуація, коли розрив у рівнях доходу 10 % найбільш і 10 % найменш оплачуваних працівників починає перевищувати 10 разів.

На нашу думку, якісні характеристики кадрового потенціалу залежать, перш за все, від рівня соціально-економічного розвитку та фінансово-економічних можливостей досліджуваної організації.

Ми вважаємо, що на сьогоднішньому етапі розвитку керівникам Концерну "Військторгсервіс" ще важко оцінити ступінь залежності прибутковості виробництва від кадрового потенціалу організації. Кадри організації ще не достатньо пристосовані до ринкових умов ведення господарства, тобто вони не здатні продуктивно реалізувати свої здібності в умовах сучасної системи організації трудових відносин в організації.

Удосконалення механізмів управління персоналом залежить головним чином від вміння адміністрації Концерну керувати персоналом. У кожному випадку виникнення проблемних ситуацій та успішне їх вирішення, залежить від вміння керівника організації приймати виважене і головне — правильне рішення [2].

У Концерні "Військторгсервіс" немає чіткої стратегії розвитку кадрового потенціалу. Кадрова політика організації направлена на зменшення витрат на робочу силу, а акцент робиться на вирішення локальних проблем. На наш погляд, необхідно знайти шляхи для покращення якісних характеристик персоналу за допомогою підвищення кваліфікації.

На жаль, на сьогоднішній день, більшість керівників не відносять до перспективних інвестицій витрати на навчання персоналу.

Звичайно, ефективність управління організацією необхідно оцінювати через виявлення змін основних показників її діяльності, а саме — виконання планів, продуктивності праці, відношення прибутку, валової продукції до чисельності управлінського персоналу, процентне співвідношення між затратами на управління та отриманим прибутком. Якщо в процесі аналізу буде виявлено значне зменшення вищезгаданих показників у звітному році порівняно з основним, а також допущено збільшення адміністративних витрат, то має місце зниження рівня ефективності управління [3, с. 86].

Аналізуючи отримані результати дослідження можна дійти висновку, що ефективність структури управління персоналом у Концерні "Військторгсервіс" знизилася за рахунок не вірно підібраних методів керування. Серед них ми виділяємо такі:

1. Економічні методи управління не використовуються в повній мірі.

2. Принцип розподілу функціональних обов'язків використовується, але деякі працівники, використовуючи своє службове становище, віддають свою роботу іншому працівнику.

3. Відсутність чіткої налагодженої системи звітності керівників.

4. Більшість розпоряджень в організації надаються в усній формі.

5. Відсутній календарний план роботи Генерального директора Концерну.

У цілому, мотиваційна система Концерну "Військторгсервіс" є неефективною і потребує удосконалення. Зрозуміло, що знаходячись в тяжкому фінансовому становищі, Концерн не має змоги дозволити собі збільшити розмір заробітної плати працівників, а також налагодити оптимальну систему преміювання персоналу. Проте керівництво організації може звернутися до застосування й інших, не менш важливих, методів стимулювання персоналу організації, які сприятимуть вирішенню існуючих конфліктів, підвищать зацікавленість персоналу у роботі товариства, призведуть до підвищення продуктивності праці.

Обґрунтувавши основні недоліки управління персоналом, необхідно удосконалити посадові інструкції керівників і працівників організації, налагодити систему морального та матеріального заохочення, шляхом застосування сучасних методів та технологій управління вдосконалити процес прийняття керівником рішень.

Свідома діяльність індивіда на виробництві і в управлінні ґрунтується на системі мотивів, які мають психологічну основу і зумовлюють його поведінку в соціальному оточенні: сім'ї, трудовому колективі, соціальній групі, суспільстві. Тому з'ясування психологічних основ такої поведінки починається із загального психологічного аналізу індивіда [4]. Такий аналіз допоможе керівнику обрати правильний метод для управління персоналом в організації, акцентуючи свою увагу на особистісно-професійних якостях працівників. Їх вивчення допоможе нам удосконалити механізм управління персоналом в організації. Зцією метою пропонуємо керівництву Концерну "Військторгсервіс" такі етапи роботи:

1. При підборі кадрів на керівні посади, необхідно проводити такі дії: діагностика особистісно-професійних якостей майбутніх працівників; організація роботи з ними, контроль за їх діяльністю, оцінка результатів праці, крім того необхідно формувати кадровий резерв персоналу (керівники, молоді фахівці).

2. Цілеспрямована взаємодія з установами освіти по відбору кращих кандидатів, розробка й впровадження стандартів оцінки професійних знань і навичок, проведення незалежної оцінки ключових фахівців організації.

3. Виділення коштів для підвищення професійної кваліфікації персоналу (програми навчання з використанням сучасних технологій).

4. Впровадити в організацію індивідуальні графіки планування робочого тижня для кожного працівника, що є основним документом, який визначає організацію його праці.

5. Використання інструментарію коучингу, за допомогою якого можна вирішити наступні задачі: постановка "ясних" цілей і оптимальне їх досягнення; виявлення складаних ситуацій і "розплутування клубка" проблеми; підвищення своєї продуктивності (на робочому місці, у спілкуванні, у сім'ї і т.д.); одержання задоволення від своїх дій; розробка відповідальних рішень і нових стратегій досягнення результату.

6. Оптимізація системи мотивації персоналу (вдосконалення системи заробітної плати, надання можливостей працівникам брати участь у прибутках організації, поліпшення умов праці, застосування гнучких графіків).

Керівництву організації можна спробувати стимулювати своїх працівників й нематеріальним способом — шляхом надання їм змоги працювати вдома (це стосується лише керівних посад Концерну) за нагальної потреби у зв'язку з сімейними обставинами. Наприклад, з головним бухгалтером можна укласти контракт, згідно якого 75% (30 годин у тиждень) робочого часу головний бухгалтер повинен працювати в організації, а 25% (10 годин у тиждень) — вдома. При цьому, наприклад, головний бухгалтер вдома працює лише на комп'ютері, перевіряє цифрові дані фінансових документів, а в організації приймає участь у нарадах та займається роботою, яка потребує тісних контактів зі співробітниками.

Важливим фактором для стимулювання праці персоналу Концерну "Військторгсервіс" є залучення працівників до участі у справах організації, що передбачає надання можливостей працівникам вільно висловлювати свої думки, давати оцінку ситуації, при цьому не зазнаючи жодного тиску з боку вищого керівництва, право голосу при вирішенні окремих проблем [5]. На наш погляд, у Концерні не повинен чинитися тиск на будь-які прояви ініціативи зі сторони персоналу, а, навпаки, ініціатива працівників повинна знаходити підтримку на вищих рівнях управління. Аналізуючи персонал Концерну, необхідно відмітити, що взаємини між керівництвом та працівниками мають бути на найкращому рівні.

Щоб вирішити дану проблему, керівництву організації можна порекомендувати більш охоче залучати працівників Концерну до процесу управління. Це надасть змогу встановити та підтримувати добрі стосунки та взаємну довіру між керівниками та колективом. Також залучення працівників до процесу управління організацією сприятиме зростанню продуктивності праці, збільшенню прибутковості, підвищенню якості продукції, тощо.

Реалізація наданих пропозицій дозволить: підвищити ефективність управління персоналом; удосконалити використання трудових резервів; здійснити формування та реалізацію кадрової політики як на державному рівні, так і на рівні окремої організації.

А основна мета менеджменту персоналу — поєднання ефективного навчання персоналу, підвищення кваліфікації та трудової мотивації для розвитку здібностей

працівників і стимулювання їх до виконання робіт більш високого рівня.

ВИСНОВКИ

Управління персоналом у сучасних економічних умовах засноване на тому, що громадяни в процесі трудової діяльності розглядаються одночасно в якості працівників, які забезпечують реалізацію економічних цілей організації, і як особистості, що належать до єдиної організаційної системи. Тому для того, щоб організація функціонувала ефективно, необхідно правильно організувати персонал, постійно контролюючи їх діяльність, використовуючи різні ефективні методи управління персоналом.

Розвиток трудових ресурсів у Концерні "Військторгсервіс", використовуючи професіоналізацію менеджменту праці і різноманітні мотиваційні механізми гарантує стабільний розвиток на економічному ринку, прибуткове функціонування, безперервний розвиток персоналу організації, зменшення плинності кадрів, а головне — швидкий позитивний економічний ефект.

Отже, система управління персоналом організації передбачає існування організаційної структури з її елементами, взаємозв'язками і взаємозалежностями як в середині самої структури, так і на рівні загальної структури управління організацією.

Література:

1. Єріна А.М. Статистика: підручник / А.М. Єріна. — К.: Знання, 2009. — 484 с.
2. Малиновський А.С. Кадрово-управлінський потенціал аграрних формувань / А.С. Малиновський // Економіка АПК. — 2011. — № 7. — С. 97—104.
3. Михайлова Л.І. Управління персоналом: навчальний посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 248 с.
4. Земскова Е.А. Современный подход к проблеме эффективного проектирования организационной структуры и системы управления персоналом в рыночных условиях / Е.А. Земскова, И.Д. Кузнецова // Проблемы экономики, финансов и управления производством. — 2008. — № 25. — С. 180—187.
5. Druker P. F. Innovation & Entrepreneurship / P.F. Druker. — N.Y., 1985. — 190 p.

References:

1. Yerina, A.M. (2009), Statystyka: pidruchnyk [Statistics: textbook], KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Malynovskyj, A.S. (2011), "Personnel and management potential of agrarian organizations", Ekonomika APK, vol. 7, pp. 97—104.
3. Mykhajlova, L.I. (2007), Upravlinnia personalom: navchal'nyj posibnyk [HR Management: training aid], Center for Lecturer Studies, Kyiv, Ukraine.
4. Zemskova, E.A. and Kuznetsova, Y.D. (2008), "The modern support to the problem of effective review of the organizational structure and management system in the market conditions", Problemy ekonomyky, fynansov y upravleniya proyzvodstvom, vol. 25, pp. 180—187.
5. Druker, P. F. (1985), Innovation & Entrepreneurship, N.Y., USA.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2018 р.

УДК 336.225.3

Я. В. Колеснік,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
В. О. Чорний,
магістр, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.55

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ПОДАТКОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Ya. Kolesnik,
PhD in economics, associate Professor of finance, banking and insurance
Dnipro State Agrarian and Economic University
V. Chornyi,
master's degree, Dnipro State Agrarian and Economic University

STRATEGY FOR TAX MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті розглянуто питання щодо уточнення дефініції податкового менеджменту, розглянуто систему оподаткування сільськогосподарських підприємств, окреслено стратегію розвитку податкового менеджменту сільськогосподарських підприємств, запропоновано регулювання податкового навантаження на сільськогосподарських товаровиробників за допомогою земельного податку на підставі методу бонітування ґрунтів. Відносно низьке значення показників податкового навантаження на доходи суб'єктів оподаткування відіграють не останню роль у підвищенні конкурентоздатності економіки, це все має своє відображення не лише у раціональному менеджменті податками з боку держави, але й високий ступінь імплементації підприємств до податкового планування, що має за мету значне скорочення податкового тягаря на суб'єктів оподаткування.

The article deals with the questions of clarification of the definition of tax management, the system of taxation of agricultural enterprises is considered, the strategy of the development of tax management of agricultural enterprises is outlined, the regulation of the tax burden on agricultural producers with the help of land tax is proposed on the basis of the method of agonizing soils. The relatively low value of the tax burden on taxpayers' incomes play an important role in increasing the competitiveness of the economy, all this reflects not only the rational management of taxes by the state, but also the high degree of implementation of enterprises to tax planning with the aim significant reduction of the tax burden on subjects of taxation.

Taxation of agro-industrial complex is one of the problems that agrarians are most concerned about. The formation of the agricultural tax system takes into account the following specifics of the industry – the dependence of production on natural conditions, which involves a high risk of high costs, which necessitates the availability of additional opportunities in the tax system, such as deferral of tax payments, tax credit, transfer of losses for future tax periods.

The practice of recent years has revealed the objective need to develop new process approaches to tax management within the management of financial resources and cash flows of business entities. The need to study this issue is confirmed by the strategic course, implementation of economic and tax reforms, aimed at the dynamic development of all forms of entrepreneurship and sustainable economic growth, and, in the long run, provides for a significant reduction of the tax burden. One can conclude that there is a need for rational and efficient organization of accounting and planning of tax expenditures of organizations. The language in this case is the scientific validity and practical expediency in the tax management system, which can more or less diversify the risks arising from the taxation of economic activity. An effective system of tax management of enterprises can act as a connecting link between different stages and complexes of general economic management of organizations both tactical and strategic.

Ключові слова: податковий менеджмент, податок, сільське господарство, планування, адміністрування.
 Key words: tax management, tax, agriculture, planning, administration.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Практика останніх років виявила об'єктивну потребу розробки нових процесних підходів до податкового менеджменту в рамках управління фінансовими ресурсами і грошовими потоками суб'єктів господарювання. Необхідність вивчення цього питання підтверджується стратегічним курсом, проведення економічних та податкових реформ, націлених на динамічний розвиток усіх форм підприємництва і стійке економічне зростання, а також у перспективі передбачає істотне зниження податкового тягаря. Можна зробити висновок про необхідність раціональної та ефективної організації обліку і планування податкових витрат організацій. Мова в цьому випадку йде про наукову обґрунтованість і практичну доцільність у системі податкового менеджменту, здатного в тій чи іншій мірі диверсифікувати ризики, що виникають у зв'язку з оподаткуванням господарської діяльності. Ефективна система податкового менеджменту підприємств здатна виступити з'єднуючою ланкою між різними стадіями і комплексами загальноекономічного менеджменту організацій як тактичного, так і стратегічного.

Питанню податкового менеджменту взагалі та податкового менеджменту сільськогосподарських підприємств зокрема присвячено праці багатьох вітчизняних науковців та зарубіжних вчених, як-от: Т. Юткіної, А. Крисоватого, А. Кізими, С. Паранчука, Є. Романіва, О. Червінської, М. Скворцова[2,3,4] та інших. Однак в основному вчені та практики звертаються найчастіше лише до окремих питань і елементів загальної системи податкового менеджменту, а це питання потрібно розглядати не лише з точки зору адміністрування податків та правильності дотримання законодавчих актів, а і в загальному аспекті менеджменту. Це все і визначає актуальність вивчення обраної тематики.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є висвітлення нагальних питань податкового менеджменту сільськогосподарських

підприємств України на сучасному етапі. Завданням цього дослідження є пошук альтернативних варіантів оптимізації системи оподаткування аграрних господарств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перш ніж перейти до розгляду питання податкового менеджменту сільськогосподарських підприємств, необхідно з'ясувати дефініцію податкового менеджменту в цілому. Розглянемо деякі визначення цього поняття:

Податковий менеджмент — це сукупність прийомів та методів організації податкових відносин з метою забезпечення формування дохідної частини бюджету та впливу податків на розвиток виробництва і соціальної сфери.

Податковий менеджмент — складова всієї податкової політики на рівні держави, галузі, підприємства, громадянина. Він є системою принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, пов'язаних з вибором податкової системи, розрахунком податкових платежів, постійним контролем за їх здійсненням.

Податковий менеджмент — комплекс трьох взаємодіючих фінансово-бюджетних сфер діяльності, який регламентований особливими правовими нормами всього арсеналу законодавчих актів держави, і визначає:

- 1) встановлення та оцінку планових, фактично виконаних і прогнозованих обсягів податкових зобов'язань суб'єктів податкових правовідносин;
- 2) прийняття науково-обґрунтованих важелів поточного втручання в хід виконання бюджетів держави стимулюючого характеру;
- 3) санкційні міри впливу з боку держави при порушенні норм податкового законодавства.

На нашу думку, більш змістовне та розширене трактування понятійного апарату податкового менеджменту висвітлює в своїх працях російська вчена Т. Юткіна. З її визначення податковий менеджмент — це процес вироблення правових засад оподаткування, забезпечення умов функціонування конкретного податкового ме-

ханізму та створення обліково-аналітичних, звітних правил, документів [4, с. 186]. Автор наголошує на взаємодії між собою трьох основних сфер: податкового планування та прогнозування, податкового регулювання та податкового контролю, що відокремлюються на двох його рівнях: державному і корпоративному податковому менеджменті [4, с. 244—245].

Вчені-економісти А. Крисоватий і А. Кізіма вважають, що податковий менеджмент слід розглядати у трьох аспектах: як систему управління податками; як визначену категорію людей, соціальний прошарок тих, хто здійснює роботу з управління податками; як форму підприємництва, що стосується корпоративного і персонального податкового менеджменту [2, с. 33].

На думку М. Скворцова, податковий менеджмент — це елемент державного управлінського менеджменту, який виконує специфічні функції щодо організації податкової системи й діяльності щодо збору податків, відтворенню і розширенню податкової бази.

Дещо спрощений погляд на визначення поняття податкового менеджменту у С. Паранчука, Є. Романіва, О. Червінської, які надають наступне тлумачення дефініції податкового менеджменту — це управління податковою роботою, яка забезпечується за наявності правового регламентування, встановлення і справляння податків, тобто законодавчої бази з питань оподаткування та інструктивно-методичного забезпечення [3, с. 31].

Отже, з вищепроаналізованого та дослідженого матеріалу, ми вважаємо за доцільне запропонувати власне визначення поняття податкового менеджменту — це державний механізм, що зосереджує в собі елементи роботи щодо правової системи оподаткування, встановлення та справляння податків для всіх суб'єктів оподаткування, забезпечення обліково-аналітичної роботи та документообігу в сфері оподаткування.

Оподаткування АПК — одна з проблем, які найбільше турбують аграріїв. При формуванні системи аграрного оподаткування враховуються наступна специфіка галузі виробництва — залежність виробництва від природних умов, яка передбачає високий ризик отримання великих витрат, що обумовлює необхідність наявності в податковій системі додаткових можливостей, таких як відстрочка податкових платежів, податковий кредит, перенесення збитків на майбутні податкові періоди. Ризик нерівномірності отримання доходу протягом року обумовлено впливом сезонності виробництва, великим звітним періодом, а також перенесенням обов'язку сплати податків на кінець року. Низький рівень прибутковості в галузі передбачає пільговий порядок справляння податків, отже, податковий тягар в сільському господарстві має бути зменшено. На нашу думку, низький рівень оподаткування дасть можливість забезпечити правильний і справедливий розподіл доходів у суспільстві.

Таким чином, у зв'язку з позначеними вище особливостями і значимістю сільськогосподарської галузі для держави, яка виконує стимулюючу функцію податків (тобто використання методів оподаткування в якості інструментів непрямого державного регулювання), в сільському господарстві може істотно превалювати над фіскальною функцією, що відповідає за наповнюваність

державного бюджету країни. Механізми податкового регулювання в сільському господарстві повинні бути спрямовані на вирішення наступних цілей і завдань:

- надання фінансової допомоги для певних груп платників податків, а саме: для галузі тваринництва, овочівництва, виноградарства, садівництва, а також виробництва цукрових буряків, оскільки ці напрями виробництва є трудо — та капіталомісткими;

- створення економічних стимулів, що спонукають платників податків інвестувати в основний капітал і розвиток деяких видів земельного користування;

- зменшення витрат на податкове адміністрування за рахунок спрощення процесу збору податків.

На підставі досвіду нашої країни, країн-учасниць СНД та ЄС, беручи до уваги специфіку сільського господарства, можна виділити такі особливості оподаткування сільськогосподарських підприємств: податкове стимулювання залучення інвестиційних вкладень у господарства галузі; екологічне оподаткування; особливий (пільговий) порядок справляння податків і платежів; особливий порядок земельного оподаткування як стратегічно важливого ресурсу виробництва; використання єдиного податку, який спрощує облік і звітність сільгосп підприємств. Податкове стимулювання в сільському господарстві вважається одним з важливих інструментів субсидування аграрного сектора, тільки в якості субсидій виступають не грошові кошти, що виділяються з бюджету, а розгалужена система податкових пільг, що дозволяє залишати в розпорядженні сільгосп підприємств більше коштів. Розглянемо на прикладі країн Європейського союзу перелік стимулюючих податкових заходів у сільське господарство, що може бути класифікований за наступними напрямками:

- зниження податкового тягаря;

- удосконалення структури аграрного сектора;

- стимулювання інвестицій і нововведень.

При цьому форми втілення цих заходів, що мають стимулюючий характер, в певних видах податків різноманітні. Можна відзначити, що податкова політика в сільському господарстві прагне до використання всього переліку податкових інструментів, що застосовуються в інших галузях економіки. Різноманітність таких пільгових інструментів дозволяє регулювати різні сторони сільськогосподарського виробництва. Класифікувати їх можна так, з огляду на прибутковість оподаткування в сільському господарстві:

- 1) зниження податкового тягаря (адаптація до економічних умов):

- усереднення податку за ряд років;

- сприятливий режим перенесення збитків на майбутні періоди;

- пільгове оподаткування спільного доходу (кооператив);

- податковий кредит;

- знижені ставки (виключення з оподаткованої бази) субсидій Європейського союзу;

- податкова пільга з податку на приріст капіталу;

- 2) поліпшення структури аграрного сектора:

- спрощена система оцінки оподатковуваного доходу для малих підприємств;

- пільгові податкові ставки в разі переходу права власності;

3) стимулювання інвестицій та інновацій:

- прискорена амортизація для знову створених та малих підприємств;
- додаткова амортизація для інвестицій в інновації;
- інвестиційний кредит;
- пільги для інвестицій в природоохоронні та енергозберігаючі заходи;
- довільний метод амортизації інвестицій в природоохоронні заходи;
- податкова пільга на прибуток, отриманий від продажу нерухомості, активів, яка використовується для придбання нової нерухомості, активів;
- інвестиційне відрахування.

На наш погляд, еволюція системи оподаткування в цілому йде по шляху спрощення, тобто зменшення кількості діючих податків, зниження рівня ставок і розширення бази оподаткування. Внаслідок цього, в аграрному секторі деяких країн часом з'являється ідея про запровадження єдиного податку, що вміщає в себе функції всієї податкової системи в певній економічній галузі.

Досвід України і ряду інших країн (Росії, Польщі) показує, що введення і функціонування єдиного податку в сільському господарстві в системі оподаткування є реалістичною подією, однак пов'язаною з вирішенням ряду завдань: визначення переліку податків, які доцільно включати в єдиний податок; визначення бази обчислення єдиного податку в сільському господарстві; ймовірність паралельного функціонування єдиного податку з іншими системами оподаткування.

Одним з основних недоліків є те, що відсутня еластичність і здатність регулювати процеси у виробничій сфері за допомогою розглянутого податку. Слід звернути увагу, що використання всього різноманіття розглянутих податкових стимулів і регуляторів, застосовуваних у сільському господарстві, нереально без оцінки результату, який вони чинять на економічну поведінку сільськогосподарських товаровиробників і на обставини в аграрному секторі.

Сільськогосподарська галузь має ряд специфічних особливостей, які необхідно врахувати при розробці системи оподаткування для сільськогосподарських товаровиробників. Ці особливості не так помітні в інших секторах економіки, хоча конкретно в агропромисловому секторі вони дуже впливають на отримання фінансового ефекту сільськогосподарськими організаціями. Сільське господарство в першу чергу залежить від природних і кліматичних умов, рівня родючості землі, прибутковості та інші об'єктивні фактори здійснюють прямий вплив на ефективність галузі.

Це все має на увазі явну систему оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. У зв'язку з вищевикладеним, можна виділити ряд проблем у системі оподаткування цієї галузі. У разі якщо сільськогосподарські організації в перший рік своєї роботи не мають юридичного права використовувати єдиний податок 4-ї групи оподаткування для сільськогосподарських товаровиробників, то вони будуть зобов'язані застосовувати загальний режим оподаткування. Платники єдиного податку 4-ї групи до 01.01.2017 року були звільнені від сплати ПДВ, з 01.01.2017 року ця група платників податків позбавлена спеціального режиму зі

сплати податку на додану вартість. Втрата права відшкодування ПДВ з бюджету, призводить до того, що придбання основних засобів обходиться сільськогосподарським товаровиробникам на 20 відсотків дорожче. Спецрежим ПДВ сприяв становленню агросектора в Україні. Питання його скасування викликає дискусію. Міністерство фінансів, посилаючись на вимоги МВФ, ініціювало скасування спеціального режиму оподаткування ПДВ для сільгоспвиробників. Така норма вступила в дію в Податковому кодексі з 1 січня 2017 р. Аграрне співтовариство вважає, що це негативно вплинуло на розвиток малого і середнього агробізнесу, призвело до негативних соціально-економічних наслідків як для виробників, так і для села в цілому.

Розглянемо позитивні та негативні сторони при застосуванні єдиного сільськогосподарського податку. До переваг можна віднести:

- заміщення ряду податків (податок на прибуток, податок на землю) на один (єдиний податок 4-ї групи оподаткування для сільськогосподарських товаровиробників), через це полегшується податкове навантаження на невеликі і середні підприємства;
- рідше виникає відволікання з обороту грошових коштів, що використовуються на плату авансових платежів і податків.

Серед недоліків режиму можна виділити:

- організації, які застосовують єдиний податок 4-ї групи оподаткування для сільськогосподарських товаровиробників, не звільнюються від ведення бухгалтерського обліку в повному обсязі;
- так само, такі організації повинні виконувати галузеві рекомендації з ведення обліку;
- важливою і обов'язковою умовою при сплаті єдиного податку 4-ї групи оподаткування для сільськогосподарських товаровиробників є: наявність земельних ділянок відповідного призначення; частка продукції сільськогосподарського виробництва за попередній податковий (звітний) рік не повинна бути меншою 75 відсотків.

Відповідно до Податкового кодексу України (далі — ПКУ) об'єктом оподаткування сільськогосподарських підприємств, які входять до IV групи єдиного податку є площа сільськогосподарських угідь (ріллі, пасовищ, сіножатей та багаторічних насаджень) та/або земель водного фонду (внутрішніх водойм, ставків, озер, водосховищ), що перебувають у власності сільськогосподарського товаровиробника або надані йому в користування, у т. ч. на умовах оренди [1]. Базою оподаткування податком для платників IV групи — сільськогосподарських товаровиробників — є нормативна грошова оцінка одного гектара сільськогосподарських угідь (ріллі, пасовищ, сіножатей та багаторічних насаджень). При цьому враховують коефіцієнт індексації, який визначається на 1 січня базового податкового року (відповідно до порядку, встановленого п. 2921.2 ПКУ) [1].

З 1 січня 2017 р. ставки єдиного податку для платників IV групи збільшені більш ніж на 15 % і наразі мають такі значення:

- для ріллі, сіножатей і пасовищ (крім ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах і на поліських територіях, а також сільгоспугідь, які знаходяться в умовах закритого ґрунту) — 0,95;

— для ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях — 0,57;

— для багаторічних насаджень (крім багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях) — 0,57;

— для багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях — 0,19;

— для сільгоспугідь, які знаходяться в умовах закритого ґрунту, — 6,33 [1].

Виходить, що сума ПДВ, сплачена постачальникам і підрядникам, буде вищою, ніж отримана від його покупців і підлягає сплаті до бюджету. Тому такий платник замість сплати ПДВ має право на отримання відшкодування податку з бюджету в сумі цієї різниці.

Черговою принциповою проблемою є те, що немає обліку специфічної особливості сільськогосподарської галузі, до яких, відносяться природно — кліматичні умови, рівень родючості ґрунтів. Податковий механізм сільськогосподарських виробників — мобільний і досить стрімко змінюється в умовах розвитку економіки держави. На нашу думку, у вітчизняній практиці ймовірні такі напрямки застосування позитивного досвіду в сфері оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, як розробка податкової політики з урахуванням відмінностей земельного виробництва в окремих регіонах, податкове стимулювання вкладень в дану галузь економіки, спрощений порядок ведення бухгалтерського обліку, встановлення податкового періоду по ряду податків згідно з виробничим циклом і їх одноразове стягування в кінці періоду. У розвинених країнах, податкова політика регулюється і стимулюється шляхом впровадження пільг, які так само орієнтовані на скорочення податкового навантаження і полегшення ведення бухгалтерського обліку. Для України в умовах глобалізації та євроінтеграції величезне значення має перейняття досвіду розвинених країн, що активно займаються сільським господарством, мають неабиякий досвід та застосовують передові технології та інноваційні підходи до ведення агробізнесу.

ВИСНОВКИ

Отже, з вищенаведеного можна зробити такі висновки стосовно стратегії розвитку податкового менеджменту сільськогосподарських підприємств.

Після скасування спецрежиму ПДВ повинна активно запрацювати державна цільова підтримка по кожному виду продукції, мається на увазі введення програми цінової підтримки по кожній продукції, це більш справедливо, оскільки вона не враховує розмір діяльності сільгоспвиробника, але в умовах нашої держави важливо, щоб виділені ресурси на здійснення цієї програми були в достатній кількості.

На сьогоднішній день постає нагальне питання скасування єдиного податку, адже наші сільгоспвиробники, які відносяться до 4 групи, сплачуючи єдиний податок, звільняються від сплати податку на землю. Тим часом, використовуючи такий природний ресурс, як земля, вони повинні платити за це певну ренту. Це поширена практика в багатьох країнах, де широкий розвиток отримало земельне оподаткування, і на ньому ґрунтується все оподаткування сільгоспвиробників. До речі, на Заході рівень податкового навантаження взагалі значно вище, і там оплачується все на загальних підставах.

Несплата податків в Європі або США сильно б'є по репутації. Там це норма, у нас цього, на жаль, немає. Людину, яка не сплачує податки, у нас часто навіть поважають як того, хто вмів "працювати" з державними органами влади.

В Україні розмір податкового навантаження на сільськогосподарських товаровиробників можна регулювати за допомогою земельного податку. Потрібно провести бонітування ґрунтів, включити її результати в якості основи оподаткування — і платити податок відповідно до якості землі або інших подібних характеристик. Той, у кого гірший ґрунт, буде платити менше. На нашу думку, це є справедливою формою оподаткування. Система оподаткування, яка немає ніяких спотворень і преференцій, може бути ефективною і справедливою для всіх її учасників.

На сьогоднішній день підтримки потребують понад все дрібні фермери. Вони і є основою збереження села, збереження зайнятості в сільській місцевості, розвитку нішевих продуктів.

В умовах сьогодення податки несуть дві функції — фіскальну та регулюючу. Фіскальну функцію єдиний податок 4-ї групи оподаткування для сільськогосподарських товаровиробників виконує досить незначно, а ось регулююча функція цього податку дуже дієва. Єдиний податок (4 група) дозволяє розвиватися найбільшим виробникам, тому що дрібні фермери все одно повинні витратити свій час на адміністрування цього податку, наймати бухгалтера для здійснення операцій з оподаткування.

Література:

1. Податковий кодекс України із змінами і доповненнями від 04 жовтня 2018 року № 2755-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

2. Крисоватий А.І. Податковий менеджмент: навчальний посібник / А.І. Крисоватий, А.Я. Кізіма. — Тернопіль: Карт-бланш, 2004. — 304 с.

3. Паранчук С.В. Податковий менеджмент: навчальний посібник / С.В. Паранчук, Є.М. Романів, О.С. Червінська. — Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2005. — 276 с.

4. Юткина Т.Ф. Налоги и налогообложение: учебник / Т.Ф. Юткина. — М.: ИНФРА — М, 2002. — 460 с.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), "The Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 04 October 2018).

2. Krysovatyj, A. I. and Kizyma, A. Ya. (2004), Podatkovyj menedzhment [Tax management], Kart-blansh, Ternopil, Ukraine.

3. Paranchuk, S.V. Romaniv, Ye.M. and Chervin's'ka, O.S. (2005), Podatkovyj menedzhment [Tax management], Vydavnytstvo Natsional'noho universytetu "L'viv's'ka politekhnika", Lviv, Ukraine.

4. Jutkina, T. F. (2002), Nalogi i nalogooblozhenie [Taxes and taxation], INFRA, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2018 р.

К. Г. Салаєв,
аспірант кафедри менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності, Київський
національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.60

ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АЗЕРБАЙДЖАНУ

К. Salayev,
graduate student of Department of Innovation and Investment Management,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

INFORMATION COMPONENT OF AZERBAIJAN'S ECONOMIC SECURITY

Визначено, що в умовах популяризації та особливої цінності інформації та новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, актуальним є вивчення та вдосконалення інформаційної складової національної економічної безпеки держави. Проаналізовано показники інформаційного забезпечення економічної безпеки Азербайджану в умовах розвитку інформаційного суспільства. Наведено аналітичні дані щодо рівня впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у діяльність азербайджанських підприємств. Досліджено програми розвитку Азербайджану у сфері ІКТ та наведено їх основні досягнення. Проведено аналіз зростання країни у сфері розвитку мобільного та фіксованого засобів зв'язку. Наголошено, що посилення безпеки та підвищення довіри при використанні ІКТ є одним з важливих чинників на шляху розвитку інформаційного суспільства Азербайджанської республіки. Зазначено, що для Азербайджану загрози несанкціонованого заволодіння економічною інформацією також є надзвичайно актуальними, тому питанням мережевої безпеки, управління безпекою даних, безпеки електронних транзакцій, включаючи аутентифікацію електронних документів і захист від спаму суб'єктів підприємницької діяльності, державних органів влади та інших організацій, що становлять ядро національної економіки, приділяється сьогодні особлива увага. Здійснено порівняльний аналіз Глобального індексу кібербезпеки серед пострадянських країн. Зазначено, що в Азербайджані продовжується активна комп'ютеризація економічної діяльності підприємств різних форм власності, узв'язку із чим потребують надійного захисту. Визначено, що азербайджанська економіка взяла курс на розвиток на основі стійкості та інноваційності і тому, держава постійно здійснює системні заходи щодо захисту інформаційного простору економічної та іншої діяльності. З огляду на стратегічну значимість економічних проєктів, в яких представлений нині Азербайджан, необхідність проведення роботи у напрямі посилення заходів із захисту інформаційної складової економічної безпеки потребує активізації на всіх рівнях державного управління у країні.

It is determined that in today's time of popularization and special value of the information and the information and communication technologies, the study and improvement of the information component of the national economic security of the state acquires special relevance and significance. The indicators of information security of Azerbaijan's economic security in the conditions of development of the information society are analyzed. The analytical data on the level of implementation of information and communication technologies in the activities of Azerbaijani enterprises are presented. The program of development of Azerbaijan in the field of ICT is explored and their main achievements are presented. The analysis of the country's growth in the field of mobile and fixed communication development is carried out. It was emphasized that strengthening of security and increase of trust in using ICT is one of the important factors on the way of the information society development of the Republic of Azerbaijan. It is noted that for Azerbaijan the risks of unauthorized acquisition of economic information are also extremely relevant, therefore, issues of network security, data security management, electronic transaction security, including authentication of electronic documents and protection against spam of business entities, state authorities and other organizations that constitute the core of the national economy, is given special attention today. A comparative analysis of the Global Cybersecurity Index among post-soviet countries was carried out. It is noted that in Azerbaijan the active computerization of economic activity of enterprises of various forms of ownership continues, in connection with which they require reliable protection. It is determined that the

Azerbaijani economy has taken the course of development on the basis of sustainability and innovation, and therefore, the state constantly carries out systematic measures to protect the information space of economic and other activities. Given the strategic importance of economic projects in which Azerbaijan is present, the need to work towards strengthening the information component of economic security needs to be intensified at all levels of government in the country.

Ключові слова: економічна безпека, інформаційне суспільство, захист інформації, кібербезпека, інформаційно-комунікаційні технології.

Key words: economic security, information society, information protection, cyber security, information and communication technologies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Зважаючи на популяризацію та особливу цінність у наш час інформації та новітніх інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), які дедалі більше стають визначальними факторами розвитку держави та суспільства, і враховуючи стрімкий розвиток інформатизації суспільних процесів і явищ, у тому числі її широке впровадження у систему управління державою, особливої актуальності та значущості набуває вивчення та вдосконалення інформаційної складової національної економічної безпеки держави.

У країнах пострадянського простору, у тому числі і в Азербайджані, існують суперечності та парадокси розвитку інформаційного суспільства, пов'язані із стереотипами старого та необхідністю формування сучасного нового державного устрою. Наслідками невизначеності при формуванні політики інформаційної безпеки перехідних суспільств є:

- 1) відсутність інституціонального забезпечення для сталого розвитку інформаційного суспільства;
- 2) розкол політичних еліт щодо напрямів та цілей здійснення інформаційної політики держави;
- 3) переважання "вузьких" групових бізнес-інтересів над національними, пов'язаних з владою та контролем над інформаційними ресурсами держави.

У більшій мірі усе вище перелічене стосується і Азербайджану. Ретроспективний аналіз останніх років свідчить про продовження негативних тенденцій, тому проблема формування умов інформаційної безпеки Азербайджану загалом полягає у впорядкуванні змін, які б відповідали інтересам більшості, та формуванні інституційних механізмів регулювання інформаційної безпеки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методичні основи інформаційної складової економічної безпеки були об'єктом досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, зокрема З. Г. Бабаєвої, А. М. Гасанова, В. Д. Залізка, О. М. Степка, А. І. Сухорукова, Ю. М. Харазішвілі та інших [1, 2, 6, 7, 9, 12]. Але аналіз наукового доробку вчених дає можливість зробити висновок про необхідність детального аналізу інформаційної складової економічної безпеки Азербайджану з метою вдосконалення методики її оцінки для ефективної протидії сучасним викликам та загрозам в умовах розвитку інформаційного суспільства.

МЕТОЮ СТАТТІ

Метою статті є висвітлення важливості інформаційної складової економічної безпеки Азербайджану в умо-

вах підвищення ролі інформації для розвитку національної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одним з головних чинників щодо забезпечення ефективності управління різними сферами суспільного життя країни є повноцінне використання інформації різного характеру. Темпи економічного розвитку орієнтовані на довгострокову перспективу у значній мірі залежать від актуального стану системи інформаційно-обчислювального забезпечення функціонування найважливіших сфер діяльності — науки, техніки, виробництва та управління.

Особливо актуальною для Азербайджану є проблема безпечного використання економічної інформації у сфері управління матеріальним виробництвом, оскільки розвиток національної економіки нерозривно пов'язаний із зростанням інформаційних потоків. Швидкий розвиток процесів автоматизації, використання комп'ютерів у всіх сферах сучасного життя, крім безперечних переваг, спричинили появу ряду специфічних проблем. Одна з них — необхідність забезпечення ефективного захисту економічної інформації. Тому, створення правових норм, що закріплюють права та обов'язки громадян, підприємств і держави на економічну інформацію, а також особливо захист цієї інформації стають найважливішим аспектом інформаційної політики економічної безпеки держави.

Отже, економічна безпека країни нерозривно пов'язана із розвитком інформаційного суспільства та впровадженням ІКТ в усі сфери економіки. Тому важливим етапом нашого дослідження є аналіз стану інформатизації національної економіки Азербайджану.

Проаналізуємо забезпеченість підприємств Азербайджану ІКТ.

На початок 2017 р. 292,8 тис. працівників підприємств використовували комп'ютер у повсякденній роботі, що було більше на 0,8 тис. чол. у порівнянні з попереднім роком, і більшість з них були чоловіками. Кількість користувачів комп'ютерів становила близько 38% від співробітників комп'ютеризованих підприємств, і 29,6% всіх співробітників, що працюють на діючих підприємствах. При цьому динаміка кількості працюючих на комп'ютерах та їх частки в загальній кількості працівників діючих підприємств Азербайджану є зростаючою і протягом 2011—2016 рр. кількість працюючих на комп'ютерах збільшилась на 80,5 тис. чол. або на 38,6% [10].

Поряд із цим, частка працюючих на комп'ютерах у загальній кількості працівників на діючих підприємствах зросла на 11,9% протягом аналізованого періоду.

Таблиця 1. Комп'ютеризація різних категорій підприємств Азербайджану у 2011—2016 рр., %

Види економічної діяльності	Роки						Зростання (2016 р. до 2011 р.)
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Видобування	14,4	15,5	15,0	17,0	20,3	20,8	6,4
Промисловість	9,8	10,2	10,3	10,6	10,9	11,1	1,3
Виробництво, розподіл та постачання електроенергії, газу	13,5	14,9	14,3	16,3	19,7	20,5	7,0
Водопостачання; очищення та утилізація відходів	3,9	4,3	5,8	6,6	7,3	8,1	4,2
Будівництво	9,7	9,8	9,9	12,3	15,1	16,7	7,0
Торгівля; ремонт транспортних засобів	20,0	20,3	20,8	21,3	23,3	24,5	4,5
Житлові та харчові послуги	15,4	15,6	15,9	16,8	17,0	18,2	2,8
Логістика	10,9	11,3	11,5	13,7	17,3	18,8	7,9
Інформатизація та зв'язок	46,7	50,0	50,6	52,6	53,8	55,0	8,3
Фінансова та страхова сфери	72,5	73,1	82,2	87,4	88,0	86,4	13,9
Нерухомість	10,8	11,0	11,2	11,8	12,2	13,3	2,5
Наукова та науково-технічна сфера	26,1	27,6	28,1	30,5	32,1	33,4	7,3
Адміністративна та сфера підтримки	10,9	12,7	14,0	14,5	15,0	16,4	5,5
Державне управління та оборона; соціальний захист населення	46,3	50,6	55,1	59,4	60,7	61,1	14,8
Освіта	27,6	29,6	31,2	32,2	34,0	35,8	8,2
Охорона здоров'я та соціальні служби	4,7	5,3	6,0	7,0	8,5	9,4	4,7
Мистецтво, розваги та відпочинок	5,6	5,7	6,9	9,5	9,9	11,4	5,8
Інші сфери діяльності	37,3	37,5	38,1	38,6	39,3	39,8	2,5

Джерело: розраховано на основі [10].

Як і у 2015 р., найбільша кількість комп'ютерних користувачів була на підприємствах фінансової сфери — 86,4% співробітників. Дещо менший рівень комп'ютеризованості спостерігався у сфері державного управління та оборони, соціального захисту населення — 61,1%; на підприємствах сфери інформатизації та зв'язку — 55%; у сфері освіти — 35,8%. Щорічна зміна рівня використання комп'ютерів на підприємствах всіх категорій відображена в таблиці 1.

Наведені дані дають можливість зробити висновок про найбільше зростання рівня використання комп'ютерів на підприємствах державного управління та оборони і соціального захисту населення (зростання на 14,8%). Також досить швидко зростає кількість комп'ютерів на підприємствах фінансової та страхової сфери (13,9%), інформатизації та зв'язку (8,3%), закладах освіти (8,2%) та інших сферах.

Варто також відмітити, що 33,0% співробітників, що працюють на підприємствах столиці, були комп'ютерними користувачами і становили 57,1% від усіх користувачів Азербайджану. Протягом 2016 р. кількість комп'ютерів у містах Баку, Апшеронському та Даглі-Ширванському економічних районах збільшилася на 0,1%; у Гянджа-Казаському економічному районі — на 0,5%; у Шекі-Загатальському, Ленкоранському та Куба-Хачмазькому економічних районах — на 0,6%; Аранському економічному регіоні — на 0,3%, Верхньо-Карабаському економічному районі — на 0,7%; Кельбаджар-Лачинському економічному районі — на 0,4%; у Нахичеванській Автономній республіці — на 4,2%.

Наступним етапом дисертаційного дослідження проаналізуємо рівень забезпеченості підприємств Азербайджану Інтернетом.

На сьогодні в Азербайджані існує близько 40 інтернет-провайдерів. Три з них (Aztelekomnet, Bakinternet і

Azdatakom) є державними. Згідно з проектом громадського Wi-Fi, у травні 2017 р. у столиці Азербайджану розміщені безкоштовні точки доступу Wi-Fi. Дві приватні компанії надають міжнародні Інтернет-підключення [11, с. 14].

У 2016 р. 63,9% або 167,0 тис. комп'ютерів, що використовувались на підприємствах, були підключені до Інтернету. 51,5% підприємств з доступом до Інтернету зосереджено у місті Баку. 51,6% всіх підприємств країни мали доступ до Інтернету. Аналіз зростання підключень ПК підприємств до мережі Інтернет та зміну кількості підприємств з доступом до всесвітньої мережі протягом 2011—2018 рр. вказує, що кількість комп'ютерів з Інтернетом та кількість підприємств із доступом до мережі невпинно збільшується [10].

Також зазначимо, що Інтернет використовували 57,1% підприємств із штатом у 1—4 співробітники, із штатом 5-9 працівників — 80,5%, із штатом 10—49 працівників — 85,8%, із штатом 50—249 працівників і більше — 100% підприємств Азербайджану. Динаміка частки підприємств із доступом до Інтернету в загальній їх кількості та частки комп'ютерів підключених до Інтернету у загальній кількості усіх комп'ютерів підприємств також зростаюча. У 2016 р. на підприємствах Азербайджану Інтернет використовували 217,2 тис. працівників, з яких 50,7% чоловіків та 49,3% жінок. Вони працювали на 9787 підприємствах із доступом до мережі, а кількість інтернет-користувачів у порівнянні з 2015 р. зросла на 2,5%.

У 2016 р. Інтернет використовувався співробітниками підприємств на 25,9% для розсилки та отримання електронних листів, на 21,9% доступ до мережі використовувався з метою банківських та фінансових послуг, для пошуку інформації або дослідницької діяльності — на 9,2%, для отримання інформації про товари та послуги — 6,6% та для інших цілей. Статистичні дані свідчать, що найбільшу тенденцію до зростання має використання Інтернету з метою банківських та фінансових послуг — збільшення на 5,6% протягом аналізованого періоду, а також із ціллю взаємодії із державними органами влади — 3% зростання. Зазначимо, що працівники підприємств Азербайджану у 2016 р. менше використовували всесвітню мережу з метою моніторингу ринку, пошуку інформації про товари та послуги і для інших цілей ніж у 2011 р. (зменшення відповідно на 0,2%, 1,1% та 9,3%), зокрема, й у сільській місцевості [10—12]. Кількість підприємств, які взаємодіяли з державними органами через Інтернет, за 2016 р. зросла на 1,8%. 7617 підприємств або 77,8% підприємств з доступом до Інтернету взаємодіяли з державними органами влади через Інтернет. Взаємодія з державними орга-

Таблиця 2. Глобальний індекс кібербезпеки пострадянських країн у розрізі основних складових у 2015 р.

Країни	Правові питання	Технічні питання	Організаційні питання	Створення потенціалу	Співробітництво	Глобальний індекс	Регіональний рейтинг
Азербайджан	0,75	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5294	1
Грузія	0,75	0,6667	0,75	0,25	0,25	0,5	2
Росія	1	0,3333	0,5	0,375	0,5	0,5	2
Молдова	0,75	0,5	0,25	0,25	0,375	0,3824	3
Україна	0,75	0,3333	0,25	0,125	0,5	0,3529	4
Вірменія	0,5	0,5	0	0	0,125	0,1765	5
Білорусь	0,75	0,3333	0	0	0,125	0,1765	5
Казахстан	0,75	0,3333	0	0	0,125	0,1765	5
Таджикистан	0,75	0	0	0	0,25	0,1471	6
Узбекистан	0,75	0,1667	0	0	0,125	0,1471	6
Киргизстан	0,5	0	0	0	0,25	0,1176	7
Туркменістан	0,75	0	0	0	0	0,0882	8

Джерело: Міжнародний центр електров'язку [3].

нами влади з метою отримання інформації складала частку в 26,5%, 25,6% взаємодій було здійснено для завантаження офіційних форм, а 35,7% — для заповнення форм та документів, 12,2% — для інших цілей.

Аналіз розподілу підприємств за типом використовуваних мереж у 2016 р. свідчить, що безпроводні мережі найбільш популярні серед підприємств сфери видобування (41,2%), будівництва (39%) та логістики (34,1%). Натомість провідні мережеві

комунікації найбільше використовувались на підприємствах державного управління та оборони і соціального захисту населення (56,4%), мистецтва, розваг та відпочинку (55,4%) та освіти (53,2%). Мережу Інтранет найбільше використовували працівники сфери виробництва, розподілу та постачання електроенергії, газу (41%) та фінансової і страхової справи (29%), а мережу Екстранет — фінансової і страхової справи (16,5%) та інформації і зв'язку (7,5%). Загалом серед усіх азербайджанських підприємств найбільшого розповсюдження набули провідні та безпроводні мережі (відповідно 47,8% та 23,8%).

Зауважимо, що зазначені позитивні зрушення є результатом затвердженої Національної стратегії розвитку інформаційного суспільства в Азербайджанській Республіці на 2014—2020 рр. Метою стратегії є: відновлення ІКТ-інфраструктури, ефективне регулювання, створення конкурентоспроможних ІКТ-продуктів, вдосконалення електронного урядування, освіта в галузі ІКТ, інформаційна безпека тощо. У 2016 р. уряд затвердив Державну програму використання цієї Національної стратегії [11, с. 14].

Зауважимо, що сектор ІКТ у країні є одним із найбільш розвинутих у регіоні пострадянських країн. Уряд Азербайджану має чітке розуміння важливості політики ІКТ у процесі розвитку. Відповідно до національних планів основна увага буде приділятися побудові високошвидкісних волоконно-оптичних мереж та мереж безпроводного зв'язку, розгортання IMS (мультимедійна ІР-підсистема), збільшення пропускної спроможності та створення центрів обробки даних та супутникового зв'язку.

Отже, в Азербайджані продовжується активна комп'ютеризація економічної діяльності підприємств різних форм власності. Державні, приватні та інші суб'єкти господарювання щоденно обробляють величезні масиви інформації та постійно здійснюють її обмін через інтернет — та інші види з'єднання. У зв'язку із цим вони постійно наражаються на небезпеку несанкціонованого заволодіння важливими даними і, тому, потребують надійного захисту. Крім того, країна має й інші вагомні досягнення у сфері кібербезпеки, а саме:

— технічний комітет планує здійснити підготовку національних стандартів на основі міжнародних (регіональних) та міждержавних стандартів;

— Азербайджан проводить короткострокові навчальні курси по електронному управлінню і інформаційній безпеці [4].

Міжнародний союз електров'язку (МСЕ) — міжнародна організація, що визначає стандарти в галузі телекомунікацій та радіо, щороку публікує дослідження з Глобального індексу кібербезпеки у розрізі країн світу. Вперше опублікований у 2014 р., Глобальний індекс кібербезпеки (ГІК) створений з метою сприяння розвитку глобальної культури кібербезпеки та її інтеграції в основу ІКТ. ГІК визначає зобов'язання держав-членів МСЕ щодо кібербезпеки, з тим щоб сприяти подальшим зусиллям у прийнятті та інтеграції кібербезпеки у глобальному масштабі.

При складанні рейтингу Глобального індексу кібербезпеки експерти брали до уваги п'ять критеріїв: наявність правових систем і структур, що займаються питаннями кібербезпеки і кіберзлочинів; технічні можливості в області кібербезпеки; існування інститутів координації політики і стратегій розвитку кібербезпеки на державному рівні; наявність науково-дослідних, освітніх і підготовчих програм, а також сертифікованих фахівців і держустанов, які сприяють нарощуванню потенціалу в сфері інформаційної безпеки; наявність партнерств, механізмів співпраці та систем обміну інформацією. Значення даних показників та загальний індекс представлені в таблиці 2.

Як бачимо Азербайджан у 2015 р. знаходився на 1-му місці серед пострадянських країн за показником Глобального індексу кібербезпеки із значенням 0,5294, дещо випередивши Росію та Грузію, які мали значення цього показника на рівні 0,5. У глобальному ж рейтингу Азербайджанська республіка займала 11 місце серед 196 країн.

У 2017 р. індекс включив 193 країни. Лише у 38% країн від загального числа була надійна система кібербезпеки, яка дає захист від хакерських атак, ще 12% країн знаходяться в процесі розробки подібної стратегії.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, Азербайджанська економіка, яка взяла курс на розвиток на основі стійкості та інноваційності, безумовно, може стане мішенню кіберзлочинців. Тому держава постійно здійснює системні заходи щодо захисту інформаційного простору економічної та іншої діяльності. В органах влади присутнє чітке розуміння необхідності вдосконалення економічної безпеки держави, зокрема її інформаційної складової. У цьому напрямі

зроблено чимало, але, з огляду на стратегічну значимість економічних проєктів, в яких представлений Азербайджан, заходи кібербезпеки необхідно посилювати та реалізовувати на найвищому рівні. Глобальний індекс кібербезпеки Азербайджану підкреслює необхідність активізації роботи у даному напрямі.

Перспективи подальших досліджень полягають у формуванні ефективної методики оцінки економічної безпеки Азербайджану з урахуванням важливості ролі інформаційної складової на сучасному етапі розвитку національної економіки.

Література:

1. Бабаева З.Г. Сущность и система экономической безопасности Азербайджанской Республики / З.Г. Бабаева // Baki Universitetinin Xeberleri. — 2005. — № 3. — С. 118—126.
2. Гасанов А. М. Политика национального развития и безопасности Азербайджанской Республики. — Баку: "Zerdabi LTD" MMC, 2014. — 672 с.
3. Офіційний сайт Міжнародного союзу електров'язку. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.itu.int/pub/D-STR-GCI.01>
4. Офіційний сайт Міністерства зв'язку та високих технологій Азербайджанської Республіки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mincom.gov.az/nazirlik-ru-RU/page-419/page-1348/>
5. Распоряжение Президента Азербайджанской Республики "Об утверждении "Национальной стратегии по информационным и коммуникационным технологиям во имя развития Азербайджанской Республики (2003—2012 годы)" от 17 февраля 2003 г. № 1146. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.mincom.gov.az/%2Fassets/%2FUploads/%2FKTMilliStrategiyarus.doc&usg=AOvVaw2pyD3A8RKijjYBQTiwxr4V
6. Степко О.М. Аналіз головних складових інформаційної безпеки держави / О.М. Степко // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Сер.: Економіка, право, політологія, туризм. — К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту "НАУ-друк", 2011. — Вип. 1 (3). — С. 90—99.
7. Сухоруков А.І. Теоретико-методологічний підхід до інтегральної оцінки та регулювання рівня економічної безпеки держави / А.І. Сухоруков, Ю.М. Харазішвілі // Банківська справа. — 2011. — № 4. — С. 13—32.
8. Указ Президента Азербайджанской Республики "О дополнительных мерах в области обеспечения свободы слова, мысли и информации в Азербайджанской Республике" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.zewo.ru/decrees/pr/0744_98.html
9. Харазішвілі Ю.М. Методологічні підходи до оцінки рівня економічної безпеки країни / Ю.М. Харазішвілі // Наука та наукознавство. — 2014. — № 4. — С. 44—59.
10. Information society in Azerbaijan: Statistical yearbook / State statistical committee of the republic of Azerbaijan. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/?lang=en
11. Measuring the Information Society Report 2017: ICT Country profiles / International Telecommunication Union. — Geneva, 2017. — Vol. 2. — 251 p.

12. Залізко В. Д. Методика оцінювання економічної безпеки сільських територій України / В.Д. Залізко, В.І. Мартиненков // Економіка України. — 2016. — № 1. — С. 19—34.

References:

1. Babaeva, Z. H. (2005), "Essence and system of economic security of the Azerbaijan Republic", Baki Universitetinin Xeberleri, vol. 3, pp. 118—126.
2. Gasanov, A. M. (2014), Politika natsionalnogo razvitiya i bezopasnosti Azerbaydzhanskoy Respubliki [The policy of national development and security of the Republic of Azerbaijan], "Zerdabi LTD" MMC, Baku, Azerbaijan Republic
3. Official website of the International Telecommunication Union (2018), available at: <https://www.itu.int/pub/D-STR-GCI.01> (Accessed 4 November 2018).
4. Official website of the Ministry of Communications and High Technologies of the Republic of Azerbaijan (2018), available at: <http://www.mincom.gov.az/nazirlik-ru-RU/page-419/page-1348/> (Accessed 4 November 2018).
5. Order of the President of the Republic of Azerbaijan (2003), "On Approval of the National Strategy for Information and Communication Technologies for the Development of the Republic of Azerbaijan (2003-2012)", available at: www.mincom.gov.az/%2Fassets/%2FUploads/%2FKTMilliStrategiyarus.doc&usg=AOvVaw2pyD3A8RKijjYBQTiwxr4V (Accessed 4 November 2018).
6. Stepko, O. M. (2011), "Analysis of the main components of state information security", Naukovyi visnyk Instytutu mizhnarodnykh vidnosyn NAU, vol. 1(3), pp. 90-99.
7. Sukhorukov, A. I. and Kharazishvili, Yu. M. (2011), "Theoretical and methodological approach to the integral assessment and regulation of the level of economic security of the state", Bankivska sprava, vol. 4, pp. 13—32.
8. Decree of the President of the Republic of Azerbaijan (1998), "On Additional Measures in the Sphere of Providing Freedom of Speech, Thought and Information in the Republic of Azerbaijan", available at: http://www.zewo.ru/decrees/pr/0744_98.html (Accessed 4 November 2018).
9. Kharazishvili, Yu. M. (2014), "Methodological approaches to the estimation of the level of economic security of the country", Nauka ta naukoznavstvo, vol. 4, pp. 44—59.
10. State statistical committee of the republic of Azerbaijan (2017), "Information society in Azerbaijan: Statistical yearbook", available at: https://www.stat.gov.az/menu/6/statistical_yearbooks/?lang=en (Accessed 4 November 2018).
11. International Telecommunication Union (2017), Measuring the Information Society Report 2017: ICT Country profiles, International Telecommunication Union, Geneva, Switzerland.
12. Zalizko, V.D. and Martynenkov, V.I. (2016), "Methods of assessment of economic security of rural Ukraine", Economics of Ukraine, vol. 1, pp. 19—34.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2018 р.

С. О. Сломчинська,
аспірант, Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.65

ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ТА ВИЗНАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ НЕРУХОМОСТІ В ОБЛІКУ

S. Slomchynska,
Ph.D. student, Kyiv National University Of Trade And Economics

SPECIFIC ASPECTS OF THE INVESTMENT PROPERTY IDENTIFICATION AND RECOGNITION FOR ACCOUNTING PURPOSES

У статті розкрито поняття інвестиційної нерухомості як економічної категорії з урахуванням різних поглядів вітчизняних та зарубіжних авторів, а також нормативних рекомендацій міжнародних стандартів. Розкрито економічну сутність інвестиційної нерухомості як капітального та фінансового активу, що є основою ідентифікації об'єкта як специфічного активу підприємства. Уточнено поняття "інвестиційна нерухомість" відповідно до вимог міжнародних стандартів та цивільно-правових норм. Обґрунтовано важливість ідентифікації інвестиційної нерухомості як окремого об'єкта бухгалтерського обліку з метою уніфікації та структуризації вимог її визнання. Досліджено різні погляди на ідентифікацію необоротних активів, основних засобів та нерухомості, що дозволило виокремити ключові критерії визнання інвестиційної нерухомості у складі об'єктів бухгалтерського обліку. Проаналізовано норми національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку й фінансової звітності, законодавчих актів щодо визнання та ідентифікації об'єктів інвестиційної нерухомості. Зокрема розгляд норм МСФЗ 16 "Оренда" дозволив розтлумачити умови визнання інвестиційною нерухомістю, отриману в операційну оренду. На основі аналізу загальних та індивідуальних критеріїв визнання активом систематизовано ієрархію критеріїв визнання об'єкта інвестиційною нерухомістю. Запропоновано методика та зроблено алгоритм ідентифікації інвестиційної нерухомості відповідно до вибудованої ієрархії критеріїв, що сприятиме посиленню синергетичного ефекту обліку та управління об'єктами інвестиційної нерухомості завдяки підвищенню якості та достовірності інформації.

The author's purpose in this article is to articulate the concept of the investment properties as the economic category with due account for different opinions of both domestic and foreign authors, as well as practices recommended by the international standards. The economic substance of the investment property as capital and financial asset was revealed and defined as the basis for the item identification as the company specific asset. The 'investment property' concept was clarified in compliance with requirements of the international standards and civil laws. For the purpose of harmonization and structuring the requirements to recognition of the investment property, the significance of its identification as separate accounting item was grounded herein. Different views of intangible and fixed assets, as well as immovable property identification were reviewed so that it is now possible to differentiate the key criteria for recognition of the investment properties as parts of accounting items. Provisions of the national and international accounting and financial reporting standards, as well as legislative instruments were reviewed with regard to recognition and identification of the investment properties. In particular, terms of recognition of the properties on the operating lease as the investment ones have become properly interpretable due to review of

provisions of the IFRS 16 – Leases. The hierarchy of criteria for the item recognition as the investment property was systematized based upon assessment of the asset recognition general and individual criteria. The methodology was proposed and appropriate algorithm was developed for identification of the investment properties based upon built criteria hierarchy, thus contributing into enhancement of the investment property accounting and management synergetic effect by virtue of the information authenticity and quality improvement.

Ключові слова: інвестиційна нерухомість, ідентифікація, критерії визнання, ієрархія, необоротні активи, основні засоби.

Key words: investment property, identification, recognition criteria, hierarchy, fixed assets, capital assets.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стан ринку інвестиційної нерухомості є одним із визначальних індикаторів рівня соціально-економічного розвитку країни, враховуючи тісний релевантний зв'язок з іншими елементами реального сектору економіки. Обсяг вторинного інвестування на ринку нерухомості в Україні у 2017 р. оцінюється у \$137 мільйонів, що на 56% більше показника 2016 року. Експертні очікування обсягів інвестування на ринку саме комерційної нерухомості фіксуються в діапазоні від \$200 мільйонів до \$350 мільйонів [1].

Доходність інвестицій у нерухомість зумовлює розширення обсягів капітальних вкладень та збільшення кількості суб'єктів інвестування, оскільки підприємства розраховують не лише отримувати дохід від оренди, а й підвищити ринкову вартість інвестиційних об'єктів. Цим пояснюється зацікавленість у виокремленні інвестиційної нерухомості у складі активів для визначення ефективних альтернативних варіантів управління об'єктами нерухомості. Водночас деякі питання особливостей ідентифікації та визнання інвестиційної нерухомості як об'єкта бухгалтерського обліку залишаються дискусійними та невирішеними. Неоднозначність сутнісних індикаторів є однією з ключових перепон на шляху удосконалення та розвитку обліку об'єктів інвестиційної нерухомості й ефективності використання активу. Тому важливими постають завдання розробки науково обгрунтованого підходу до трактування інвестиційної нерухомості та побудови ієрархії критеріїв її ідентифікації з урахуванням рекомендацій міжнародних стандартів.

ОСТАННІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПУБЛІКАЦІЇ

Проблеми ідентифікації та визнання об'єктів інвестиційної нерухомості досліджували І.В. Супрунова, І.М. Бурденко, Я.Д. Крупка, З.В. Задорожний, Н.В. Гудзь, В.М. Головачко, О.В. Єфременко, В.М. Шевченко, Л.Г. Семенген, Т.П. Остапчук, О.А. Грищенко, Л.П. Чубук, К. Павлов. У працях автори розглядали організаційно-методичні аспекти обліку інвестиційної нерухомості відповідно до норм національних та міжнародних стандартів та наводили лише загальні критерії визнання інвестиційної нерухомості активом.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення особливостей ідентифікації інвестиційної нерухомості відповідно до вимог міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та звітності, а також побудова ієрархії критеріїв її визнання об'єктом бухгалтерського обліку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасна методологія обліку базується на концепції достовірності, першочерговим кроком реалізації якої є

ідентифікація економічної події, зокрема об'єктів обліку за економічними характеристиками.

Результати аналізу положень національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку свідчать про відсутність визначення "ідентифікація" як загалом, так і у контексті інвестиційної нерухомості.

У сучасному економічному тлумаченні термін "ідентифікація" розглядається науковцями як встановлення відповідності реального об'єкта, товару представлений на нього документації, його назви для уникнення підміни одного об'єкта іншим [2]. У системі бухгалтерського обліку ідентифікація аналізується як логічний прийом професійного судження для визначення місця в звітності результатів впливу господарських операцій, фактів і подій [3]. В обох варіантах трактування ключовою рисою визначення є порівняння об'єкта з подібними для виокремлення спільних характеристик.

У вітчизняній науковій літературі зустрічаються різні погляди на ідентифікацію необоротних активів, основних засобів та нерухомості, зокрема інвестиційної. Так, С.В. Мочерний визначає необоротні активи як частку капіталу, акцентує увагу на тривалому терміні їх використання та багаторазовій участі у виробничому процесі [4]. П.Г. Мельник ключовими ознаками класифікації також виділяє тривалий строк використання (більше одного року) та участь у виробничому процесі [5]. Тоді як А.Г. Загородній та Т.С. Смовженко пропонують ідентифікувати необоротні активи, виходячи з класичного принципу поділу капіталу [6].

Зважаючи на необхідність реформування української системи бухгалтерського обліку відповідно до міжнародних стандартів, Н.М. Хорунжак інтерпретує ідентифікацію необоротних активів як активів, від яких очікується економічна вигода впродовж декількох років [7, с. 559]. Більшість авторів при розкритті сутності основних засобів серед ключових критеріїв визнання відзначають: наявність матеріально-речової форми, призначення, строк корисного використання (більше року або операційного циклу, якщо він більше року), ймовірність отримання економічних вигод від використання об'єкта в господарській діяльності, амортизаційність [8—11].

Діалектичний підхід до ідентифікації нерухомості обгрунтовує Ніколаєва Т.В., акцентуючи увагу на динамічності інвестиційної та вартісної сутності нерухомого об'єкта, який постійно перебуває у процесі інвестування з боку власника. Запропонований автором підхід до ідентифікації вимагає розглядати нерухомий об'єкт, починаючи від капітальних інвестицій на підготовчій стадії і до вартості утримання, експлуатації та ліквідації [12, с. 49]. Тобто автор визначає нерухомість у контексті категорії капіталу, охоплюючи поняттям нерухомого майна земельні ділянки під будівництво, незавершені інвестиції на стадії підготовки проектної документації, об'єкти незавершеного будівництва та об'єкти, що експлуатують-

ся. Наведений підхід до ідентифікації доречно застосовувати для потреб управління з метою урахування усіх складових формування вартості об'єкта. Проте, реалізація даного підходу для бухгалтерських цілей спричинить лише загострення наявних проблем визнання нерухомості у складі активів підприємства. А вирішення дилеми категоріального визначення та ідентифікації полягає саме в узгодженості позиції економічно теорії та вимог бухгалтерського обліку.

Аналіз наукових праць за цією проблематикою дозволив дійти висновку про відсутність серед науковців комплексного підходу для розкриття інвестиційної нерухомості як активу, частини необоротних активів та об'єкта орендних відносин. Більшість авторів пропонують визнавати інвестиційну нерухомість, як і інші складові необоротних активів, з урахуванням мети її використання. Тобто, якщо існує ймовірність того, що підприємство отримає в майбутньому від її використання економічні вигоди у вигляді орендних платежів та/або збільшення власного капіталу, та її первісна вартість може бути достовірно визначена [13, с. 274; 14; 15, с. 41].

Як основні критерії ідентифікації інвестиційної нерухомості В.М. Головачко, І.І. Савчин та О.В. Єфременко визначають:

- визнання лише земельних ділянок та будівель;
- чіткість визначення форми оренди;

— визнання земельних ділянок та/або будівель, що отримані орендаром та здаються ним у суборенду, як інвестиційної нерухомості;

— закріплення відсотка частки інвестиційної нерухомості в загальній площі об'єкта [16, с. 151; 17, с. 20].

Таким чином, В.М. Головачко, І.І. Савчин та О.В. Єфременко інтерпретують основні вимоги національного стандарту як ключові критерії ідентифікації, залишаючи поза увагою економічну сутність інвестиційної нерухомості.

На думку В.М. Шевченко, З.-М. В. Задорожного, Л.Г. Семегена, Т.П. Остапчук та Л.Т. Богуцької, ключовим є юридичний аспект визнання інвестиційної нерухомості.

Крізь призму юридичних норм розглядає інвестиційну нерухомості В.М. Шевченко, визначаючи її як сукупність прав суб'єкта підприємництва щодо інвестиційних товарів, які використовуються ним у процесі виробництва для виробництва товарів або послуг, що користуються попитом на ринку. Основним критерієм ідентифікації автор називає можливість потенційного споживача інвестиційних товарів використовувати їх для досягнення своїх цілей та визначається наявним у нього набором прав щодо володіння, користування і розпорядження цими інвестиційними товарами [18, с. 67]. Тобто автор розглядає інвестиційну нерухомість як товар, тим самим ототожнюючи її з оборотними активами. В іншій своїй роботі, аналізуючи П(С)БО 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності", П(С)БО 7 "Основні засоби", П(С)БО 32 "Інвестиційна нерухомість" та Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку, В.М. Шевченко ідентифікує інвестиційну нерухомість в бухгалтерському обліку як земельні ділянки, будівлі та споруди, строк корисного використання яких більше одного року (як об'єкт основних засобів) й утримання яких, як очікується у майбутньому, має призводити до одержання певних економічних вигод (як актив підприємства). На думку автора, до об'єктів інвестиційної нерухомості мають ідентифікуватися такі майнові цінності, які застосовуються в

підприємницькій діяльності й повинні створювати дохід (прибуток) або досягати соціального ефекту [19]. З одного боку, автор врахувала нормативні вимоги до ідентифікації інвестиційної нерухомості як активу та об'єкта основних засобів, а з іншого, розглядаючи інвестиційний аспект нерухомості вона розширила перелік об'єктів, зважаючи на здатність останніх досягати соціального ефекту. Варто акцентувати, що досягнення соціального ефекту не закладено у мету використання інвестиційної нерухомості жодним вітчизняним або міжнародним нормативно-правовим документом. Відповідно, наведене трактування об'єктного складу інвестиційної нерухомості спричинить лише додаткові суперечності щодо розмежування інвестиційної нерухомості та основних засобів.

Задорожний З.-М.В., Семеген Л.Г. ідентифікують інвестиційну нерухомість як активи, на які поширюється право власності: вони можуть бути віднесені на баланс підприємства (у всіх випадках надходження, крім фінансової оренди) при одержанні права власності на такі об'єкти, які відповідно до ст. 316 Цивільного кодексу можуть бути реалізовані, незалежно від волі інших осіб [20, с. 137]. Доповнюють їхнє визначення пооб'єктною ідентифікацією Т.П. Остапчук та Л.Т. Богуцька. Автори, керуючись вимогами нормативно-правових актів, відносять до складу об'єктів інвестиційної нерухомості землю (земельні ділянки, не видобуті корисні копалини, відокремлені водні об'єкти), будівлі, споруди та їх структурні елементи [21, с. 17], звертаючи увагу, що земля має перебувати у повній власності суб'єкта, який здає її в оренду [22, с. 95].

Зважаючи на те, що сьогодні відбувається перегляд підходів до визнання об'єкта активом, ключовими маркерами виступають право отримувати практично всі економічні вигоди від використання активу та безумовне право визначати спосіб його використання. Отже, наведена авторами детермінація інвестиційної нерухомості втрачає свою актуальність з урахуванням сучасних правових аспектів визнання її активом.

Як мультikomпонентний економіко-правовий об'єкт розглядає інвестиційну нерухомість О.А. Гриценко, визначаючи її як усі об'єкти (незалежно від їхнього призначення), вкладення фінансових ресурсів, у які здійснюються з метою отримання підприємницького доходу, до складу якого входять прибуток, рента і відсоток [23, с. 50]. Автор зауважує, що нерухомість, зокрема інвестиційна, визнається лише при отриманні правових ознак — сукупності юридичних та якісних ознак, що формують певні правомочності суб'єктів через управління юридичною долею конкретних видів об'єктів [23, с. 51]. На жаль, автором не конкретизовано коло юридичних прав, які дозволяють ідентифікувати нерухомість як інвестиційну.

Аналізуючи сутність інвестиційної нерухомості деякі автори ототожнюють її з фінансовими активами з низькою ліквідністю [24].

З огляду на проведене дослідження сучасних наукових поглядів на ідентифікацію та визнання інвестиційної нерухомості вважаємо за доцільне розробити уніфіковану процедуру ідентифікації з урахуванням усіх критеріїв її визнання.

Першим кроком на шляху ідентифікації інвестиційної нерухомості постає визначення її економічної сутності. На сьогодні, нерухомість здебільшого розглядається як дуалістичний економічний ресурс [25, с. 17; 26, с. 248—249; 27, с. 144]. Відповідно інвестиційній нерухомості, притаманні риси реального та фінансового активу. Поряд із загальними характерними особливос-

тями, притаманними будь-якому об'єкту нерухомості (як стаціонарність, довговічність, унікальність, низька еластичність та ліквідність, високі транзакційні витрати тощо), необхідно виділити її характерні ознаки, які дозволять ідентифікувати об'єкти саме інвестиційної нерухомості. Серед позитивних характеристик інвестиційної нерухомості — низька кореляційна залежність дохідності інвестиційної нерухомості від дохідності інших активів; відносна стабільність отримання доходів, що полегшує економічні прогнози та управління економічними ризиками; відновлюваність землі та довговічність будівель і споруд забезпечують високий рівень збереження інвестиційної привабливості об'єкта; унікальність кожного об'єкта з точки зору інвестиційної привабливості. Водночас варто звернути увагу на такі особливості інвестиційної нерухомості, як: високий рівень стартових інвестицій; необхідність професійного управління з урахуванням високого рівня складності структури та системи забезпечення функціонування об'єктів інвестиційної нерухомості; низький рівень взаємозамінності об'єктів, складність отримання повної та достовірної інформації про угоди та операції на ринку інвестиційної нерухомості тощо.

З метою подальшої ідентифікації необхідно розробити ієрархію критеріїв для визнання інвестиційної нерухомості об'єктом бухгалтерського обліку. Відтак першочергово необхідно виділити критерії визнання інвестиційної нерухомості активом. Відповідно до ст. 1 Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" активи — це ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому [28]. На цьому етапі застосовують загальні критерії визнання:

- контрольованість підприємством у результаті минулих подій,
- ймовірність отримання економічних вигод від його використання.

Крім того, загальним критерієм визнання об'єкта у складі необоротних активів є строк його корисного використання (експлуатації), який має перевищувати один рік (або операційний цикл, якщо він довший за рік).

Подальша ідентифікація інвестиційної нерухомості знаходить своє роз'яснення у п.8 П(С)БО 32 "Інвестиційна нерухомість": "Інвестиційна нерухомість визнається активом, якщо існує ймовірність того, що підприємство отримає в майбутньому від її використання економічні вигоди у вигляді орендних платежів та/або збільшення власного капіталу, та її первинна вартість може бути достовірно визначена" [29]. Варто наголосити, що зазначені критерії відповідають критеріям визнання інвестиційної нерухомості у міжнародних стандартах (п. 16 МСБО 40 "Інвестиційна нерухомість") [30].

Тобто ключовими критеріями ідентифікації визначають:

- ймовірність отримання економічних вигод у вигляді орендних платежів та/або збільшення власного капіталу;
- вартість може бути достовірно визначена.

На цьому етапі ідентифікації доцільно визначити ієрархічну підпорядкованість вказаних критеріїв. Для реалізації принципу бухгалтерського обліку єдиного грошового вимірника будь-який об'єкт першочергово має бути оцінений для подальшого узагальнення операцій з ним у фінансовій звітності підприємства. Ймовірність та шляхи отримання економічних вигод від його використання доречно визначати лише після проведення оцінки.

Поняття "інвестиційна нерухомість", наведене у п. 4 П(С)БО 32, надає додаткові критерії визнання, а саме:

- нерозривність із землею;
- наявність права власності або договору фінансової оренди;
- не використовується у виробництві, для постачання товарів та надання послуг, адміністративних цілях або для продажу у ході звичайної діяльності.

Ці критерії потребують детального вивчення та аналізу щодо їх відповідності нормам інших законодавчих актів та актуальності з урахуванням останніх змін у міжнародних стандартах фінансової звітності.

На перший погляд, аксіоматичним виступає критерій нерозривного зв'язку із землею, враховуючи цивільно-правові норми, визначені ст. 14 Податкового кодексу України [31], ст. 18 Земельного Кодексу України [32]. Водночас положенням ст. 181 Цивільного Кодексу України передбачено поширення режиму нерухомих речей на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти, а також інші речі, права на які підлягають державній реєстрації [33]. Головним критерієм, на відміну від традиційного погляду на ідентифікацію нерухомості, є наявність державної реєстрації. Але відсутність чітких законодавчо закріплених норм визнання рухомих речей, на які поширюється правовий режим нерухомості, ускладнює їхнє практичне застосування. Тому для цілей бухгалтерського обліку з метою подальшого визнання рухомого об'єкта у складі інвестиційної нерухомості підприємство має обов'язково провести державну реєстрацію правочинів для набуття цивільного статусу нерухомості.

Наявність права власності або договору фінансової оренди — один із ключових критеріїв визнання, визначений П(С)БО 32. Водночас із введенням в дію з 1 січня 2019 року нового стандарту МСФЗ 16 "Оренда", він втрачає свою актуальність. Оскільки у новому стандарті прописані нові критерії визнання операцій з нерухомістю орендою або такими, що містять компонент оренди. Ключовими критеріями визнання розглядають:

- ідентифікацію активу;
- отримання економічних вигод;
- право встановлювати спосіб використання активу.

Ідентифікація активу проходить шляхом його фіксації в договорі оренди. Крім того, частину активу може бути ідентифіковано у випадках можливості визначення його фізичних параметрів або питомої ваги у складі об'єкта (п. В13-20 МСФЗ 16).

Отримання економічних вигод передбачає право отримувати практично всі економічні вигоди від використання ідентифікованого активу протягом усього періоду його використання (п. В21-23 МСФЗ 16).

Право встановлювати спосіб використання активу полягає у праві підприємства (орендаря) визначати як і з якою метою буде використовуватися актив протягом усього періоду експлуатації, або орендар має право управляти активом протягом всього строку використання, при цьому орендодавець не має права змінювати заздалегідь визначені правила експлуатації об'єкта (п. В24-27 МСФЗ 16).

Отже, в основу визнання об'єкта активом закладено право його використання, а не право володіння чи право фінансової оренди (п. В9 МСФЗ 16). Якщо раніше підприємство самостійно визначало, чи визнавати у складі інвестиційної нерухомості об'єкти, отримані на умовах операційної оренди, то тепер вони мають обліко-

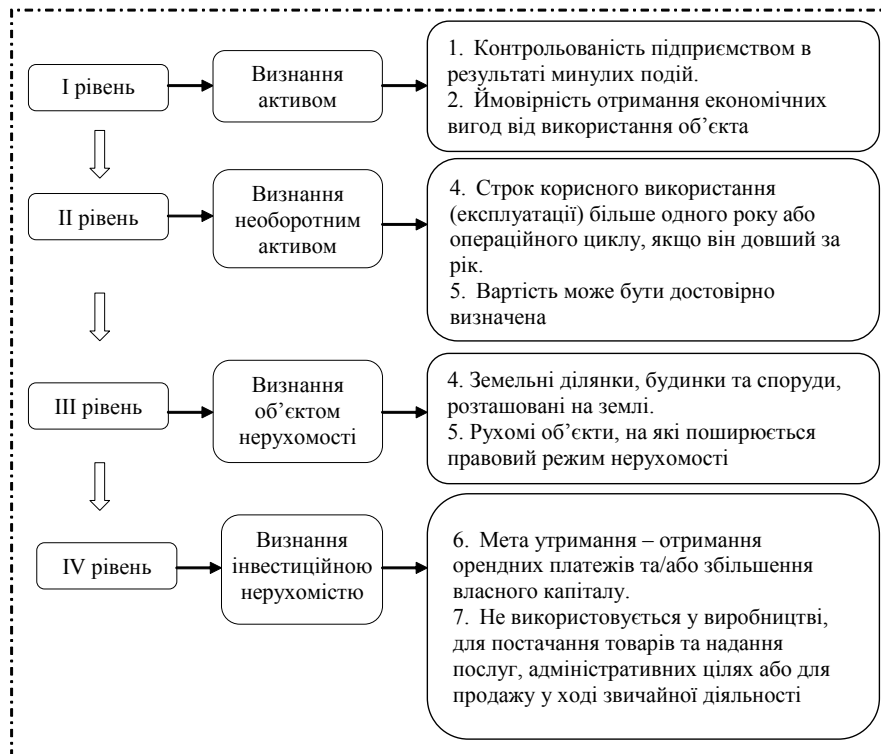

Рис. 1. Ієрархія критеріїв визнання інвестиційної нерухомості

Джерело: розроблено автором.

увати їх як інвестиційну нерухомість за умови відповідності іншим критеріям визнання.

Враховуючи розширення переліку підприємств, які повинні складати фінансову звітність за міжнародними стандартами на вимогу ст. 12-1 Закону України Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні, та необхідність конвергенції міжнародних стандартів обліку та звітності, пропонуємо внести корективи в трактуванні поняття "інвестиційна нерухомість", а саме: інвестиційна нерухомість — власні або орендовані земельні ділянки, будівлі, споруди, а також рухомі речі, на які розповсюджується правовий режим нерухомих об'єктів, утримувані з метою отримання орендних платежів та/або збільшення власного капіталу, а не для виробництва та постачання товарів, надання послуг, адміністративної мети або продажу в процесі звичайної діяльності.

Узагальнення ієрархії критеріїв визнання об'єкта інвестиційною нерухомістю наведено на рисунку 1.

Систематизація ієрархії критеріїв визнання об'єктів інвестиційної нерухомості дозволяє сформулювати методику її ідентифікації. Насамперед визначається можливість достовірно розрахувати вартість об'єкта для його ідентифікації як об'єкта бухгалтерського обліку. Далі проводиться аналіз відповідності критеріям визнання об'єкта активом підприємства — необхідно підтвердити факт контролю об'єкта підприємством та оцінити ймовірність отримання економічних вигод від його використання. Для віднесення активу до складу необоротних необхідно встановити очікуваний строк його використання. Якщо він більший за рік або операційний цикл (довший за рік) — актив зараховується до складу необоротних, в іншому випадку — визнається у складі оборотних активів. Визначення належності необоротного активу до об'єктів нерухомості відбувається шляхом оцінки відповідності цивільно-правовим критеріям визнання.

В іншому випадку об'єкт має обліковуватися у складі інших груп необоротних активів. На останньому етапі проводиться аналіз відповідності об'єкта ключовим критеріям визнання інвестиційної нерухомості. За умови відсутності хоча б одного співпадіння об'єкт необхідно в подальшому обліковувати як основний засіб.

ВИСНОВОК

Визначення особливостей ідентифікації інвестиційної нерухомості з метою уніфікації та структуризації вимог її визнання забезпечить відображення реальної економічної ситуації щодо активів підприємства та дозволить користувачам звітності приймати правильні економічні рішення на основі достовірної та якісної інформації.

Інвестиційна нерухомість — це складний окремий об'єкт бухгалтерського обліку, проблеми з ідентифікацією якого призводять до викривлення інформації у фінансовій звітності. Розроблена ієрархія критеріїв визнання інвестиційної нерухомості дозволить правильно її ідентифікувати як об'єкт бухгалтерського обліку та цивільно-правових відносин. Запропонована методика та побудований алгоритм ідентифікації сприятиме посиленню синергетичного ефекту обліку та управління об'єктами інвестиційної нерухомості завдяки підвищенню якості та достовірності інформаційних даних щодо відповідних активів підприємства.

Перспективним напрямом для майбутніх досліджень з окресленої проблематики є аналіз концепції облікової оцінки об'єктів інвестиційної нерухомості та розробка пропозицій щодо її удосконалення.

Література:

1. Аналітичні дані компанії Cushman&Wakefield — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://cushmanwakefield.com.ua/ru/ukraina-4-kv-2017-g>

2. Современный экономический словарь / Б.А. Райсберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. — 6-е изд., испр. — М.: ИНФРА_М, 2017. — 512 с.
3. Цуркану В.И. Идентификация — важный логический прием при подготовке финансовой отчетности / В.И. Цуркану, И.Н. Голочалова // Вестник профессиональных бухгалтеров. — 2015. — № 5 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.ipbr.org/vestnik/editions/2015/5/tsurcanu-golovachova/>
4. Мочерний С.В. Економічний енциклопедичний словник: у 2-х т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. — Львів: Світ, 2005. — 616 с.
5. Мельник Л.Г. Экономика и информация: экономика информации и информация в экономике. Энциклопедический словарь / Л.Г. Мельник. — Сумы: Университетская книга, 2005. — 384 с.
6. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. — К.: Знання, 2007. — 1072 с.
7. Хорунжак Н.М. Понятійна сутність необоротних активів і проблеми її ідентифікації / Н.М. Хорунжак, В.В. Рогожкіна // Глобальні та національні проблеми економіки. — 2017. — № 19. — С. 554—560.
8. Борисов А.Б. Большой экономический словарь / А.Б. Борисов. — М.: Книжный мир, 2005. — 894 с.
9. Бланк И.А. Словарь-справочник финансового менеджера / И.А. Бланк. — К.: "Ника-Центр", 2007. — 480 с.
10. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський словник / Ф.Ф. Бутинець. — Житомир: ПП "Рута", 2009. — 224 с.
11. Яковичина Н.А. Теоритичні основи обліку основних засобів / Н.А. Яковичина, К.А. Яковенко // Молодий вчений. — 2018. — № 5. — С. 779—781.
12. Ніколаєва Т.В. Ідентифікація нерухомого майна як об'єкту управлінського обліку / Т.В. Ніколаєва // Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. Міжнародний збірник наукових праць. — 2015. — № 4. — С. 45—53.
13. Супрунова І.В. Визнання та оцінка інвестиційної нерухомості у бухгалтерському обліку / І.В. Супрунова [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ptmbo/2010_1/29.pdf
14. Бурденко І.М. Методологічні основи обліку інвестиційної нерухомості / І.М. Бурденко // ДВНЗ "Українська академія банківської справи НБУ". — 2010. — № 336. — С. 14—23.
15. Фінансовий облік [Текст]: підручник / Я.Д. Крупка, З.В. Задорожний, Н. В. Гудзь [та ін.]. — 4-те вид., доповн. та переробл. — Тернопіль: ТНЕУ, 2017. — 451 с.
16. Головачко В.М. Поняття та оцінка інвестиційної нерухомості / В.М. Головачко, І.І. Савчин // Науковий вісник Мукачівського державного університету. — 2016. — № 21 — С. 150—156.
17. Єфременко О.В. Інвестиційна нерухомість та її визнання з метою обліку / О.В. Єфременко // Економіка, фінанси, право. — 2013. — № 11. — С. 19—21.
18. Шевченко В.М. Облік інвестиційної власності: проблеми і перспективи. / В.М. Шевченко // II Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених та студентів "Проблеми підвищення якості обліку, аналізу та аудиту в сучасних економічних умовах" (Дніпропетровськ, 28 березня 2014 р). — Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля. — 2018. — С. 66—68.
19. Шевченко В.М. Економічний зміст інвестиційної нерухомості у нормативно-правовому забезпеченні / В.М. Шевченко. // Ефективна економіка. — 2015. — № 6. — [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_6_15
20. Задорожний З.-М. В. Актуальні питання облікової політики підприємств щодо необоротних активів: моногр. / З.-М. В. Задорожний, Л.Г. Семенген, Л.Т. Богуцька. — Тернопіль: ТНЕУ, 2012. — 237 с.
21. Богуцька Л.Т. Облік і аналіз інвестиційної нерухомості у будівельних організаціях [Текст]: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.09 / Л.Т. Богуцька. — Тернопіль: ТНЕУ, 2013. — 211 с.
22. Остапчук Т.П. До питань відображення земельних активів в складі об'єктів інвестиційної нерухомості / Т.П. Остапчук // Видавництво УжНУ "Говерла". — 2018. — № 4. — С. 93—96.
23. Гриценко О.А. Економічні основи права нерухомої власності / О.А. Гриценко // Економічна теорія та право, 2016. — № 1 (24). — С. 46—55.
24. Чубук Л.П. Класифікація нерухомого майна для потреб оцінки та управління / Л.П. Чубук // [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://irbis.nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
25. Павлов К. Диференціація об'єктів нерухомості в міжнародному вимірі / К. Павлов // Economic Journal of Lesia Ukrainka Eastern European National University, 2016. — № 3. — С. 12—18.
26. Прокопенко В.Ю. Фінансово-кредитні інструменти на ринку нерухомості: дефініційні аспекти / В.Ю. Прокопенко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія "Економічна". — 2014. — № 1. — С. 247—259.
27. Прокопенко В.Ю. Вітчизняна практика застосування приватизаційних інструментів у сфері нерухомості / В.Ю. Прокопенко // Проблеми і перспективи економіки та управління. — 2015. — № 1. — С. 144—147.
28. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
29. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 32 "Інвестиційна нерухомість": Наказ міністерства фінансів України від 16.07.2007 р. № 779 [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0823-07>
30. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 40 "Інвестиційна нерухомість": IASB; Стандарт, Міжнародний документ від 01.01.2012 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_026
31. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755 VI [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
32. Земельний кодекс України від 20.12.2001. № 2768-III [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
33. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. № 435-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
34. IFRS 16 Leases [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-16-leases/>

References:

1. Cushman & Wakefield (2017), "Cushman & Wakefield analytical data", available at: <https://cushman->

wakefield.com.ua/ru/ukraina-4-kv-2017-g (Accessed 10 Oct 2018).

2. Rajzberh, B.A. Lozovskiy, L.Sh. and Starodubtseva, E.B. (2017), *Sovremennyy ekonomicheskiy slovar'* [Modern economic dictionary], YNFRA_M, Moscow, Russia.

3. Tsurkanu, V.Y. and Holochalova, Y.N. (2015), "Identification — an important logical technique when preparing financial statements", *Vestnyk professional'nykh bukhhalterov*, vol. 5, available at: <https://www.ipbr.org/vestnik/editions/2015/5/tsurcanu-golovachova/> (Accessed 10 Oct 2018).

4. Mocherniy, S.V. (2005), *Ekonomichnyy entsyklopedychnyy slovnyk* [Economic Encyclopedic Dictionary], Svit, Lviv, Ukraine.

5. Mel'nyk, L.H. (2005), *Ekonomyka y ynformatsiya: ekonomyka ynformatsyy y ynformatsiya v ekonomyke. Entsyklopedycheskiy slovar'* [Economy and Information: the information economy and information in economics. Encyclopedic Dictionary], Unyversytetskaia knyha, Sumy, Ukraine.

6. Zahorodnij, A.H. and Vozniuk, H.L. (2007), *Finansovo-ekonomichnyy slovnyk* [Financial and economic dictionary], Znannia, Kyiv, Ukraine.

7. Khorunzhak, N.M. and Rohozhkina, V.V. (2017), "Conceptual essence of non-current assets and problems of its identification", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol 19, pp. 554—560.

8. Borysov, A.B. (2005), *Bol'shoj ekonomicheskiy slovar'* [Large economic dictionary], Knyzhnyy myr, Moscow, Russia.

9. Blank, Y.A. (2007), *Slovar'-spravochnik fynansovoho menedzhera* [Vocabulary-reference financial manager], "Nyka-Tsentr", Kyiv, Ukraine.

10. Butynets', F.F. (2009), *Bukhhalters'kiy slovnyk* [Accounting Dictionary], PP "Ruta", Zhytomyr, Ukraine.

11. Yakovyshyna, N.A. and Yakovenko, K.A. (2018), "The theoretical basis of inventory of fixed assets", *Molodyi vchenyj*, vol. 5, pp. 779—781.

12. Nikolaeva, T.V. (2015), "Identification of real estate as an object of management accounting", *Instytut bukhhalter's'koho obliku, kontrol' ta analiz v umovakh hlobalizatsii. Mizhnarodnyy zbirnyk naukovykh prats'*, vol. 4, pp. 45—53.

13. Suprunova, I.V. (2010), "Recognition and assessment of investment property in accounting", available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ptmbo/2010_1/29.pdf (Accessed 10 Oct 2018).

14. Burdenko, I.M. (2010), "Methodological basis of accounting for investment real estate", *DVNZ "Ukrains'ka akademiia bankivs'koi spravy NBU"*, vol. 336, pp. 14—23.

15. Krupka, Ya.D. Zadorozhnyj, Z.V. and Hudz', N.V. (2017), *Finansovij oblik* [Financial accounting], TNEU, Ternopil, Ukraine.

16. Holovachko, V.M. and Savchyn, I.I. (2016), "Concept and estimation of investment real estate", *Naukovyj visnyk Mukachivs'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 21, pp. 150—156.

17. Yefremenko, O.V. (2013), "Investment property and its recognition for accounting purposes", *Ekonomika, finansy, pravo*, vol. 11, pp. 19—21.

18. Shevchenko, V.M. (2018), "Accounting for investment property: problems and prospects", *II Vseukrains'ka naukovo-praktychna konferentsiia molodykh vchenykh ta studentiv "Problemy pidvyschennia yakosti obliku, analizu ta audytu v suchasnykh ekonomichnykh umovakh"* [II All-Ukrainian Scientific and Practical

Conference of Young Scientists and Students "Problems of Improving the Quality of Accounting, Analysis and Auditing in Contemporary Economic Conditions"], *Dnipropetrovs'kiy universytet imeni Al'freda Nobelia, Dnipro, Ukraine*, pp. 66—68.

19. Shevchenko, V.M. (2015), "The economic content of investment property in regulatory and legal support", *Efektivna ekonomika*, vol. 6, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_6_15 (Accessed 10 Oct 2018).

20. Zadorozhnyj, Z.-M.V. Semehen, L.H. and Bohuts'ka, L.T. (2012), *Aktual'ni pytannia oblikovoi polityky pidpriemstv schodo neoborotnykh aktyviv* [Current issues of accounting policy of enterprises in relation to non-current assets], TNEU, Ternopil, Ukraine.

21. Bohuts'ka, L.T. (2013), "Accounting and analysis of investment property in construction organizations", *Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, TNEU, Ternopil, Ukraine*.

22. Ostapchuk, T.P. (2018), "To the issues of display of land assets in the objects of investment property", *Vydavnytstvo UzhNU "Hoverla"*, vol. 4, pp. 93—96.

23. Hrytsenko, O.A. (2016), "The economic foundations of the right to immovable property", *Ekonomichna teoriia ta pravo*, vol. 1 (24), pp. 46—55.

24. Chubuk, L.P. (2015), "Classification of real estate for the purposes of assessment and management", available at: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe (Accessed 10 Oct 2018).

25. Pavlov, K. (2016), "Differentiation of real estate objects in the international dimension", *Economic journal of Lesia Ukrainka Eastern European National University*, vol. 3, pp. 12—18.

26. Prokopenko, V.Yu. (2014), "Financial-credit instruments in the real estate market: defining aspects", *Naukovyj visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriia "Ekonomichna"*, vol. 1, pp. 247—259.

27. Prokopenko, V.Yu. (2015), "Domestic practice of application of privatization instruments in real estate", *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia*, vol. 1, pp. 144—147.

28. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), *The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine"*, available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (Accessed 10 Oct 2018).

29. Ministry of Finance of Ukraine (2012), "Regulation (standard) of accounting 32 "Investment property"", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0823-07> (Accessed 10 Oct 2018).

30. IASB (2012), "International Accounting Standard 40 "Investment Property"", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_026 (Accessed 10 Oct 2018).

31. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 10 Oct 2018).

32. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "The Land Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (Accessed 10 Oct 2018).

33. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "The Civil Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (Accessed 10 Oct 2018).

34. IFRS (2018), "IFRS 16 Leases", available at: <https://www.ifrs.org/issued-standards/list-of-standards/ifrs-16-leases/> (Accessed 10 Oct 2018).

Стаття надійшла до редакції 16.10.2018 р.

В. А. Пасічник,
аспірант кафедри фінансів,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.72

ДЕРЖАВНЕ ФІНАНСОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

V. Pasichnyk,
post-graduate student of the Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

STATE FINANCIAL REGULATION OF ECONOMIC DEVELOPMENT

У статті розкрито сутність державне фінансове регулювання як складової економічного розвитку, ефективність функціонування податкової системи, яка визначається рівнем поєднання та узгодженості фіскальної та стимулюючої складової. Обґрунтовано, що вагомим завданням податкового регулювання як інструменту впливу на економічні процеси, є встановлення певного оптимального рівня оподаткування та механізму адміністрування податків, що забезпечать поєднання інтересів платників податків та держави, формування довгострокової фінансової стратегії, сприятиме збалансованості та узгодженості перспективних макроекономічних цілей, бюджетно-податкова політика має бути спрямована на відтворення та стимулювання розвитку людського капіталу з огляду на необхідність посилення конкурентоспроможності економіки. Визначено, що удосконалення вітчизняної системи державного фінансового регулювання має здійснюватися з урахуванням макроекономічної динаміки, процесів інституційного розвитку з урахуванням глобальних тенденцій структурних перетворень фінансової системи, досвіду країн з розвинутою та трансформаційною економікою, подальший розвиток положень середньострокового фінансово-бюджетного прогнозування спрямований на забезпечення сталому економічному зростанню та стійкості фінансової системи. Показано, що на сучасному етапі розвитку економіки, важливим є оптимізація видатків бюджету з урахуванням тенденцій економічного зростання, зниження показника питомої ваги державного боргу в валовому внутрішньому продукті та боргового навантаження на бюджет, формування складових сучасної системи державного фінансового регулювання пов'язано із появою держави як інституту суспільного та адміністративного устрою, розробка бюджетно-податкової політики, яка має спрямовуватися на відтворення та стимулювання розвитку людського капіталу з огляду на необхідність посилення конкурентоспроможності економіки, роль бюджету як вагомому інструменту соціально-економічного розвитку країни.

The article describes the essence of state financial regulation as a component of economic development, the efficiency of the functioning of the tax system, which is determined by the level of combination and coherence of the fiscal and stimulating component. It is substantiated that a major task of tax regulation as an instrument of influence on economic processes is the establishment of a certain optimal level of taxation and a mechanism for administering taxes that will ensure the combination of interests of taxpayers and the state, the formation of a long-term financial strategy, which will promote the balance and coherence of promising macroeconomic goals, fiscal policy should be aimed at reproduction and stimulation of human capital development in view of the need to strengthen the competitiveness of the economy. It is determined that the improvement of the domestic system of state financial regulation should be made taking into account macroeconomic dynamics, institutional development processes taking into account the global trends of structural transformations of the financial system, the experience of countries with developed and transformational economies, further development of the provisions of the medium-term fiscal

forecasting aimed at ensuring sustainable economic growth and stability of the financial system. It is shown that at the current stage of economic development, it is important to optimize budget expenditures taking into account the trends of economic growth, decrease of the share of the state debt in the gross domestic product and the debt burden on the budget, forming of the components of the modern system of state financial regulation connected with the appearance of the state as the institute of social and administrative system, development of fiscal policy, which should be aimed at reproduction and stimulation of human capital development in view of the need to strengthen the competitiveness of the economy, the role of the budget as a powerful instrument of socio-economic development of the country.

Ключові слова: фінансова система країни, державні фінанси, державне фінансове регулювання, фінансова політика держави, економічний розвиток країни.

Key words: financial system of the country, public finances, state financial regulation, financial policy of the state, economic development of the country.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Структурні перетворення фінансової системи, моделі соціально-економічного розвитку, циклічність економічних процесів обумовлюють необхідність адаптації фінансової політики до змін інституційного середовища, посилення дієвості її регуляторного механізму. В умовах рецесії, нестабільності розвитку світової економіки вагомим значення набувають питання активізації ролі системи державного фінансового регулювання у забезпеченні економічного зростання. Для зниження впливу кон'юнктурних факторів, необхідним є реалізація стимулюючих контрциклічних заходів фінансового регулювання, водночас, пріоритетним завданням держави є створення відповідних умов для стійкого інтенсивного розвитку економіки. З огляду на зазначене, доцільним є підвищення рівня ефективності системи державного управління, мінімізація економічних та інституційних ризиків. Важливим є формування довгострокової фінансової стратегії, що сприятиме збалансованості та узгодженості перспективних макроекономічних цілей. Разом з тим, в умовах сучасних економічних перетворень, важливим є поглиблення розкриття сутності державного фінансового регулювання у якості інструменту економічного розвитку, удосконалення інституційних засад фінансової політики країни, активізація процесів залучення інвестицій. Потребують підвищення ефективності механізми впливу держави на економічні процеси з урахуванням періодів дії фінансових інструментів та важелів. Доцільним є подальший розвиток положень середньострокового фінансово-бюджетного прогнозування, що спрямовано на забезпечення стійкості та збалансованості фінансової системи. Належний рівень обґрунтованості пріоритетних напрямів фінансового регулювання економічного розвитку та координації між державними фінансовими інститутами сприятимуть результативності трансформаційних перетворень в економіці та соціальній сфері.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері розвитку фінансових відносин держави можна назвати праці А. Вагнера, П. Самуельсона [7], Дж. Делона [2], Л. Саммерса [2], В. Нордгауза [7], Дж. Стігліца. Питання формування та удосконалення си-

стеми державного фінансової регулювання досліджуються у працях вітчизняних вчених: І. Запатріної [4], Л. Лисяк [1], І. Луніної [6], І. Лютого, В. Федосова, І. Чугунова [3; 5; 8—10] та інших.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розкриття сутності та визначення напрямів розвитку системи державного фінансового регулювання економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Державна фінансова політика має досліджуватись як вагова складова системи економічного регулювання, підвищення дієвості бюджетної та монетарної політики сприятиме посиленню результативності структурних змін економіки. В умовах трансформаційних перетворень посилюється необхідність стимулювання ділової та інвестиційної активності, вдосконалення механізму фінансового регулювання соціально-економічного розвитку країни. Відновлення темпів росту валового внутрішнього продукту є необхідним для вирішення нагальних суспільно-економічних проблем країни та підвищення її міжнародної конкурентоспроможності. Вагомим завданням державної фінансової політики є забезпечення економічної та соціальної стабільності шляхом створення відповідних умов для довгострокового економічного зростання.

Державне фінансове регулювання є складовою економічної політики держави, яка в свою чергу впливає на суспільний розвиток держави. В ній визначаються основні напрями розвитку економіки, загальний обсяг фінансових ресурсів, джерела, шляхи використання, розробляються відповідні механізми регулювання і стимулювання соціально-економічних процесів. Зазначена політика є комплексом державних заходів, що забезпечують ефективне функціонування фінансової системи, стимулює економічний розвиток і створює відповідне підґрунтя для здійснення державою покладених на неї функцій і завдань. Формування та реалізація ефективної політики у сфері державних фінансів займають достатньо важливе місце у процесі регулювання соціально-економічного розвитку держави. На сучасному етапі економічних перетворень вагомим значення набувають дослідження щодо забезпечення фінансової збалансованості. У зв'язку з цим важливим є розкриття теоре-

тичних засад та обґрунтування напрямів державного фінансового регулювання, сутність якої полягає в розвитку фінансово-економічних відносин, що виникають з приводу розподілу і перерозподілу сукупного суспільного продукту, пов'язаних з формуванням фінансових ресурсів держави.

Сутність державної фінансової політики проявляється у її функціях. До яких слід віднести: розподільчу, перерозподільчу, відтворюючу, регулюючу, стимулюючу, планову, прогнозну, контролюючу та соціальну. У процесі реалізації розподільчої функції відбувається первинний розподіл валового національного продукту або національного доходу у вигляді створення державних цільових фондів. Перерозподільча функція пов'язана, в першу чергу, з міжгалузевим та територіальним розподілом коштів з метою забезпечення найбільш ефективного і раціонального використання доходів і накопичень. Перерозподіл відбувається між виробничою та невиробничою сферами економіки, галузями матеріального виробництва, адміністративно-територіальними одиницями країни, формами власності і господарювання, а також соціальними групами населення. Відтворююча функція забезпечує регулювання процесу виробництва. Для цього необхідним є оптимальне формування фондів грошових коштів на різних стадіях і етапах виробництва, розподілу, обміну і споживання. При цьому роль державних фінансів у сучасних умовах полягає в тому, що вони виступають важливим інструментом впливу на процес суспільного відтворення, підтримки економічного зростання, реформування структури економіки, розвитку ключових галузей економіки, прискорення науково-технічного прогресу. Так, розширюючи обсяг державних інвестицій, держава стимулює підвищення попиту на робочу силу, що впливає на зростання виробництва, зайнятості. За рахунок державного бюджету та місцевих бюджетів підтримується попит, відбувається фінансування соціальних програм.

Регулююча функція державних фінансів тісно пов'язана з іншими функціями. Через державні витрати, державний кредит, державні закупівлі та інші механізми держава впливає на процес відтворення. У сучасних умовах держава виступає найбільшим замовником і споживачем продукції ряду галузей, що дозволяє перетворити державний попит на потужний інструмент регулювання економіки, використовуваний з метою досягнення стратегічних цілей розвитку країни. Стимулююча функція спрямована на зацікавлення суб'єктів ринку в інвестиційно-інноваційній діяльності, скорочення витрат, підвищення ефективності діяльності та економічному зростанні. Планова функція реалізується шляхом формування порядку дій, які включають постановку цілей. Метою розроблення бюджетних планів є створення необхідних умов забезпечення збалансованості бюджетної системи країни, макроекономічної стабільності, передбачуваності фінансової політики, виконання функцій, покладених на органи державної влади та місцевого самоврядування. Прогнозна функція державних фінансів реалізується шляхом передбачення можливого стану економічної системи та відповідних показників, що характеризують цей стан. Контрольна функція полягає в тому, що через формування і використання фондів грошових коштів держави відбувається відображення економічних процесів.

Державний фінансовий контроль забезпечується шляхом виконання комплексу цілеспрямованих заходів з метою упередження, виявлення, недопущення у подальшому фінансових правопорушень, дотримання фінансової дисципліни та ефективності формування і витрачання бюджетних коштів [3].

Формування державної фінансової політики, у тому числі в частині регулювання бюджетних доходів та витрат, дефіциту бюджету, державного боргу, валютного курсу відбувається з урахуванням сукупності зовнішніх чинників, що спрямовано посилення інвестиційної привабливості країни для міжнародного капіталу, підвищення конкурентоспроможності національних товарів на світових ринках, дотримання рекомендацій міжнародних фінансових організацій для отримання відповідних обсягів кредитування. Вагомою причиною здійснення фінансових капіталовкладень для інвестора є максимізація прибутку в рамках виробничих і науково-технічних комплексів. Інвестори, які беруть на себе завдання здійснення оцінки ефективності вкладень, сприяють економічному зростанню, у тому числі шляхом підвищення дієвості механізму розподілу фінансово-економічних ресурсів. При формуванні рішень щодо інвестування важливим є врахування сукупності чинників, які визначають доцільність та подальшу ефективність цих вкладень. До основних чинників, що впливають на розподіл іноземних інвестицій варто віднести обсяг та структуру ринку, стабільність показників соціально-економічного розвитку, рівень розвитку людського капіталу. В умовах трансформаційних економічних перетворень спостерігається тенденція до зростання ролі додаткових чинників у залученні інвестицій, до яких відносять інвестиційний рівень країни та її адміністративно-територіальних одиниць, наявність торговельних обмежень. Загалом до сукупності факторів, що здійснюють вплив на обсяги надходжень іноземних інвестицій належать інституційні, монетарні, бюджетно-податкові, загальноекономічні та міжнародні.

Інституційні чинники характеризують розвиток інституцій та відображають рівень стабільності, прогнозованості економіки в цілому. До найбільш вагомих складових цієї групи чинників слід віднести якісний рівень механізму захисту прав власності, рівень корупції, ступінь ефективності системи державного управління. Монетарні чинники, певним чином, залежать від дієвості здійснюваної центрального банком грошово-кредитної політики, ступенем узгодженості бюджетної політики країни із монетарною. Зокрема це динаміка обмінного курсу грошової одиниці, значення відсоткової ставки за кредитами в економіку, показники дефлятора валового внутрішнього продукту, індексу споживчих цін, тощо. Бюджетно-податкові чинники характеризують розмір податкового навантаження на економіку, у тому числі кількості податків та зборів, показник частки податкових надходжень у валовому внутрішньому продукті, обсяг сплачених податків у розрізі юридичних та фізичних осіб, прямих та непрямих податків. Загальноекономічні чинники представлені іншими чинниками, які характеризують рівень соціально-економічного розвитку та потенціал подальшого економічного зростання, якісний рівень кваліфікації працівників та рівня оплати праці, темп росту та приросту валового внутріш-

ного продукту, показник валового внутрішнього продукту та національного доходу на душу населення, рівень середньої заробітної плати, продуктивність праці. Міжнародні чинники відображають вплив глобалізаційних економічних процесів в економіці на динаміку обсягів іноземних інвестицій, що є доцільним та необхідним в сучасних умовах розвитку економіки посткризового періоду. До міжнародних чинників відносяться стан міжнародних фінансових ринків, темпи зростання валового внутрішнього продукту країн-інвесторів. Таким чином, створення сприятливого інвестиційного клімату ґрунтується на забезпеченні макроекономічної стабільності, здійсненні структурних перетворень економіки на її макро- та мікро- рівнях, а також проведенні інституційних реформ, до числа яких варто віднести, удосконалення бюджетної та податкової системи, проведення економічної реструктуризації, підвищення дієвості фінансового регулювання.

Бюджет є вагомим інструментом регулювання соціального розвитку суспільства. За допомогою зміни розмірів таких базових показників як мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум у розрізі існуючих категорій населення, використання механізму єдиної тарифної сітки посадових окладів працівників бюджетної сфери та регулювання розміру окладу першого тарифного розряду здійснюється значний вплив на рівень доходів населення, матеріальний добробут громадян. З урахуванням існуючих фінансово-економічних можливостей держава постійно намагається збільшувати соціальні стандарти життя, рівень матеріального забезпечення працівників бюджетної сфери та непрацевдатних категорій населення. На сучасному етапі розвитку економіки, важливим є оптимізація видатків бюджету з урахуванням тенденцій економічного зростання, зниження показника питомої ваги державного боргу в валовому внутрішньому продукті та боргового навантаження на бюджет [4].

Податкова система країни є важливим інструментом фінансового регулювання, від виваженості податкової політики значним чином залежать темпи економічного зростання, показники зовнішньоекономічної діяльності, обсяги залучення інвестиційних ресурсів, в тому числі іноземних інвесторів, пріоритети соціальної політики держави. Розвиток фінансової системи держави супроводжується постійним удосконаленням механізмів стимулювання соціально-економічного розвитку, структурними перетвореннями податкової системи, посиленням дієвості регулюючої функції податків, покращанням якісного рівня планування податкових надходжень. Вагомим завданням реалізації механізму податкового регулювання є створення сприятливих умов для розвитку підприємництва та забезпечення формування необхідного обсягу доходної частини бюджету для реалізації поставлених завдань. Ефективність функціонування податкової системи певною мірою визначається рівнем поєднання та узгодженості фіскальної та стимулюючої складової. Вагомим завданням податкового регулювання як інструменту впливу на економічні процеси, є встановлення певного оптимального рівня оподаткування та механізму адміністрування податків, що забезпечать поєднання інтересів платників податків та держави.

Державне регулювання розвитку економіки є вагомим, динамічною складовою фінансового механізму

економічного зростання, що спрямований на забезпечення збалансованого розвитку реального та фінансового сектору економіки. Необхідно зауважити, що на різних етапах становлення системи фінансового регулювання ступінь впливу держави на економічні процеси був відчутно різним та супроводжувався зміною форм, методів та важелів управління економікою.

Формування складових сучасної системи державного фінансового регулювання пов'язано із появою держави як інституту суспільного та адміністративного устрою. На сучасному етапі розвитку держава виступає як активний учасник економічних відносин, як власник засобів виробництва має на меті постійне підвищення рівня ефективності функціонування активів. Водночас особливість держави в особі визначеної структури органів управління полягає у тому, що ступінь ефективності її функціонування як учасника ринку, характеризується як збільшенням доходів бюджету, прибутків державних підприємств, так і створенням умов для зростання економіки, реальних доходів громадян, підвищення рівня добробуту населення. Економічну сутність державного фінансового регулювання можна представити як інструмент економічного розвитку, що передбачає використання сукупності відповідних фінансових заходів, методів, важелів, механізмів, спрямованих на раціональне та ефективне формування, розподіл і використання фінансових ресурсів у відповідності до пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку країни з метою забезпечення макроекономічної рівноваги та сприяння економічному зростанню.

Фінансове регулювання передбачає реалізацію заходів держави щодо фінансового стимулювання інвестиційних процесів, зайнятості населення, ділової активності суб'єктів господарювання або фінансового стримування, встановлення певних обмежень щодо розміру державного боргу, дефіциту, продажу валютної виручки експортерами, порядку купівлі валюти імпортерами, регулювання облікової ставки. Доцільність застосування фінансового регулювання обумовлена виконанням державою економічної функції на належному рівні, потребою встановлення та підтримки оптимальної структури економіки, обґрунтування пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку, формування і подальшого удосконалення інституційного забезпечення функціонування ринку. Дієвість системи державного фінансового регулювання, значним чином, залежить від рівня наукової обґрунтованості його ролі в розвитку суспільних відносин, моделі економічного зростання, що визначає ступінь участі держави в управлінні економікою та використання відповідних інструментів регулювання. Фінансово-бюджетна політика як вагомий економічний інститут має відігравати провідну роль у визначенні цілей, завдань структурних перетворень податкової, бюджетної, грошово-кредитної системи з посиленням якісного рівня їх управління. На основі дослідження теоретичних засад фінансово-бюджетної політики розкрито її сутність в якості складової системи державного регулювання економіки, що передбачає використання інституційних інструментів, важелів і форм фінансової архітекτονіки з метою забезпечення макроекономічної стабілізації та створення передумов для стійкого економічного зростання і збалансованого розвитку суспільних відносин.

Вплив державного фінансового регулювання на економічні та соціальні процеси відбувається з часовим лагом. Забезпечення економічного зростання на довгостроковій основі потребує одночасного використання інструментів, операційних важелів, механізмів податкового, митного, бюджетного, грошово-кредитного, валютного регулювання. Державна фінансова політика є вагомим інститутом, який здатний в середньостроковій перспективі, у певній мірі, коригувати економічну циклічність та посилити інституційні основи економічного зростання. Інституційна структура системи фінансового регулювання еволюціонує та удосконалюється відповідно до розвитку суспільства. Інституційні зміни не відбуваються дискретно, для них характерний поступовий перехід від старих до нових інститутів, залежність від тенденцій попереднього розвитку визначає інституційну стійкість суспільства. В умовах сьогодення, модель економічного розвитку країни повинна поєднувати інноваційні, соціальні, фінансово-бюджетні складові. Інституційний аспект координації складових системи державного фінансового регулювання, значним чином, пов'язаний із взаємодією державних органів управління.

Бюджетно-податкова політика має бути спрямована на відтворення та стимулювання розвитку людського капіталу з огляду на необхідність посилення конкурентоспроможності економіки. Від рівня обґрунтованості рішень у сфері справляння податків, регулювання видатків бюджету, дефіциту бюджету залежить інвестиційна активність економічних суб'єктів, обсяг інвестицій економіки, перспективи соціально-економічного розвитку суспільства [8]. Дослідження процесів формування та реалізації фіскальної політики потребує використання збалансованого підходу виходячи із поставлених завдань щодо забезпечення відповідного рівня фінансування бюджетних зобов'язань та створення фундаментальних умов для стійкого економічного зростання. Інституційні зміни в податковій політиці мають забезпечити залучення додаткових інвестицій у реальний сектор економіки. Подальший розвиток підходів щодо розробки податкової політики надасть можливість підвищити ступінь адаптивності впливу оподаткування на соціально-економічне середовище та якісний рівень керуваності державними фінансами. Податкова політика є більш волатильною в країнах з трансформаційною економікою, що проявляється у зміні кількості податків, їх ставок, бази, податкових пільг, перегляду переліку та пропорцій розподілу загальнодержавних податків і зборів між державним та місцевими бюджетами [5].

Співвідношення між складовими фінансової архітектури формуються з урахуванням державних та ринкових методів впливу на соціальні та економічні процеси. Удосконалення фінансової політики має здійснюватися з урахуванням структурних особливостей вітчизняної економіки та має супроводжуватись пошуком балансу між державним і саморегульованими механізмами, узгодженням концепції бюджетно-податкової політики з принципами і потребами соціального захисту населення. Запропоновано структурно-функціональну модель впливу фінансово-бюджетної політики на динаміку внутрішнього інвестиційного та споживчого попиту, яка ґрунтується на комплексному поєднанні бюджетних, податкових і монетарних механізмів, враховує лагові

ефекти їх дії, рівень інституційного забезпечення, зміну екзогенного та ендогенного економічного середовища, процеси міжнародного фінансового співробітництва, трансформаційні перетворення фінансової системи. Застосування такої моделі дозволяє підвищити дієвість фінансової політики у сфері формування доходів бюджету, розподілу видатків бюджету, регулювання дефіциту та державного боргу, посилити ступінь координації монетарної та фіскальної політики з метою активізації процесів росту валового внутрішнього продукту. Інструменти та важелі монетарної політики мають забезпечувати грошову пропозицію, необхідну для розширеного економічного відтворення. Важливим є подальший розвиток методологічних та інституційних засад фінансової політики суспільного розвитку.

Реалізація заходів бюджетного регулювання має визначатися з урахуванням циклічної динаміки економіки та рівня стійкості системи державних фінансів, суттєве зменшення якої може призвести до ускладнення проведення ефективного бюджетного регулювання для позитивного впливу на економічні та соціальні процеси [9]. Подальше удосконалення вітчизняної системи державного фінансового регулювання має здійснюватися з урахуванням макроекономічної динаміки, процесів інституційного розвитку з урахуванням глобальних тенденцій структурних перетворень фінансової системи, досвіду країн з розвинутою та трансформаційною економікою. Економічна рецесія внесла суттєві корективи у розробку фінансової політики, зумовила зміну підходів щодо ролі державного фінансового регулювання у забезпеченні умов для макроекономічної стабілізації, відновлення економічного зростання, стимулювання зайнятості. Для посилення рівня результативності заходів фінансового регулювання необхідним є проведення структурних реформ економіки, соціальної сфери, зміцнення ринкових інститутів. Важливе значення має активізація процесів залучення інвестицій для розвитку та модернізації інфраструктури. Вагомим значенням набувають питання збільшення обсягу державних інвестицій у накопичення системи знань, що в свою чергу сприяє підвищенню ефективності соціально-економічних перетворень.

Необхідність реалізації механізму державного регулювання обумовлена, значною мірою, виконанням державою економічної функції на належному рівні, потребою встановлення та підтримки оптимальної структури національної економіки, виявлення пріоритетних напрямів економічного розвитку, формування і подальшого удосконалення інституційного, правового забезпечення функціонування економіки та соціальної сфери, покращання добробуту населення та надання йому відповідних соціальних послуг, підтримкою достатнього рівня зайнятості населення. Сучасні тенденції розвитку економіки свідчать, що з метою активізації економічного зростання необхідним є підвищення частки венчурного фінансування, нарощування обсягів прямих інвестицій, фінансування високотехнологічного виробництва, що здійснюють малі та середні підприємства, підвищення рівня їх капіталізації, орієнтація на інноваційні продукти. Вагомими завданнями грошово-кредитного регулювання на середньострокову перспективу з урахуванням особливостей розвитку вітчизняної економіки мають стати: поступове зростання рівня мо-

нетизації, забезпечення стійкості фінансової системи, підвищення конкурентоспроможності економіки, в тому числі за рахунок забезпечення випереджаючих темпів внутрішнього платоспроможного попиту, пріоритетність стимулювання економічного розвитку з використанням механізмів впливу на рівень грошової ліквідності, курсу національної валюти, підтримуючи системні фінансові інститути, які здійснюють фінансування реального сектору економіки.

Державна фінансова політика країни має бути спрямована на виконання функцій соціального захисту, що потребує узгодження цілей соціально-економічного розвитку із цілями фінансової політики, удосконалення середньострокового та впровадження довгострокового механізму планування бюджетних видатків соціальної сфери, формування показників забезпечення соціальних послуг виходячи із розрахунку необхідних обсягів даних послуг на душу населення [10]. На цьому етапі економічних перетворень важливим є оптимізація соціальної інфраструктури відповідно до особливостей та потреб територіальних громад, принципів субсидіарності, економічної обґрунтованості. Функціонування фінансової системи має сприяти оптимізації та спрямування фінансових ресурсів на розвиток людського капіталу, що в свою чергу буде сприяти подальшому економічному зростанню. Система державного фінансового регулювання має доповнювати механізм ринкового саморегулювання, удосконалювати форми та методи впливу держави на фінансову систему. Інститут фінансового регулювання постійно розвивається, обумовлюючи структурні зміни системи управління державними фінансами, що спрямовано на формування раціональної економічної системи. Трансформаційні перетворення фінансового сектору та економіки загалом відбуваються із часовими лагами з урахуванням ефективності та своєчасності заходів державних органів управління. Важливим є узгодження інструментів та механізмів у процесі формування та реалізації фінансової політики.

У сучасних умовах, державне фінансове регулювання у країнах з розвинутою та трансформаційною економікою відіграє вагомий роль у забезпеченні економічного розвитку, в тому числі шляхом підтримки рівня сукупного попиту. Пріоритетними заходами економічної політики розвинутих країн є здійснення адаптивного грошово-кредитного регулювання, реалізація структурних перетворень фінансової системи, збалансування бюджету в межах економічного циклу. Можливість бюджетного стимулювання економіки, в значній мірі, залежить від динаміки показників боргової стійкості та тривалості економічної рецесії. До вагомих передумов забезпечення економічного розвитку на довгостроковій основі належать технологічний уклад економіки, фактори виробництва, інституційне середовище, ступінь інтегрованості вітчизняної економіки у світовому.

Рівень інституційного середовища характеризує якість взаємодії економічних суб'єктів, правил і ступеню впливу державного фінансового регулювання, які створюють умови для розвитку економіки та соціальної сфери. Забезпечення сприятливих умов для економічного зростання потребує комплексного використання інструментів, важелів, механізмів фінансового регулювання. Важливим є виокремлення довгострокової та

середньострокової складової економічного зростання з метою вибору відповідних заходів фінансового регулювання. Державна фінансова політика має формуватися на основі науково обґрунтованої концепції удосконалення фінансово-економічних відносин, спрямованої на створення умов для підвищення темпів економічного розвитку країни. Важливим є поглиблення економічної сутності фінансової політики як інструменту економічного зростання, подальший розвиток підходів щодо вдосконалення інституційних та методологічних засад державного фінансового механізму регулювання соціально-економічного розвитку на середньострокову перспективу.

ВИСНОВКИ

Державне фінансове регулювання необхідно розглядати у якості цілеспрямованого впливу відповідних інститутів держави на економічні та соціальні процеси щодо упередження диспропорцій економіки, інноваційного розвитку, високотехнологічного виробництва, забезпечення соціальної стабільності шляхом перерозподілу фінансових ресурсів між певними галузями та сферами суспільного розвитку. В залежності від економічної кон'юнктури, метою фінансового регулювання є забезпечення макроекономічної рівноваги та створення відповідних умов для економічного зростання. Заходи фінансової політики щодо стимулювання економіки повинні бути спрямовані, насамперед, на збільшення обсягів і підвищення якості факторів виробництва, зокрема людського капіталу.

З метою виявлення особливостей та систематизації заходів фінансової політики визначено основні етапи становлення і розвитку вітчизняної системи державного фінансового регулювання з урахуванням економічної ситуації. Активізація інвестиційних процесів як вагомий завдання держави, потребує комплексного удосконалення регуляторного фінансового механізму. Важливим є посилення впливу ендогенної складової економічного зростання, та покращення позицій держави у рейтингу сприятливості економічного середовища. Враховуючи динамічність розвитку економічних відносин в результаті здійснюваних інституційних перетворень важливим є формування довгострокової державної фінансової стратегії, доцільним є розробка системи критеріїв досягнення очікуваних результатів у розрізі основних напрямів зазначеної стратегії. Інструменти та методи грошово-кредитного регулювання використовуються для впливу монетарних чинників на стабільність грошової одиниці. Динаміка грошових агрегатів є одним з важливих показників оцінки монетарних умов та тренду інфляції. Разом з тим, важливим є реалізація системних заходів щодо зниження частки готівкового грошового обігу. Подальше збільшення рівня монетизації має здійснюватись за рахунок без інфляційного приросту грошової маси, зростання обсягу банківських депозитів, відповідного зниження доларизації економіки.

Реалізація бюджетно-податкового регулювання в сучасних умовах трансформації соціально-економічної моделі розвитку потребує взаємоузгодження стимулюючих, компенсаторних заходів щодо підтримки системних трансформацій в економіці та соціальній сфері.

Компенсаторні заходи податкового регулювання не мають значного довготривалого економічного ефекту, проте надають можливість посилити збалансованість бюджетної системи. Стимулюючі заходи бюджетного регулювання, в спрямовані на розширення обсягу внутрішнього попиту, однак з урахуванням проведення структурних змін економіки їх реалізація має середньостроковий період дії. З метою посилення результативності економічних перетворень важливим є підвищення ефективності видатків бюджету, механізму регулювання міжбюджетних відносин. Важливим є підвищення дієвості державного фінансового контролю, що обумовлює необхідність подальшого розвитку його методологічних засад, удосконалення критеріїв оцінки ступеню досягнення запланованих цілей та завдань головних розпорядників бюджетних коштів. Необхідним є розбудова інституційних засад аудиту ефективності, механізмів перевірки державних закупівель. Доцільним є підвищення ефективності діяльності держави як власника активів та управлінського суб'єкта, формування єдиної системи фінансового контролю для державних підприємств. Фінансово-бюджетне прогнозування є складовою системи державного фінансового регулювання економічного розвитку та інструментом управління бюджетною, податковою, грошово-кредитною системою. При прогнозуванні доходної частини бюджету доцільним є визначення показників податкової бази, ефективної податкової ставки з урахуванням можливих часових лагів, динаміки фінансово-економічних показників. Формування середньострокового прогнозу видаткової частини бюджету важливо здійснювати виходячи з періоду економічної циклічності, збалансованості бюджету, ступеню дієвості впливу бюджетних видатків на показники суспільного розвитку.

Основні напрями державного фінансового регулювання економіки на середньострокову перспективу є складовою реалізації стратегічних цілей соціально-економічного розвитку країни. Пріоритетними заходами грошово-кредитного регулювання є розвиток механізму рефінансування банків, сприяння збалансуванню валютного ринку задля активізації процесів кредитування реального сектору економіки, створення відповідних стимулів для економічного зростання. Бюджетно-податкове регулювання має бути спрямованим на посилення ефективності видаткової частини бюджету, розвитку інституційних секторів економіки, підвищення рівня фінансової стійкості системи державних фінансів.

Література:

1. Бюджетна складова реалізації домінуючих напрямів суспільного розвитку: монографія / За ред. Л.В. Лисяк. — Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. — 396 с.
2. DeLong J., Summers L. Fiscal policy in a depressed economy // *Brookings Papers on Economic Activity*. — 2012 (1). — P. 233—297.
3. Державне фінансове регулювання економічних перетворень / І.Я. Чугунов, А.В. Павелко, Т.В. Канєва та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. — 376 с.
4. Запатріна І.В. Бюджетне регулювання економічного зростання: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра екон. наук. 08.00.08 / І.В. Запатріна. — К., НДФІ, 2008. — 32 с.

5. Павелко А.В., Чугунов І.Я. Бюджетна політика економічного розвитку / А.В. Павелко, І.Я. Чугунов // *Вісник КНТЕУ*. — 2015. — № 2. — С. 64—73.

6. Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації: монографія / За ред. І.О. Луніної. — К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2014. — 296 с.

7. Самуельсон П. Економіка / П. Самуельсон, В. Нордгауз; пер. з англ. — М.: Вільямс, 2010. — 1360 с.

8. Чугунов І.Я. Бюджетна система як інструмент регулювання економічного розвитку: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра екон. наук. 08.04.01 / І.Я. Чугунов. — К., Ін-т екон. прогнозування НАН України, 2003. — 37 с.

9. Чугунов І.Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни / І.Я. Чугунов // *Казна України*. — 2014. — № 6. — С. 25—28.

10. Чугунов І.Я., Ігнатюк І.М. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни / І.Я. Чугунов, І.М. Ігнатюк // *Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди*. — 2016. — № 28/1. — С. 217—226.

References:

1. Lysiak, L.V. (2015), *Biudzhetna skladova realizatsii dominantnykh napriamiv suspil'noho rozvytku* [Budget component of the implementation of dominant areas of social development], DDFa, Dnipropetrovs'k, Ukraine.

2. DeLong, J. and Summers, L. (2012), "Fiscal policy in a depressed economy", *Brookings Papers on Economic Activity*, vol. 1, pp. 233—297.

3. Chuhunov, I.Ya. Pavelko, A.V. and Kanieva, T.V. (2015), *Derzhavne finansove rehuliuвання ekonomichnykh peretvoren'* [State financial regulation of economic transformations], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.

4. Zapatrina, I.V. (2008), "Budgetary regulation of economic growth", Ph.D. Thesis, Economy, NDFI, Kyiv, Ukraine.

5. Pavelko, A.V. and Chuhunov, I.Ya. (2015), "Budget policy of economic development", *Visnyk KNTEU*, vol. 2, pp. 64—73.

6. Lunina, I.O. (2014), *Rozvytok derzhavnykh finansiv Ukrainy v umovakh hlobalizatsii* [Development of public finances of Ukraine in the conditions of globalization], *In-t ekonomiky ta prohnozuvannya NAN Ukrainy*, Kyiv, Ukraine.

7. Samuel'son, P. and Nordhauz, V. (2010), *Ekonomika* [Economy], Vyl'iams, Moscow, Russia.

8. Chuhunov, I.Ya. (2003), "Budget system as an instrument for economic development regulation", Ph.D. Thesis, Economy, In-t ekon. prohnozuvannya NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

9. Chuhunov, I.Ya. (2014), "Budget relations in the system of socio-economic development of the country", *Kazna Ukrainy*, vol. 6, pp. 25—28.

10. Chuhunov, I.Ya. and Ihnatiuk, I.M. (2016), "Formation of budget expenditures in the system of socio-economic development of the country", *Ekonomichnyj visnyk universytetu. Pereiaslav-Khmel'nyts'kyj derzhavnyj universytet imeni Hryhoriia Skovorody*, vol. 28/1, pp. 217—226.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2018 р.

УДК 336.142.3

О. А. Самошкіна,
старший науковий співробітник, Науково-дослідний фінансовий інститут
Київського національного торговельно-економічного університету, м. Київ

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.79

ФОРМУВАННЯ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ У СИСТЕМІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

O. Samoshkina,
Senior Researcher, Scientific Research Financial Institute, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

FORMATION OF BUDGET EXPENDITURES IN THE SYSTEM OF SOCIAL DEVELOPMENT

У статті розкрито сутність програмно-цільового методу формування видатків бюджету та запропоновано модель програмно-цільового методу управління видатками бюджету у системі державного стратегічного планування та прогнозування, яка базується на узгодженні процесу річного та середньострокового планування бюджетних видатків з довгостроковою стратегією соціально-економічного та бюджетного розвитку. Обґрунтовано, що програмно-цільове формування видатків бюджету повинно базуватися на довгостроковому бюджетному прогнозуванні у системі державного стратегічного планування, програмно-цільовому розподілі бюджетних видатків у середньостроковій та річній перспективі, моніторингу результативності бюджетних програм і результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів та оцінці соціально-економічної ефективності бюджетних програм. Визначено напрями поглиблення застосування програмно-цільового методу управління бюджетними видатками в Україні, які полягають у модернізації системи державного стратегічного планування та прогнозування, запровадженні системи довгострокового бюджетного прогнозування і стратегічного планування діяльності розпорядників бюджетних коштів, удосконаленні системи середньострокового і поточного планування бюджетних видатків на засадах програмно-цільового методу, науковому обґрунтуванні системи оцінки ефективності і результативності бюджетних програм, упорядкуванні структури головних розпорядників бюджетних коштів та оптимізації кількості бюджетних програм, запровадженні програмно-цільового методу формування видатків місцевих бюджетів. Запропоновано систему моніторингу результативності бюджетних програм та діяльності розпорядників бюджетних коштів для оптимізації розподілу видатків бюджету між галузями державної діяльності, розпорядниками бюджетних коштів та бюджетними програмами, яка базується на визначенні загального рівня результативності бюджетної програми.

The article reveals the essence of the program-target method of budget expenditures formation and proposes a model of the program-target method of budget expenditures management in the system of state strategic planning and forecasting, which is based on the coordination of the annual and medium-term planning of budget expenditures with the long-term strategy of socio-economic and budgetary development. It is substantiated that program-purpose budget budget formation should be based on long-term budget forecasting in the system of state strategic planning, program-target distribution of budget expenditures in the medium and long-term perspective, monitoring of the effectiveness of budget programs and the effectiveness of budget funds managers and the assessment of social and economic efficiency of budget programs. The directions of deepening the application of the program-target method of budget expenditures management in Ukraine, which consist of modernizing the system of state strategic planning and forecasting, introduction of long-term budget forecasting and strategic planning of budget funds managers, improving the system of medium-term and current planning of budget expenditures on the basis of program—target method, scientific substantiation of the system of evaluation of efficiency and effectiveness budget programs, streamlining structures of the budgetary funds and optimizing the number of budget programs implementing program-target method of local spending. The system of monitoring the effectiveness

of budget programs and activities of budget funds managers is proposed for optimization of the distribution of budget expenditures between the branches of state activity, budget funds managers and budget programs, which is based on the definition of the overall level of the effectiveness of the budget program.

Ключові слова: видатки бюджету, програмно-цільовий метод, бюджетна програма, розпорядник бюджетних коштів, результативні показники, бюджетне прогнозування, стратегічне планування, бюджетна стратегія.

Key words: budget expenditures, program-target method, budget program, budget manager, performance indicators, budget forecasting, strategic planning, budget strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі розвитку бюджетних відносин в Україні існує необхідність в удосконаленні системи формування видатків бюджету у напрямку посилення результативності їх впливу на динаміку суспільного розвитку країни. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають питання функціонування програмно-цільового методу формування видатків бюджету у системі державного стратегічного планування та прогнозування з метою забезпечення відповідності обсягу і структури видаткової частини бюджету визначеним стратегічним пріоритетам соціально-економічного розвитку країни. Поглиблення досліджень з питань наукового обґрунтування принципів перспективного бюджетного прогнозування і планування видатків бюджету України, у тому числі на засадах програмно-цільового методу, та їх впровадження у діяльність розпорядників бюджетних коштів, удосконалення системи оцінки результативності бюджетних програм сприятиме підвищенню впливу бюджетного регулювання у сфері видатків на динаміку економічного зростання та рівень соціального розвитку держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері регулювання бюджетних видатків слід зазначити праці Дж. Б'юкенена [1], А. Вагнера, К. Вайс, А. Премчанда, П. Самуельсона [6], Дж. Стігліца [7], В. Танзі. Питанням формування видатків бюджету та їх впливу на суспільний розвиток присвячені праці вітчизняних вчених: І. Запатріної [9], Л. Лисяк [2], І. Лютого, Д. Полозенка, В. Федосова [8], І. Чугунова [9, 10], С. Юрія [8] та інших.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розкриття теоретико-методологічних засад формування видатків бюджету у системі державного регулювання суспільного розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

З метою підвищення якості надання державних послуг та ефективності використання бюджетних коштів з 2002 року почалось впровадження програмно-цільового методу у бюджетний процес України, який передбачає формування і виконання видатків бюджету у розрізі бюджетних програм розпорядників бюджетних коштів, а також досягнення суспільно вагомих кінцевих результатів. Суттєвими перевагами зазначеного методу є його орієнтація на результат при витрачання бюджетних коштів, перспективний характер формування

видатків бюджету, перехід від управління бюджетними ресурсами до управління бюджетними результатами, охоплення всіх стадій бюджетного процесу.

При застосуванні програмно-цільового методу управління видатками бюджету змінюється характер розробки та реалізації бюджетної політики, який полягає у переміщенні акцентів із забезпечення виконання видатків бюджету на зростання їх ефективності та результативності при вирішенні пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку. Зазначене передбачає розробку кількісних та якісних показників результативності бюджетних програм щодо обсягів затрат, показників продукту, рівня ефективності і якості, які характеризують результати виконання бюджетної програми. Застосування результативних показників дає змогу здійснити оцінку використання бюджетних коштів з точки зору досягнення запланованих результатів, порівняти результати виконання бюджетних програм у динаміці та між розпорядниками бюджетних коштів, визначити найрезультативніші бюджетні програми при розподілі обмежених бюджетних ресурсів. Аналіз та оцінка результативності витрачання бюджетних коштів здійснюється за допомогою моніторингу результативності бюджетних програм, що має на меті постійний перегляд та упорядкування складу бюджетних програм, удосконалення їх внутрішньої структури, зупинку неефективних чи недостатньо ефективних програм.

Ефективне функціонування системи управління видатками бюджету на засадах програмно-цільового методу потребує використання принципів перспективного бюджетного прогнозування та планування. Розпорядники бюджетних коштів повинні складати стратегічні плани своєї діяльності, які визначають головну мету їх діяльності, цілі, завдання, перелік бюджетних програм та очікувані результати у середньо- та довгостроковій перспективі у відповідності до встановлених пріоритетів соціально-економічного розвитку країни. В свою чергу, процес формування бюджетних програм повинен передбачати визначення загальної мети кожної бюджетної програми на перспективу, її цілей і завдань на середньостроковий період, видів та напрямів діяльності, які забезпечують реалізацію програми, а також результативних показників, за допомогою яких можна оцінити ступінь досягнення поставлених цілей у коротко- та середньострокових періодах.

Передумовою ефективного перспективного прогнозування та планування видатків бюджету на засадах програмно-цільового методу є запровадження бюджетних обмежень через встановлення граничних обсягів бюджетних видатків для всіх головних розпорядників бюджетних коштів на середньострокову перспективу, які

визначаються на базі прогнозних макроекономічних і бюджетних показників та дозволяють узгодити галузеві плани діяльності з фінансовими можливостями бюджету. Перевагою застосування зазначених граничних обсягів є те, що головні розпорядники бюджетних коштів будуть планувати не бажаний ними обсяг бюджетних видатків, а виходити з їх граничного обмеження, що буде сприяти бюджетному фінансуванню найбільш пріоритетних напрямів діяльності головних розпорядників бюджетних коштів. Разом з тим, слід зауважити, що граничні обсяги бюджетних видатків повинні коригуватися щороку, виходячи з динаміки економічного розвитку, структурних змін у видатках головних розпорядників, аналізу результативності бюджетних програм та результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів.

Таким чином, програмно-цільовий метод управління видатками бюджету являє собою системну методологію прогнозування, планування, виконання та контролю за виконанням видатків бюджету, що забезпечує взаємозв'язок процесу розподілу бюджетних коштів залежно від результативності бюджетних програм, що розробляються на основі стратегічних цілей соціально-економічного та бюджетного розвитку.

На сьогодні в Україні відбувається подальше удосконалення управління бюджетними видатками на засадах програмно-цільового методу і при цьому важливим є поглиблення застосування зазначеного методу, перш за все, як складової системи державного стратегічного планування та прогнозування.

Програмно-цільовий метод управління видатками бюджету повинен базуватися на наступних основних засадах:

- довгострокове бюджетне прогнозування (на період до 20 років) у системі державного стратегічного планування та прогнозування з метою узгодження стратегічних галузевих планів та стратегічних планів розпорядників бюджетних коштів з фінансовими можливостями бюджету;

- програмно-цільовий метод розподілу бюджетних видатків у середньостроковій (до 5 років) та річній перспективі;

- моніторинг результативності бюджетних програм та результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, а також оцінка соціально-економічної ефективності бюджетних програм.

Державне стратегічне планування та прогнозування передбачає розробку стратегії соціально-економічного розвитку країни на довгостроковий період, на базі якої формуються галузеві стратегії. Особливого значення на цьому етапі набуває довгострокове бюджетне прогнозування, оскільки узгоджує стратегічні галузеві плани з бюджетними можливостями. Передовий зарубіжний досвід свідчить про необхідність системного підходу до запровадження програмно-цільового методу формування видатків бюджету, оскільки зазначений метод має на меті забезпечення оптимального розподілу бюджетних коштів для забезпечення результативності суспільно вагомих заходів, розробка яких лежить у площині державного регулювання соціально-економічного розвитку. Саме тому в більшості зарубіжних країн програмно-цільовий метод запроваджувався або одно-

часно зі структурними реформами у більшості галузей державного управління, або одразу ж після них, для чого розроблялися відповідні галузеві стратегії реформування у рамках єдиного довгострокового стратегічного державного документа [1; 6].

На базі стратегічних програмних і прогнозних документів суспільного розвитку здійснюється середньострокове (від 3 до 5 років) та річне планування видатків бюджету у розрізі бюджетних програм розпорядників бюджетних коштів. Зазначене передбачає визначення та доведення граничних обсягів бюджетних видатків на річну та середньострокову перспективу для кожного головного розпорядника бюджетних коштів, розрахованих на базі довгострокової бюджетної стратегії. Зазначені граничні обсяги можуть коригуватися щороку для відображення змін динаміки прогнозних макроекономічних показників, змін галузевих пріоритетів тощо. На основі довгострокових галузевих стратегій і в межах доведених граничних обсягів бюджетних коштів головні розпорядники складають стратегічні плани своєї діяльності на середньостроковий період, які визначають головну мету їх діяльності, цілі, завдання, перелік бюджетних програм для їх досягнення та очікувані результати від їх реалізації у річній та середньостроковій перспективі. На підставі аналізу стратегічних планів головних розпорядників бюджетних коштів та розроблених на їх виконання бюджетних програм з використанням механізмів взаємодії узгоджуються позиції Міністерства фінансів та головних розпорядників і в результаті формується і затверджується річний та середньостроковий план видатків бюджету.

Контроль ефективності та результативності бюджетних видатків передбачає розробку системи моніторингу результативності бюджетних програм та результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, а також методику оцінки соціально-економічної ефективності бюджетних програм.

Під результативністю бюджетної програми розуміють рівень досягнення запланованих цілей та результативних показників в результаті її виконання з використанням визначеного бюджетом обсягу коштів. Моніторинг результативності бюджетних програм передбачає постійний аналіз та контроль за їх реалізацією, оцінку досягнення запланованих цілей та результативних показників, виявлення проблем при виконанні програм та на цій основі розробку пропозицій щодо особливостей їх подальшої реалізації. Моніторинг результативності бюджетної програми базується на порівнянні фактичних результативних показників виконання із запланованими, відповідними показниками попередніх періодів, подібними показниками інших розпорядників, встановленими стандартами та нормами. При аналізі результативності бюджетних програм необхідним є постійний аналіз щодо можливої економії бюджетних коштів, якої можна досягти протягом запланованого періоду і використати на фінансування інших пріоритетних бюджетних програм. Виходячи з аналізу результативності бюджетної програми визначаються причини неефективної чи недостатньо ефективною її реалізації та пропонуються заходи, необхідні для покращення організації її виконання, а також, враховуючи пріоритетність даної бюджетної програми, оцінюються особливості реалізації

Рис. 1. Модель програмно-цільового методу управління видатками бюджету у системі державного стратегічного планування та прогнозування

зазначеної бюджетної програми у наступних бюджетних періодах.

Соціально-економічна ефективність бюджетних програм визначається як співвідношення затрат бюджетних коштів та кінцевих результатів, які отримали в результаті реалізації програми. Однак слід зауважити, що ефективність бюджетних програм може мати не лише економічну, а й соціальну складову. Соціальна ефективність бюджетної програми визначається як досягнення суспільно вагомого соціального результату від реалізації бюджетної програми, який складно виразити у вартісній оцінці. Основна відмінність між моніторингом результативності бюджетних програм та оцінкою соціально-економічної ефективності бюджетних програм полягає у призначенні. Моніторинг результативності бюджетної програми спрямований на постійне безперервне відстеження процесу виконання бюджетної програми, водночас як оцінка соціально-економічної ефективності бюджетної програми здійснюється на певному етапі, зокрема, по закінченні реалізації бюджетної програми, переході до нового етапу реалізації програми, і передбачає більш поглиблений аналіз. Дані моніторингу результативності бюджетних програм зазвичай використовуються при корегуванні подальшої реалізації бюджетної програми, для відстеження проміжних результатів виконання програм. Оцінка соціально-економічної ефективності бюджетних програм здійснюється не так часто і спрямована на визначення ступеня досягнення кінцевих суспільно вагомих результатів в результаті реалізації бюджетної програми та потребує більш поглибленого методичного обґрунтування [3; 5; 9].

Узагальнено модель програмно-цільового методу управління видатками бюджету у системі державного стратегічного планування та прогнозування представлено на рисунку 1.

Процес поглиблення застосування програмно-цільового методу управління бюджетними видатками в Україні потребує модернізації системи державного стратегічного планування та прогнозування, у тому числі шляхом прийняття Закону України "Про державне стратегічне планування". Крім того, існує нагальна необхідність у розробці та затвердженні науково-обґрунтованої довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку країни з чітко визначеною метою, пріоритетами та механізмами їх реалізації. В свою чергу, запровадження системи довгострокового бюджетного прогнозування та удосконалення системи середньострокового та поточного планування бюджетних видатків на засадах програмно-цільового методу дозволить пов'язати процес річного та середньострокового планування видатків бюджету з визначеною довгостроковою стратегією соціально-економічного розвитку держави. Досягнення взаємоузгодженості бюджетних програм із визначеними стратегічними пріоритетами суспільного розвитку стане важливою передумовою процесу трансформації бюджетних видатків у ефективний інструмент регулювання соціально-економічного розвитку.

З метою підвищення результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів у досягненні пріоритетних завдань суспільного розвитку необхідним є впровадження стратегічного планування в практику їх роботи, що передбачає складання планів своєї діяльності на середньострокову перспективу. Зазначене вимагатиме від розпорядників бюджетних коштів оптимізації своїх видатків, в тому числі шляхом упорядкування своєї структури та оптимізації кількості бюджетних програм. Розпорядники бюджетних коштів повинні визначити ті бюджетні програми, які не відповідають основним цілям їх діяльності та підлягають передачі до сфери управління інших розпорядників, а також виключити неперіорит-

тетні та неефективні видатки, враховуючи їх пріоритетність. Оптимізація бюджетних програм також передбачає проведення поглибленого аналізу їх переліку і складу з висуненням обґрунтованих пропозицій щодо уточнення назв бюджетних програм, їх упорядкування (об'єднання, розподіл, передача до іншого відповідального виконавця), розглядом можливості включення нових бюджетних програм як напрямів використання вже існуючих бюджетних програм.

Для визначення найбільш ефективного та результативного розподілу бюджетних коштів між галузями державної діяльності, розпорядниками бюджетних коштів та бюджетними програмами необхідно є система моніторингу результативності бюджетних програм та результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів.

Моніторинг результативності бюджетної програми передбачає порівняння фактичних результативних показників виконання програми із запланованими. Узагальнюючий показник, що характеризує результативність бюджетної програми, можна розрахувати так:

$$Kp_n = \frac{V_{зпл}}{V_{зф}} * \frac{V_{продф}}{V_{продпл}} * \frac{Eфф}{Eфпл} * \frac{Kякф}{Kякпл} \quad (1),$$

де Kp_n — коефіцієнт результативності бюджетної програми;

$V_{зпл}$ та $V_{зф}$ — відповідно планові та фактичні показники затрат, що визначають обсяг затрат бюджетних коштів на реалізацію бюджетної програми;

$V_{продпл}$ та $V_{продф}$ — відповідно планові та фактичні показники продукту, що вказують на обсяг виробленої продукції (виконаних робіт, наданих послуг) у результаті виконання програми, зокрема, кількість виробленого продукту або наданих послуг, кількість споживачів товарів (робіт, послуг);

$Eфпл$ та $Eфф$ — відповідно планові та фактичні показники ефективності, що відображають кількість створеного продукту на одиницю затрат бюджетних ресурсів;

$Kякпл$ та $Kякф$ — відповідно планові та фактичні показники якості вироблених товарів (виконаних робіт, наданих послуг), наприклад, рівень зниження захворюваності на туберкульоз порівняно з минулим періодом; рівень збільшення кількості випущених спеціалістів з червоними дипломами порівняно з минулим роком.

Бюджетні програми за рівнем результативності можна класифікувати наступним чином:

бюджетна програма з високим рівнем результативності ($Kp_n > 1$);

бюджетна програма з прийнятним рівнем результативності ($0,8 \leq Kp_n \leq 1$);

бюджетна програма з низьким рівнем результативності ($Kp_n < 0,8$).

Слід зазначити, що при плануванні бюджетних програм важливим фактором є рівень пріоритетності і важливості галузі, до якої вони відносяться. Певні бюджетні програми з недостатньо високим рівнем результативності можуть належати до пріоритетної галузі та бути спрямованими на вирішення важливих завдань, які стоять перед державою на даному етапі соціально-економічного розвитку.

При аналізі результативності діяльності розпорядника бюджетних коштів також використовується порівняння відповідних запланованих та фактичних показників діяльності розпорядників та галузі у поточному і попередніх періодах. Обсяг видатків розпорядника бюджетних коштів на наступні планові періоди можна визначити таким чином:

$$V_{гр\ i\ t+1} = V_{гр\ i\ t} (\alpha p1_{i\ t+1} Kp_{п1\ i\ t} K_{епп1\ i\ t+1} + \alpha p2_{i\ t+1} Kp_{п2\ i\ t} K_{епп2\ i\ t+1} + \dots + \alpha p_{n\ i\ t+1} Kp_{пn\ i\ t} K_{еппn\ i\ t+1}) K_{епг\ i\ t+1} \quad (2),$$

де $V_{гр\ i\ t+1}$ — обсяг видатків і-го розпорядника бюджетних коштів у періоді $t+1$;

$V_{гр\ i\ t}$ — обсяг видатків і-го розпорядника бюджетних коштів у періоді t ;

$Kp_{пn\ i\ t}$ — коефіцієнт результативності n-ої бюджетної програми і-го розпорядника бюджетних коштів у періоді t ;

$K_{еппn\ i\ t+1}$ — коефіцієнт економічної пріоритетності n-ої бюджетної програми і-го розпорядника бюджетних коштів у періоді $t+1$;

$\alpha p_{n\ i\ t+1}$ — коефіцієнт регулювання рівня результативності n-ої бюджетної програми і-го розпорядника бюджетних коштів для періоду $t+1$;

$K_{епг\ i\ t+1}$ — коефіцієнт економічної пріоритетності галузі і-го розпорядника бюджетних коштів у періоді $t+1$.

У залежності від аналізу результативності діяльності певного розпорядника бюджетних коштів на етапі планування можливим є прийняття рішення щодо перерозподілу бюджетних коштів від інших розпорядників на його користь у разі його результативної діяльності чи перерозподілу частки його ресурсів на користь інших розпорядників у випадку його нерезультативної чи недостатньо результативної діяльності. Причому обсяг бюджетних коштів, що підлягає перерозподілу на користь інших розпорядників, залежить від кількості та обсягу фінансування програм з низьким рівнем результативності, обов'язково враховуючи при цьому рівень їх пріоритетності, а також рівень пріоритетності галузі, до якої відноситься розпорядник бюджетних коштів.

Не викликає сумнівів важливість подальшого поглиблення досліджень з питань наукового обґрунтування принципів програмно-цільового методу управління видатками бюджету, моделей його ефективного функціонування та системи оцінки результативності бюджетних програм, враховуючи особливості бюджетного процесу в Україні. Занадто формальний підхід до впровадження зарубіжного досвіду з цього питання у бюджетний процес України може призвести до недостатнього рівня зростання або навіть зниження ефективності використання бюджетних коштів та досягнення запланованих результатів. Передовий досвід розвинутих країн свідчить, що розбудова моделі програмно-цільового методу формування видатків бюджету, враховуючи національні особливості бюджетного розвитку, підвищує рівень результативності розподілу обмежених бюджетних ресурсів між галузями державної діяльності, розпорядниками бюджетних коштів та бюджетними програмами.

ВИСНОВКИ

Програмно-цільовий метод управління видатками бюджету являє собою системну методологію прогнозування, планування, виконання та контролю за виконанням видатків бюджету, що забезпечує взаємозв'язок процесу розподілу бюджетних коштів залежно від результативності бюджетних програм, що розробляються на основі стратегічних цілей соціально-економічного та бюджетного розвитку. Перевагами програмно-цільового методу формування видатків бюджету є його орієнтація на результат при витрачанні бюджетних коштів, перспективний характер планування бюджетних видатків, перехід від управління бюджетними ресурсами до управління бюджетними результатами, охоплення всіх стадій бюджетного процесу. Ефективне функціонування системи управління видатками бюджету на засадах програмно-цільового методу потребує використання принципів перспективного бюджетного прогнозування та планування, що передбачають перспективний характер планування діяльності розпорядника бюджетних коштів та його бюджетних програм, запровадження граничних обсягів бюджетних видатків для розпорядників бюджетних коштів на середньострокову перспективу для узгодження галузевих планів діяльності з фінансовими можливостями бюджету. Програмно-цільовий метод управління видатками бюджету повинен базуватися на наступних основних засадах: довгострокове бюджетне прогнозування у системі державного стратегічного планування та прогнозування з метою узгодження стратегічних галузевих планів та стратегічних планів розпорядників бюджетних коштів з бюджетними можливостями, програмно-цільовий метод розподілу бюджетних видатків у середньостроковій та річній перспективі, моніторинг результативності бюджетних програм та результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів та оцінка соціально-економічної ефективності бюджетних програм. Процес поглиблення застосування програмно-цільового методу управління бюджетними видатками в Україні потребує модернізації системи державного стратегічного планування та прогнозування, розробки науково-обґрунтованої довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку країни, запровадження системи довгострокового бюджетного прогнозування і стратегічного планування діяльності розпорядників бюджетних коштів, удосконалення системи середньострокового і поточного планування бюджетних видатків на засадах програмно-цільового методу, наукового обґрунтування системи оцінки ефективності і результативності бюджетних програм, упорядкування структури головних розпорядників бюджетних коштів та оптимізації кількості бюджетних програм, запровадження програмно-цільового методу формування видатків місцевих бюджетів. Досягнення взаємоузгодженості бюджетних видатків із визначеними стратегічними пріоритетами суспільного розвитку стане важливою передумовою процесу трансформації бюджетних видатків у ефективний інструмент регулювання соціально-економічного розвитку.

Література:

1. Б'юкенен Дж.М. Суспільні фінанси і суспільний вибір; пер. з англ. / Дж.М. Б'юкенен, Р.А. Масгрейв. — К.: Вид. Дім "КМ Академія", 2004. — 175 с.

2. Бюджетна складова реалізації домінуючих напрямів суспільного розвитку: монографія / За ред. Л.В. Лисяк. — Дніпропетровськ: ДДФА, 2015. — 396 с.

3. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І.Я. Чугунов, А.В.Павелко, Т.В. Канєва, та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. — 376 с.

4. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости. процента и денег: пер. с англ. — М.: Гелиос. — 2012. — 352 с.

5. Крикун Т.І. Розвиток системи формування державних видатків в Україні // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. — 2012. — № 1 (45). Економічні науки. — С. 321—327.

6. Самуэльсон Пол Э., Нордхаус Вильям Д. Экономика. — 18-е изд.; пер.с англ. — М.: Вильямс, 2010. — 1360 с.

7. Стиглиц Дж.Е. Крутое пики: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса / Стиглиц Джозеф Е.; пер. с англ. — М.: Эксмо, 2011. — 512 с.

8. Теорія фінансів; за ред. В.М. Федосова, С.І. Юрія. — Київ: Центр учбов. л-ри, 2010. — 576 с.

9. Чугунов І.Я., Запатріна І.В. Розвиток програмно-цільового методу планування бюджету // Фінанси України. — 2008. — №5. — С. 3—14.

10. Чугунов І.Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни // Казна України. — 2014. — № 6. — С. 25—28.

References:

1. B'iukenen, Dzh.M. and Masgrejv, R.A. (2004), *Suspil'ni finansy i suspil'nyj vybir* [Public finances and social choice], Vyd. Dim "KM Akademiia", Kyiv, Ukraine.

2. Lysiak, L.V. (2015), *Biudzhetna skladova realizatsii dominantnykh napriamiv suspil'noho rozvytku* [Budget component of realization of dominant directions of social development], DDFa, Dnipropetrovsk, Ukraine.

3. Chuhunov, I.Ya. Pavelko, A.V. and Kanieva, T.V. (2015), *Derzhavne finansove rehulivannia ekonomichnykh peretvoren'* [State financial regulation of economic transformations], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.

4. Kejns, Dzh.M. (2012), *Obschaia teoriya zaniatosty. protsenta y deneh* [General theory of employment. interest and money], Helyos, Moscow, Russia.

5. Krykun, T.I. (2012), "Development of the system of formation of public expenditures in Ukraine", *Visnyk Chernivets'koho torhovel'no-ekonomichnoho instytutu KNTEU. Ekonomichni nauky*, vol. 1 (45), pp. 321—327.

6. Samuel'son, P. and Nordhauz, V. (2010), *Ekonomika* [Economy], Vyl'iams, Moscow, Russia.

7. Styhlyts, Dzh.E. (2011), *Krutoe pyke: Ameryka y novyj ekonomycheskyj poriadok posle hlobal'noho kryzysa* [Steep dive: America and the new economic order after the global crisis], Eksmo, Moscow, Russia.

8. Fedosov, V.M. and Yuriy, S.I. (2010), *Teoriia finansiv* [Theory of Finance], Tsentr uchbov. l-ry, Kyiv, Ukraine.

9. Chuhunov, I.Ya. and Zapatrina, I.V. (2008), "Development of the program-target method of budget planning", *Finansy Ukrainy*, vol. 5, pp. 3—14.

10. Chuhunov, I.Ya. (2014), "Budget relations in the system of socio-economic development of the country", *Kazna Ukrainy*, vol. 6, pp. 25—28.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2018 р.

УДК 372.833

С. А. Вавренюк,
к. н. держ.упр., докторант навчально-науково-виробничого центру,
Національний університет цивільного захисту України

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.85

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ВИСОКОКВАЛІФІКОВАНИХ КАДРІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

S. Vavrenyuk,
PhD in Public Administration, Doctoral candidate of Educational,
Scientific and Production Center of the National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv

PROBLEM ISSUES OF TRAINING HIGHLY QUALIFIED PERSONNEL OF HIGHER EDUCATION

Стаття розкриває основні особливості сучасного стану вищої освіти України. Автор статті вивчає напрямки процесу реформування підготовки фахівців вищої кваліфікації для всіх галузей вітчизняної освітньої системи.

У зв'язку з процесом євроінтеграції вітчизняної освіти відбулися істотні зміни, які стосуються багатьох структурних та змістовних компонентів освіти. Так, автор вивчає основні зміни, позначає їх суть і наслідки для української вищої школи.

У статті вивчаються проблеми й напрями українського законодавства, які вимагають змін у зв'язку з новим напрямом підготовки висококваліфікованих фахівців. Автор розкриває суть бакалаврської, магістерської, аспірантської та докторської підготовки у зв'язку з новими реаліями існування системи вищої освіти. Акцентуючи увагу на проблемних моментах здійснення дворівневого ступеня освіти, автор передбачає наявні проблеми, які потребують загального рішення.

При цьому автор говорить про те, що існуючі перетворення в системі післядипломної підготовки спираються на структурно-змістовний перехід вищої школи України, який є сьогодні індивідуально-орієнтованою багаторівневою підготовкою, що дозволяє інтегрувати вітчизняну освіту в єдиний європейський освітній простір.

У висновку автор приходять до того, що з метою ефективного реформування системи підготовки наукових кадрів, важливим моментом буде виступати впровадження змін на рівні держави, а не тільки на рівні окремого закладу вищої освіти. Крім цього, автор говорить про те, що проведення реформування і євроінтеграції вищої освіти вимагає постійного контролю з боку відповідних органів.

This article reveals the main features of the current state of higher education in Ukraine. The author of the article studies the directions of the process of reforming the training of highly qualified specialists for all spheres of the domestic educational system.

By reasons with the process of European integration of national education, significant changes have occurred that affect many structural and substantial components of education. So, the author reveals the main changes, studies their essence and consequences for the Ukrainian higher school.

The article examines the problems and directions of the Ukrainian legislation that require changes in connection with the new direction of training highly qualified specialists. The author reveals the essence of the bachelor, masters, post-graduate and doctoral studies in connection with the new realities of the existence of a higher education system. Emphasizing the problem points of implementing a two-level degree of education, the author suggests existing problems that require a general solution.

At the same time, the author says that the existing transformations in the system of postgraduate training are based on the structurally informative transition of the higher school of Ukraine, which today is an individually-oriented multi-level preparation, allowing integrating domestic education into a single European educational space.

In conclusion, the author concludes that in order to effectively reform the system of training of scientific personnel, the introduction of change at the state level, and not only at the level of the higher education system, will be an important point. In addition, the author says that the reform and European integration of higher education requires constant monitoring by the relevant authorities.

Ключові слова: євроінтеграція, система вищої освіти, висококваліфіковані кадри, наукові кадри, після-дипломна освіта.

Key words: European integration, higher education system, highly qualified personnel, scientific personnel, postgraduate education.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Однією із головних та актуальних сфер української освітньої системи сьогодні є підготовка фахівців вищої кваліфікації. Така необхідність виникає у зв'язку з особливостями соціально-економічного етапу розвитку нашої держави. А це впливає на те, що вітчизняна школа зазнає істотні зміни, котрі стосуються усіх структурно-змістовних компонентів освіти.

Однією із сильних сторін розвитку суспільства завжди вважалася підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації у провідних університетах та наукових центрах. В інститутах підготовки кадрів вищої кваліфікації протягом тривалого часу відбувалася підготовка висококваліфікованих фахівців, котрі в подальшому забезпечувати вищу школу та наукові установи держави. Значних змін у соціально-економічних умовах в Україні в 2000-х роках зазнав кошторис на фінансування бюджетного сектора, що привело до відтоку з вищої школи та науки молоді та фахівців найбільш продуктивного середнього віку [4, с. 10].

Сьогодні взагалі вітчизняна система підготовки кадрів вищої кваліфікації зазнає значних змін, що обумовлена адаптацією до глобального ринку інтелектуальної праці, важливістю підготовки нового покоління дослідників, котра буде базуватися на фундаментальних знаннях та орієнтована на світовий рівень наукового розвитку відповідно до запитів сьогодення. Сучасні виклики штовхають на необхідність проведення реформування системи підготовки та атестації висококваліфікованих фахівців. Варто сьогодні формувати новий тип ринку інтелектуальної праці, а також інтеграцію науки та бізнесу, котрі будуть сприяти підвищенню конкурентоспроможності держави у світовому просторі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

На сьогоднішній день деякі з сучасних дослідників, які вивчають проблеми реформування системи вищої освіти, приділяють також увагу розвитку інституту підготовки кадрів вищої кваліфікації в Україні. Серед них Г. Ващенко, В. Андрущенко, В. Кремень, В. Скуратівський, В. Луговий та багато інших.

Так, С. Домбровська наділяє увагу тому, що проблема підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів є частиною в формуванні єдиного освітнього простору [3, с. 12]. Прем'єр В. Гройсман наголошує на тому, що Україна потребує вдосконалення системи підготовки кадрів, оскільки сьогодні економіка країни потребує висококваліфікованих кадрів.

Однак у зв'язку з постійними змінами та триваючої системі євроінтеграції системи вищої освіти України, питання, які присвячені комплексній оцінці проблем забезпечення системи освіти кадрами високого наукового та професійного рівня залишається актуальним.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статі є дослідження сучасного стану підготовки висококваліфікованих кадрів вищої освіти, а також розкриття її проблем та перспектив розвитку у контексті євроінтеграції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В останнє десятиліття в нашій державі стає досить актуальною проблема вдосконалення системи підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів. Оскільки ми рухаємось у загальноєвропейське наукове співтовариство, українська наукова та науково-педагогічна еліта досить чітко це усвідомлює та намагається стати частиною в широкому сенсі незалежно від політичних та ідеологічних рамок.

На міжнародному науковому просторі наша держава відома як держава із сталими науковими школами, котрі ще були сформовані в радянському періоді з дворівневою системою підготовки та атестації наукових кадрів, таких як доктор філософії та доктор наук, а основними формами підготовки є докторантура та аспірантура.

Для забезпечення розширення меж ринку інтелектуальної праці для України є актуальною проблема "зближення форматів" освітніх програм у відповідності з процесами гармонізації українського та європейського просторів.

Проте інтеграційні процеси в області освіти можуть відрізнитися певною інерційністю. Це залежить в основному від того, наскільки в кожній країні система освіти соціокультурна та історично детермінована. Саме тому будь-які зміни в сфері освіти, повинні ув'язуватися з традиціями наукових та освітніх шкіл. Зараз виділяють три моделі національних систем підготовки та атестації наукових кадрів, котрі були історично сформовані. Це німецька, в таких країнах, як Німеччина, Австрія, Данія, Нідерланди, Швейцарія, Швеція, далі французька переважає в таких країнах: Франція, Бельгія, Італія, а також англосаксонська в Англії, Ірландії, США, Канаді, Шотландії, Туреччині [6, с. 43].

У рамках європейської інтеграції Україна також намагається гармонізувати систему освіти в рамках європейської ініціативи. Наша держава намагається зробити акцент на таких цілях, а саме:

1. Чітке розмежування та зрозуміле порівняння ступенів освіти, як-от: бакалавр та магістр, з можливістю виходити на ринок праці із урахуванням потенційних можливостей учнів та вивчення певного обсягу дисциплін.

2. Система університетського навчання повинна складатися з двох основних циклів.

3. Заохочення мобільності студентів.

4. Єдина система оцінки якості освіти, що здобувається, повинна розроблятися з використанням порівняльних критеріїв та методологій.

5. Запровадження в систему вищої освіти різного роду форм співпраці між європейськими закладами вищої освіти.

Для формування нової вітчизняної системи освіти варто сформувати чіткі переваги по відношенню до існуючих раніше, це є сьогодні питанням на слабкому розвиненому рівні. Опираючись на досвід європейських країн, в нашій державі існують проблеми по працевлаштуванню випускників с профільним рівнем бакалавра. За оціночними показниками тільки 30% робочих місць, котрі планується створити до 2020 року, будуть потребувати ступеня бакалавра.

Варто зазначити також, що на недостатньому рівні розроблена система оцінки якості освіти, та відповідність української дворівневої освіти в порівнянні з європейською, при цьому потрібно враховувати передбачені компетенції. По закінченню навчання випускник закладу вищої освіти повинен володіти певними навичками та компетенціями, котрі будуть відповідати національним стандартам та потребам практичного сектора. Якщо не виконати таку умову, надалі буде відсутність розуміння конкурентних та інноваційних переваг нової системи вищої освіти, що сприятиме зниженню темпів розвитку та виконанню поставлених завдань [5, с. 7].

Що стосується магістратури, то тут навчання проходить протягом двох років, результатом навчання повинна бути написана магістерська робота, котра може стати початком роботи над дисертацією. Ця робота передбачає складання кандидатських екзаменів з історії та філософії науки, а також іноземної мови. Саме навчання в аспірантурі розраховане на чотири роки та орієнтоване на захист дисертації й отримання ступеню доктор філософії. Таким чином відбувається навчання у більшості закладів вищої освіти нашої держави. Якщо ж відбувається прискорення процесу навчання в аспірантурі, це позбавляє аспірантів можливості отримувати знання та складати іспити, а також у подальшому може негативно позначитися на їхніх професійних навичках.

Саме тому виникає чітка необхідність перетворень в існуючій системі підготовки фахівців вищої кваліфікації, бо вона має незадовільну організацію та низьку ефективність.

Українське законодавство в галузі освіти сьогодні, у зв'язку з реаліями життя, не розкриває ряд актуальних питань, а саме:

- відсутність визначення державної послуги в сфері освіти;
- відсутність сформульованого поняття цільового фінансування;
- відсутність погоджених механізмів між закладами вищої освіти, науковими організаціями та бізнесом;
- не зрозуміла основа укладання договорів між зацікавленими сторонами про освітню, дослідницьку та інноваційну діяльність та послуги;
- не регламентований цільовий прийом аспірантів за договорами закладу вищої освіти та бізнесу;
- не узгоджені фінансові питання та механізм пільгового оподаткування в системі освіти [7, с. 13— 14].

Варно зазначити, що відбувається зміна в термінології освіти, не визначена позиція інституту здобувача, аспірантура стає третім рівнем вищої освіти. Магістратура та аспірантура утворюють систему підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів у рамках вищої освіти.

Сьогодні не досить чітко розкриті питання функціонування аспірантури в академічних інститутах, котрі не мають ліцензії на освітню діяльність, проте мають науково-експериментальну базу для досліджень та здатні генерувати наукові відкриття та результати.

Докторантура виходить за рамки вищої освіти та вважається основою розвитку напряму, де зароджуються нові наукові дослідження та відкриття, котрі сприяють розвитку нових наукових напрямів та шкіл. Вона трактується як форма підготовки наукових кадрів, проте не вводиться до переліку освітніх програм та не розглядається в якості рівня освіти. Варто зазначити, що зазвичай підготовка кадрів складається з системи освоєння знань у формі занять, стажувань, участі у грандах, конкурсах або іншій формі. Як підсумок повинен бути практичний результат, котрий буде відображати наукову роботу не лише в статтях, а й в науково-практичній взаємодії з урахуванням державних програм, які орієнтовані на перспективні наукові напрями розвитку.

Сьогодні для навчання в аспірантурі та докторантурі основним документом є навчальний план, який фіксує роботу протягом всього періоду, а для контролю роботи складається індивідуальний план. Для цього потрібно уніфікувати його та закласти в нього мінімальний обсяг обов'язкових дисциплін, стажувань та робіт, визначити спектр варіативної частини. Для формування якісного наукового потенціалу держави варто використовувати індивідуальний підхід до навчання в рамках тематики, яка відповідає перспективним напрямкам розвитку науки [2, с. 4].

Перераховані вище проблеми можна вирішувати шляхом розвитку "академічних аспірантур", які будуть орієнтовані на повну зайнятість аспіранта, він буде залучений в міжнародну наукову практику. При цьому на розсуд керівника організації, аспірант може одночасно навчатися та працювати. Запропонована система буде сприяти підвищенню якості та конкурентоспроможності науково-педагогічного потенціалу нашої держави, формуючи фахівців широкого кругозору та з розумінням проблем світового масштабу.

На сьогоднішній день можна виділити основні проблемні напрями сучасної української системи підготовки кадрів вищої школи. Серед них наступні:

- існуючі правові, нормативні та організаційні механізми не в достатній мірі забезпечують систему підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів. Варто вести розробку системи документів, котрі будуть націлені на виконання стратегічних орієнтирів та будуть регламентувати процес підготовки з врахуванням реалізації державних програм;
- проблема результативності української аспірантури та докторантури, які забезпечують кадрове відтворення науки та вищої школи, зазвичай розглядається з двох сторін. З якісної сторони, тобто зниження якості підготовки наукового рівня дисертаційних робіт аспірантів та докторантів. Та з кількісної, де розглядається

скорочення частки здобувачів, котрі завершують навчання із захистом дисертації;

— наявність соціального замовлення на підготовку кваліфікованих кадрів для різних інтелектуальних сфер діяльності, котрі не пов'язані з науковою діяльністю, а саме бізнес, політика, державне управління, сфера послуг не повинне відображатися на основній функції системи підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів, тобто відтворення кадрів для науки та вищої школи. У зв'язку з цією проблемою, варто розробити нову систему формування контрольних цифр прийому на бюджетні місця у закладах вищої освіти, котра направлена в першу чергу на потреби науки та вищої школи;

— наявна сукупність системних елементів: магістратура — аспірантура — докторантура не задовольняють уявлення про системність ступенів освіти. Не має чіткої наступності то узгодженості від освітніми програмами магістратури, аспірантури та докторантури. Зазвичай аспіранти та докторанти надані самі собі, а атестація проводиться за формальними ознаками [1, с. 30].

Підсумовуючи, варто сказати, що сучасні перетворення системи післядипломної підготовки відбуваються при умовах структурно-змістовного переходу вищої школи від масово-репродуктивної до індивідуально-орієнтованої багаторівневої підготовки, що дає змогу інтегруватися в єдиний європейський освітній простір. Зміни в характері освіти в наш час все більш явно орієнтовані на "вільний розвиток людини", творчу ініціативу, високу культуру, самостійність, конкурентоспроможність, мобільність, а це в свою чергу вимагає якісно нового підходу до формування майбутнього фахівця та особливо викладача. Однак без виконання взятих на себе зобов'язань та проведення конкретних змін у системі підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації, питання про євроінтеграцію України в зону вищої освіти буде залишатися відкритим. Для ефективного реформування системи підготовки наукових кадрів варто проводити зміни на рівні керівництва держави, розробляти прості та зрозумілі механізми безперервного контролю та самоконтролю за реформами у сфері освіти, а також забезпечити виконання цих реформ відповідним фінансуванням державного рівня.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Для євроінтеграції в освітній простір України варто проводити перебудову структури закладів вищої освіти, розробляти нові навчальні програми, проводити реорганізацію навчального процесу з орієнтацією на постійний контроль якості та формувати нову систему підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації.

Сьогодні проведена досить серйозна та вагома робота в області гармонізації освіти в нашій державі, а саме: введення законів, котрі регламентують діяльність у сфері освіти, впровадження експериментального проекту з присудженням закладом вищої освіти ступеня PhD тощо. Проте існує ряд принципових невирішених завдань, що стосуються розвитку докторантури, механізмів взаємодії елементів системи вищої школи, фінансування освіти, відсутність системи критеріїв оцінки якості компетенції здобувачів. Для вирішення всіх цих проблемних стратегічних питань в галузі підготовки кадрів

вищої школи необхідно враховувати традиційні фундаментальні основи, котрі вже давно сформовані, а також застосовувати передові інноваційні підходи.

Литература:

1. Вавренюк С.А. Розвиток освіти в Україні в контексті ризиків та викликів / С.А. Вавренюк // Публічне урядування: зб. наук. праць. — К.: Вид-во ДП "Виробничий дім "Персонал", 2018. — Вип. 3 (13). — С. 28—37.
2. Головінов В. Професійно-технічна освіта в умовах світової та вітчизняної фінансово-економічної кризи. Проблеми старі — виклики нові / В. Головінов. // Професійно-технічна освіта. — 2008. — №4. — С. 4.
3. Домбровська С.М. Інноваційні державні механізми формування якісної системи освіти в Україні / С.М. Домбровська // Вища освіта України. — 2013. — №3 (дод. 2): Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу: тематичний вип. — К., 2013. — С. 10—14.
4. Крутій К. Проектування освітнього простору ДНЗ / К. Крутій // Імідж сучасного педагога. — 2009. — № 6—7. — С. 10.
5. Лук'янов В. Нововведення в освітній сфері: сучасний стан і проблеми / Лук'янов В., Брецько Ф., Лоха Л. та ін. // Голос України. — 2009. — №155. — С. 7.
6. Олійник А. Поняття й реальність процесу інноваційного розвитку освіти в Україні у контексті Болонських декларацій / А. Олійник // Вища освіта України. — 2007. — № 1. — С. 42—49.
7. Рябченко В. Проблема якості вітчизняної вищої освіти в контексті освітніх реформ: ретроспектива і сучасність з позицій світоглядно-компетентного підходу / В. Рябченко // Вища освіта України. — 2015. — № 1. — С. 12—27.

References:

1. Vavrenyuk, S. (2018), "Development of education in Ukraine in the context of risks and challenges", *Publichne uryaduvannya: zb. nauk. prac*, vol. 3 (13), pp. 28—37.
2. Golovinov, V. (2008), "Professional-technical education in the conditions of world and domestic financial and economic crisis. Problems are old — new challenges", *Profesijno-tehnichna osvita*, vol. 4, pp. 4—7.
3. Dombrovska, S. (2013), "Innovative state mechanisms for the formation of a quality education system in Ukraine", *Visha osvita Ukrainyini*, vol. 3, pp. 10—14.
4. Kruty, K. (2009), "Designing the educational space of the Dniepe", *Imidzh suchasного pedagoga*, vol. 6, pp. 10—14.
5. Lukyanov, V. Bretsko, F. Loha, L. and others. (2009), "Innovations in the educational sphere: the current state and problems", *Golos Ukrainyini*, vol. 155, pp. 7.
6. Oleinik, A. (2007), "The Concept and the Reality of the Process of Innovation Development of Education in Ukraine in the Context of the Bologna Declarations", *Visha osvita Ukrainyini*, vol. 1, pp. 42—49.
7. Ryabchenko, V. (2015), "The problem of the quality of domestic higher education in the context of educational reforms: retrospective and modernity from the standpoint of ideological and competent approach", *Visha osvita Ukrainyini*, vol. 1, pp. 12—27.

Стаття надійшла до редакції 24.10.2018 р.

С. А. Дяченко,
к. н. держ. упр., докторант, доцент кафедри економічної політики та врядування,
Національна академія державного управління при Президентіві України

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.89

ФІСКАЛЬНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК ТЕНДЕНЦІЯ РЕФОРМУВАННЯ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН

S. Diachenko,
PhD, Doctoral Candidate, Associate Professor of economic policy and governance department
of the National academy for public administration under the President of Ukraine
National academy for public administration under the President of Ukraine

FISCAL DECENTRALIZATION AS A TREND IN REFORMING INTERBUDGETARY RELTIONS

У статті розглянуто тенденцію реформування міжбюджетних відносин у контексті фіскальної децентралізації, з врахуванням наукового та науково-практичного підходів. У ході дослідження проведено аналіз цілого ряду наукових праць, що дало можливість виявити тенденції, які притаманні саме фіскальній децентралізації у міжбюджетних відносинах. Це дало змогу визначити, що в контексті реформування міжбюджетних відносин в Україні, фіскальна децентралізація є ключовою в ході реформуючого впливу на місцеві бюджети, закладаючи основи для їх фінансової незалежності. Разом з цим, сукупне реформування, що поєднує в собі зміни до регіонального і адміністративно-територіального устрою з питанням децентралізації в тому числі і фіскальної не дає можливості в повному обсязі забезпечити проведення такої реформи на основі самодостатності бюджетів територіальних громад.

Фіскальна децентралізація передбачає передачу місцевому самоврядуванню як фінансових ресурсів, так і певних фінансових повноважень, що передбачають їх витрачання. При цьому основними формами фіскальної децентралізації, що наповнюють місцеві бюджети є місцеві податки і збори та трансферти від загальнодержавних податкових платежів, які доповнюють муніципальні запозичення. Стосовно витрат, то тут частою є ситуація недофінансування місцевих бюджетів, наслідком чого є неможливість виконання органами місцевого самоврядування певної частини повноважень, що на них покладені.

У результаті визначено, що основними тенденціями фіскальної децентралізації мають стати:

– встановлення етапності проведення реформ пов'язаних з регіональною політикою, адміністративно-територіальним устроєм та децентралізацією, де остання у її фіскальній частині, має проводитися вже на основі вказаних вище реформ;

– збільшення фіскальної самостійності місцевих бюджетів за рахунок передачі їм доходів від податкових платежів, які збираються на їх території (повністю або в певній частині);

— збалансування дохідної частини місцевих бюджетів з фінансовими потребами на наявні у територіальних громадах чи делеговані державою повноваження, що потребують витрат фінансових ресурсів.

The research paper deals with the trend in reforming interbudgetary relations in the context of fiscal decentralization, taking into account scientific as well as scientific and practical approaches. In course of the study, an analysis of a number of scientific works was carried out, which made it possible to identify trends that are inherent in fiscal decentralization in interbudgetary relations. This made it possible to determine that, in the context of the reform of the interbudgetary relations in Ukraine, fiscal decentralization is a key of reforming influence on local budgets, laying the foundations for their financial independence. At the same time, cumulative reform, which combines changes in the regional as well as administrative-territorial system with the issue of decentralization, including fiscal, does not provide the opportunity to fully ensure the implementation of this reform on the basis of self-sufficiency of budgets of territorial communities.

Fiscal decentralization involves transferring both financial resources and certain financial powers, envisaging their spending, to local self-government. The main forms of fiscal decentralization that fill local budgets are local taxes, duties and transfers from nationwide tax payments that complement municipal borrowings. Regarding costs, there is often a situation of underfunding of local budgets, which results in the impossibility for local self-government bodies to exercise a certain part of powers entrusted to them.

As a result, it is determined that the main trends of fiscal decentralization should be:

- *establishment of the phased implementation of reforms related to regional policy, administrative-territorial system and decentralization, where the latter, in its fiscal part, should be carried out on the basis of the above-mentioned reforms;*
- *increase of the fiscal autonomy of local budgets by transferring income from tax payments that are collected on their territory (in full or in a certain part);*
- *Balancing the revenues of local budgets with financial needs for the existing in territorial communities or government-delegated powers requiring financial resources.*

Ключові слова: фінанси, фінансові ресурси, фіскальні ресурси, фіскальна децентралізація, місцеве самоврядування, місцеві бюджети, реформування міжбюджетних відносин.

Key words: finance, financial resources, fiscal resources, fiscal decentralization, local self-government, local budgets, reforming of interbudgetary relations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Децентралізація у сфері місцевого самоврядування торкнулася практично всіх сфер життєдіяльності територіальних громад. Не є виключенням з цього переліку і сфера фінансових відносин, особливо в аспекті її фіскальної складової, де остання відіграє важливу роль у формуванні місцевих бюджетів.

Незавершеність реформи децентралізації та складнощі з якими стикаються територіальні громади на практиці, змушує шукати шляхи вирішення тих проблемних питань, з якими зіткнулося місцеве самоврядування в контекст фіскальної децентралізації міжбюджетних відносин. Створюючи таким чином перспективний план розвитку і окреслюючи тенденції за якими фіскальна децентралізація має розвиватися у майбутньому. І це зумовлює потребу у науковому аналізі питання фіскаль-

ної децентралізації в розрізі реформування міжбюджетних відносин з огляду як на наукову, так і на науково-практичну точки зору.

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність теми дослідження підтверджується низьким ступенем розкриття питання фіскальної децентралізації у контексті реформування міжбюджетних відносин та потребою визначення тенденцій такого реформування, які мають сприяти належному фінансовому забезпеченню ресурсами територіальних громад.

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ

Питань діяльності бюджетної системи в умовах фіскальної децентралізації у своїх працях торкалися такі науковці: В.Г. Бодров, Т.О. Бутурлакiна, О.І. Васильєва,

Г.В. Возняк, О.П. Кириленко, А.П. Лелеченко, З.М. Лободіна, Г.С. Лопушняк, М.В. Ливдар, В.С. Куйбіда, І.О. Луніна, С.А. Романюк, А.Ф. Ткачук, Г.Я. Шахов та ін. Серед зарубіжних науковців слід вказати Ш. Бланкарта, Г. Бивалєц, М.Дж. Б'юкенена, Р.А. Масгрейва, Я. Кулявіка. Проте у працях зазначених науковців питання розвитку міжбюджетних відносин в контексті фіскальної децентралізації розкривається фрагментарно, тому в межах даного дослідження представлено сучасні тенденції розвитку децентралізації, з огляду на умови фіскальної діяльності місцевих бюджетів, які швидко змінюються.

МЕТА СТАТТІ

Мета і завдання статті полягають у аналізі фіскальної децентралізації як тенденція реформування міжбюджетних відносин з огляду на визначення основних тенденцій, які їй притаманні на даному етапі розвитку суспільних правовідносин.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" [1], закріплює можливість об'єднання територіальних громад, що деталізується у нормах Закону України "Про добровільне об'єднання громад", статтею 3 якого визначено, що суб'єктами добровільного об'єднання територіальних громад є суміжні територіальні громади сіл, селищ, міст, у результаті об'єднання, яких утворюється громада адміністративним центром якої є населений пункт на базі якого об'єднуються громади [2]. Згідно з офіційними даними у 2015 році об'єдналися 159 громад, у 2016-му — 366 громад, у 2017-му — 299. За цей час об'єдналися більше 3000 сіл та селищ. При цьому, якщо взяти тільки села та селища, то в 40% з них проживало до 1000 осіб, їхні бюджети були настільки малі й неспроможні, що в них не було навіть грошей на утримання сільської ради, не кажучи вже про те, щоб фінансувати програми розвитку, надавати певні послуги, тому дане фінансування перекладалось на державний бюджет [3].

А в результаті об'єднання вони отримали можливість доступу до фінансових ресурсів, обсяг яких значно збільшився через поєднання їх бюджетів та за рахунок перерозподілу частини коштів держави до бюджетів об'єднаних територіальних громад. І як зазначають з цього приводу А.Ю. Якимчук та В.В. Ярошук: "...аналіз зростання обсягу надходжень до загального фонду місцевих бюджетів та кількості створення об'єднаних територіальних громад, дає змогу зробити висновки про значний вплив фінансової децентралізації на розвиток регіонів" [4, с. 142]. Відповідно децентралізація дала суттєвий поштовх для фінансової самостійності бюджетів місцевого самоврядування.

Проте, як свідчать данні Звіту Рахункової палати Верховної Ради України "Про результати аналізу формування та використання міжбюджетних трансфертів з Державного бюджету України місцевим бюджетам у 2016—2017 роках", багато із завдань, які ставились перед децентралізацією не досягнуті, в тому числі, як констатується у цьому звіті, мета підвищення самостійності місцевих бюджетів [5, с. 26]. А однією зі головних складових якої є дохідна база, і мета її

збільшення досягнута лише частково, що не в останню чергу зумовлено незначними обсягами фіскальних джерел наповнення, які мають у своєму розпорядженні місцеві бюджети.

Так, у вищезазначеному Звіті констатується, що розширення дохідної бази місцевих бюджетів за рахунок закріплення за ними додаткових доходів дозволило збільшити у 2015 році, порівняно з 2014 роком, доходи місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) лише на 13,2 млрд гривень. При цьому у зв'язку з передачею до державного бюджету певної частки доходів, які раніше зараховувалися до місцевих бюджетів, до державного бюджету надійшло 19,2 млрд гривень. Тобто за результатами реформи спостерігаються наявні переваги для державного бюджету щодо перерозподілу ставок зарахування доходів між державним і місцевими бюджетами [5, с. 27]. Ситуація за результати 2017 року дещо покращилась проте мета щодо розширення наявної дохідної бази місцевих бюджетів за рахунок закріплення за ними додаткових доходів досягнена частково. Доходи місцевих бюджетів з урахуванням надходжень міжбюджетних трансфертів хоча і зросли у два рази та досягли прогнозних показників, однак державний бюджет отримав переваги у перерозподілі ставок зарахування доходів та прирості в основному за рахунок спрямування трансфертів з держбюджету [5, с. 27].

Таким чином, фіскальна децентралізація не принесла належного обсягу доходів до місцевих бюджетів, які б дали змогу забезпечити їх фінансову самостійність від Державного бюджету і дозволили їх незалежно від перерахованих трансфертів виконувати свої функції, в обсягу достатньому для належного функціонування територіальних громад.

Децентралізація загалом поділяється на три типи: політична, адміністративна і фіскальна. Які є взаємопов'язаними та доповнюють один одного. При цьому за міжнародним визначенням фіскальна децентралізація — це делегування фінансових ресурсів та повноважень, формування дохідної частини бюджету [6]. Як зазначає С.А. Романюк: "фіскальна децентралізація, включає передавання органам влади нижчого територіального рівня фіскальних повноважень (у формуванні доходів та здійсненні видатків на основі власних рішень)..." [7, с. 19].

Ним також акцентується увага на тому, що фіскальна децентралізація може мати багато форм, включаючи: самофінансування чи відшкодування витрат за рахунок користувачів; спільне фінансування чи спільну угоду, за якою користувачі беруть участь у виробництві послуг та використовують інфраструктуру за рахунок грошових внесків або внесків працею; розширення місцевих доходів від власності чи податків з продажу, чи непрямих зборів; міжбюджетні трансфери, що перерозподіляють основні доходи від податків, які збираються центральною владою і розподіляються між місцевими органами влади для загальних чи специфічних потреб; право на муніципальні запозичення та мобілізацію державних чи місцевих ресурсів через кредитні запозичення [7, с. 19].

У свою чергу, А.П. Лелеченко, О.І. Васильєва, В.С. Куйбіда, А.Ф. Ткачук цілком слушно зазначають,

що існують п'ять форм фінансово-бюджетної децентралізації:

- самофінансування або відшкодування збитків виробництва шляхом плати користувачами за послуги;
- заходи часткового фінансування або виробництва, шляхом яких користувачі беруть участь у наданні послуг, розвитку інфраструктури через фінансові внески або вклад робочої сили;

- розширення місцевих доходів (податки на нерухомість, продаж або непрямі платежі);

- трансферти, які переміщують загальні доходи від податків, що надаються центральним урядом місцевим органам влади для загальних або специфічних використання;

- надання дозволу на муніципальні запозичення або мобілізація грошових фондів місцевих органів влади через гарантування займу, кредитів [8, с. 13].

Вищезазначені джерела фіскальної децентралізації доволі широко застосовуються у сучасному місцевому самоврядуванні. Так, органами місцевого самоврядування надаються різноманітні платні послуги фізичним і юридичним особам, в межах їх компетенції. Практикуються фінансові внески, в тому числі на розвиток населених пунктів, від забудовників та суб'єктів підприємництва, що інвестують у інфраструктурні проекти територіальних громад. Проте названі вище джерела складають порівняно невелику частку у обсягах доходів місцевих бюджетів, в тому числі причиною цього є фінансово-економічна криза в українській державі.

Натомість місцеві податки і збори, трансферти від загальнодержавних податкових платежів суттєво поповнюють бюджети місцевого самоврядування. А у великих територіальних громадах, перш за все великих містах, вагомим джерелом поповнення місцевих скарбниць є і муніципальні запозичення. Тобто вказані надходження складають основу для фіскальної децентралізації місцевого самоврядування.

У контексті вищезазначеного не можна оминати увагою позицію Г.С. Лопушняк, З.М. Лободіної, М.В. Ливдар, які вказують: "... для проведення реальної фіскальної децентралізації, зокрема поряд із делегуванням органами державної влади повноважень та відповідальності органам місцевого самоврядування слід забезпечити реальне дотримання положень пункту 1 статті 85 Бюджетного кодексу України щодо відповідності переданих прав на здійснення видатків обсягу призначених для цього фінансових ресурсів у вигляді закріплених за відповідними бюджетами загальнодержавних податків і зборів або їх частки, а також трансфертів з Державного бюджету України". Таке твердження є дійсно суттєвим, адже проблеми останніх років з фінансуванням закладів освіти за рахунок місцевих бюджетів, стали нагальним питанням, яке потребує свого як найскорішого вирішення. При цьому варто враховувати подвійний характер фіскальної децентралізації, яка передбачає не лише отримання доходів, а і здійснення за рахунок них видатків, які мають бути підкріплені фінансовими ресурсами в достатньому обсязі.

Важливо вказати і, ще на одне питання пов'язане з фіскальною децентралізацією, на яке зокрема звертав увагу Т.В. Палійчук відмічаючи, що слід не тільки забезпечити рівень децентралізації бюджетних доходів і ви-

трат, а й послідовно створювати для субнаціональної влади стимули, що сприяють ефективному і відповідальному управлінню суспільними фінансами. Поряд з цим на його переконання зарубіжний досвід податкової децентралізації свідчить, що ефективною може бути як модель місцевого оподаткування, яка спирається на податки на майно, так і модель, в основі якої лежить оподаткування доходу. А високий рівень податкової автономії місцевого самоврядування значною мірою сприяє зменшенню залежності субнаціональних урядів від фінансування із загальнодержавного бюджету [9, с. 41—42].

В.Г. Бодров зазначає: "Найважливішою передумовою у існуванні міжбюджетних відносин є необхідність здійснення перерозподілу бюджетних ресурсів усередині бюджетної системи, яка, в свою чергу, спричинена розбіжностями між обсягами коштів, акумульованих у бюджетах різних рівнів і видів та потребою в них" [10, с. 5]. Це лягло в основу фіскального реформування на користь місцевих бюджетів. Так, нині зазнав суттєвих змін механізм зарахування до місцевих бюджетів податку на доходи фізичних осіб, надано додаткові джерела надходження у вигляді: акцизного податку з реалізації суб'єктами роздрібною торгівлі підакцизних товарів, 10% податку на прибуток підприємств приватного сектору економіки, плату за надання адміністративних послуг, податку на нерухоме майно об'єктів нежитлової нерухомості.

Також досить суттєву складову фіскальних доходів місцевих бюджетів складають місцеві податки і збори, до яких згідно з Податковим кодексом належать: податок на майно; єдиний податок, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір [11]. При цьому потенціал таких податкових надходжень далеко не вичерпаний, особливо по податку на майно, і належне виконання податкового законодавства з боку платків податків та вірна постановка податкового обліку і звітності по ним можуть стати суттєвим джерелом доходів місцевих бюджетів.

Проте, як свідчить фіскальна практика, цих доходів явно недостатньо для самостійного вирішення фінансових питань на рівні місцевого самоврядування. З огляду на це, місцеве самоврядування має бути забезпечене фінансовими ресурсами фіскального характеру в достатній мірі, для чого частку податків, які мають залишатися у місцевих бюджетах, або передаватися у вигляді трансфертів із державного до них слід збільшити, до рівня забезпечення необхідних потреб територіальних громад, що унеможливить ситуацію, коли відсутність фінансових ресурсів призводить до неможливості виконання органами місцевого самоврядування власних чи делегованих їм державної владою повноважень.

Не можна оминати увагою і питання впливу цілого ряду факторів на питання фіскальної децентралізації. З цього приводу варто навести думку Г.В. Возняк, одним із висновків дисертаційного дослідження якої є: "Компаративний аналіз світової практики реалізації фінансової децентралізації засвідчив відсутність моделі, яку можна без змін адаптувати до України, в силу того, що в нашій країні одночасно відбуваються реформа місцевого самоврядування, територіального устрою та державної регіональної політики, тоді як у світі це був

послідовний процес". При цьому до протиріч фінансової децентралізації в Україні нею віднесено такі: політизація реформи, дисбаланси в системі "ресурси-повноваження", посилення фіскального перерозподілу коштів через державний бюджет [12, с. 430]. А в цьому контексті досить складно забезпечити фінансову самодостатність окремих територій місцевого самоврядування, як на це звертав увагу Я. Кулявік [13], в контексті бюджетної децентралізації. І варто враховувати ризики, які можуть виникнути в ході децентралізації, і які перш за все проявляються у недостатності фінансових ресурсів, що впливає на розвиток економіки територіальних громад. Зокрема Г. Бивалець звертає увагу, що децентралізація не завжди призводить до соціально-економічного зростання територій і держави вцілому [14, с. 143]. Особливо це актуально у складних соціально-економічних умовах, у яких опинилася українська держава, результатом чого є доволі низькі темпи росту економіки територіальних громад і, як наслідок, доволі повільне зростання фіскальної складової поповнення місцевих бюджетів у вигляді податків і зборів, що до них зараховуються.

З огляду на це, реформи регіонального устрою та адміністративно-територіального устрою мають бути більш узгодженими з реформою децентралізації, особливо в її фіскальній складовій, що дасть можливість забезпечити більш швидке та результативне реформування фінансів територіальних відповідно до нових фіскальних підходів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у контексті реформування міжбюджетних відносин в Україні, фіскальна децентралізація є ключовою в ході реформуючого впливу на місцеві бюджети, закладаючи основи для їх фінансової незалежності. Разом з цим, сукупне реформування, що поєднує в собі зміни до регіонального і адміністративно-територіального устрою з питанням децентралізації, в тому числі і фіскальної не дає можливості в повному обсязі забезпечити проведення такої реформи на основі самодостатності бюджетів територіальних громад.

Фіскальна децентралізація передбачає передачу місцевому самоврядуванню як фінансових ресурсів, так і певних фінансових повноважень, що передбачають їх витрачання.

Форми фіскальної децентралізації у вигляді надання платних послуг фізичним і юридичним особам, органами місцевого самоврядування у межах їх компетенції та фінансові і трудові внески на користь територіальних громад не складають значну частину надходжень до місцевих бюджетів, з огляду на складний фінансово-економічний стан більшості територій місцевих громад. Водночас місцеві податки і збори, трансферти від загальнодержавних податкових платежів суттєво поповнюють бюджети місцевого самоврядування і на їх має бути звернена основна увага в ході подальших реформ з питань фіскальної децентралізації. Особливо в аспекті перерозподілу на користь місцевих бюджетів, основних частин податкових платежів, що сплачуються на їх територіях. Поряд з цим, певну роль у фіскальному наповненні бюджетів мають і муніципальні запозичення (переважно у великих населених пунктах), які проте крім

наповнення бюджетів створюють і боргові зобов'язання у з погашенням у майбутніх періодах.

З приводу витрат фіскальних ресурсів, то тут часто є ситуація недофінансування місцевих бюджетів, наслідком чого є неможливість виконання ним певної частини повноважень, що на них покладені.

Враховуючи вказане основними тенденціями фіскальної децентралізації мають стати:

- встановлення етапності проведення реформ пов'язаних з регіональною політикою, адміністративно-територіальним устроєм та децентралізацією, де остання у її фіскальній частині, має проводитися вже на основі вказаних вище реформ;

- збільшення фіскальної самостійності місцевих бюджетів за рахунок передачі їм доходів від податкових платежів, які збираються на їх території (повністю або в певній частині);

- збалансування дохідної частини місцевих бюджетів з фінансовими потребами на наявні у територіальних громад чи делеговані державою повноваження, що потребують витрат фінансових ресурсів.

Перспективою подальших досліджень вбачається детальний аналіз кожної з форм фіскальної децентралізації з метою визначення можливостей збільшення доходів від кожної з них для наповнення місцевих бюджетів.

Література:

1. Про місцеве самоврядування: Закон України: від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР // База даних "Законодавство України". URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
2. Про добровільне об'єднання громад: Закон України: від 05 травня 2015 року № 157-VIII // База даних "Законодавство України". URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
3. Бюджетне питання: що фінансова децентралізація принесе регіонам у 2018 році // Сайт VOXUKRAINE. URL: <https://voxukraine.org/uk/byudzhethne-pitannya-shho-finansova-detsentralizatsiya-prineset-regionam-u-2018-rotsi/>
4. Якимчук А.Ю., Ярошук В.В. Управління місцевими фінансами як забезпечення успішного розвитку територіальних громад. Децентралізація влади, проведення реформ в Україні. Сучасний стан та проблеми підготовки кадрів для об'єднаних територіальних громад: матеріали І міжнародної науково-методичної конференції. — Рівне, 2017. — С. 140—142.
5. Про результати аналізу формування та використання міжбюджетних трансфертів з Державного бюджету України місцевим бюджетам у 2016-2017 роках: Звіт Рахункової палати Верховної Ради України від 24.04.2018 № 11-1 // База даних "Законодавство України". URL: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16756589/Zvit_11-1_2018.pdf?subportal=main
6. World Bank. Decentralization in the transition economies: challenges and the road ahead, Poverty Reduction and Economic Management Unit, Europe and Central Asia, 2001. — Р. 3—11.
7. Романюк С.А. Децентралізація: теорія та практика застосування: монографія. — Київ, 2018. — 216 с.

8. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень: навч. посіб. / А.П. Лелеченко, О.І. Васильєва, В.С. Куйбіда, А.Ф. Ткачук. — К., 2017. — 110 с.

9. Лопушняк Г.С., Лободіна З.М., Ливдар М.В. Фіскальна децентралізація в Україні: декларації та практична реалізація. *Economic Annals-XXI*. — 2016. — № 161 (9—10). — С. 79—84.

10. Регулювання міжбюджетних відносин: Україна і європейський досвід: наук. монографія / за ред. В.Г. Бодрова; кол. авт.: В.Г. Бодров, О.П. Кириленко, Н.І. Балдич та ін. — К.: Вид-во НАДУ, 2006. — 296 с.

11. Податковий кодекс України: від 02 грудня 2010 року № 2755-VI // База даних "Законодавство України". URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

12. Возняк Г.В. Бюджетна політика соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації: дис. докт. екон. наук: спеціальність 08.08.08. — К., 2017. — 575 с.

13. Kulawik J. Federalizm fiskalny a rozwoj wiejski. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*. — 2016. — № 3 (348). — P. 41—66.

14. Bywalec G. Dylematy decentralizacji we wspolczesnym swiecie. *Gospodarka narodowa*. — 2012. — № 11—12 (255—256). — P. 123—145.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "On Local Self-Government", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (Accessed 20 Oct 2018).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On Voluntary Association of Communities", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (Accessed 20 Oct 2018).

3. VOXUKRAINE web-site (2018), "Budget Issue: What Financial Decentralization will Bring to the Regions in 2018", available at: <https://voxukraine.org/uk/byudzhetne-pitannya-shho-finansova-detsentralizatsiya-prineset-regionam-u-2018-rotsi/> (Accessed 20 Oct 2018).

4. Yakymchuk, A.Yu. and Yaroshchuk, V.V. (2017), "Management of Local Finances as Ensuring the Successful Development of Territorial Communities", *Detsentralizatsiia vlyady, provedennia reform v Ukraini. Suchasnyi stan ta problemy pidgotovky kadrov dlia obiednanykh terytorialnykh hromad: materialy I mizhnarodnoi naukovometodychnoi konferentsii* [Decentralization of Power, Reforms in Ukraine. Current State and Problems of Training for the United Territorial Communities: Materials of the International Scientific and Methodical Conference], Rivne, Ukraine, October 19—20, pp. 140—142.

5. Accounting Chamber of Ukraine (2018), Report "On the Results of the Analysis of the Formation and Use of Inter-Budget Transfers from the State Budget of Ukraine to Local Budgets in 2016-2017", available at: http://www.ac-rada.gov.ua/doccatalog/document/16756589/Zvit_11-1_2018.pdf?subportal=main (Accessed 20 Oct 2018).

6. World Bank (2001), "Decentralization in the transition economies: challenges and the road ahead",

Poverty Reduction and Economic Management Unit, Europe and Central Asia, pp. 3—11.

7. Romaniuk, S. A. (2018), *Detsentralizatsiia: teoriia ta praktyka zastosuvannia: monohrafiia* [Decentralization: Theory and Practice of Application: monograph], Kyiv, Ukraine.

8. Lelechenko, A. P. Vasyliieva, O. I. Kuibida, V. S. and Tkachuk A. F. (2017), *Mistseve samovriaduvannia v umovakh detsentralizatsii povnovazhen: navch. posib* [Local Self-Government in the Conditions of Decentralization of Power: Teaching Aid], Kyiv, Ukraine.

9. Lopushniak, H.S. Lobodina, Z.M. and Livdar, M.V. (2016), "Fiscal Decentralization in Ukraine: Declarations and Practical Implementation", *Economic Annals-XXI*, vol. 161 (9—10), pp. 79—84.

10. Bodrov, V.H. (2006), *Rehuliuivannia mizhbiudzhetnykh vidnosyn: Ukraina i yevropey'skyi dosvid: nauk. monohrafiia* [Regulation of Inter-Budget Relations: Ukraine and European Experience: scientific monograph], NADU Publishing House, Kyiv, Ukraine.

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 20 Oct 2018).

12. Vozniak, H.V. (2017), "Budget Policy of Socio-Economic Development of Regions of Ukraine in the Conditions of Financial Decentralization" Abstract of Ph.D. dissertation, money, finance, credit, Banking University, Kyiv, Ukraine.

13. Kulawik, J. (2016), "Fiscal federalism and rural development", *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, vol. 3 (348), pp. 41—66.

14. Bywalec, G. (2012), "Dilemmas of decentralization in the modern world", *Gospodarka narodowa*, vol. 11—12 (255—256), pp. 123—145.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2018 р.

www.dy.nauka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку
наукових фахових видань України
з ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Л. М. Акімова¹,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів і природокористування,
Національний університет водного господарства та природокористування

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.95

ВПЛИВ ФІНАНСОВИХ КОМПАНІЙ НА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

L. Akimova¹,
PhD in Economics, assistant professor, assistant professor of the Department
of Finance and Environmental Sciences, National University of Water and Environmental Engineering

THE INFLUENCE OF FINANCIAL COMPANIES ON THE FINANCIAL AND ECONOMIC
SECURITY OF THE STATE: INTERNATIONAL EXPERIENCE

У статті розглянуто підходи щодо визначення понять "фінансова компанія" та "фінансово-економічна безпека". Визначено, якими нормативними та законодавчими актами фінансові компанії керуються в своїй діяльності. Виявлено суб'єкти забезпечення економічної безпеки фінансових установ. Визначено місце фінансових компаній у системі кредитування України. Окреслено, що не лише бізнес-структури мають потребу в інвестиційних ресурсах, але й фінансові інституції також потребують інвестиційних вкладень. Визначено та охарактеризовано види фінансових компаній. Виявлено, що грошово-кредитна сфера США, Канади та Угорщини є розгалуженою системою. Окреслено, що фінансове посередництво в Україні представлене багатьма інституціями, зокрема, страхові компанії, фінансові компанії, ломбарди, кредитні спілки, комерційні банки. Визначено фактори системи економічної безпеки фінансових компаній, що здійснюють позитивний та негативний вплив на стан фінансової безпеки України.

In the article approaches to definition of concepts "financial company" and "financial and economic security" are considered. Determined by what regulatory and legislative acts financial companies are guided in their activities. It is revealed that subjects of ensuring the economic security of financial institutions. The place of financial companies in the system of crediting of Ukraine is determined. It is determined that not only business structures need investment resources, but financial institutions will also require investment investments. Types and types of financial companies are defined and characterized. It was revealed that the monetary sphere of the USA, Canada and Hungary is a branched system. It is determined that financial intermediation in Ukraine is represented by many institutions, in particular, insurance companies, financial companies, pawnshops, credit unions, commercial banks. The factors of the economic security system of financial companies are determined, they have a positive and negative impact on the state of Ukraine financial security.

¹ ORCID: 0000-0002-2747-2775

We can state that financial companies are important subjects of the market. The effective functioning of these institutions is a pledge, their financial stability, improving their business reputation and profitability, which will lead to ensuring the country's financial and economic security at the proper level. In particular, this is possible provided that they will be in a state of protection from the negative impact of factors and threats, which every year becomes more and more. It should also be noted that the financial capital of the financial companies sector can not be considered a factor of economic development of the same order with productive and human capital. At the same time, like the mechanism of transforming savings into productive capital, it plays an important role.

Thus, the use of international experience is a positive aspect, but one should remember about the peculiarities of the economic system of Ukraine and use it only selectively, that is, do not charge the whole system in full, but try to adapt to the current realities for our country.

Ключові слова: державне управління, фінансові компанії, фінансово-економічна безпека, хеджування, страхові компанії, ломбарди, кредитні спілки, механізми державного управління.

Key words: public administration, financial companies, financial and economic security, hedging, insurance companies, pawnshops, credit unions, mechanisms of public administration.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У сучасних умовах інституціональних змін для стабільного та ефективного розвитку національної економіки, забезпечення її інвестиціями, саме діяльність фінансових посередників у державі відіграє важливу роль. Вони беруть участь у створенні фінансової основи для нормальної діяльності суб'єктів господарювання, що тим самим зумовлює стимулювання економічного розвитку країни. Фінансовий ринок в Україні знаходиться на етапі становлення, головне місце на якому займають комерційні банки. Вони є одними з найвпливовіших фінансових посередників у національній економіці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні, методичні й методологічні аспекти становлення та розвитку фінансових компаній в Україні вже на сьогодні розглядаються у наукових працях значної кількості науковців, до яких варто віднести: Л. Акімова, О. Бондаренко, З. Герасимчук, Я. Горна, В. Галушак, М. Дубина, Н. Зачосова, Н. Корецька, А. Лисачок, І. Мігус, К. Нітченко, Н. Різник, В. Сухецький, О. Тарасенко.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є визначення впливу фінансових компаній на фінансово-економічну безпеку держави, при цьому варто розглянути саме міжнародний досвід для можливості впровадження його в економічну систему України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

На сьогодні помітну роль почали відігравати фінансові компанії, зокрема їх розвиток можна простежити саме на кредитному ринку. За своєю сутністю дані компанії відносяться до парабанківських фінансових посередників. Ці установи ефективно функціонують у тому прошарку фінансового ринку, де комерційні банки не зацікавлені розвиватися. Така перевага допомагає знизити фінансовим компаніям конкуренцію з іншими установами та компаніями, а також дозволяє досягнути збільшення прибутків. Зважаючи на складність цієї тематики, вважаємо доцільним надати дефініції поняттям "фінансова компанія" та "фінансово-економічна безпека".

Відповідно до Положення "Про Державний реєстр фінансових установ" фінансова компанія — це фінан-

Рис. 1. Місце фінансових компаній у системі кредитування України

Джерело: складено автором на основі [4, с. 296].

сова установа, яка надає фінансові послуги, державне регулювання яких відповідно до законодавства віднесено до компетенції Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (далі — Нацкомфінпослуг), та яка не є страховиком, фінансовою установою, яка надає послуги з накопичувального пенсійного забезпечення, фінансовою установою — юридичною особою публічного права, а також кредитною установою, у тому числі кредитною спілкою та ломбардом [8].

Науковці Л Акімова та А. Лисачок вважають, що фінансово-економічна безпека як певний стан захищеності фінансово-економічних інтересів, потенціалу підприємства, комерційної таємниці від фінансово-економічних загроз та створює належні фінансово-економічних умови для його відтворення [1, с. 20].

На думку О. Бондаренко, фінансово-економічна безпека — це результат комплексу складових, орієнто-

ваних на усунення фінансово-економічних загроз функціонування та розвитку підприємства і забезпечення його фінансової стійкості й незалежності, високої конкурентоспроможності технологічного потенціалу, оптимальності та ефективності організаційної структури, правового захисту діяльності, захисту інформаційного середовища, комерційної таємниці, безпеки персоналу, капіталу, майна та комерційних інтересів [2].

Фінансові компанії спеціалізуються на кредитуванні продажу споживчих товарів на виплату, а також надають комерційні кредити (близько 80 % усіх активів). Станом на 31.12.2017 р. у Державному реєстрі фінансових установ було зареєстровано 818 фінансових компаній, що на 9 фінансових компаній більше, аніж в аналогічному періоду 2016 року (809 фінансових компаній) [9].

У своїй діяльності фінансові компанії керуються наступними нормативними та законодавчими актами:

Рис. 2. Види фінансових компаній

Джерело: складено автором на основі [4, с. 296].

Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" [5], Розпорядження "Про затвердження Положення про встановлення обмежень на суміщення діяльності фінансових установ з надання певних видів фінансових послуг" [10] та ін. До державних установ, які виконують функції нагляду та регулювання діяльності на фінансових ринках, а отже, можуть вважатись суб'єктами забезпечення економічної безпеки фінансових установ, належать: Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; Рахункова палата України; Національний банк України; Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків та фінансових послуг; Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку; Державна фіскальна служба України; Державна казначейська служба України; Фонд державного майна України; Антимонопольний комітет України; Державна служба фінансового моніторингу України; інші державні установи [6, с. 90].

Для становлення та ефективного розвитку фінансового ринку необхідно, щоб фінансові установи функціонували активно та дієво. Мінімізувати негативний вплив на фінансово-економічну безпеку держави можна за рахунок використання механізму фінансових послуг. Для прикладу такою послугою може стати метод, який застосовується в страховій сфері та в наданні якого спеціалізуються фінансові установи — хеджування. Збільшення потоку інвестицій та поліпшення інвестиційного клімату можливо при використанні прозорої системи, котра б забезпечувала надходження коштів від інвесторів до реципієнтів. Зокрема варто зазначити, що не лише бізнес-структури мають потребу в інвестиційних ресурсах, але й фінансові інституції також потребують інвестиційних вкладень. Для того, щоб отримати в повній мірі інвестиції, потрібно, щоб був розвинений фондовий ринок, який на сьогодні в Україні лише проходить етап становлення, саме на ньому активними учасниками є фінансові установи. Фінансово-економічна безпека фінансових установ є важливим аспектом в процесі залучення інвестицій на міжнародному ринку капіталів. Зважаючи на важливість даної тематики варто визначити місце фінансових компаній у системі кредитування України (рис. 1).

Вчені, які розглядали дане питання виділять такі види фінансових компаній (рис. 2).

З рисунка 2 ми бачимо, що наявні такі види фінансових компаній:

— Фінансові компанії, що надають спеціалізовані форми кредиту фірмам, купуючи дебіторську заборгованість (суми, що заборговані фірмі) зі знижкою. Таку форму надання кредиту називають факторинг, або факторні операції. Крім факторингу, такі фінансові компанії також спеціалізуються на лізингу устаткування (такого, як комп'ютери, залізничні вагони, реактивні літаки). Вони купують ці капітальні блага і надають їх в оренду фірмам на певну кількість років.

— Фінансові компанії, що надають позики споживачам для купівлі товарів у дрібних торговців чи виробників. Такі фінансові компанії прямо конкурують з банками за надання споживчих позик.

— Фінансові компанії, що надають позики для купівлі окремих товарів, таких як меблі чи побутові при-

лади для ремонту житла, або для рефінансування окремих боргів. Такі фінансові компанії є окремими корпораціями або належать банкам і проводять операції у загальнонаціональному масштабі. Переважно ці компанії надають позики тим споживачам, які не можуть отримати кредит з інших джерел, і призначають вищі процентні ставки [4, с. 296].

Головною проблемою країн світу, щодо регулювання та нагляду за установами, які функціонують в фінансовому секторі було забезпечення незалежності органів, які здійснюють регуляторну політику. Основні зміни простежувались в системах нагляду та регулювання, які в той же час супроводжувались процесом концентрації діяльності наглядових органів. Виходячи з цього значно скоротилась кількість центральних банків і департаментів уряду, що в свою чергу зумовило зростання наглядових органів.

Саме через це у США функціонують фінансові компанії, які мобілізують кошти за допомогою випуску комерційних паперів або акцій чи облігацій і використовують кошти від їх продажу для надання позик споживачам та підприємцям. Фінансові компанії поділяються на два типи: рекламні кредитні компанії — sales finance company (кредитують продаж на виплату товарів довготривалого користування) та комерційні фінансові компанії — commercial finance company (обслуговують систему комерційного кредиту). Ресурсна база фінансових компаній створюється за рахунок розміщення на ринку власних зобов'язань та позик місцевих банків [7, с. 86].

Кредитний сектор Канади є диверсифікованим. До числа його основних учасників входять: депозитні установи, страхові компанії та пенсійні фонди. Депозитні установи Канади представлені такими фінансово-кредитними інституціями: вітчизняні банки, іноземні банки та закордонні філії, трастові компанії, кредитні компанії, асоціації кооперативного кредиту та кооперативні асоціації роздрібною торгівлі [3, с. 227]. За принципом багатьох країн світу фінансово-кредитна інфраструктура Угорщини складається з центрального банку, банківських та небанківських установ [3, с. 458].

Як ми бачимо, грошово-кредитна система вищезазначених країн є розгалуженою, зокрема, що стосується фінансових компаній, то вони чітко виражені та обґрунтовано функціонують лише в США, оскільки в інших країнах присутній мегарегулятор, тобто центральні банки, то це свідчить про недостатню розвиненість небанківських фінансових установ.

Фінансове посередництво в Україні представлене багатьма інституціями, зокрема, страхові компанії, фінансові компанії, ломбарди, кредитні спілки, комерційні банки. При такій їх розгалуженості варто визначити, які фактори системи економічної безпеки фінансових компаній здійснюють позитивний, а які негативний вплив на стан фінансової безпеки України. Варто зазначити, що при високому рівні захищеності фінансових компаній, податкові надходження від їх діяльності сприятимуть поповненню бюджету, а ефективно виконання ними ролі податкових агентів дозволить зміцнити бюджетну безпеку.

На противагу цьому, якщо ці учасники фінансових відносин братимуть участь у махінаціях, приховуватимуть свої прибутки, тим самим не сплачувати податки в

належному розмірі, відмиватимуть кошти, то тим самим вони негативно впливатимуть на дану складову фінансової безпеки. Ефективність, швидкість та надійність грошових розрахунків, цільове інвестування є ознаками високого рівня економічної безпеки фінансових компаній, що водночас здійснює позитивний вплив на грошово-кредитну систему, тим самим забезпечуючи її безпеку. За стабільного розвитку банківського сектору відбуватиметься приплив фінансового капіталу до банківської системи, що в подальшому буде захищати дану систему.

Переведення капіталу в офшори, інфляційні коливання, вилучення капіталу з обороту, банкрутство банків є ознакою низького рівня безпеки суб'єктів фінансових відносин, які в свою чергу становитимуть загрозу банківській та грошово-кредитній підсистемам фінансової безпеки. Якщо економіка країни забезпечена необхідною кількістю валюти, її надійне збереження та розміщення є проявом високого рівня фінансово-економічної безпеки установ, які функціонують на валютному ринку. При наданні якісних страхових послуг рівень страхової безпеки країни зростає, а такі процедури як передача ризиків перестраховикам, страхове шахрайство та ще низка інших негативних дій призведуть до зниження рівня вищенаведеної безпеки.

За наявності в країні високого рівня економічної безпеки фінансових установ, можливим є диверсифікація напрямів використання боргових коштів, що в свою чергу підтримуватиме боргову безпеку країни на належному рівні, але при відсутності сталих та ефективних механізмів призведе до зниження її рівня.

Слід зазначити, що розвиток сектора фінансових компаній у відкритій економіці знаходиться під впливом міжнародного руху капіталів, може сприяти поширенню сфер впливу іноземних фінансових інституцій на місцеві ринки [11]. Існування взаємозв'язку між іноземними інвестиціями у сектори фінансових компаній, НФК і зовнішнім фінансуванням сектора загального державного управління стало характерною тенденцією сучасності, яка викликає певний науковий інтерес. Цей інтерес може бути і чисто прагматичним, якщо інвестиції у сектор фінансових компаній супроводжуються пропорційним зростанням прямих іноземних інвестицій у сектор НФК, тоді може бути застосований цілком конкретний сценарій практичної державної фінансової політики економічного розвитку — політики сприяння іноземним інвестиціям у сектор фінансових компаній. За результатами досліджень широкої статистичної бази фахівці Світового банку [12] висунули гіпотезу про те, що іноземні інвестиції у сектор фінансових компаній є своєрідним фундаментом для зростання інвестицій у реальний сектор, тобто наполягають на існуванні причинності: "фінансова інтеграція → зростання інвестицій у реальний сектор". Розвиток сектора фінансових компаній за таким сценарієм є дискусійним, загрожуючи, зокрема, втратою контролю національної буржуазії за фінансовими потоками. Разом із тим він має і ряд переваг, які полягають у привнесенні сучасних технологій (фінансових інновацій) та нових стандартів відносин (інституційний аспект модернізації). Існують різні форми експансії міжнародного фінансового капіталу у сектори фінансових компаній країн "периферії", які можна умовно поділити на два основні типи:

1. Боргове фінансування: надання кредитів позичальникам із держав із нижчими кредитними рейтингами з відповідно вищим процентом і отримання за рахунок цього ренти у формі премії за ризик. Це може прискорити економічний розвиток країн "периферії" у короткостроковому періоду, розширюючи доступ капіталу з розвинених країн на нові ринки з низькими або солітними обсягами валових заощаджень але великим потенціалом зростання; сприяє підвищенню підприємницької активності, розвитку малого і середнього бізнесу, який не має доступу до ресурсів на фондовій біржі і може покладатися винятково на боргове фінансування активів і особливо на банківський кредит [13].

2. Захоплення іноземним капіталом сектора фінансових компаній країн "периферії" для отримання додаткових доходів за рахунок очікуваного швидкого зростання обсягів залучених фінансових ресурсів і кредиту. Така стратегія дає можливість контролювати увесь цикл кругообігу ресурсів — від кінцевого власника заощаджень до кінцевого отримувача, останнім часом саме вона набуває поширення. До потенційно негативних наслідків експансії такого типу відносять: порушення інтересів місцевих фінансових інститутів, які втрачають свої прибутки і частки на ринку в результаті інтеграції; переведення залучених у країнах "периферії" фінансових ресурсів та прибутків за кордон (так званий ефект "пилососа"). Останній ризик є перебільшенням, враховуючи перенасиченість фінансовими ресурсами ринків розвинених країн. Основний аргумент, який неможливо спростувати — це вищий рівень процентних ставок за кредитами на нових ринках, що робить невигідним виведення фінансових ресурсів та вивезення капіталу з цих ринків до того часу, поки не відбудеться реальна конвергенція ринків і процентні ставки не зближаться [14].

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, фінансові компанії є важливими суб'єктами фінансового ринку. Ефективне функціонування цих установ тобто, їх фінансова стійкість, підвищення ділової репутації, рентабельність призведе до забезпечення фінансово-економічної безпеки країни на належному рівні. Зокрема це можливо за умови, що вони перебуватимуть у стані захищеності від негативного впливу чинників та загроз, котрих з кожним роком стає все більше.

Також слід зазначити, що фінансовий капітал сектора фінансових компаній, не може вважатися фактором економічного розвитку одного порядку із продуктивним і людським капіталом. Разом із тим як механізм трансформації заощаджень у продуктивний капітал він відіграє важливу роль.

Таким чином, використання міжнародного досвіду є позитивним аспектом, але варто пам'ятати про особливості економічної системи України та використовувати його лише вибірково, тобто не стягувати всю систему в повному обсязі, а намагатись пристосувати до сучасних реалій для нашої країни.

Література:

1. Акімова Л. Державне регулювання фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання /Л. Акімова, А. Лисачок // ДП "Видавничий дім "Персонал" № 5 (10). — 2017. — С. 16—28.
2. Бондаренко О. Фінансово-економічна безпека підприємства: теоретичний та практичний аспекти [Електронний ресурс] / О. Бондаренко, В. Сухецький. — Ефективна економіка. — 2014. — № 10 — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3580>
3. Герасимчук З.В. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн: навчальний посібник / З.В. Герасимчук, Н.І. Корецька, Н.С. Різник, В.Л. Галушак. — Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. — 572 с.
4. Дубина М.В. Особливості функціонування фінансових компаній на ринку фінансових послуг України / М.В. Дубина, О.О. Тарасенко, Я.Ю. Горна, К.В. Нітченко // Проблеми і перспективи економіки та управління. — 2015. — №4. — С. 293—301.
5. Закон України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" від 12.07.2001р. №2664-III [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>
6. Зачосова Н.В. Формування системи економічної безпеки фінансових установ: монографія / Н.В. Зачосова. — Черкаси: ПП Чабаненко Ю.А. — 2016. — 375 с.
7. Корецька Н. І. Структура кредитної системи Сполучених Штатів Америки / Н.І. Корецька, Н.С. Різник // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики. — 2011. — Вип. 1 (10). — Ч. 2. — С. 82—88.
8. Положення "Про Державний реєстр фінансових установ" від 28.11.2013 р. №4368 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z2161-13>
9. Публічний звіт про діяльність Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, за 2017 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.nfp.gov.ua/files/ZVIT2017/ZBIT_2017.pdf
10. Розпорядження "Про затвердження Положення про встановлення обмежень на суміщення діяльності фінансових установ з надання певних видів фінансових послуг" від 08.07.2004 р. № 1515 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0933-04>
11. Demircuc-Kunt A., Levine R., Min H. Opening to Foreign Banks: Issues of Stability, Efficiency, and Growth. — 1998. — World Bank, mimeo. — P. 83—105.
12. Clarke G., Cull R., Sanchez S. Foreign Bank Entry: Experience, Implications for Developing Countries [Електронний ресурс] // World Bank Policy Research Paper №2698. — 2001. — Режим доступу: <www.worldbank.org>
13. Giannetti M. Do Better Institutions Mitigate Agency Problems? / Evidence from Corporate Finance Choices // Journal of Financial and Quantitative Analysis. — 2003. — №38. — P. 185—212.
14. Зимовець В.В. Державна фінансова політика економічного розвитку / В.В. Зимовець // НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. — К., 2010. — 356 с.

References:

1. Akimova, L.M. and Lysachok, A. V. (2018), "State regulation of financial and economic safety of subjects of economic activity", Public management : collection, vol. 5 (10), pp.16—28.
2. Bondarenko, O. and V. Suketsky (2014), "Financial and economic security of the enterprise: theoretical and practical aspects", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 10, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3580> (Accessed 25 July 2018).
3. Gerasimchuk, Z.V. Koretska, N.I. Riznik, N.S. and Galushch, V.L. (2015), Hroshovo-kredytni systemy zarubizhnykh krain [Money-credit systems of foreign countries], OLDI-PLUS, Kherson, Ukraine.
4. Dubina, M.V. Tarasenko, A.O. Gorna, J. Yu. and Nitchenko, K. V. "Features of the functioning of financial companies in the financial services market of Ukraine", Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia, vol. 4, pp. 293—301.
5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "On Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> (Accessed 22 July 2018).
6. Zachosova, N.V. (2016), Formuvannia systemy ekonomichnoi bezpeky finansovykh ustanov [Formation of the system of economic security of financial institutions], Cherkasy, Ukraine.
7. Koretskaya, N. I. and Riznik, N.S. (2011), "Structure of the United States Credit System", Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii i praktyky, vol. 1, pp. 82—88.
8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2013), The Regulation "On the State Register of Financial Institutions", available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z2161-13> (Accessed 25 July 2018).
9. The official site National Commission that carries out state regulation in the field of financial services markets (2017), "Public report on the activities of the National Commission that carries out state regulation in the field of financial services markets for 2017", available at: https://www.nfp.gov.ua/files/ZVIT2017/ZBIT_2017.pdf (Accessed 20 July 2018).
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2004), Order "On Approval of the Regulation on the Establishment of Restrictions on the Combination of the Activities of Financial Institutions for the Provision of Certain Types of Financial Services", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0933-04> (Accessed 25 July 2018).
11. Demircuc-Kunt, A. Levine, R. Min, H. (1998), "Opening to Foreign Banks: Issues of Stability, Efficiency, and Growth", World Bank, mimeo, pp. 83—105.
12. The official site The World Bank(2001), "Foreign Bank Entry: Experience, Implications for Developing Countries", available at: www.worldbank.org (Accessed 27 July 2018).
13. Giannetti, M. (2003), "Do Better Institutions Mitigate Agency Problems?", Journal of Financial and Quantitative Analysis, vol. 38, pp. 185—212.
14. Zimovets, V.V. (2010), Derzhavna finansova polityka ekonomichnoho rozvytku [State financial policy of economic development], NAS of Ukraine, Kiev, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 27.07.2018 р.*

УДК 351.82

Муц Луай Файсал,
к. соц. н., Директор центру освітніх послуг для іноземних громадян,
Запорізька державна інженерна академія

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.101

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ У КОНТЕКСТІ МІГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Muts Luai Faisal,
Candidate of Sociological Sciences, Director of the Center for Educational Services
for Foreign Citizens, Zaporizhzhya State Engineering Academy

INCREASING THE QUALITY OF ADMINISTRATIVE SERVICES IN THE CONTEXT OF THE MIGRATION PROCESS

У статті розкрито передумови підвищення якості обслуговування населення, впровадження та розробки уніфікованих стандартів та процедур. Виділено вчених, що досліджували проблематику адміністративно-правового статусу щодо регулювання міграційних процесів. Розкрито діяльність державних органів влади у напрямі інноваційних заходів, які надають змогу громадянам отримувати якісні адміністративні послуги. Висвітлено закордонний досвід надання адміністративних послуг, зокрема країн-членів ЄС. Запропоновано модель компонентів підвищення якості обслуговування населення в межах міграційного процесу щодо вдосконалення якісного обслуговування населення. Розкрито сутність кожного компоненту підвищення якості обслуговування населення в межах міграційного процесу. Сформуовано висновки відносно створених Центрів надання Адміністративних послуг, що є результатом діяльності державних органів влади з пришвидшення та надання якісних послуг громадянам України.

The article outlines the preconditions for improving the quality of service for the population, reflected in the introduction and development of unified standards and procedures. The scholars who studied the problems of the administrative-legal status regarding the regulation of migration processes were selected. The activity of state authorities in the direction of innovative measures that provide the opportunity for citizens to receive high-quality administrative services is disclosed.

It has been established that in recent years, Ukraine has begun to introduce a new system of providing administrative services at the level of local self-government through the Centers of Administrative Services, the purpose of which is to save time and improve the quality of service for consumers of social services, which include migration services. In order to increase the efficiency of the Centers for the Provision of Administrative Services, the following measures were proposed: the introduction of amendments to the current legislation concerning the provision of administrative services in connection with the emergence of new migration issues, the development and adoption of new legislative acts regulating and influencing the modernization of the provision of administrative services in Ukraine, the unification of data for all administrative services provided by the centers for the provision of administrative services for the purpose of their storage in one database data for better monitoring. An important argument of the Centers for the provision of administrative services is the electronization of services, which significantly accelerates and raises the efficiency of providing services to the citizens of the country. But it should be noted that only with the qualitative integration of Ukraine into the standards of the European Union member states regarding administrative electronic services, in future, it will become important to develop the relations that are taking place in the migration processes that are so widespread between the member states of the European Union and Ukraine.

The article examines the foreign experience of providing administrative services, in particular, the member states of the European Union. The model of components of improving the quality of service of the population within the migration process is proposed for improving the quality of service of the population. The essence of each component of improving the quality of service of the population within the migration process is revealed.

*Ключові слова: якість обслуговування, стандарти, процедури, послуги, електронні послуги.
Key words: quality of service, standards, procedures, services, electronic services.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Вдосконалення системи якості обслуговування населення в питаннях трудової, стаціонарної, туристичної міграції має стати кроком вперед для збільшення

довіри населення до органів влади. Основною передумовою підвищення якості обслуговування населення є впровадження та розробка уніфікованих стандартів та процедур, що реалізуються в процесі наданні

послуг населенню. В межах даного питання також можливо визначення системи взаємодії між органами центральної влади та органами місцевого самоврядування, що може забезпечити комплексне вирішення проблемних питань населення в напрямку міграційних процесів в Україні. Надання покращених адміністративних послуг може позитивно вплинути на легальний статус перебування за кордоном громадян України та полегшити процедуру отримання паспортних документів (відкриття центрів ДМС).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематику адміністративно-правового статусу щодо регулювання міграційних процесів висвітлено в наукових роботах таких вчених: О.В. Кузьменка, В.І. Олефіра, Н.П. Тиндик, І.К. Василенка, О.І. Савченка, Г.Г. Москаля, С.І. Браткова тощо. Основні бази організаціїно-правового забезпечення міграційної політики в своїх роботах досліджували вітчизняні вчені — О.М. Джу́жа, І.Б. Березовський, В.О. Іващенко, В.В. Коваленко, В.І. Кривенко, О.В. Кузьменко, В. М. Куц, О.А. Малиновська, А.П. Мозоль, О.В. Надьон, В.О. Новік, К.М. Рудой, А.М. Черняк, С.Б. Чехович, В.І. Шакур, М.О. Шульга та ін. Але визначення основних компонентів підвищення якості обслуговування населення вимагають подальшого дослідження внаслідок зростаючих потреб міграційного процесу.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — визначити основні компоненти підвищення якості обслуговування населення в межах міграційного процесу та сформувати механізм вдосконалення якісного обслуговування населення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Покращення якості надання адміністративних послуг, що обслуговують міграційні процеси, залишаються основними питаннями визначення сучасних підходів та їх вдосконалення в Україні. Важливим чинником є проведення реформ у взаємодії між органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади, що надають адміністративні послуги. Удосконалення послуг в напрямку міграційних процесів спирається на реалізацію функцій через посередництво управлінської діяльності відносно специфічних видів праці.

Вибір нових підходів управлінської діяльності в органах публічної влади, що надають адміністративні послуги, визначається, в першу чергу, на основі змісту та суті завдань, які мають вирішуватися в процесі обслуговування міграційних питань. Основною передумовою удосконалення якості послуг, що займаються обслуговуванням міграційних процесів, виступає подальша реалізація процесу демократизації і раціоналізації та забезпечення на цій основі результативності цих послуг, а також передбачає:

— залучення громадськості до вдосконалення адміністративних процесів, що займаються питаннями міграції;

— послуги, що надаються, є прозорими та відкритими;

— співпраця між всіма секторами влади — виконавча влада, місцеве самоврядування, громадський сектор та бізнес;

— моніторинг та оцінка ефективності адміністративних послуг, що займаються питаннями міграції на основі критеріїв результативності;

— реорганізація структури органів влади, що займаються питаннями міграції в напрямку оптимізації процесів, а також вдосконалення їх за допомогою програмного забезпечення;

— налагодження комунікацій між вертикаллю та горизонталлю влади;

— аналіз наукових досліджень, щодо їх практичного використання.

Законом України "Про адміністративні послуги", було визначено правові засади реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері надання адміністративних послуг, зокрема дані засади також відносяться до надання послуг в напрямку міграційних процесів. Даний закон впливає на регулювання та створення Центрів надання адміністративних послуг (ЦНАП) та висвітлення основних засад щодо їх функціонування, а саме: впровадження ЦНАП до 1 січня 2014 року; порядок надання адміністративних послуг; зобов'язання суб'єктів надання адміністративної послуги; строки надання адміністративних послуг; плата за надання адміністративних послуг (адміністративний збір); організаційне забезпечення надання адміністративних послуг. Кроком до підвищення якості обслуговування населення стало запровадження автоматизованої системи — віртуальний офіс. Інноваційний підхід надає змогу громадянам отримувати якісні адміністративні послуги, економити час та ресурси. Основними перевагами віртуального офісу є: 1) Нові підходи в обслуговуванні громадян, максимальна прозорість та відкритість при розгляді звернень громадян; 2) Електронний документообіг між суб'єктами надання адміністративних послуг та ЦНАПами. 3) Надання електронних сервісів громадянам в процесі отримання адміністративних послуг [1].

Підвищення якості обслуговування населення передбачає вдосконалення роботи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх процес взаємодії між відповідними інформаційними системами, завдяки чому можливо задовольняти запити населення у вирішенні кола питань з міграції. Одним з ефективних типів взаємодії між громадяни та державними органами влади щодо удосконалення адміністративних послуг є інноваційна система електронного уряду (е-урядування). Широке використання система електронного уряду зменшить витрати та підвищить ефективність обслуговування населення. Система, що представляє адміністративні послуги в електронній формі здійснюється на єдиному державному порталі адміністративних послуг. Його основна мета — реалізувати вільний доступ суб'єктів звернення до інформації про наявні адміністративні послуги завдяки мережі Інтернет. Однак Єдиний державний портал, що надає адміністративні послуги, знаходиться в режимі подальшого вдосконалення, особливо в питаннях завантаження та заповнення електронної форми заяв та інших документів [2].

Імплементация електронного урядування, завдяки чому можливо оформляти документи, зокрема при трудовій, освітній туристичній чи стаціонарній міграції повинна враховувати закордонний досвід. Величезний інтерес до надання подібних послуг має місце в США, Великобританії, Швеції, Норвегії, Данії а також Чехії, Латвії, Естонії, Об'єднаних Арабських Еміратах [3]. Однією з головних проблем надання адміністративних послуг в контексті міграційних питань є розпорошеність адміністративних органів, в процесі чого при отриманні документів потрібно відвідувати кілька органів, що за територіальною приналежністю знаходяться на інших територіях. Беручи до уваги закордонний досвід, а саме досвід Європейського Союзу (зокрема ФРН), громадянин, щоб отримати послугу швидко, в межах одного візиту користувався розробленою моделлю єдиного офісу для громадян ("one-stop-shop") [4].

Важливо приділити увагу данному аспекту, "Офіси для громадян" у ФРН задовольняють основні запити громадян (реєстрація місця проживання, реєстрація транспортних засобів, видача посвідчень особи та паспортів тощо). Також, дана програма була впроваджена в Польщі, в межах якої було заплановано у всіх районах воеводства забезпечити мешканців належною якістю послуг та прискоренню адміністративних процедур, створити відділи, де кожен мешканець міста (наприклад, Вршави) може вирішити питання обміну ID-карток, реєстрації транспортного засобу [5]. Закон України "Про адміністративні послуги" визначає, що адміністративні послуги надаються суб'єктами надання через центри надання адміністративних послуг (ЦНАП) і через єдиний державний портал адміністративних послуг (ЄДПАП). Одним із яскравих прикладів Центра надання адміністративних послуг "Прозорий офіс" (Вінниця), Центр надання адміністративних послуг (Івано-Франківськ), Центр обслуговування мешканців (Львів). Також, варто взяти до уваги досвід Канади, що була однією з перших країн у впровадженні програми взаємодії уряду з громадянами за принципом "єдиного вікна" [6].

Було запроваджено координаційний центр з надання послуг громадянам за принципом "єдиного вікна" — "Сервіс Канада", шляхом розміщення потреб, очікувань і пріоритетів громадян і громад у Центр розробки та надання послуг. Основним здобутком підвищення якості обслуговування населення є зміни у відношенні до надання послуг на національному рівні. Досвід однієї з країн СНД — Грузії, що створила Будинок юстиції (House of Justice), яка представляє собою публічну установу, надаючи різні послуги в межах Міністерство юстиції. Отримання послуг у будинку юстиції можливо за принципом "єдиного вікна". Вирішені питання в контексті міграції є важливим кроком у створенні в Грузії Агентства цивільного реєстру, Національного агентства публічного реєстру (НАПР), Національного архіву, Національного бюро виконання, Нотаріальної палати, Законодавчого вісника, Навчального центру юстиції.

Особливістю функціонування центрів надання адміністративних послуг в кожній із закордонних країн є те, що вони є залежними від їх історичного минулого, демократичних цінностей, соціальних та економічних прав громадян і політичної системи та реакції суспільства на

трансформацію державного устрою. На основі вищевикладеного, слід зазначити, що вдосконалення якості надання адміністративних послуг в Україні є одним з пріоритетів управлінської діяльності органів державної влади та органів самоврядування. Використання закордонного досвіду є важливим щодо впровадження єдиного центру надання послуг та реакції суспільства на трансформацію функцій державних органів влади. Широке розгалуження центрів надання адміністративних послуг допоможе зменшити витрати, підвищити довіру громадян до державних службовців.

Подальше удосконалення системи електронних адміністративних послуг забезпечує прозорість з боку службовців та підвищить ефективність обслуговування суб'єктів звернення. Хоча в Україні створюються ЦНАП, але подальша розробка системи організації взаємодії органів влади та громадян залишається низькою та потребує змін. Впровадження центрів надання адміністративних послуг надасть змогу запровадити модель ("one-stop-shop"), для якісного обслуговування населення. На нашу думку, слід вносити певні корективи в Адміністративно-процесуальний кодекс України із відповідною системою організації [2].

Також слід виділити основні напрями, які потрібно вдосконалювати у підходах до якості обслуговування населення державним органам влади та місцевому самоврядування. Наприклад, розміщення ЦНАП є вкрай небажаним в неналежних приміщеннях, які не дозволяють якісно обслуговувати відвідувачів. Одним з недоліків приміщень, які виділяються під ЦНАП, є недостатність площі приміщень, в яких неможливо належно організувати робочі місця та є перешкодою для розширення спектру послуг. Вибір приміщення для ЦНАП має обиратися відповідно концепції "відкритого простору", тобто облаштування робочих місць персоналу у одній великій залі чи кількох великих кімнатах.

Слід приділити увагу відвідувачам з особливими потребами. В цьому напрямі більшість центрів у цій частині обмежуються лише пандусами для входу у приміщення. Наявність гнучких годин, що на практиці означає робочий час у ЦНАП змінюються відповідно загальним вимогам громадян. Запитання щодо діяльності ЦНАП є такими:

1. Виникає питання у відвідувачів відносно розмежування таких висівок як "режим роботи ЦНАП" і "години прийому громадян";
2. Деякі ЦНАП практикують диференційований графік прийому громадян; в такому разі громадяни орієнтуються до окремих годин представника певного структурного підрозділу/органу;
3. Також, одним з негативних факторів роботи ЦНАП є перерви протягом робочого дня або навіть є "дні опрацювання документів" [с. 16—18; 3].

Адміністративні послуги, що обслуговують міграційні процеси, мають наступні ознаки:

1. Адміністративна послуга надається за запитом фізичної або юридичної особи.
2. Надання адміністративних послуг пов'язане із забезпеченням юридично значущих умов для реалізації прав конкретної приватної особи.
3. Адміністративні послуги надаються виключно владними установами які мають право надавати адміністративні послуги.

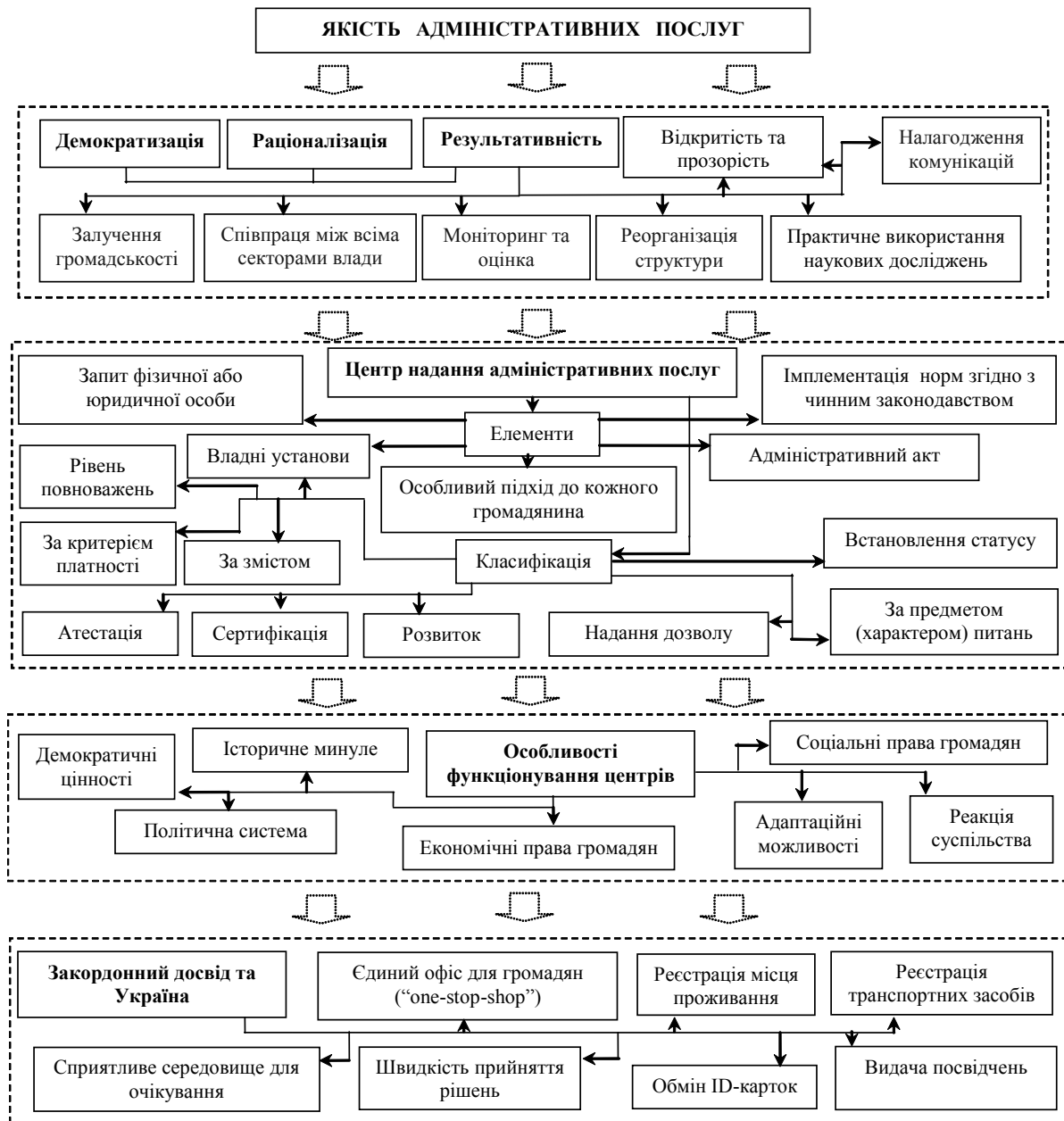

Рис. 1. Схема компонентів підвищення якості обслуговування населення в межах міграційного процесу

4. Право на одержання особою конкретної адміністративної послуги, тобто адаптація під потреби кожного громадянина в межах визначених чинним законодавством.

5. Результатом адміністративної послуги є адміністративний акт — рішення або юридична дія органу влади, якими задовольняється звернення особи [6]. Також адміністративні послуги, що надаються громадянам відносно питання міграційного процесу, можна класифікувати наступним чином: за рівнем повноважень щодо надання адміністративних послуг і видом правового регулювання процедури; за критерієм платності: платні та безплатні послуги; за змістом: реєстрація, надання дозволу (ліцензії), сертифікація, атестація, верифікація, нострифікація, легалізація, встановлення статусу тощо; за предметом (характером) питань: підприємницькі (господарські), соціальні, земельні, будівельно-комунальні послуги тощо [7].

Згідно з представленою на рисунку 1 схемі компонентів підвищення якості обслуговування населення в межах міграційного процесу було визначено Центри надання адміністративних послуг, як одні з головних напрямів покращення надання адміністративних послуг населенню. В основу чого мають входити компоненти — раціоналізація, демократичність та результативність. В свою чергу, основними елементами результативності є залучення громадськості, налагодження стосунків між усіма секторами державних органів влади, моніторинг та оцінка дії Центрів надання адміністративних послуг, реорганізація структур якщо є можливим покращити надання публічних послуг внаслідок відсутності Центрів надання адміністративних послуг, практичне використання наукових досліджень, налагодження комунікацій між громадськістю, державними органами влади та приватними підприємствами, в даному контексті закордонними підприєм-

ствами, для отримання певних адміністративних послуг пересічному громадянину.

Найбільш актуальним вектором розвитку Центрів надання адміністративних послуг є запровадження найбільш сприятливого середовища для надання послуг пересічним громадянам, наявність різних адміністративних послуг по відношенню до ID-карток, видача різних посвідчень за принципом "єдиного вікна", реєстрація транспортних засобів, реєстрація місця проживання, використання закордонного досвіду — Єдиний офіс для громадян ("one-stop-shop").

ВИСНОВОК

За останні роки в Україні почали впроваджувати нову систему надання адміністративних послуг на рівні місцевого самоврядування та мають назву Центри надання адміністративних послуг, метою яких є надання максимальної кількості адміністративних послуг, варто зауважити, що до даних видів послуг також відносяться міграційні послуги. Для підвищення ефективності Центрів надання адміністративних послуг мають бути здійснені наступні заходи: внесення поправок чинного законодавства, що стосуються надання адміністративних послуг у зв'язку з виникненням нових міграційних питань, внесення нових законних актів, що регулюють та впливають на модернізацію сфери надання адміністративних послуг в Україні, уніфікація даних відносно всіх адміністративних послуг, що надаються центрами надання адміністративних послуг з метою їх зберігання в одній базі даних для кращого моніторингу. Також вагомим аргументом Центрів надання адміністративних послуг є електронізація послуг, що пришвидшують та підвищують ефективність надання послуг громадянам країни. Але варто зауважити, лише за умови якісного інтегрування України до стандартів країн-членів Європейського Союзу відносно адміністративних електронних послуг набудуть вагомості в подальшому розвитку відносин міграційних процесах, що є так поширеними між країнами-членами ЄС та Україною.

Література:

1. Калинець Н.І. Вдосконалення механізму надання адміністративних послуг у контексті взаємодії органів публічної влади з громадою / Н.І. Калинець // Ефективність державного управління. — 2015. — Вип. 43. — С. 211—219. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2015_43_28
2. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного порталу адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 січня 2013 р. № 13 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/13-2013-%D0%BF>
3. Коліушко І.Б., Демкова М.С. Електронне урядування — шлях до ефективності та прозорості державного управління / <http://www.kmu.gov.ua>
4. Підбірка матеріалів щодо досвіду ФРН здійснено професором Дітером Шиманке (експертом ГТЦ). Матеріал підрозділу складено на основі даних моніторингу, здійсненого Муніципальним центром адміністративного менеджменту (KGSt) у 2006 році, відповідних матеріалів презентації Андри Штальмайєр (Andra Stallmeyer) та матеріалів, зібраних під час навчального

візиту до ФРН восени 2009 року. Матеріал додатково було опрацьовано експертами ЦППР Валентиною Стоян та Віктором Тимошуком.

5. Витяг з матеріалу, підготовленого експертом ЦППР Олексієм Курінним. — Режим доступу: http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/1544/1/centry_nadannia_poslug_2011.pdf

6. Про адміністративні послуги: Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5203-VI. — Режим доступу: www.zakon4.rada.gov.ua

7. Коліушко І. Управлінські (адміністративні) послуги — новела адміністративного права / І. Коліушко // Центр політико-правових реформ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pravo.org.ua>

8. Коліушко І. Управлінські послуги — новий інститут адміністративного права / І. Коліушко, В. Тимошук // Право України. — 2001. — № 5. — С. 30—34.

References:

1. Kalynets', N.I. (2015), "Improvement of the mechanism for the provision of administrative services in the context of the interaction of public authorities with the community", *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnia*, vol. 43, pp. 211—219.
2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), Resolution "On Approval of the Procedure for the Administration of the Unified State Portal for Administrative Services", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/13-2013-%D0%BF> (Accessed 15 Sept 2018).
3. Koliushko, I.B. Demkova, M.S. (2004), "Electronic Governance — The Way to Efficiency and Transparency of Public Administration", available at: <http://www.kmu.gov.ua> (Accessed 15 Sept 2018).
4. Stoyan, V. and Tymoshchuk, V. (2011), "A selection of materials on the experience of the Federal Republic of Germany was carried out by Professor Dieter Shimanke (GTZ expert). The material of the unit is based on data from the monitoring carried out by the Municipal Management Center (KGSt) in 2006, relevant materials from the presentation by Andra Stallmeyer and materials gathered during a study visit to Germany in autumn 2009. The material was further elaborated by the experts of the CPRP Valentina Stoyan and Viktor Tymoshchuk", available at: http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/1544/1/centry_nadannia_poslug_2011.pdf (Accessed 15 Sept 2018).
5. Kurinnyj, O. (2011), "A sample of the material prepared by the expert CPRP", available at: http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/1544/1/centry_nadannia_poslug_2011.pdf (Accessed 15 Sept 2018).
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), The Law of Ukraine "About administrative services", available at: www.zakon4.rada.gov.ua (Accessed 15 Sept 2018).
7. Koliushko, I. (2001), "Management (administrative) services - the latest administrative law", *Tsentr polityko-pravovykh reform*, available at: <http://pravo.org.ua> (Accessed 15 Sept 2018).
8. Koliushko, I. (2001), "Management services — a new institute of administrative law", *Pravo Ukrainy*, vol. 5, pp. 30—34.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2018 р.

О. П. Євсюков,
к. псих. н., докторант Навчально-науково-виробничого центру,
Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.106

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ ДЕРЖАВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

O. Yevsyukov,
PhD in psychology, doctoral candidate of the Educational-scientific-production Centre,
National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

THE WAYS OF IMPROVEMENT OF PROCESSES OF STATE ENSURING OF THE SOCIAL AND ECONOMIC SECURITY

У статті виокремлено шляхи удосконалення процесів державного забезпечення соціально-економічної безпеки. Виділено загрози соціальній безпеці в державі: породжені недоліками та помилками в політиці та діях державних і політичних лідерів, владних інститутів; пов'язані з національними протиріччями, конфліктами інтересів центру та регіонів; ті, що виникли внаслідок діяльності держави, політичних партій і рухів, їхніх лідерів, та ведуть до підриву стабільності суспільства і державного устрою; обумовлені політичним екстремізмом і тероризмом; викликані порушенням законних прав, свобод й інтересів особистості; пов'язані з загостренням криміногенної ситуації у суспільстві; загроза здоров'ю населення країни в результаті недосконалості системи охорони здоров'я і медичного обслуговування та екологічного неблагополуччя; пов'язані з деградацією навколишнього середовища і життєдіяльності населення; різка кількісна й якісна зміна демографічної ситуації в країні, окремому регіоні, етносі. Сформульовано принципи формування та впровадження демографічної політики України на перспективу: комплексність, пріоритетна концентрація, своєчасне реагування на тенденції демографічного характеру протягом поточного періоду, облік особливостей демографічного розвитку на регіональному рівні, підтримка взаємодії органів державної влади з суспільними інститутами. Запропоновано механізми підтримки соціальної безпеки в Україні. Підкреслено, що зазначені механізми повинні бути у першу чергу орієнтовані на впровадження соціальних програм для визначених категорій населення.

Problem setting. Social security can threaten the phenomena and processes which lead to sharp and high-quality changes in society, dangerous deformations which, in turn, can lead to serious social consequences for the personality, social groups and institutes. Accordingly, the above stated causes relevance of the research subject.

Recent research and publication analysis. The features of formation and introduction of the social policy were investigated by numerous scientists.

However processes of ensuring of the social security in the country at the nation-wide level still demand an additional research.

Paper objective. The purpose of article is allocation of the ways of improvement of processes of state ensuring of the social and economic security.

Paper main body. The ways of improvement of processes of state ensuring of the social and economic security are allocated in the article.

In particular, the threats for the social security in the state are allocated. The prospect principles of formation and introduction of population policy on prospect formulated. The mechanisms of maintenance of the social security in Ukraine are offered.

Conclusions of the research.

The following threats for the social security in the state are allocated: ones, generated by shortcomings and mistakes of policy and actions of the state and political leaders and governmental institutes; ones, connected with national contradictions and conflicts of interests of the center and regions; ones that have arisen from activity of the state, political parties and movements which lead to society and political system blasting; ones, caused by political extremism and terrorism; ones, caused by violation of legitimate rights, freedoms and interests of the personality; ones, connected with aggravation of society criminogenic situation; threat to health of the country population as a result of imperfection of the health care system, medical care and ecological trouble; ones, connected with degradation of the environment and population activity; sharp quantitative and high-quality change of demographic situation in the country, certain region, ethnos. The following prospect principles of formation and introduction of population policy on prospect formulated: complexity, priority

concentration, timely response to tendencies of demographic character during the current period, accounting of the demographic development features at the regional level, support of interaction of public authorities with public institutes. The mechanisms of maintenance of the social security in Ukraine are offered. It is emphasized that the specified mechanisms first of all have to be focused on introduction of social programs for the certain population categories.

*Ключові слова: держава, загрози, соціально-економічна безпека, демографічна політика, механізми.
Key words: state, threats, social and economic security, population policy, mechanisms.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Соціальна безпека може загрозувати явищам і процесам, які приводять до різких і якісних змін у суспільстві, небезпечних деформацій, що, у свою чергу, можуть призвести до тяжких соціальних наслідків для особистості, соціальних груп та інститутів. Відповідно, вищезазначене обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Особливості формування та впровадження соціальної політики досліджувалися багатьма вченими, зокрема, такими: В. Куценко [2], В. Скуратівський [3], В. Тертичка [4].

Однак процеси забезпечення соціальної безпеки в країні на загальнодержавному рівні все ще потребують додаткового дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є виокремлення шляхів удосконалення процесів державного забезпечення соціально-економічної безпеки.

Для досягнення поставленої мети ставляться та вирішуються такі завдання:

- виділити загрози соціальній безпеці в державі;
- сформулювати принципи принципів формування та впровадження демографічної політики України на перспективу;
- запропонувати механізми підтримки соціальної безпеки в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У сучасній Україні соціальна безпека може бути забезпечена лише цілеспрямованою на її досягнення політикою та діями держави і суспільства. Для цього необхідні сприятливі соціально-економічні умови, в тому числі:

- економічне зростання;
- забезпечення зайнятості населення;
- подолання демографічної кризи;
- забезпечення доступу різних прошарків населення до систем освіти, охорони здоров'я, інститутів соціальної захисту, культурних цінностей;
- створення дієвої системи безпеки особистості, охорони майна громадян [2; 3].

Серед загроз соціальної безпеки можна виділити такі групи:

- загрози, породжені недоліками та помилками в політиці та діях державних і політичних лідерів, владних інститутів. Це рішення, що суперечать Конституції, законам, адміністративним нормам і ведуть до несприятливих соціальних наслідків і внаслідок цього — конфліктів;

- загрози, пов'язані з національними протиріччями, конфліктами інтересів центру та регіонів, порушенням прав, свобод і законних інтересів громадян будь-якої національності, міжконфесійних і міжнаціональних конфліктів, що виникли внаслідок провокування цих конфліктів;

- загрози, що виникли внаслідок діяльності держави, політичних партій і рухів, їхніх лідерів, та ведуть до підризу стабільності суспільства і державного устрою, соціальних конфліктів або інших форм соціальної нестабільності;

- загрози, обумовлені політичним екстремізмом і тероризмом, внаслідок чого виникають матеріальні, моральні, соціально-психологічні збитки населенню, окремим його групам, особистостям;

- загрози, викликані порушенням законних прав, свобод й інтересів особистості та недієздатністю їх захисту (порушення права на життя, працю, освіту, житло, охорону здоров'я, свободу пересування, забезпечену старість тощо);

- загрози, пов'язані з загостренням криміногенної ситуації у суспільстві, ростом злочинності, порушенням законності в діяльності правоохоронних органів і державних структур;

- загроза здоров'ю населення країни в результаті недосконалості системи охорони здоров'я та медичного обслуговування, екологічного неблагополуччя й особливо внаслідок екологічних проблем, масового поширення хронічних й інфекційних захворювань, наркоманії й алкоголізму, інших соціальних захворювань;

- загрози, що пов'язані з деградацією навколишнього середовища і життєдіяльності населення, та порушують механізми відтворення людини та соціуму;

- загрози різкої кількісної й якісної зміни демографічної ситуації в країні, окремому регіоні, етносі [3; 4].

При цьому слід звернути увагу на те, що соціальна трансформація є одним з найважливіших індикаторів соціальної безпеки. Нестійкість соціальної структури суспільства, процеси її деградації, відсутність збалансування інтересів окремих соціальних груп, узурпація влади та власності окремими групами, пренебрегація умовами відтворення деяких соціальних груп можуть призвести до соціальних потрясінь суспільства та держави. Одним із ключових напрямів забезпечення соціальної безпеки є дієва демографічна політика.

Серед принципів формування та впровадження демографічної політики України на період до 2025 року слід виділити такі:

- використання принципу комплексності у вирішенні завдань демографічного характеру — заходи в зазначеній сфері повинні містити взаємопов'язані напрямки демографічного розвитку (смертності, народжуваності та міграції);

— пріоритетна концентрація — обрання ключових питань у межах кожного з напрямків демографічного розвитку та використання дієвих механізмів їх вирішення;

— забезпечення своєчасного реагування на тенденції демографічного характеру протягом поточного періоду;

— ведення обліку особливостей демографічного розвитку на регіональному рівні та використання диференційованого підходу до формування та впровадження демографічних регіональних програм;

— підтримка взаємодії органів державної влади з суспільними інститутами;

— координація дій законодавчих та виконавчих органів державної влади на державному, регіональному та муніципальному рівнях [1; 4].

При цьому серед ключових завдань демографічної політики України на період до 2025 року слід відзначити такі:

— зменшення рівня смертності від причин зовнішнього походження, переважно у працездатному віці;

— зниження рівня смертності матерів і немовлят, посилення репродуктивного здоров'я населення, підтримка здоров'я дітей та підлітків;

— підтримка та підвищення рівня здоров'я населення, збільшення тривалості фази активного життя, формування сприятливих умов та забезпечення мотивуючих чинників для ведення здорового способу життя, суттєве зниження рівня захворюваності соціально небезпечними хворобами, підвищення якості життя хворих (зокрема, хворих на хронічні захворювання й інвалідів);

— збільшення показника народжуваності;

— укріплення сімейного інституту;

— залучення мігрантів відповідно до потреб забезпечення соціально-економічної безпеки у контексті підтримки необхідного демографічного стану в країні [1; 2].

Зокрема серед механізмів рішення завдання щодо скорочення рівня смертності населення необхідно виділити такі, що мають бути орієнтовані на:

— зниження рівня смертності від серцево-судинних захворювань через формування комплексної системи профілактики факторів ризику та проведення ранньої діагностики з застосуванням сучасних медичних технологій;

— підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення закладів охорони здоров'я;

— зниження рівня смертності та травматизму як наслідку пригод дорожньо-транспортного походження через підвищення якості дорожньої інфраструктури, забезпечення дисципліни на дорогах;

— зниження рівня смертності та травматизму як наслідку нещасних випадків у межах виробництва та професійних захворювань;

— зниження рівня смертності як наслідку самогубств через активізацію роботи профілактичного характеру з громадянами, що входять до відповідних груп ризику;

— зниження рівня смертності як наслідку захворювань онкологічного походження через впровадження відповідних профілактичних програм;

— зниження рівня смертності як наслідку ВІЛ / СНІДу та туберкульозу через модернізацію профілактично-лікувальних програм щодо вказаних захворювань;

— впровадження спеціальних програм для населення похилого віку.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, у результаті проведення даного дослідження було отримано такі результати.

1. Виділено загрози соціальній безпеці в державі: породжені недоліками та помилками в політиці та діях державних і політичних лідерів, владних інститутів; пов'язані з національними протиріччями, конфліктами інтересів центру та регіонів; ті, що виникли внаслідок діяльності держави, політичних партій і рухів, їхніх лідерів, та ведуть до підриву стабільності суспільства і державного устрою; обумовлені політичним екстремізмом і тероризмом; викликані порушенням законних прав, свобод й інтересів особистості; пов'язані з загостренням криміногенної ситуації у суспільстві; загроза здоров'ю населення країни в результаті недосконалості системи охорони здоров'я і медичного обслуговування та екологічного неблагополуччя; пов'язані з деградацією навколишнього середовища і життєдіяльності населення; різка кількісна й якісна зміна демографічної ситуації в країні, окремому регіоні, етносі.

2. Сформульовано принципи формування та впровадження демографічної політики України на перспективу: комплексність, пріоритетна концентрація, своєчасне реагування на тенденції демографічного характеру протягом поточного періоду, облік особливостей демографічного розвитку на регіональному рівні, підтримка взаємодії органів державної влади з суспільними інститутами.

3. Запропоновано механізми підтримки соціальної безпеки в Україні. Підкреслено, що зазначені механізми повинні бути у першу чергу орієнтовані на впровадження соціальних програм для визначених категорій населення.

Література:

1. Воротін В.Є. Державне управління регіональним розвитком України: монографія / В.Є. Воротін, Я.А. Жаліл; за заг. ред. В.Є. Воротіна. — К.: Вид-во НІСД, 2010. — 288 с.

2. Куценко В.І. Соціальна безпека в контексті сталого розвитку / В.І. Куценко, В.П. Удовиченко. — Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2011. — 656 с.

3. Скуратівський В.А. Соціальна політика: навч. посіб. / В.А. Скуратівський, О.М. Палій, Е.М. Лібанова. — К.: Вид-во УАДУ, 2003. — 365 с.

4. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні / В. Тертичка. — К.: Основи, 2002. — 750 с.

References:

1. Vorotin, V. Ye. (2010), Derzhavne upravlinnya rehional'nym rozvytkom Ukrayiny [State regulation by regional development of Ukraine], Vyd-vo NISD, Kyiv, Ukraine.

2. Kucenko, V. I. (2011), Social'na bezpeka v konteksti stalogo rozvy'tku [Social security in the context of sustainable development], Vy'davecz' Lozovy'j, Chernigiv, Ukraine.

3. Skurativ's'ky'j, V. A. (2003), Social'na polity'ka [Social policy], Vy'd-vo UADU, Kyiv, Ukraine.

4. Terty'chka, V. (2002), Derzhavna polity'ka: analiz ta zdijsnennya v Ukrayini [State policy: analysis and realization in Ukraine], Osnovy', Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 03.10.2018 р.

УДК 35.08

*І. А. Сазонець,
д. е. н., професор, завідувач кафедри державного управління, документознавства
та інформаційної діяльності, Національний університет водного господарства
та природокористування, м. Рівне*

*І. Я. Зима,
к. мед. наук, головний лікар комунального закладу
"Рівненська обласна клінічна лікарня", м. Рівне*

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.109

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ

*I. Sazonets,
Doctors of Economics, Head of the Department of Public Administration, Documentation and Information Activities,
National University of Water and Environmental Engineering, city of Rivne
I. Zyma,
PhD in Medical scienc, Chief Physician of the Municipal Institution
"Rivne Regional Clinical Hospital", city of Rivne*

INVESTIGATION OF THE PROBLEM OF TRANSFORMATION OF THE STATE SYSTEM OF HEALTH CARE AND ACTIVITIES OF SOCIAL INSTITUTIONS

У статті проаналізовано напрями сучасних досліджень вітчизняних науковців, що стосуються проблеми трансформації державної системи охорони здоров'я. Виявлено вплив на цю трансформацію діяльності соціальних інститутів. Проаналізовано наукові дослідження в сфері управління соціально-розвитком та наукові дослідження в сфері реформування системи охорони здоров'я. Визначено, що система державного управління охороною здоров'я не працює ізольовано від інших ланок механізму управління соціальними процесами. Одним з головних інструментів забезпечення здоров'я населення на теперішній час в усьому світі стає цілісна система інститутів. Вони сформувались та функціонують у різних сферах суспільного життя. Інститути одночасно працюють на покращення здоров'я населення, збільшення тривалості життя, рухової активності.

Визначено, що інститути — сукупність установ, які відповідають соціальній структурі суспільства, то можна зазначити, що ця ознака притаманна формальним інститутам і як всі формальні інститути, інститути сфери охорони здоров'я у своїй формальній сутності відстають від стрімкого розвитку суспільних відносин.

Визначено, що інститути — сукупність соціальних норм і культурних зразків, які визначають сталі форми соціальної поведінки і дії, то можна відзначити, що ця ознака є притаманною для неформальних інститутів. У системі охорони здоров'я наявним є значний вплив нових соціальних норм та культурних зразків, які приходять до нас разом з процесами європейської інтеграції та все більшої відкритості нашого суспільства.

Визначено, що інститути — це система поведінки.

The article analyzes the directions of modern researches of domestic scientists concerning the problem of transformation of the state system of health care. The influence on this transformation of activity of social institutes is revealed. The scientific researches in the field of social development management and scientific researches in the sphere of reforming the health care system are analyzed. It is determined that the public health management system does not work in isolation from other parts of the mechanism of management of social processes. One of the main tools for ensuring public health is to date a holistic system of institutions around the world. They have been formed and function in various spheres of public life. Institutes work at the same time to improve the health of the population, increase the life expectancy, motor activity.

It is determined that institutes are a set of institutions that are in line with the social structure of society, it can be noted that this attribute is inherent in formal institutions, and as all formal institutes, institutions of health care in their formal essence lag behind the rapid development of social relations.

It is determined that institutes — a set of social norms and cultural patterns that determine the forms of social behavior and behavior, it can be noted that this feature is inherent in informal institutions. The

health system has a significant impact on the new social norms and cultural patterns that come to us together with the processes of European integration and the increasing openness of our society.

It is determined that institutions are a system of behavior. To relate both to formal and informal institutions. Formally, new rules and regulations restricting smoking in public cities, drinking alcoholic beverages are introduced. In private corporations, internal regulations encourage healthy lifestyles, social packages include payment for health-improving procedures, and medical services. At the same time, these actions are informal. In the absence of regulated opportunities for reception of services of recreational, health, medical character, people independently spend their own time, physically, do not smoke, consume less alcohol at their own expense.

The article defines and compares the authors' own researches on the transformation of the medical sector, the problems of transformation identified by the Verkhovna Rada and the problems identified by leading scientists in the field of public administration of the health care system.

Ключові слова: науковці, дослідження, трансформація, соціальні, інститути, здоров'я, проблеми, Україна.

Key words: scholars, research, transformation, social, institutes, health, problems, Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні реформи в економічному, соціальному житті країни зумовлюють докорінну переорієнтацію суспільства на вирішення поточних прав людини. Розвиток людини, її матеріальне благополуччя, духовне і фізичне здоров'я стають головною метою опікування держави та суспільства. Людиноцентрична модель розвитку сучасного українського суспільства та держави є різновекторною. Одним з головних векторів такої моделі є розвиток соціальної сфери, її переформатування та набуття дієвості у відповідності до нових ринкових механізмів господарювання. Особливо це стосується сфери охорони здоров'я.

Управління системою охорони здоров'я є складною багатоаспектною задачею вирішення якої можливо тільки при об'єднанні зусиль державної центральної влади, місцевих органів державного управління, міжнародних організацій, інститутів громадянського суспільства, спеціалізованих вищих навчальних закладів. Після закінчення реформування система охорони здоров'я повинна залишатися не менш дієвою ніж сьогодні за масштабами надання медичних послуг, але більш якісною, орієнтованою на сучасні медичні технології, обладнання, високу якість підготовки спеціалістів.

Не зважаючи на велику кількість наукових досліджень, наукових та методичних у сфері медицини та охорони здоров'я, наукових досліджень саме з питань розвитку державної соціальної системи управління охороною здоров'я не велика кількість. Сучасні фахівці з різних галузей знань по-різному аналізують процеси управління в медичній сфері. Ці питання досліджують фахівці з медицини, соціальних наук, економічних наук, державного управління. Специфіка системи охорони здоров'я, високий рівень спеціальних знань, які потребуються для розуміння інноваційних процесів в цій сфері спонукає до подальшого дослідження цих процесів, що мають носити більш комплексний, синтезований, мультидисциплінарний характер.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняні науковці приділяли значну увагу вирішенню проблем, що стоять на шляху соціального розвитку

країни. Основні напрями наукових досліджень за цією тематикою подано в таблицях цієї статті, як і аналіз досліджень науковців у галузі управління системою охорони здоров'я в Україні.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження проблем формування державних механізмів та виявлення впливу новітніх інструментів впливу соціальних інститутів на систему охорони здоров'я.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Вирішення проблеми трансформації системи державного управління охороною здоров'я є одним з ключових аспектів сучасної моделі трансформації суспільного життя в Україні. Вирішення цих нагальних питань не можливо уявити без комплексного, послідовного аналізу трансформації всієї системи соціального забезпечення. Оскільки система охорони здоров'я не існує ізольовано, а спирається на такі важливі складові, як загальний добробут населення, можливості для відпочинку та оздоровлення, можливість займатися фізичною культурою та спортом та ін., необхідно розглядати систему соціального забезпечення, соціальну сферу як основу для забезпечення здоров'я нації.

У таблиці 1 консолідовано матеріал, який визначає напрями наукових досліджень в сфері управління соціальним розвитком. Слід зазначити, що ряд науковців досліджує питання, що пов'язані з державним управлінням соціальним розвитком. До таких науковців слід віднести Алейнікову О.В., Жовнірчика Я.Ф., Залужну А.Є., Сиченко В.В., Шарого В.І. Ці вчені досліджували такі питання як: соціальний розвиток в умовах реформування адміністративних систем, державне регулювання розвитку соціальних процесів, економіки регіонів та міжрегіональних економічних зв'язків: теорія, методологія, механізми, методологічні підходи до системи державного управління системою освіти як складовою частиною управління соціальною сферою, особливості реалізації органами місцевого самоврядування державної соціальної політики в умовах трансформації українського суспільства, управління соціальним розвитком шляхом посилення культурологічної складової вищої

Таблиця 1. Наукові дослідження в сфері управління соціальним розвитком

№	Автори	Зміст наукової концепції
1.	Амоша О.І.	Соціальний розвиток трудових колективів підприємств, регіонів з високим рівнем техногенного навантаження та розвитком промисловості
2.	Алейнікова О.В.	Соціальний розвиток в умовах реформування адміністративних систем
3.	Безтелесна Л.І.	Соціальний концепт суспільних та економічних процесів національного розвитку
4.	Жиглей І.В.	Вдосконалення системи обліку соціальних процесів як складова частина корпоративної соціальної відповідальності та соціалізації суспільства
5.	Жовнірчик Я.Ф.	Державне регулювання розвитку соціальних процесів, економіки регіонів та міжрегіональних економічних зв'язків: теорія, методологія, механізми
6.	Залужна А.С.	Управління соціальним розвитком шляхом посилення культурологічної складової вищої освіти, управління соціально-культурною сферою та процесами виховання в сфері культури
7.	Сазонець І.Л.	Корпоративна соціальна відповідальність, Глобальний договір ООН, Цілі тисячоліття та їх реалізація в Україні
8.	Сазонець О.М.	Діяльність міжнародних організацій в управлінні людським розвитком та вдосконаленні соціальних процесів, порівняльна характеристика систем оплати праці в країнах світу
9.	Сиченко В.В.	Методологічні підходи до системи державного управління системою освіти як складовою частиною управління соціальною сферою
10.	Шарий В.І.	Особливості реалізації органами місцевого самоврядування державної соціальної політики в умовах трансформації українського суспільства
11.	Якімчук А.Ю.	Соціальні процеси як складова частина сталого розвитку
12.	Ястремська О.М.	Розвиток системи соціального інвестування, соціальні програми корпорацій, підвищення якості трудового життя

Джерело: складено автором.

освіти, управління соціально-культурною сферою та процесами виховання в сфері культури.

Сазонець І.Л., Сазонець О.М. аналізували соціальні процеси в країні з точки зору імплементації міжнародних норм, правил, підходів та діяльності міжнародних організацій, зокрема вони висвітлювали такі питання як: корпоративна соціальна відповідальність, Глобальний договір ООН, цілі тисячоліття та їх реалізація в Україні, діяльність міжнародних організацій в управлінні людським розвитком та вдосконаленні соціальних процесів, порівняльна характеристика систем оплати праці в країнах світу.

Інші вчені сконцентрувались на проблемах соціально-економічного характеру, що більше притаманні для України. До таких вчених слід віднести Амошу О.І., Безтелесну Л.І., Жиглей І.В., Якімчук А.Ю., Ястремську О.М. Ці науковці досліджували такі питання: соціальний розвиток трудових колективів підприємств, регіонів з високим рівнем техногенного навантаження та розвитком промисловості, соціальний концепт суспільних та економічних процесів національного розвитку, вдосконалення системи обліку соціальних процесів як складова частина корпоративної соціальної відповідальності та соціалізації суспільства, соціальні процеси як складова частина сталого розвитку, розвиток системи соціального інвестування, соціальні програми корпорацій, підвищення якості трудового життя.

Система державного управління охороною здоров'я не працює ізольовано від інших ланок механізму управління соціальними процесами. Одним з головних інструментів забезпечення здоров'я населення на теперішній час в усьому світі стає цілісна система інститутів, що сформувались та функціонують в різних сферах су-

спільного життя, але й одночасно працюють на покращення здоров'я населення, збільшення тривалості життя, рухової активності, збільшення тривалості активності життя. Сучасна наука визначає соціальний інститут (від лат. institutum — заклад, установа, устрій) як сталий механізм самоорганізації спільного соціального життя людей, орган управління ними. Також соціальний інститут — це форма організації і засіб здійснення спільної діяльності людей, що забезпечує стабільне функціонування суспільних відносин.

У соціології соціальний інститут розглядається так:

1) певну сукупність установ, які відповідають соціальній структурі суспільства;

2) сукупність соціальних норм і культурних зразків, які визначають сталі форми соціальної поведінки і дії;

3) систему поведінки відповідно до цих норм.

Якщо розглядати першу ознаку — сукупність установ, які відповідають соціальній структурі суспільства, то можна зазначити, що ця ознака притаманна формальним інститутам і як усі формальні інститути, інститути сфери охоро-

ни здоров'я у своїй формальній сутності відстають від стрімкого розвитку суспільних відносин. Особливо це сьогодні відбувається в Україні. Реформування соціальної структури суспільства довгий час не відображалось на структурі державної системи охорони здоров'я. Поява нових класів, соціальних груп, які потребували різних підходів у медичному забезпеченні не приводила до адекватної трансформації системи. Медична реформа, що проводиться сьогодні приводить до відповідності вимоги суспільства та систему державного управління охороною здоров'я.

Якщо розглядати другу ознаку — сукупність соціальних норм і культурних зразків, які визначають сталі форми соціальної поведінки і дії, то можна відзначити, що ця ознака є притаманною для неформальних інститутів. У системі охорони здоров'я ми можемо побачити значний вплив нових соціальних норм та культурних зразків, які приходять до нас разом з процесами європейської інтеграції та все більшої відкритості нашого суспільства. Населення України, особливо молодь все більше звільняється від шкідливих звичок, ставить за мету здоровий спосіб життя, заняття фізичною культурою та спортом не зважаючи на недостатній рівень матеріального населення та можливості отримати відповідні послуги на платній основі.

Третя ознака — система поведінки. Ця ознака може відноситись як до формальних, так і до неформальних інститутів. Формально вводяться нові норми та правила, що обмежують тютюнопаління в громадських містах, розпиття алкогольних напоїв. У приватних корпораціях внутрішніми регламентами заохочується здоровий спосіб життя, соціальні пакети містять в собі оплату процедур оздоровчого характеру, медичних послуг. Водночас ці

дії є неформальними. Не маючи регламентованих можливостей для отримання послуг рекреаційного, оздоровчого, медичного характеру люди самостійно у вільний час за власний кошт займаються фізичною культурою, не палять, менше споживають алкоголю.

Сучасний етап розвитку системи охорони здоров'я досліджувався визначеним колом науковців, яке не є досить широким, у зв'язку зі специфікою об'єкта управління, дослідження якого потребують одночасно професійних знань в сфері економіки, фінансів, державного управління та медичної системи. До науковців, що розглядали питання за цим профілем слід визначити таких (таблиця 2).

До науковців, що аналізували проблеми вдосконалення механізму державного управління системою охорони здоров'я слід віднести Білинську М.М., Домбровську С.М., Сазонця І.Л., Саричева В.І. Це коло науковців аналізувало такі проблеми як: державне управління реформуванням системи охорони здоров'я в Україні, розвиток системи медичних послуг як складової соціальної безпеки та оптимальний рівень соціального розвитку для макро-, мезо— і мікрорегіонів України, механізми державного управління та концепція розвитку санаторно-курортних закладів в Україні, організація та розвиток системи оздоровлення, рекреації, туристичної діяльності, застосування засобів фізичної реабілітації у вирішенні проблем людського розвитку.

Окремі проблеми, що пов'язані з функціонуванням системи охорони здоров'я на національному рівні досліджували Волянський П.Б., Іванов Ю.Б., Карамішев Д.Ф., Куценко В.І. Результатом їх досліджень стало вирішення питань, що стосуються комплексного аналізу потреби в медичному захисті населення від наслідків надзвичайних ситуацій, особливостей фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я в Україні, державних механізмів регулювання ресурсного забезпечення системи охорони здоров'я в економічній моделі розподілу фінансів, системи управління медициною, що орієнтується на інвестиції в здоров'я, як важливого чинника інноваційної стратегії держави.

Більш прикладні дослідження в сфері охорони здоров'я, що стосувалися безпосередньо лікувальних закладів проводили такі вчені: Ляховченко Л.А., Марова С.Ф., Сафонов Ю.М. Результатом їх досліджень стало вирішення наступних питань: питання фінансового забезпечення закладів охорони здоров'я: теорія та практика, теоретичне осмислення сутності та особливостей медичної послуги та визначення медичної послуги як товару медичного ринку, перспективні напрями удосконалення механізмів регулювання закладами охорони здоров'я.

Останнім часом оприлюднюється значна кількість офіційних матеріалів, які стосуються модернізації системи охорони здоров'я. Зокрема, офіційний веб-сайт Міністерства охорони здоров'я повідомив про оприлюднення проекту Закону України "Про затвердження Загальнодержавної програми "Здоров'я — 2020: український вимір"[1].

На думку Пітюлича М.І., проект спрямовано на:

— профілактику неінфекційних захворювань та формування усвідомленого та відповідального ставлення населення до власного здоров'я та особистої безпеки населення України, скорочення нерівності, проведен-

Таблиця 2. Наукові дослідження в сфері реформування системи охорони здоров'я

№	Автори	Зміст наукової концепції
1.	Білинська М.М.	Державне управління реформуванням системи охорони здоров'я в Україні
2.	Волянський П.Б.	Комплексний аналіз потреби в медичному захисті населення від наслідків надзвичайних ситуацій
3.	Домбровська С.М.	Розвиток системи медичних послуг як складової соціальної безпеки та оптимальний рівень соціального розвитку для макро-, мезо- і мікрорегіонів України
4.	Іванов Ю.Б.	Особливості фінансового забезпечення сфери охорони здоров'я в Україні
5.	Карамішев Д.Ф.	Державні механізми регулювання ресурсного забезпечення системи охорони здоров'я в економічній моделі розподілу фінансів
6.	Куценко В.І.	Система управління медициною, що орієнтується на інвестиції в здоров'я, як важливий чинник інноваційної стратегії держави
7.	Ляховченко Л.А.	Актуальні питання фінансового забезпечення закладів охорони здоров'я: теорія та практика
8.	Марова С.Ф.	Теоретичне осмислення сутності та особливостей медичної послуги та визначення медичної послуги як товару медичного ринку
9.	Сазонець І.Л.	Механізми державного управління та концепція розвитку санаторно-курортних закладів в Україні
10.	Саричев В.І.	Організація та розвиток системи оздоровлення, рекреації, туристичної діяльності, застосування засобів фізичної реабілітації у вирішенні проблем людського розвитку
11.	Сафонов Ю.М.	Перспективні напрями удосконалення механізмів регулювання закладами охорони здоров'я

Джерело: складено автором.

ня заходів спрямованих на зниження основного тягаря хвороб, посилення потенціалу системи охорони здоров'я;

— формування між секторального підходу для підвищення ефективності заходів з їх профілактики та формування здорового способу життя;

— оптимізацію організації та фінансування системи охорони здоров'я в межах виконання Загальнодержавної програми "Здоров'я — 2020: український вимір" [5].

Останній пункт є дуже важливим, тому що не зважаючи на велику соціальну значущість сфери охорони здоров'я рівень оплати праці в ній є найнижчий серед всіх видів діяльності в Україні.

Низький рівень заробітної плати в галузі охорони здоров'я не є її єдиною проблемою. Так, Носулич Т.М. виокремлює такі проблеми:

відсутність єдиної послідовної науково-обґрунтованої стратегії реформування галузі, домінування ситуативного підходу до управління;

безсистемність і стихійність упровадження платних послуг у державних і комунальних закладах з охорони здоров'я;

низька ефективність механізмів контролю за цільовим використанням бюджетних і програмних коштів, а також позабюджетних надходжень, недосконалість системи підзвітності на всіх рівнях управління

недостатнє поширення практики співробітництва з неурядовими організаціями й іншими зацікавленими структурами за межами системи охорони здоров'я;

низька ефективність надання населенню якісної безкоштовної допомоги для відновлення і підтримки здоров'я в короткі терміни;

необхідність здійснення структурних перетворень в системі охорони здоров'я для збільшення обсягу і поліпшення якості медичної профілактики і допомоги;

необхідність поліпшення первинної медичної допомоги та лікарського забезпечення;

необхідність підвищення ефективності використання ресурсів в охороні здоров'я;

недостатня участь населення у вирішенні питань охорони здоров'я;

необхідність підвищення рівня кваліфікації медичних працівників (вдосконалення системи підготовки, перепідготовки, сертифікації, соціальний захист працівників охорони здоров'я від професійних ризиків) [2].

На основі аналізу проблем, що запропоновані Носулич Т.М., необхідно дійти висновку, що їх можна підрозділити на три групи:

1) проблеми організаційного характеру, які необхідно вирішувати шляхом планового проведення реформ в цій галузі;

2) проблеми фінансового характеру, які мають об'єктивну основу — недостатній соціально-економічний рівень розвитку країни на сучасному етапі;

3. недостатнє інституційне забезпечення процесу, яке не орієнтується на кращі іноземні зразки і на співпрацю з власним населенням.

На парламентських слуханнях щодо ситуації в медицині та визначення напрямів медичної реформи були відзначені такі проблеми інституційного характеру, що заважають створенню якісної системи охорони здоров'я в Україні:

складна економічна ситуація у державі, що пов'язана з наслідками світової фінансово-економічної кризи;

низький порівняно з розвинутими країнами Європи рівень добробуту населення;

значне поширення серед українців шкідливих звичок та відсутність в українському суспільстві культу здорового способу життя;

складна екологічна ситуація;

низька якість медичного обслуговування та нерівність громадян у доступі до послуг охорони здоров'я;

застаріла, неефективна модель фінансування системи охорони здоров'я, системи надання медичних послуг та хронічний фінансовий дефіцит у галузі [3].

ВИСНОВКИ

Таким чином, вітчизняними науковцями визначено основні проблеми у сфері охорони здоров'я:

1. Несприйняття медичної реформи населенням та лікарями, оскільки немає чіткого розуміння що відбувається та які зміни відбудуться в подальшому.

2. Велика вартість медичних послуг та неможливість у людей оплатити за послугу відразу. Купівельна спроможність населення знижується останніми роками. Значна доля доходів сімей спрямовується на погашення комунальних платежів та на продукти харчування.

3. Низька якість медичних послуг. У системі офіційно безкоштовної медицини, яка розрахована на масове

споживання неможливо забезпечити високу якість медичних послуг.

4. Брак кваліфікованих медичних кадрів.

5. Проблеми доступу до служб медичної допомоги, особливо в сільській місцевості.

6. Недостатньо серйозне ставлення до профілактики захворювань як з боку населення, так і державної влади.

7. Демографічне старіння населення.

8. Брак фінансових ресурсів на розвиток медицини.

9. Екологічні проблеми.

10. Економічна криза.

Література:

1. Закон України "Про затвердження Загальнодержавної програми "Здоров'я — 2020: український вимір". Електронний ресурс. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3748&skl=8

2. Носулич Т.М. Наукові підходи до вивчення системи охорони здоров'я з позицій сталого розвитку / Т.М. Носулич // Сталий розвиток економіки. — 2013. — № 4. — С. 195—201.

3. Проект рекомендацій парламентських слухань на тему: Сучасний стан, шляхи та перспективи реформи у сфері охорони здоров'я [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.apteka.ua/article/235648>

4. Представництво Всесвітньої організації охорони здоров'я [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/org-in-ukraine/460>

5. Пітюлич М.І. Соціальні нормативи і стандарти охорони здоров'я України [Електронний ресурс] / М.І. Пітюлич // Ефективна економіка [Електронне наукове фахове видання ДДДАЕУ]. — 2015. — № 3. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2013), The Law of Ukraine "On approval of the National Program "Health - 2020: Ukrainian Dimension", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=3748&skl=8 (Accessed 20 Oct 2018).

2. Nosulych, T.M. (2013), "Scientific approaches to studying the health system from the standpoint of sustainable development", *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 4, pp. 195—201.

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2013), "Draft recommendations of the parliamentary hearings on the current state, ways and perspectives of health care reform", available at: <https://www.apteka.ua/article/235648> (Accessed 20 Oct 2018).

4. Representation of the World Health Organization (WHO) in Ukraine (2018), available at: <https://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/org-in-ukraine/460> (Accessed 20 Oct 2018).

5. Pitiulych, M.I. (2015), "Social norms and standards of public health of Ukraine", *Efektivna ekonomika*, vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 20 Oct 2018).

Стаття надійшла до редакції 30.10.2018 р.

*О. В. Марценюк-Розарьонова,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький національний аграрний університет*

*О. О. Кошульнікова,
магістр, кафедра фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький національний аграрний університет*

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.114

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНОЗЕМНИХ БАНКІВ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

O. Martsenyuk-Rozaronova,
Candidate of economic sciences, associate professor of department of finances, banking and insurance,
Vinnytsia national agrarian University

O. Koshulnikova,
Master, department of finances, banking and insurance, Vinnytsia national agrarian University

ANALYSIS OF THE TRENDS FOR THE FUNCTIONING OF FOREIGN BANKS ON THE NATIONAL MARKET OF BANKING SERVICES OF UKRAINE

У статті обґрунтовано, що наявність в економіці будь-якої країни значних обсягів іноземного капіталу є ознакою економічної стабільності, високого рівня довіри інвесторів до законодавчої і виконавчої влади. Досліджено присутність іноземного капіталу в банківському секторі України в контексті з'ясування його впливу на стабільність фінансової системи держави в довгостроковій перспективі. Охарактеризовано банківська система України та досліджено сутність іноземного капіталу і його вплив на банківську систему в цілому; визначено джерела формування іноземного капіталу в Україні.

Наявність банків з іноземним капіталом у банківській системі України відповідає інтересам розвитку національної фінансової системи, сприяє залученню іноземних інвестицій і розширенню ресурсної бази соціально-економічного розвитку. Одночасно існують достатньо серйозні фінансові й економічні ризики, вирішення яких, має підпорядковуватися стратегічним цілям соціально-економічного розвитку, підвищенню національної конкурентоспроможності, рівня економічної безпеки, зміцненню грошово-кредитної системи України.

Визначено переваги та недоліки впливу іноземного капіталу на банківську систему України, а також запропоновано рекомендації щодо присутності банків з іноземним капіталом.

The article substantiates that the presence in the economy of any country of significant volumes of foreign capital is a sign of economic stability, a high level of investor confidence in the legislative and executive power. The presence of foreign capital in the banking sector of Ukraine in the context of elucidating its impact on the stability of the financial system of the state in the long run is explored. The banking system of Ukraine is characterized and the essence of foreign capital and its influence on the banking system as a whole are researched; certain sources of foreign capital formation in Ukraine.

The presence of banks with foreign capital in the banking system of Ukraine meets the interests of the development of the national financial system, promotes the attraction of foreign investments

and the expansion of the resource base of socio-economic development. At the same time, there are sufficiently serious financial and economic risks, the solution of which should be subject to the strategic goals of socio-economic development, increase of national competitiveness, level of economic security, strengthening of the monetary system of Ukraine.

Banks as financial intermediaries provide balancing of the interests of business entities and small investors with counterparts who are looking for free investment resources in the financial market of the country. In these circumstances, the role of banks is increased from the mobilization of free resources and their provision to other market participants who experience a temporary need for them. Favorable investment climate in the country depends on the growth of resource potential of banks, the integration of the banking system into the global community and the withdrawal of the economy from the crisis. Therefore, the problem of attracting foreign capital to the banking system of Ukraine to increase the level of sufficiency of the resource potential is very relevant for the study.

The advantages and disadvantages of the influence of foreign capital on the banking system of Ukraine are determined, as well as recommendations on the presence of banks with foreign capital.

Ключові слова: іноземний капітал, банківська система, банки з іноземним капіталом, ринок банківських послуг, фінансовий ринок.

Key words: foreign capital, banking system, banks with foreign capital, banking market, financial market.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процеси глобалізації світової економіки не оминають банківську систему України. Іноземний капітал відіграє все значніше місце в банківській системі України. Отже, актуальним є питання щодо впливу банків з іноземним капіталом, філій та представництв іноземних банків на конкурентоспроможність національної банківської системи, стійкість фінансової системи країни в цілому. Залучення іноземних коштів дозволяє збільшувати загальну суму фінансових ресурсів та рівень капіталізації банківської системи, сприяє залученню іноземних інвестицій та розширенню ресурсної бази для подальшого соціально-економічного розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні та практичні аспекти залучення іноземного капіталу до банківської системи знайшли своє відображення в економічній літературі. Зокрема дослідженню проблем і перспективам розвитку банківської системи та доцільності залучення іноземного капіталу присвячені роботи таких вітчизняних та зарубіжних учених: Дзюблюк О. [1], Ігошева О.В.[2], Міщенко В. [3], Шевцова М.Ю. [6] та інші.

У роботах зазначених авторів розкрито та обґрунтовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення існуючої практики залучення іноземного капіталу в Україну; розроблено концепції вдосконалення механізму функціонування іноземних банків на національному ринку банківських послуг.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Потрібно зазначити, що банківська система України в період експансії іноземного капіталу зазнала істотних змін. Це відобразилося у пришвидшеному рості банківських активів, капіталу, кредитів і депозитів, а також спаді, викликаному порушенням фінансової сталості світової економічної системи.

Серед основних факторів, що сприяли значній активізації діяльності банків з іноземним капіталом в Україні, можна виділити такі: позитивні структурні зрушення у вітчизняній економіці; високі темпи інфляції; активне зростання попиту на банківські послуги з боку населення; розширення зовнішньоекономічних зв'язків українських підприємств; можливість отримання високих прибутків [1].

На сьогоднішній день відсутня єдина вірна думка щодо визначення поняття "банк з іноземним капіталом". Відповідно до українського законодавства, це банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному іноземному інвестору, становить не менше 10 %. У міжнародній практиці найбільш поширеною є думка про те, що іноземний банк — це банк, 50 % і більше капіталу якого належить прямим іноземним інвесторам. Вплив іноземного капіталу на національну банківську систему неоднозначний, тому виділяють як позитивні, так і негативні сторони такої присутності. Приплив іноземного капіталу регламентується такими нормативними документами, як закони України "Про банки і банківську діяльність" [5].

На початку 2008 року налічувалось 47 банків з іноземним капіталом, із них 17 з 100-відсотковим іноземним капіталом. Проте незважаючи на достатньо велику прибутковість іноземних вкладень в банківському секторі спостерігається відтік банків з іноземним капіталом. Станом на 01.01.2018 року кількість діючих банків з іноземним капіталом становить 38, з них 18 банків — зі 100% іноземним капіталом (табл. 1).

Період з січня 2009 р. до березня 2018 р. на ринку надання банківських послуг можна спостерігати суттєве зменшення кількості комерційних банків. Відповідно до офіційних статистичних даних Національного банку України (далі — НБУ), на початку 2009 р. в Україні діяло 184 банки, станом на 01 січня 2018 року — лише 82.

Таке стрімке скорочення учасників ринку зумовлене, передусім, такими основними причинами:

Таблиця 1. Аналіз динаміки кількості комерційних банків в Україні з 2008 по 2018 рр.

Період	Кількість діючих банків	З них з іноземним капіталом	У тому числі зі 100% іноземним капіталом
01.01.2008 р.	175	47	17
01.01.2009 р.	184	53	17
01.01.2010 р.	182	51	18
01.01.2011 р.	176	55	20
01.01.2012 р.	176	53	22
01.01.2013 р.	176	53	22
01.01.2014 р.	180	49	19
01.01.2015 р.	163	51	19
01.01.2016 р.	117	41	17
01.01.2017 р.	96	38	17
01.01.2018 р.	82	38	18

Джерело: [4].

- вихід з України значної кількості іноземних транснаціональних банківських груп;
- агресія Російської Федерації проти України;
- проведення НБУ комплексу заходів щодо виведення з ринку неплатоспроможних банків.

На жаль, за останні роки на території України згорнули свою господарську діяльність чимало транснаціональних банківських груп: німецький Commerzbank, австрійські Erste Bank та Volksbank, шведський Swedbank, французький Societe Generale, чеський Home Credit та італійський UniCredit Bank.

Окремою категорією гравців на вітчизняному ринку є російські транснаціональні банківські групи. Після початку агресії Російської Федерації проти України та введення санкцій сьогодні їх не можна назвати повною мірою конкурентоспроможними у порівнянні з іншими гравцями ринку.

Основною причиною, яка зумовлює привабливість для іноземних інвесторів вітчизняного ринку банківських послуг є перспектива отримання надприбутків від високих процентних ставок по кредитах. Висока залежність вітчизняної фінансової системи від світового банківського сектора робить країну чутливою до коливань валютних курсів і викликає додаткові ризики в разі швидкого відтоку іноземного капіталу.

Внаслідок складного переплетення політичних та економічних факторів система організації регулювання іноземного банківського капіталу в різних країнах, що обумовлює різні варіанти обмежень та заходів, що застосовують іноземні країни з метою ефективного ведення банківської діяльності.

В Україні доцільно використовувати змішану модель регулювання іноземного банківського капіталу, в основі якої лежить ризик-орієнтоване регулювання та нагляд, яке дає змогу врахувати специфіку іноземних банків не лише на етапі входження на ринок, а й у період функціонування.

Національний банк України повинен чітко регулювати притік іноземного банківського капіталу, використовуючи відповідні інструменти регулювання.

Рівень ризикованості для економіки країни, де є частка іноземного капіталу у банківській системі чи рівень вигод від поетапного здійснення цього процесу залежатиме насамперед від чіткої позиції країни щодо допустимого рівня іноземного капіталу у банківській системі, його якості, цілей вливання та походження, прийнятої політики захисту національних інтересів. Ризик присутності іноземного капіталу у банківській системі країни пов'язаний із невизначеністю наслідків впли-

Таблиця 2. ТОП-20 найбільш прибуткових українських банків за 2017 рік

№ з.п.	Банк	Загальний прибуток за 2017 р., тис. грн	Загальний прибуток за 2016 р., тис. грн	Приріст, %
1	Райффайзен Аваль **	4 468 581	3 820 644	▲16,95
2	УкрСиббанк **	1 467 441	-993 968	▲(47,63)
3	Crédit Agricole **	1 109 501	807 786	▲37,35
4	Сітібанк **	1 008 440	1 437 499	▼-29,84
5	Укрексімбанк *	929 406	-1 011 106	▲(-8,08)
6	ОТП Банк **	917 651	962 010	▼-4,61
7	ПУМБ	785 827	367 011	▲114,11
8	Альфа-Банк **	654 723	-4 094 773	▲(-84,01)
9	Укргазбанк *	623 791	293 681	▲112,40
10	Ощадбанк *	558 523	468 169	▲19,29
11	ПроКредит **	487 258	300 648	▲62,06
12	Кредобанк **	402 180	263 676	▲52,52
13	А-Банк	298 106	118 407	▲151,76
14	ING **	200 181	791 103	▼-74,69
15	Таскомбанк	153 159	5 764	▲2557,16
16	Кредит Європа **	151 873	60 726	▲150,09
17	Деля Банк **	139 072	53 340	▲160,72
18	Сбербанк **	132 448	-2 817 967	▲(-95,29)
19	VS Bank	121 530	63 605	▲91,06
20	Авангард	100 290	48 561	▲106,52
	Усіх банків в Україні (прибуткових та збиткових)	-24 360 148	-158 481 503	▲(-84,62)

Примітки:

* Банки з державною часткою власності.

** Банки іноземних банківських груп.

Джерело: [4].

ву іноземного капіталу на рівень функціонування банківської системи та розвиток економіки країни, де знаходиться іноземний капітал.

У таблиці 2 перераховано 20 найбільш прибуткових українських банків за 2017 рік.

Проаналізовано прибутки/збитки цих банків за попередній 2016 рік та їх приріст у 2017 році в порівнянні з 2016 роком (при обчисленні приросту між збитками та прибутком в дужках вказане відсоткове відношення між їх номінальними числами).

Серед можливостей присутності іноземного капіталу, передусім для розвитку банківської системи України, можна виділити такі:

— наповнення вітчизняного валютного ринку ресурсами та зменшення залежності від внутрішньої обмеженості валютних коштів;

— незначне здешевлення вартості валютних ресурсів за умов стабільного валютного курсу та відсутності ажіотажного попиту на іноземну валюту;

— розширення можливостей щодо ефективного розміщення капіталу та масштабів проектного фінансування і прямих іноземних інвестицій;

— встановлення та розширення відносин між національними та іноземними банками, що сприятиме здійсненню швидкого та якісного валютного обслуговування власних і клієнтських інтересів;

— розширення доступу до міжнародних валютних ринків та ринків капіталів [3].

Діяльність іноземних банків у період економічного зростання сприяла підвищенню капіталізації банківської системи України, нарощуванню темпів кредитування, розширенню асортименту, поліпшенню якості банківських послуг. Основні конкурентні переваги групи цих банків над іншими вітчизняними банківськими установами полягають у високому рівні зовнішньої підтримки, а саме можливості швидкого доступу до необхідних ресурсів материнських груп.

Водночас іноземні банки не виправдали очікувань щодо зниження відсоткових ставок, підвищення прибутковості, оскільки діяли передусім у власних комерційних інтересах, спрямованих на отримання достатнього чистого процентного доходу, кредитну експансію, оптимізацію оподаткування. Зростання частки іноземного капіталу підвищує ризик залежного розвитку [6].

Під час кризи іноземні банки забезпечили фінансову стійкість банківської системи України завдяки збереженню внутрішньо-корпоративного припливу дефіцитних капітальних і кредитних коштів. Значного впливу капіталу з банківської системи України за кордон не було. З огляду на незначні масштаби вітчизняної банківської системи, закріплення контролю над перспективним ринком для материнських банків було вигіднішим.

ВИСНОВКИ

На сьогоднішній день відсутня єдина думка щодо впливу іноземного капіталу в банківській системі країни, та зокрема в Україні. До позитивних факторів впливу на національну економіку можна віднести: розширення ресурсної бази, підвищення рівня капіталізації банківської системи, впровадження між-

народного досвіду ведення банківської справи та здійснення міжнародних фінансових операцій, підвищення конкуренції на ринку банківських послуг та здешевлення їхньої вартості, формуванню конкурентоспроможної та фінансово стійкої банківської системи, підвищення ефективності банківської діяльності країни та ін.

До негативних факторів впливу відносять: загрози для економічної безпеки країни, загострення міжбанківської конкуренції та посилення тиску на вітчизняні банки, посилення нестабільності на національних фінансових ринках, фінансові й економічні ризики швидкого зростання частки іноземного банківського капіталу та ін.

Література:

1. Дзюблюк О. Іноземний капітал у банківській системі України: вплив на розвиток валютного ринку та діяльність банків / О. Дзюблюк, О. Владимир // Вісник НБУ. — 2014. — № 5. — С. 26—33.

2. Ігошева О.В. Іноземні інвестиції у банківський сектор України та механізм їх допуску / О.В. Ігошева // Ефективна економіка [Електронний ресурс] / <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2058>

3. Міщенко В., Набок Р. Роль іноземного капіталу в банківському секторі України // Вісник Національного банку. — № 10. — 2015. — С. 47—58.

4. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>

5. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III (із змінами і доповненнями)

6. Шевцова М.Ю. Ринок банківських послуг: динаміка розвитку та сегментації [Електронний ресурс] / М.Ю. Шевцова, Ю.О. Солодовник. — Режим доступу: <http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/201152/149155.pdf>

References:

1. Dziubliuk, O. and Vladymyr, O. (2014), "Foreign capital in the banking system of Ukraine: the impact on the foreign exchange market and banking activities", Visnyk NBU, vol. 5, pp. 26—33.

2. Ighosheva, O. V. (2013), "Foreign investment in the banking sector divide in Ukraine and the mechanism of their admission", available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2058> (Accessed 06 October 2018).

3. Mishchenko, V. and Nabok, R. (2015), "Role of foreign capital in the banking sector of Ukraine", Visnyk NBU, vol. 10, pp. 47—58.

4. Official site of the National Bank of Ukraine (2018), available at: <http://www.bank.gov.ua> (Accessed 05 October 2018).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), The Law of Ukraine "About banks and banking", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (Accessed 01 October 2018).

6. Shevtsova, M.Yu. (2015), "Market of banking services: dynamics of development and segmentation", available at: <http://www.vestnikdnu.com.ua/archive/201152/149155.pdf> (Accessed 01 October 2018).

Стаття надійшла до редакції 03.10.2018 р.

О. З. Хома,
аспірант, Міжрегіональна академія управління персоналом

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.118

ФОРМУВАННЯ ОСНОВ І МЕХАНІЗМІВ ДОСЯГНЕННЯ ІНТЕГРАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ І РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

О. Нома,
postgraduate, Interregional Academy of Personnel Management

FORMATION OF BASES AND MECHANISMS FOR AIMS OF INTEGRATION OF THE MARKET
OF LABOR AND MARKET OF EDUCATIONAL SERVICES AT THE REGIONAL LEVEL

Визначено, що пріоритетними напрямками державної політики в сфері регулювання ринку праці є: вдосконалення законодавства України в галузі сприяння зайнятості населення; вдосконалення системи моніторингу та прогнозування ситуації на ринку праці; забезпечення збалансованості професійної освіти та попиту на робочу силу; розвиток регіональних ринків праці і підвищення територіальної мобільності робочої сили; розвиток кадрового потенціалу; оптимізація залучення іноземної робочої сили; стимулювання економічної активності населення; підвищення якості робочих місць.

Розглянуто напрями реалізації державної політики зайнятості: вдосконалення системи моніторингу та прогнозування ситуації на ринку праці; забезпечення збалансованості професійної освіти та попиту на робочу силу; розвиток регіональних ринків праці і підвищення територіальної мобільності робочої сили.

Запропоновано заходи державної політики в сфері розвитку та модернізації системи освіти, які повинні виходити з подолання дисбалансу ринку праці та ринку освітніх послуг: перегляд спеціальностей для бюджетних місць, щоб всі випускники були затребувані ринком після завершення навчання; адаптація системи освіти всіх рівнів: початкового, середнього та вищого до вимог виробництва, що передбачає, в першу чергу, адаптацію стандартів профосвіти до вимог економіки; підвищення самостійності освітніх установ у розробці навчальних програм.

The priorities of the state policy in the sphere of labor market regulation are as follows: improvement of the legislation of Ukraine in the field of promoting employment of the population; improvement of the system of monitoring and forecasting of the situation in the labor market; ensuring the balance of vocational education and labor demand; developing regional labor markets; and improving the territorial mobility of the worker. forces; development of human resources; optimization of attraction of foreign labor; stimulating economic activity of the population; improving the quality of workplaces.

Areas of implementation of the state employment policy are considered: improvement of the system of monitoring and forecasting of the situation in the labor market, ensuring a balance between vocational education and labor demand, the development of regional labor markets, and increasing the territorial mobility of the workforce.

Proposed measures of the state policy in the field of development and modernization of the education system, which should be based on overcoming the imbalance of the labor market and the market of educational services: a review of specialties for budget places, so that all graduates are

sought after by the market after graduation; Adaptation of the education system of all levels: primary, secondary and higher to production requirements, which envisages, first of all, the adaptation of the standards of professional education to the requirements of the economy; increasing the autonomy of educational institutions in developing curricula.

Ключові слова: державна політика, регулювання ринку праці, зайнятість населення, робоча сила, регіональні ринки праці, територіальна мобільність робочої сили, кадровий потенціал, модернізація системи освіти.

Key words: state policy, labor market regulation, employment, labor force, regional labor markets, territorial labor mobility, human resources capacity, modernization of education system.

ВСТУП

В Україні створено тільки освітні стандарти і розгорнулася робота з напрацювання професійних стандартів. Але в умовах нашої країни ще важливо вищевказані стандарти доповнити нормативами фінансування підготовки різних професій, особливо затребуваних в економіці.

У свою чергу, Про затвердження Програми сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року, виходила з необхідності модернізації механізмів реалізації державної політики зайнятості на ринку праці і використанні інноваційних методів державного регулювання в сфері зайнятості населення.

Пріоритетними напрямками державної політики в сфері регулювання ринку праці є:

- вдосконалення законодавства України в галузі сприяння зайнятості населення;
 - вдосконалення системи моніторингу та прогнозування ситуації на ринку праці;
 - забезпечення збалансованості професійної освіти та попиту на робочу силу;
 - розвиток регіональних ринків праці і підвищення територіальної мобільності робочої сили;
 - розвиток кадрового потенціалу;
 - оптимізація залучення іноземної робочої сили;
- стимулювання економічної активності населення;
- підвищення якості робочих місць [1].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми інтеграції ринків праці і ринку освітніх послуг викликають значний інтерес серед економістів, педагогів, як науковців, так і практиків. Зокрема В.І. Куценко розглядає розвиток вищої та післядипломної освіти з врахуванням ринкових умов, Г.В. Федоров акцентує увагу на доцільності застосування маркетингу в управлінській діяльності керівника навчального закладу, Л.І. Цимбал досліджує особливості механізмів формування ціни на освітні послуги, російські вчені — Т.П. Євсєєнко, С.Л. Зарецькая, С.Г. Сенніков — досліджують вплив різних факторів, в т.ч. конкуренції на розвиток ринку освітніх послуг. Разом з тим у науковій літературі приділено недостатньо уваги виявленню особливостей формування основ і механізмів досягнення інтеграції ринків праці і ринку освітніх послуг, що і зумовило вибір напряму дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є огляд, аналіз та формування основ і механізмів досягнення інтеграції ринків праці і ринку освітніх послуг на регіональному рівні.

РЕЗУЛЬТАТИ

З точки зору формування основ і механізмів досягнення інтеграції ринків праці і ринку освітніх послуг мають принципове значення наступні напрямки реалізації державної політики зайнятості:

- вдосконалення системи моніторингу та прогнозування ситуації на ринку праці;
- забезпечення збалансованості професійної освіти та попиту на робочу силу;
- розвиток регіональних ринків праці і підвищення територіальної мобільності робочої сили [2, с. 37].

За першим напрямком передбачається поліпшення роботи з проведення моніторингу ситуації на ринку праці, що означає наступне:

- на основі результатів моніторингу ситуації на ринку праці передбачається розробка на національному рівні і на рівні регіонів України прогнозів попиту і пропозиції робочої сили на ринку праці в рамках професійно-кваліфікаційних груп, видів економічної діяльності, а також укрупнених груп спеціальностей відповідно до Класифікація спеціальностей за освітою;

— з урахуванням прогнозів попиту і пропозиції робочої сили на ринку праці передбачається здійснювати планування заходів по реалізації державної політики в сфері регулювання ринку праці, включаючи заходи по підвищенню територіальної мобільності трудових ресурсів країни і залученню іноземних працівників, уточненню стратегій і планів розвитку професійної освіти, розробку програм професійної орієнтації населення;

— на основі моніторингу ситуації на ринку праці передбачається формування і ведення реєстрів одержувачів державних послуг в сфері зайнятості населення, що включають відомості про громадян і роботодавців, які звернулися в державну службу зайнятості населення (далі органи служби зайнятості).

— другий напрямок передбачає здійснення наступних заходів по досягненню збалансованості професійної освіти та попиту на робочу силу:

— перегляд напрямків і рівнів професійної підготовки робітничих кадрів та фахівців з урахуванням прогнозу попиту і пропозиції робочої сили на ринку праці із забезпеченням відповідності структури професійної

освіти потребам ринку праці. Органам виконавчої влади регіонів України необхідно зосередити увагу на підготовці робітничих кадрів за загальногалузевим професій, потреба в яких не може бути задоволена за рахунок наявних трудових ресурсів. Розвиток системи початкової професійної освіти передбачається орієнтувати на вирішення цього завдання;

— розробка відповідно до потреб роботодавців професійних стандартів за рівнями професійної освіти, введення яких сприятиме забезпеченню взаємозв'язку ринку праці та професійної освіти, визначення якісних характеристик запиту (замовлення) роботодавців на підготовку робітничих кадрів та фахівців;

— створення умов рівного доступу громадян до галузевих і професійних ринків праці і підвищенню правової захищеності працівників при проведенні атестації;

— розробка цільових програм професійної орієнтації молоді, сприяють формуванню структури попиту населення на послуги професійної освіти відповідно до потреб ринку;

— організація в 2010—2017 роках інформаційно-пропагандистських кампаній з підвищення престижу робітничих професій з використанням засобів масової інформації та сучасних інформаційних технологій з метою інформування суспільства про ситуацію на ринку праці і перспективних потребах економіки в кадрах, а також підвищення професійної орієнтованості молоді.

Аналіз змісту даного напрямку дає переконливе свідчення того, що вище керівництво країни не тільки вперше поставило питання про необхідність інтеграції ринку праці та ринку освітніх послуг, але розглядає її як один із пріоритетних напрямків державних політики в сфері зайнятості [3, с. 75].

Разом з тим, у цьому документі не розкрито сутність інтеграції та основні шляхи її досягнення.

Що стосується третього напрямку, то воно, по суті, передбачає вирівнювання між регіонами попиту і пропозиції на робочу силу шляхом створення можливостей для переміщення робочої сили в ті регіони, де особливо відчувається її нестача [4, с. 62].

На національному рівні організаційні передумови інтеграції формуються і шляхом прямої взаємодії трьох державних органів — Міністерства охорони здоров'я України, Міністерство соціальної України Міністерства освіти і науки України.

Ця взаємодія знаходить своє конкретне вираження у формуванні державного замовлення на підготовку кадрів.

Методологічною основою формування такого замовлення є позиція Європейського круглого столу промисловців, який позначив пріоритети замовника в підготовці кадрів. Освіта повинна розглядатися в якості послуги економіці. Відмінними рисами державного замовлення є такі:

— він формується з урахуванням вимоги на кадри найбільш затребуваних спеціальностей, по найбільш затребуваним професіям і передбачає участь роботодавців у його фінансуванні;

— у ньому конкретизовано порядок фінансування. Він стимулює поряд з переходом на подушне фінансу-

вання навчаються і працевлаштування підготовлених фахівців за отриманою спеціальністю. Державне замовлення на підготовку кадрів включає також: відбір навчальних програм з суворою орієнтацією на потреби економіки;

— перепідготовку робочих підвищеного рівня кваліфікації, що забезпечується розробкою в рамках державного замовлення нового покоління державних стандартів і навчальних програм. При цьому нормативи фінансування такого замовлення формуються в рамках додаткового освітнього бюджету. 50% розрахунку здійснюється з урахуванням економічної оцінки виконання замовлення [5, с. 269].

Наказ Міністерства освіти і науки України від 30.05.2013 № 646 "Про затвердження Положення про конкурсну комісію Міністерства освіти і науки України з відбору виконавців державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів" було передбачено в цілях підвищення ефективності підготовки фахівців з вищою освітою ввести конкурсний порядок розміщення державного завдання на підготовку фахівців з вищою освітою (контрольні цифри прийому), в які мають акредитацію установах на період з 2013 р., до переходу до системи персоніфікованого фінансування професійної освіти.

Одночасно важливим є чітке визначення відповідальності державних органів законодавчої і виконавчої влади за підготовку робочої сили [6].

Держава, як нам представляється, має зберегти за собою відповідальність за початкову фундаментальну професійну підготовку робітників і фахівців і перенавчання безробітних, забезпечення їм соціальної допомоги.

При цьому слід розрізняти первинну підготовку робітників і фахівців, перенавчання безробітних і подальшу "підгонку" робочих до вимог конкретних сучасних підприємств.

ВИСНОВКИ

Державна політика в сфері розвитку та модернізації системи освіти повинна виходити з подолання дисбалансу ринку праці та ринку освітніх послуг. Зокрема тут можуть бути використані такі заходи, як:

— перегляд спеціальностей для бюджетних місць, щоб всі випускники спеціальностей були затребувані ринком після закінчення навчання;

— адаптація системи освіти всіх рівнів: початкового, середнього та вищого до вимог виробництва, що передбачає, в першу чергу, адаптацію стандартів профосвіти до вимог економіки;

— підвищення самостійності освітніх установ у роботі навчальних програм.

Важливою віхою в удосконаленні початкової та середньої професійної освіти стало включення його в національний проект з розвитку освіти [7]. Держава в рамках національного проекту "Освіта" визначило державну підтримку початковим і середнім професійним освітнім установам. Результатом цього стало отримання ними серйозної фінансової допомоги. За період 2010—2017 рр. гранти отримають близько 200—250 навчальних закладів. Такі навчальні закла-

ди покликані стати свого роду ресурсними центрами з підготовки кадрів для високотехнологічних галузей. Ці кадри в наслідку можуть поширювати свій досвід і знання серед інших закладів професійної освіти повинні бути доповнені аналогічними обсягами фінансових ресурсів з коштів регіональних бюджетів і фінансової допомоги з боку бізнесу. Подібна цільова фінансова допомога є відображенням гостроти проблеми нестачі в країні кваліфікованих кадрів для ключових галузей економіки.

Література:

1. Дмитрієв В.Ю. Особливості ринку освітніх послуг у системі вищої освіти [Електронний ресурс] / В.Ю. Дмитрієв // Народна освіта: електрон. наук. фах. вид. — 2012. — Вип. 3. — Режим доступу: http://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/library/12v318/12dvusvo.htm
2. Малюкіна А.О. Обґрунтування особливостей ринку освітніх послуг [Електронний ресурс] / А.О. Малюкіна // Технологічний аудит і резерви виробництва. — 2014. — № 4 (2). — С. 36—39. — Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/jpdf/Tatrv_2014_4\(2\)_10.pdf](http://nbuv.gov.ua/jpdf/Tatrv_2014_4(2)_10.pdf)
3. Карпюк О.А. Аналіз та оцінка рівня освітніх послуг в Україні / О.А. Карпюк // Вісник ЖДТУ. — 2012. — № 3. — С. 74—79.
4. Чкаловська Г.З. Ефективність функціонування ринку освітніх послуг в Україні: проблеми та перспективи / Г.З. Чкаловська // Сталій розвиток економіки. — 2012. — № 3. — С. 59—64.
5. Саєнко О.О. Дослідження поведінки споживачів на ринку послуг вищої освіти / О.О. Саєнко // Сталій розвиток економіки. — 2012. — № 2. — С. 266—271.
6. Гриценко С.І. Сегментація споживачів освітніх послуг [Електронний ресурс] / С.І. Гриценко, В.Г. Галкіна // Вісник Донецького національного університету. Економіка і право. — 2012. — Вип. 1. — Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua/ekonom/64/9310&segmen&taciya&spozhivachiv&osvitnix&poslug.html>
7. Ільяшенко С.Н. Аналіз проблем восприяття абитуриентами спеціальності "Маркетинг" (на прикладі Сумської області) [Електронний ресурс] / С.Н. Ільяшенко, М.Ю. Карпищенко // Маркетинг і менеджмент інновацій. — 2011. — № 3. — Т. 2. — Режим доступу: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/18970/1/mmi2011_3_2_21_27.pdf

References:

1. Dmytriiev, V. Yu. (2012), "Features of the educational market in higher education", *Narodna osvita: elektron. nauk. fakh. Vyd.*, [Online], vol. 3, available at: http://narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/library/12v3&18/12dvusvo.htm (Accessed 4 Feb. 2015).
2. Maliukina, A. O. (2014), "Justification features educational market", *Technology audit and production reserves*, [Online], vol. 4, no. 2, pp. 36-39, available at: [http://nbuv.gov.ua/j&pdf/Tatrv_2014_4\(2\)_10.pdf](http://nbuv.gov.ua/j&pdf/Tatrv_2014_4(2)_10.pdf) (Accessed 10 Feb. 2015).
3. Karpiuk, O. A. (2012), "Analysis and evaluation of educational services in Ukraine", *Visnyk ZhDTU*, vol. 3, pp. 74—79.

4. Chkalovs'ka, H. Z. (2012), "Efficiency of functioning of the educational services market in Ukraine: problems and prospects", *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 3, pp. 59—64.

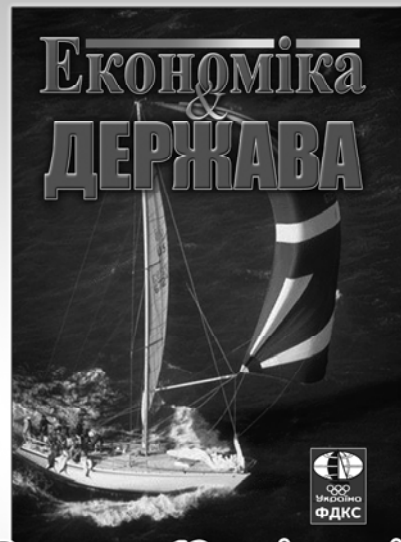
5. Saienko, O. O. (2012), "The study of consumer behavior in the market for higher education", *Stalyj rozvytok ekonomiky*, vol. 2, pp. 266—271.

6. Hrytsenko, S. I. and Halkina, V. H. (2012), "Segmentation of consumers of educational services", *Visnyk Donets'koho natsional'noho universytetu. Ekonomika i pravo*, [Online], vol. 1, available at: <http://www.stationline.org.ua/ekonom/64/9310segmentaciya&spozhivachivosvitnixposlug.html> (Accessed 10 Feb. 2015).

7. Illiashenko, S. M. and Karpishhenko, M. Yu. (2011), "Analysis of problems of entrants' perception the speciality "Marketing" (on the example of Sumy region)", *Marketing i menedzhment innovacij*, [Online], vol. 3, no. 2, available at: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/18970/1/mmi2011_3_2_21_27.pdf (Accessed 4 Feb. 2015).

Стаття надійшла до редакції 07.10.2018 р.

Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових

видань України з ЕКОНОМІКИ

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

*В. А. Давидова,
аспірант кафедри державознавства і права,
Національна академія державного управління при Президентові України*

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.122

ПОНЯТТЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО АСПЕКТУ ДЕЛЕГУВАННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ У СИСТЕМІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

V. Davydova,
postgraduate student of the department of the Studies of the State and Law
of National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

CONCEPT OF ORGANIZATIONAL AND LEGAL ASPECT OF DELEGATION OF POWERS IN THE SYSTEM OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES IN UKRAINE

Статтю присвячено теоретичним проблемам визначення сутності поняття організаційно-правового аспекту делегування повноважень у системі органів місцевого самоврядування. Розкрито зміст організаційної та правової складової наведеного поняття, оскільки здійснення переходу від теоретичної категорії "аспект" до поняття організаційно-правовий аспект делегування повноважень у системі місцевого самоврядування дозволяє у структурі організаційно-правового аспекту виокремити дві складові: правову як сукупність норма права, що регулюють делегування повноважень у системі місцевого самоврядування та організаційну як сукупність інституцій й організаційних дій (процедур). Досліджено сутність "організаційно-правового аспекту" як окремої категорії державного управління. Визначено проблемні моменти й особливості правового регулювання та організаційно забезпечення процесу делегування в системі місцевого самоврядування.

The research paper deals with the theoretical problems of determination of the essence of the concept of organizational and legal aspect of delegation of powers in the system of local self-government bodies. The research objective is to analyze the theoretical and methodological principles of the organizational and legal aspect of delegation of powers in the system of local self-government bodies in Ukraine. The content of the organizational and legal component of the given concept is revealed. The essence of the "organizational and legal aspect" as a separate category of administrative law is explored. The problem points and peculiarities of organizational support for the delegation process in the system of local self-government are determined. It is noted that the organizational and legal aspect of delegation of powers in the system of local self-government bodies includes a set of elements of the organizational, functional, regulatory component of the administrative activity of the subjects of the delegation relations, and are provided by external conditions — the legal environment. It was pointed out that the organizational and legal aspect of delegation of powers in the field of local self-government reveals a number of principles that underpin

the expediency of choosing a delegation model. Such principles may include: the principle of rational distribution and use of resources and efforts to fulfil a certain function; the principle of complexity, which involves simultaneous contractual formalization of the delegation of powers with the transfer of material and technical potential for their practical implementation; the principle of purposefulness manifested through the vision of the ultimate goal, which is achieved by the local self-government body to which the powers were delegated. It was stated that the organizational and legal aspect of delegation of powers allows practical implementation of the theoretical concept of delegation relations under the condition of determination of the conditions and mechanisms for the implementation of such relations, and this involves the conclusion of the relevant agreement or the development of a different form of legitimizing the relations between non-subordinated public authorities.

Ключові слова: організаційно-правовий аспект, відносини делегування, делегування повноважень, система місцевого самоврядування, органи місцевого самоврядування.

Key words: organizational and legal aspect, delegation relations, delegation of powers, local self-government system, local self-government bodies.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ

Розвиток місцевого самоврядування пов'язаний із пошуком нових моделей та форм взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також органами місцевого самоврядування між собою в процесі реалізації територіальною громадою права на самоврядування. Для того, щоб реалізація цього права мала найбільший ефект необхідно виконати одразу декілька вимог, створивши належну сукупність організаційних зв'язків та структур та закріпивши механізм їх функціонування на законодавчому рівні. В такий спосіб відбуватиметься практичне закріплення розроблених на теоретичному рівні інструментів забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування в процесі реалізації ними своїх повноважень. Право на місцеве самоврядування не обмежується та на законодавчому рівні, а також не містить вичерпний перелік дій та управлінських можливостей щодо його здійснення, не обмежується та не визнається єдиною можливою формою його практичного втілення. Тобто законодавець дає широкі можливості територіальній громаді та органам місцевого самоврядування, але така широта можливостей потребує все ж таки певного впорядкування щодо визначення основних засад функціонування самої системи місцевого самоврядування. Така визначеність полягає в створенні відповідного правового поля, в межах якого органи місцевого самоврядування отримують можливість розробляти власні кроки з реалізації програм місцевого розвитку та заходів спрямованих на задоволення потреб громади. Такі дії засадницького характеру з боку законодавця характеризуються як організаційно-правове забезпечення та є надзвичайно складним комплексом управлінських дій. Саме тому, в умовах реформування системи місцевого самоврядування організаційно-правовий аспект реалізації повноважень органів місцевого самоврядування набуває найбільшої актуальності як на практичному, так і на теоретичному рівні.

СТУПІНЬ НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ТЕМИ

Проблематика теоретичного обґрунтування організаційно-правового забезпечення здійснення місцевого самоврядування набула широкого поширення в працях вітчизняних та закордонних вчених. Особливо активно останнім часом досліджується дане питання в контексті відносин делегування в системі місцевого самоврядування. З цієї проблематики найбільш слушними можуть вважатися результати досліджень проведених А.І. Берлач, В.Л. Грохольським, О.О. Дармограєм, Т.О. Колодієвою, А.Р. Лещух, А.О. Новак, Д.В. Приймаченко та іншими.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз теоретично-методологічних засад організаційно-правового аспекту делегування повноважень у системі органів місцевого самоврядування в Україні.

ВИКЛАД МАТЕРІАЛУ

Теоретична площина процесів забезпечення реалізації права на місцеве самоврядування надзвичайно складна, оскільки пов'язує в собі не лише модель організації управлінської діяльності органами самоврядування, але і покликана вирішувати питання меж та широти здійснення повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх взаємного делегування та розподілу. Теоретична площина проблематики реалізації права на місцеве самоврядування обтяжена вирішенням проблем делегування не лише в системі відносин "державна-територіальна громада", але і за вертикаллю самого місцевого самоврядування.

Якщо практично механізми, особливості та способи реалізації делегування повноважень закріплюється в нормативно-правових актах, то теоретичне підґрунтя для цього формується на рівні доктринального розуміння проблеми передачі повноважень в системі місцевого самоврядування, яка фактично позбавлена чіткої

Таблиця 1. Сутність процесу делегування повноважень

Автор	Делегування повноважень – це
Любченко П.М. [7]	специфічний спосіб надання повноважень, при якому один орган покладає на інший обов'язок і надає йому на визначений або невизначений час право вирішувати питання, віднесені до компетенції першого органу
Дармограй О.О. [4]	передача одному органу або структурній одиниці одного й того ж органу, з волі іншого органу або керівника, частини закріплених за ним повноважень
Новак А.О. [8].	спосіб децентралізації публічної влади, наближенню механізму надання публічних послуг до громадян та підвищення ефективності управління, за умов найбільш повного та ефективного виконання функцій і завдань муніципальної влади
Сторожук І.П. [10]	надання повноважень на певний час із збереженням у делегуючого суб'єкта права повернути їх до власного виконання
Бублик Г.В. [2]	процес передачі власних повноважень делегуючого суб'єкта делегованому суб'єкту, заснований на вільному волевиявленні обох суб'єктів делегування, а також укладенні адміністративного договору для оформлення цих правовідносин

ієрархії та відносин підпорядкування. От саме через таку особливість і відмінність делегування в системі місцевого самоврядування від делегування між органами державної влади та місцевого самоврядування і постає необхідність більш ґрунтовного дослідження на теоретичному рівні тих проблем, які можуть виникати і зашкоджувати ефективності здійснення місцевого самоврядування. Для цього на доктринальному рівні і розробляється термінологічний інструментарій, а також концептуалізується сама категорія "організаційно-правовий аспект" стосовно аналізованого нами феномену делегування повноважень між різними органами місцевого самоврядування в Україні.

Без розуміння сутності організаційно-правового аспекту будь-якого явища в адміністративно-правовій науці не можливо побудувати ефективну правову конструкцію та закріпити на законодавчому рівні дієві інструменти її практичної реалізації. Щодо механізму делегування повноважень від одного суб'єкта місцевого самоврядування до іншого, то тут слід розуміти що організаційно-правовий аспект включає в себе пошук шляхів легітимізації відносин між різними за своїм правовим статусом та як правило за сферою свого впливу суб'єктів місцевого самоврядування. Легітимізація відносин між такими суб'єктами повинна передбачати наявність різних за своєю структурою інструментів але їх характер має бути диспозитивним й ґрунтуватися на договірних засадах. Неможливо і не коректно запроваджувати імперативні механізми делегування повноважень закріплюючи їх обсяг та спосіб передачі на законодавчому рівні. На нашу думку, правове оформлення відносин в сфері делегування повноважень між суб'єктами місцевого самоврядування повинно відбуватися рамково, тобто повинні передбачатися лише можливі шляхи та способи реалізації права на делегування. Іншими словами органам місцевого самоврядування гарантується право та надається можливість на здійснення місцевого самоврядування у спосіб, який в найбільшій мірі відповідає інтересам територіальної громади. В рамках таких можливостей органи самоврядування наділяються повноваженнями щодо самостійного вибору конкретного способу передачі повноважень іншому органу місцевого самоврядування, але так щоби цей спосіб не суперечив законодавству та не порушував право територіальної громади.

Враховуючи це доцільно виділити та окремо проаналізувати сутність категорій "організаційно-правовий аспект" та "організаційно-правового аспекту делегування повноважень у системі органів місцевого самоврядування", що дасть розуміння теоретичних можливостей для пошуку найбільш ефективної практичної форми законодавчого закріплення та/або оформлення відносин між суб'єктами місцевого самоврядування в сфері делегування їх повноважень.

Загалом, адміністративно-правова наука не визначає категорію "організаційно-правовий аспект". Натомість існує поняття "організаційно-правове забезпечення", яке означає сукупність різних нормативи вів, стандартів здійснення певних адміністративних дій та реалізації функцій, законодавчих актів, елементів адміністрування та організаційного підпорядкування, які утворюють єдине середовище реалізації суб'єктом адміністративних відносин власних завдань та функцій. В свою чергу, організаційно-правовий аспект уявляється нам скоріше певним сегментом процесу делегування повноважень як самостійно досліджуваного об'єкту. Уявляючи собі відносини делегування, як самостійний керований об'єкт з боку суб'єктів, які вступають у такі відносини, ми повинні розуміти, що сам розвиток таких відносин залежить від низки факторів. Сукупність цих факторів, умов реалізації делегування, а також особливості їх реалізації поєднуються в організаційно-правовий аспект.

На думку А.Р. Лещуха, організаційно-правовий аспект уособлюється в якості "планування, координації, контролю і моніторингу створеної чітко структурованої системи" суб'єктів органів місцевого самоврядування між якими відбувається делегування повноважень [6, с. 78]. Тобто вчений робить акцент на тому, що для делегування необхідно спершу створити визначене коло суб'єктів, між якими таке делегування буде відбуватися. Це є вихідною умовою для подальшої реалізації організаційних, нормативно-правових, методологічних елементів відповідних відносин. Враховуючи те, що організаційно-правовий аспект передбачає одночасне існування засобів та інструментів впорядкування та систематизації процесу делегування та в той же час є сукупністю заходів, зміст яких полягає в координації делегування, як одного з проявів існування системи місцевого самоврядування, слід зауважити на тому, що він повинен розглядатися в динаміці, а не в статичі, як категорія позначального характеру.

Тобто організаційно-правовий аспект може ідентифікуватися як напрям дослідження або теоретико-методологічного обґрунтування природи та змісту певного адміністративно-правового явища. В нашому випадку — відносин делегування повноважень в системі місцевого самоврядування в Україні.

Якщо подивитися на зв'язку "організаційного" та "правового" елементів досліджуваної категорії, то доцільно навести точку зору В.Л. Грохольського, який робить акцент на тому, що організаційний аспект будь-якого адміністративно-правового явища пов'язаний із реалізацією певної управлінської функції, і спрямовується на "досягнення злагодженості й узгодженості всіх дій і елементів системи, раціональної організації функціонування та оптимальної структури діяльності" [3, с. 139—140]. Науковець веде мову про організаційну функцію суб'єктів місцевого самоврядування, яка при реалізації ними владних повноважень, проявляється через делегування повноважень.

А.І. Берлач, аналізуючи проблему організаційно-правового забезпечення того чи іншого явища відзначає необхідність дослідження обох складових: організаційної та правової. Їх поєднання розкривається через створення певних "нормативно-правових, матеріально-технічних, фінансових, кадрових, інформаційних та оперативних заходів, дій, операцій" спрямованих на створення умов, забезпечення можливостей для реалізації управлінської функції та трансформації отриманого результату в вирішення конкретної управлінської задачі [1, с. 26]. Така точка зору науковця вимагає врахування особливостей самого процесу делегування для розуміння сутності організаційно-правового аспекту його здійснення. Не вдаючись у ґрунтовний аналіз дефініції "делегування повноважень в системі місцевого самоврядування", доцільно навести низку ключових, на наш погляд, визначень які даються різними вченими та розкривають основний зміст аналізованих відносин (табл. 1).

Наведений перелік визначень процедури делегування дають нам змогу встановити, що організаційно-правовий аспект такого процесу, який здійснюється між органами місцевого самоврядування репрезентує сукупність рішень суб'єктів таких відносин, втілених у відповідному організаційному інструментарії, закріпленому та забезпеченому відповідними нормативно-правовими актами.

З цього приводу слушною є точка зору Д.В. Приймаченка, який вказує на те, що організаційно-правовий аспект є сукупністю "дій, заходів та механізмів, які мають непроцесуальний характер впливу та спрямовуються на досягнення максимальної ефективності в реалізації суб'єктом публічної влади власних завдань" [9, с. 62]. Це визначення є слушним, що правда слід погодитися з Д.В. Приймаченко, стосовно не процесуального характеру наведеного вище явища, оскільки самі відносини делегування передбачають певну динаміку та послідовність дій, що так чи інакше охоплюється розумінням процесу.

У цьому контексті слушною є також позиція Т.О. Колодізевої, стосовно того, що організаційно-правовий аспект при відносинах делегування розкривається через функціональну підсистему суб'єктів, що є сторонами відносин делегування. Оскільки основна мета деле-

гування є підвищення ефективності реалізації управлінської функції конкретного суб'єкта відносин, то цілком логічним вбачається представити організаційно-правовий аспект такого делегування через сукупність функціональної спроможності суб'єкта, якому делеговані повноваження виконати їх більш ефективно [5, с. 255]. Такий підхід є цілком логічним та демонструє, що делегування повинно відбуватися на принципах раціональності функціонального навантаження та ресурсного забезпечення, а також повноти виконання завдань органами місцевого самоврядування. Тобто організаційно-правовий аспект делегування повноважень повинен розкривати відповідь на питання чому відбувається передача повноважень від одного органу місцевого самоврядування на інший. А теоретико-методологічна значущість цієї категорії в такому випадку проектуватиметься на вирішення проблеми існуючої системи розподілу повноважень та існуючого організаційно-правового забезпечення реалізації права на місцеве самоврядування.

Узагальнюючи наведені вище точки зору, доцільно зауважити на такому:

— по-перше, організаційно-правовий аспект будь-якого адміністративно-правового явища, означає, що об'єкт дослідження піддано аналізу на предмет організаційних зв'язків, структури та механізмів функціонування, які закріплені на рівні нормативно-правових актів та є статичними передбачуваними умовами розвитку аналізованого явища;

— по-друге, делегування повноважень у системі органів місцевого самоврядування в Україні це надзвичайно динамічний процес, але він повинен забезпечуватися комплексом статичних вихідних умов, через що і розкривається правова складова досліджуваної категорії;

— по-третє, організаційно-правовий аспект делегування повноважень у системі органів місцевого самоврядування включає в себе сукупність елементів організаційної, функціональної, нормативної складової управлінської діяльності суб'єктів відносин делегування, а забезпечуються зовнішніми умовами — правовим середовищем. Іншими словами, організаційно-правовий аспект досліджуваного явища демонструє ступінь відповідності внутрішнього устрою процесу делегування завданням та функціям реалізації яких покладена на органи місцевого самоврядування.

Крім цього, саме організаційно-правовий аспект у відносинах делегування дає змогу на теоретичному рівні розкрити та дослідити утилітарність або невідповідність реаліям реалізації місцевого самоврядування сукупність елементів організаційної та функціональної складових суб'єктів, що приймають участь в передачі повноважень. Наприклад, теоретичний рівень пізнання відносин делегування дає змогу стверджувати, що їх організація повинна відбуватися виключно у встановлених законодавством межах, але не мати при цьому якісь заздалегідь розроблені шаблони чи алгоритми. Межі визначаються з метою недопущення порушень органами місцевого самоврядування інтересів територіальної громади під час делегування понова день одним органом іншому.

Загалом, феномен делегування повноважень у системі місцевого самоврядування є певною новелою з

точки зору вітчизняної адміністративно-правової науки. Тривалий час мова йшла лише про делегування повноважень від органу державної влади на рівень органу місцевого самоврядування. Але розвиваючи місцеве самоврядування та запроваджуючи нові форми територіальної організації влади, зокрема об'єднані територіальні громади, цілком логічно виникає необхідність теоретичного обґрунтування та практичного втілення і такої моделі делегування — від одного органу місцевого самоврядування на інший.

Досліджуючи теоретико-методологічну природу організаційно-правового аспекту делегування між органами місцевого самоврядування видається важливим наголосити на необхідності певного оформлення таких відносин у спосіб, який би відповідав рівнозначності статусу органів, що вступають у відносини делегування. І якщо правова складова аналізованого адміністративно-правового феномену уявляється нам в способі та межах законодавчого закріплення самої можливості делегувати повноваження, як невід'ємної складової права органу місцевого самоврядування на здійснення власних повноважень, то організаційна складова — в моделі практичної реалізації делегування. Адміністративно-правова доктрина в цій сфері не розробила більш ефективного інструменту ніж договірні відносини між органами місцевого самоврядування, змістом яких є не лише передача повноважень, але кооперація зусиль на виконання програм розвитку територіальної громади. Специфіка відносин делегування на такому рівні полягає ще і в тому, що суб'єкт делегування передає повноваження по розвитку та управлінню певною конкретною територією, але не обов'язково органі місцевого самоврядування, який охоплює своїм управлінським впливом адміністративно-територіальну одиницю до складу якої входить територіальна громада підпорядкована суб'єкту делегування. Тобто не відбувається класична передача повноважень з одного рівня ієрархії на інший, оскільки сама по собі ієрархічна побудова таких органів відсутня.

Важливо також зауважити і на тому, що організаційно-правовий аспект делегування повноважень в сфері місцевого самоврядування розкриває низку засадничих принципів, на яких ґрунтується доцільність вибору моделі делегування. Такими принципами можуть бути:

- принцип раціональності розподілу та використання ресурсів і зусиль на реалізацію певної функції. За умови, якщо виконання тієї чи іншої функції іншим органом місцевого самоврядування (на користь територіальної громади від органу місцевого самоврядування якої здійснюється таке делегування) відбуватиметься із меншими ресурсними витратами, то такі повноваження доцільно делегувати на договірних засадах;

- принцип комплексності. Він передбачає одночасне договірне закріплення делегування повноважень із передачею матеріально-технічного потенціалу на їх практичне здійснення;

- принцип цілеспрямованості. Він розкривається через уявлення кінцевої мети, яка досягається органом місцевого самоврядування якому були делеговані повноваження але за рахунок ресурсного та організаційного потенціалу суб'єкту делегування (носія делегованого) повноваження.

Таким чином, організаційно-правовий аспект делегування повноважень дає змогу на практиці реалізувати теоретичну концепцію відносин делегування за умови детермінації умов та механізмів реалізації таких відносин. Це передбачає укладання відповідного договору або розробки іншої форми легітимізації відносин між непідпорядкованими суб'єктами публічної влади.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки проведеного аналізу слід перш за все звернути увагу на доцільність термінологічної визначеності дефініції "організаційно-правовий аспект делегування повноважень у системі органів місцевого самоврядування в Україні", під яким слід розуміти сукупність рішень органів місцевого самоврядування, втілених у відповідному організаційному інструментарії, закріпленому та забезпеченому відповідними нормативно-правовими актами які регламентують об'єм та спосіб передачі одним органом і реалізації іншим делегованих повноважень.

Адміністративно-правова доктрина не виробила кінцевого бачення стосовно того, який саме зміст організаційних та правових інструментів і механізмів повинен мати інститут делегування повноважень в системі місцевого самоврядування. Встановлено, що імперативне закріплення передачі повноважень не є доцільним, так само як не є доцільним апріорне делегування повноважень від органу місцевого самоврядування територія підпорядкування якого менша за територію підпорядкування органу якому передбачається делегувати повноваження. Видається що організаційний елемент відносин делегування в аналізованій системі є первинним по відношенню до правового, оскільки необхідним є теоретико-методологічне забезпечення самого процесу делегування, а вже потім видається доцільним пошук форми його практичної легітимізації (угода, договір, меморандум тощо).

Загалом цілком природним є висновок стосовно того, що дослідження сутності та природи відносин делегування в системі місцевого самоврядування доцільно проводити перш за все на рівні теоретичного сприйняття та методологічного забезпечення відносин двох рівнів за своїм статусом суб'єктів. У такому випадку необхідним є подальша теоретизація результатів дослідження організаційно-правового аспекту відносин делегування, як окремої категорії адміністративного права.

Література:

1. Берлач А.І. Правове та організаційне забезпечення діяльності органів публічної адміністрації в умовах виникнення надзвичайних ситуацій / А.І. Берлач // Юридичний науковий журнал. — 2013. — № 1. — С. 24—28.

2. Бублик Г.В. Делегування повноважень місцевими органами влади: організаційно-правовий аспект: автореферат дис. к. ю. н.; спеціальність 12.00.07 — теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. — К.: Київський національний економічний університет, Київ, 2005. — 16 с.

3. Грохольський В.Л. Організаційна функція в управлінні спеціальними — ми підрозділами по боротьбі з

організованою злочинністю / В.Л. Грохольський // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. — № 4. — 2003. — С. 138—144.

4. Дармограй О.О. Делегування повноважень — важлива складова розвитку стилю державно-управлінської діяльності / О.О. Дармограй // Державне управління: теорія та практика. — 2012. — № 2. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_13

5. Колодізева Т.О. Моделювання організаційного забезпечення функціонування логістичних систем промислових підприємств / Т.О. Колодізева, Г.С. Панасьянц // Бізнес Інформ. — 2012. — № 10. — С. 254—259.

6. Лещух А.Р. Діяльність органів місцевого самоврядування у сфері профілактики адміністративних правопорушень: організаційно-правове забезпечення: монографія / А.Р. Лещух. — Львів: ЛьвДУВС, 2012. — 292 с.

7. Любченко П.М. Компетенція суб'єктів місцевого самоврядування / П.М. Любченко. — Х.: ТОВ "Модель Всесвіту", 2001. — 224 с.

8. Новак А.О. Окремі питання визначення правової природи делегованих повноважень органів місцевого самоврядування / А.О. Новак // Державне будівництво та місцеве самоврядування. — 2014. — Вип. 27. — С. 173—186.

9. Приймаченко Д.В. Співвідношення понять "організаційне забезпечення судів", "організаційне управління в судах" та "судове управління" / Д.В. Приймаченко, Р. Ігонін // Слово Національної школи суддів України. — 2013. — № 1. — С. 57—66.

10. Сторожук І.П. Організаційно-правове забезпечення принципів місцевого управління: автореферат дис. к. ю. н.; спеціальність 12.00.07 — адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. — К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2010. — 22 с.

References:

1. Berlach, A.I. (2013), "Legal and Organizational Support of the Activity of Public Administration Bodies in the Conditions of Emergencies", *Yurydychnyi naukovyi zhurnal*, vol. 1, pp. 24—28.

2. Bublyk, H.V. (2005), "Delegation of Powers by Local Authorities: Organizational and Legal Aspect", Ph.D. Thesis, Law, Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine.

3. Hrokholskyi, V.L. (2003), "Organizational Function in the Management of Special Units for Combating Organized Crime", *Visnyk Odeskoho instytutu vnutrishnikh sprav*, vol. 4, pp. 138—144.

4. Darmohrai, O.O. (2012), "Delegation of Powers - an Important Component of the Development of the Public Administration Activity Style", *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, vol. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2012_2_13 (Accessed 4 Aug 2018).

5. Kolodizieva, T.O. and Panasiants, H.S. (2012), "Modeling of Organizational Support for the Functioning of Logistic Systems of Industrial Enterprises", *Biznes Inform*, vol. 10, pp. 254—259.

6. Leschukh, A.R. (2012), *Diiialnist orhaniv mistsevoho samovriaduvannia u sferi profilaktyky administratyvnykh*

pravoporushen: orhanizatsiino-pravove zabezpechennia [Activities of Local Self-Government Bodies in the Field of Prevention of Administrative Offenses: Organizational and Legal Support], LvDUVS, Lviv, Ukraine.

7. Liubchenko, P.M. (2001), *Kompetentsiia subiektiv mistsevoho samovriaduvannia [Competence of Subjects of Local Self-Government]*, Model of the Universe LLC, Kharkiv, Ukraine.

8. Novak, A.O. (2014), "Some Issues Ddetermining the Legal Nature of Delegated Powers of Local Self-Government Bodies", *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia*, vol. 27, pp. 173—186.

9. Pryimachenko, D.V. and Ihonin, R. (2013), "Correlation between the Concepts of "Organizational Provision of Courts", "Organizational Management in Courts" and "Judicial Administration", *Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy*, vol. 1, pp. 57—66.

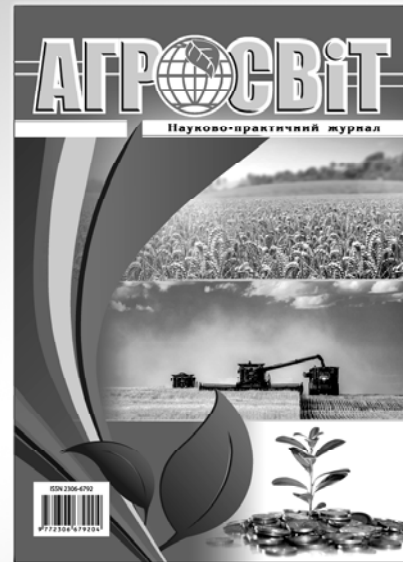
10. Storozhuk, I.P. (2010), "Organizational and Legal Support of the Principles of Local Government", Ph.D. Thesis, Law, Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2018 р.

АГРОСВІТ

www.agrosvit.info

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію "Державне управління економічною безпекою України: теорія та практика" кандидата наук з державного управління Гбур Зоряни Володимирівни*

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.21.128

Review to the monograph "Public Administration of Economic Security of Ukraine: Theory and Practice" Candidate of Sciences in Public Administration Zoryana Volodymyrivna Hbur

Монографічна праця З.В. Гбур присвячена сучасній актуальній проблемі — дослідженню багатофункціональних проблем економічної безпеки.

У монографії досліджується широке коло питань, що стосуються концепцій національної безпеки. Автором запропоновано власне бачення структури та основних положень концепції економічної безпеки та інституційного забезпечення економічної безпеки.

У монографії досліджено розвиток поняття "економічна безпека", визначено поняття "економічної безпеки держави", концептуальні засади економічної безпеки держави. Запропоновано нові підходи та моделі до визначення й оцінки рівня економічної безпеки держави, організаційного та інституційного забезпечення економічної безпеки на національному рівні.

Монографія складається з передмови, п'яти розділів, висновків та списку використаних джерел. У першому розділі "Теоретико-методичні засади державного управління економічною безпекою" автор розглядає питання визначення категорій "безпека", "загроза", "національні інтереси", "державне управління" та інших, що складають понятійно-категоріальний апарат дисциплін "Теорія економічної безпеки", "Теорія національної безпеки", "Основи економічної теорії", "Теорія державного управління" тощо.

Другий розділ "Оцінка та регулювання рівня економічної безпеки" присвячений дослідженням економічної безпеки як одної із складових забезпечення національної безпеки України та методології оцінювання забезпечення економічної безпеки. На підставі досліджень автор пропонує власні критерії оцінки економічної безпеки. Також досліджено стан економічної безпеки України за період 2013 — 2017рр. за складовими економічної безпеки.

У третьому розділі "Характеристика дестабілізуючих чинників внутрішнього середовища економічної безпеки" досліджено інструменти державного управління економічною безпекою та чинники внутрішнього середовища, що впливають на економічну безпеку держави. Зокрема досліджено вплив на економічну безпеку країни рейдерства та корупції як чинників внутрішнього середовища.

У четвертому розділі "Аспекти формування заходів протидії дестабілізуючим чинникам зовнішнього середовища та їх впливу на економічну безпеку" проаналізовано основні ризики та загрози фінансовій безпеці держави, а також гібридні загрози в умовах гібридної війни з Росією, анексії Криму та протистояння на Сході України, досвід розвинених країн у забезпеченні економічної безпеки держави та можливість його імплементації у вітчизняну практику.

У п'ятому розділі "Модель підвищення ефективності управління економічної безпеки України", який є заключним, автор описує власне бачення інституційного забезпечення економічної безпеки України, пропонує напрями удосконалення організаційного механізму забезпечення економічної безпеки України та концептуальну модель механізму державного управління економічною безпекою.

Кожний розділ монографії завершують висновки, які відображають результати виконаного дослідження.

Рецензована монографія, безперечно, заслуговує високої оцінки і займе достойне місце серед досліджень у галузі теорії економічної безпеки та державного управління. Її результати можуть бути використані при викладанні курсів "теорія економічної безпеки", "теорія національної безпеки", "державне управління в галузі економічної безпеки", а також у теоретичних дослідженнях з проблем економічної та національної безпеки у сфері державного управління.

Рецензент вважає, що монографія З.В. Гбур за своїм науковим рівнем, обсягом та оформленням повністю відповідає вимогам МОН України і рекомендується до друку як сучасна наукова праця в галузі державного управління, публічного управління та врядування.

Рецензент:

О.Л. Валевський, доктор наук з державного управління, провідний науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень

Reviewer:

O. Valevsky, Doctor of Science in Public Administration, leading researcher, National Institute for Strategic Studies

* Гбур З.В. Державне управління економічною безпекою України: теорія та практика: монографія / З.В. Гбур. — Кам'янець-Подільський: ТОВ "Друкарня "Рута"", 2018. — 408 с.